

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BİR II. ALMAN İMPARATORLUĞU PROJESİ:
KAISER WILHELM ANITI'NDAN ALMAN ÇEŞMESİ'NE**

DOKTORA TEZİ

Ceren GÖĞÜŞ

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

TEMMUZ 2015

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**BİR II. ALMAN İMPARATORLUĞU PROJESİ:
KAISER WILHELM ANITI'NDAN ALMAN ÇEŞMESİ'NE**

DOKTORA TEZİ

**Ceren GÖĞÜŞ
(502072102)**

Mimarlık Anabilim Dalı

Mimarlık Tarihi Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Zeynep KUBAN

TEMMUZ 2015

İTÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü'nün 502072102 numaralı Doktora Öğrencisi **Ceren GÖĞÜŞ**, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**BİR II. ALMAN İMPARATORLUĞU PROJESİ: KAISER WILHELM ANITI'NDAN ALMAN ÇEŞMESİ'NE**” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Zeynep KUBAN**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Günkut AKIN**
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet ERSOY
Boğaziçi Üniversitesi

Doç. Dr. Aygöl AĞIR
İstanbul Teknik Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Gül CEPHANECİGİL
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : **2 Haziran 2015**
Savunma Tarihi : **3 Temmuz 2015**

Aileme,

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında bana yol gösterdikleri ve bütün yardımları için jüri üyelerim Prof. Dr. Günkut Akın ve Doç. Dr. Ahmet Ersoy'a; sundukları yeni bakış açıları için savunma jürimde yer alan Doç. Dr. Aygöl Ağır ve Yrd. Doç. Dr. Gül Cephaneçigil'e; beraber çalıştığımız süre boyunca deneyimlerinden çok şey öğrendiğim Prof. Dr. Nur Akın'a, İstanbul Kültür Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Mehmet Şener Küçükdoğu, Mimarlık Bölüm Başkanı Prof. Dr. Neslihan Dostoğlu ve bütün Mimarlık Bölümü öğretim üyelerine çalışmalarına verdikleri destek için çok teşekkür ederim.

Prof. Dr. Zeynep Kuban ile yüksek lisans tezim sırasında da birlikte çalıştık. 11 yıllık bu süre içinde sadece akademik konularda değil, profesyonel ve özel hayatımdaki her konuda danışmanım oldu. Bana ayırdığı zaman, anlayış ve desteği olmasaydı bu çalışma mümkün olamazdı.

Aynı şekilde, uzun bir süre ve iki ülkeye yayılan bu çalışma, araştırmalarım sırasında maddi ve özellikle manevi anlamda arkamda duran annem ve babam sayesinde gerçekleşti. Yükün büyük bölümünü omuzlarımdan aldıkları için onlara da borçlu ve müteşekkirim.

Osmanlıca kaynakların transkripsiyonu konusunda Ahmet Altuğ Güney'den yardım aldım. Bana ayırdığı zaman için teşekkür ederim. Bu metinleri anlamamda ise Nisan ayında kaybettiğim dedem Yasin Göğüş'ün büyük yardımları oldu ki onun çalışmamın sonlanmış ürününü görememiş olması en büyük üzüntülerimden biri.

Son olarak bu süreç içinde bana ailem kadar destek olmuş olan arkadaşlarıma teşekkür etmek istiyorum. Başta, sonuçta tezin içinde kendine yer bulamamış olsa da, tez çalışmalarım kapsamında görmek istediğim Schachenhauş'a yaptığım uzun bir yürüyüşte bana eşlik edecek kadar bu çalışmanın içinde yer alan Melisa Somer olmak üzere; lisanstan beri beraber yol aldığım Bora Özkuş'a; iş arkadaşlarım olan ama hayatımızın her alanında son bir kaç yılda yaşadığımız çalkantılarda yan yana yer aldığım İlke Tekin, Asiye Akgün, Erdem Üngür ve Önder Çelik'e arkadaşlıkları için çok teşekkür ederim.

Temmuz 2015

Ceren Göğüş
(Yüksek Mimar)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xiii
ÖZET.....	xix
SUMMARY	xxi
1. GİRİŞ	1
1.1 Tezin Amacı	2
1.2 Tezin Kapsamı.....	2
2. 19. YÜZYIL VE OSMANLI VE ALMAN İMPARATORLUKLARI	7
2.1 Milliyetçilik ve Almanya.....	7
2.2 Emperyalizm, Kolonyalizm ve Almanya	22
2.3 Osmanlı ve Almanya İmparatorlukları Arasındaki İlişkiler.....	33
2.3.1 Bağdat Demiryolları Projesi.....	38
2.3.2 II. Wilhelm'in etkisi, Osmanlı topraklarına yaptığı geziler	44
2.3.2.1 1889 Gezisi.....	46
2.3.2.2 1898 Hac Gezisi	47
3. 19. YÜZYIL ALMAN MİMARLIĞI VE ANIT MİMARİSİ.....	83
3.1 Historisizm	83
3.1.1 Üslup Tartışmaları.....	97
3.1.2 Almanya'da Neo-Bizans Örnekleri.....	110
3.2 19. Yüzyılda Alman Anıt Mimarisi.....	133
3.2.1 Tarihi olay ve milli değer anıtları.....	137
3.2.2 Kişi anıtları.....	147
3.2.3 II. Wilhelm dönemi ve I. Wilhelm anıtları.....	155
3.2.4 19. Yüzyıl Alman anıtlarının tasarımları	166
4. ALMAN ÇEŞMESİ /KAISER WILHELM BRUNNEN.....	173
4.1 Alman Çeşmesi'nin Yeri	175
4.2 Alman Çeşmesi'nin Tasarımı	182
4.2.1 Alman Çeşmesi'nin mimarı Max Spitta (1842-1902).....	182
4.2.2 Alman Çeşmesi'nin tasarım süreci.....	193
4.2.3 Alman Çeşmesi'nin bezemeleri	204
4.3 Alman Çeşmesi'nin Uygulaması.....	214
4.4 Alman Çeşmesi'nin Açılışı	222
4.5 Değerlendirme	227
4.5.1 Baldaken strüktürü ve II. Wilhelm.....	229
4.5.2 Alman Çeşmesi'nde mozaik kullanımı	243
4.5.3 Ayasofya'nın etkisi	250
4.5.4 Kültürel çatışma noktası olarak çeşme.....	252
5. SONUÇLAR	263
KAYNAKLAR.....	267

EKLER.....	289
ÖZGEÇMİŞ.....	319

KISALTMALAR

BOA : Başbakanlık Osmanlı Arşivi
GStA : Geheimes Staatarchiv Preussischer Kulturbesitz

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1 : “Bizim Kutsal Vatanımız, Onların Barbar Çöpleri”, Tom Gauld, 2015, Guardian Review	8
Şekil 2.2 : “Türkiye’nin Almanlaştırılışı”, Townsend, Punch, 05.10.1910	34
Şekil 2.3 : “Kendini asacak ipi örmek”, Judge, 26.09.1903	38
Şekil 2.4 : “Tuzak Başarısız Oldu.”, Partridge, Punch, 29.04.1903	39
Şekil 2.5 : “Yeni Harun El-Raşit”, Raven Hill, Punch, 25.01.1911	40
Şekil 2.6 : Anadolu Demiryolları	41
Şekil 2.7 : “Büyük Sultan Abdül-Hamid”	43
Şekil 2.8 : “Sultan Abdül-Hamid’in Yönetiminin Yıldönümü”	44
Şekil 2.9 : Prens Friedrich Wilhelm’in Kudüs’e Girişi	45
Şekil 2.10 : Haydarpaşa	48
Şekil 2.11 : Kayzer Çadır Kampında	49
Şekil 2.12 : “Kartpostal Koleksiyoncuları için Kayzer II. Wilhelm’in Doğu Seyahati”	50
Şekil 2.13 : Augusta Victoria Majesteleri, II. Wilhelm Majesteleri	52
Şekil 2.14 : “Haşmetli İmparator ve İmparatoriçe hazretiyle ...”	53
Şekil 2.15 : Kayzer ve İmparatoriçe	53
Şekil 2.16 : “Cook’un Haçlısı”, Sambourne, Punch, 15.10.1898	54
Şekil 2.17 : Kayzer’in Çadırının iç düzenlemesi	55
Şekil 2.18 : Çadır Kampı	56
Şekil 2.19 : İmparatoriçe ve Fotoğraf Makinesi	56
Şekil 2.20 : Merasim Köşkü Büyük Koridor	57
Şekil 2.21 : Kayzer’in Ziyareti sırasında Askeri Geçit Töreni	58
Şekil 2.22 : Kayzer’in Dolmabahçe’de Karşılansması	60
Şekil 2.23 : “Kayzer Çiftinin İstanbul’a Gelişi”	60
Şekil 2.24 : Kayzer’in İstanbul Elçiliğini Ziyareti	61
Şekil 2.25 : Yıldız Sarayı	61
Şekil 2.26 : İstanbul’a Genel Bakış	62
Şekil 2.27 : Hannibal’ın Mezarı	63
Şekil 2.28 : Ayasofya	63
Şekil 2.29 : “İmparatoriçe Augusta Victoria’nın doğum günü için”	64
Şekil 2.30 : Karşılama Töreni, Hayfa	64
Şekil 2.31 : Gezi Sırasında, Hayfa	65
Şekil 2.32 : II. Wilhelm’in Kudüs’e Girişi	65
Şekil 2.33 : Kudüs Gezisi Sırasında	66
Şekil 2.34 : Erlöserkirche	66
Şekil 2.35 : Erlöserkirche’nin Kemeri	67
Şekil 2.36 : Erlöserkirche Kuzey Görünüşü	68
Şekil 2.37 : Erlöserkirche Görünüş ve Kesit	68
Şekil 2.38 : Kayzer Erlöserkirche’nin Açılışı Sırasında	69
Şekil 2.39 : Kudüs, Coenaculum’un Çevresi	70

Şekil 2.40 : Arazinin Planı	70
Şekil 2.41 : Gezi Sırasında, Beyrut	71
Şekil 2.42 : Kayzer'in hediye ettiği çelenk	72
Şekil 2.43 : "Baalbek'teki Güneş Tapınağı"	73
Şekil 2.44 : Baalbek	73
Şekil 2.45 : "Baalbek Yıkıntılarındaki Dev Sütun"	74
Şekil 2.46 : Kayzer'in Hediye Plaketi	75
Şekil 3.1 : Schloß Drachenburg, 1881	87
Şekil 3.2 : Şato kalıntısı ve Erlöserkirche, Friedrich Harder	88
Şekil 3.3 : Rheinstein, C. Schartmann (1845).....	89
Şekil 3.4 : Köln Katedrali, Prens Friedrich Wilhelm, 1825	89
Şekil 3.5 : Burg Stolzenberg, Karl Friedrich Schinkel, 1825	90
Şekil 3.6 : Burg Stolzenfels, K. Bodmer/Himely, 1837	91
Şekil 3.7 : Burg Stolzenfels	91
Şekil 3.8 : Burg Stolzenfels Şövalye Salonu, Carl Graeb ,1847.....	92
Şekil 3.9 : Mäuseturm ve Ehrenfels Harabeleri, Pauer/Foltz, 1865.....	92
Şekil 3.10 : Mäuseturm, Bingen	93
Şekil 3.11 : Bir Protestan Kilisesi Tasarımları, Poppelsdorf, Bonn.....	100
Şekil 3.12 : Wiesen Kilisesi Batı Cephesi	101
Şekil 3.13 : Katharinen Kilisesi Koro Cephesi	102
Şekil 3.14 : Maria Laach Manastırı.....	105
Şekil 3.15 : Maria Laach Manastırı.....	105
Şekil 3.16 : Kunsthalle, Karlsruhe (1840) – Ana Cephe.....	106
Şekil 3.17 : Protestantische Kirche, Karlsruhe – İç Perspektif.....	106
Şekil 3.18 : Trinkhalle, Baden-Baden (1842)	107
Şekil 3.19 : Kreuzberg Anıtı	109
Şekil 3.20 : Kurtuluş Savaşları Anıtı olarak Katedral Tasarımı	109
Şekil 3.21 : San Vitale, Ravenna, Justinian (526-547)	112
Şekil 3.22 : Palatine Chapel, Aachen, Charlamagne (792-805)	113
Şekil 3.23 : Capella Palatina (12. yüzyıl), 2006	113
Şekil 3.24 : Almanya'da dairesel kemer üslubunun ilk örneklerin biri olan, Münih'in yeniden inşasında Friedrich von Gärtner'in tasarladığı Ludwigkirche ve Ludwigsstrasse (1829-1844), 2011	115
Şekil 3.25 : Allerheiligen-Hofkirche.....	115
Şekil 3.26 : Allerheiligen-Hofkirche, II. Dünya Savaşı sırasında aldığı zarar, 2011	116
Şekil 3.27 : San Marco, Venedik, Mimar Domenico Contarini (978-1063).....	116
Şekil 3.28 : Friedenskirche (1845-54), Ludwig Persius, 2013	118
Şekil 3.29 : San Clemente Kilisesi'nin İçi	118
Şekil 3.30 : Friedenskirche (1845-54), Ludwig Persius, 2013	119
Şekil 3.31 : Friedenskirche (1845-54), Ludwig Persius, 2013	119
Şekil 3.32 : Parsifal'ın ilk gösteriminde kullanılan sahne tasarımı, Paul von Joukowsky (1845–1912)	121
Şekil 3.33 : "Parsifal" Operası için Kutsal Kadeh Salonu Tasarımı, Christian Jank	122
Şekil 3.34 : Taht Odası Tasarımı, 1876	122
Şekil 3.35 : Taht Odası	123
Şekil 3.36 : Taht Odası	124
Şekil 3.37 : Taht Odası	125
Şekil 3.38 : Taht Odası	125

Şekil 3.39 : Taht Odası Duvar Resimleri.....	126
Şekil 3.40 : Falkenstein Şatosu Yatak Odası Tasarımı , Max Schultze, 1884.....	126
Şekil 3.41 : Falkenstein Şatosu Yatak Odası Tasarımı , Max Schultze, 1884.....	127
Şekil 3.42 : Bizans Üslubunda bir Saray Tasarımı, Julius Hoffmann, 1885	127
Şekil 3.43 : Bizans Üslubunda bir Saray Tasarımı, Georg Dollmann, 1869/70	128
Şekil 3.44 : Üstte Spitta'nın, altta Schwechten'in Erlöserkirche tasarımları	129
Şekil 3.45 : Erlöserkirche Giriş Kapısı	130
Şekil 3.46 : Ayasofya Antoniadès'e Dayanan İç Mekan Rekonstrüksiyonu (1903).....	131
Şekil 3.47 : Erlöserkirche İç Mekan	131
Şekil 3.48 : Erlöserkirche İç Mekan	132
Şekil 3.49 : Erlöserkirche İç Mekan	132
Şekil 3.50 : Zafer Sütunu, Berlin, 2013	139
Şekil 3.51 : Sieges-Allee için hazırlanan heykeller	139
Şekil 3.52 : Zafer Sütunu'nun Açılışı	140
Şekil 3.53 : Zafer Sütunu'nun Açılışı I. Wilhelm ve Bismarck	140
Şekil 3.54 : Zafer Sütunu	141
Şekil 3.55 : Walhalla	143
Şekil 3.56 : Walhalla'nın Açılışı	144
Şekil 3.57 : Şeref Salonu	145
Şekil 3.58 : Niederwald Anıtı	146
Şekil 3.59 :Büyük Friedrich Anıtı, Berlin, 2013	148
Şekil 3.60 : Büyük Friedrich Anıtının açılışı üzerine bir karikatür	149
Şekil 3.61 : Hermann Anıtı (1875)	152
Şekil 3.62 : Hermann Anıtı, Kartpostal	153
Şekil 3.63 : Hermann Anıtının Açılışı	154
Şekil 3.64 : Bismarck Anıtı Götterdaemmerung (1899)	156
Şekil 3.65 : Bismarck Anıtı, Knivsberg (1901)	157
Şekil 3.66 : I. Wilhelm Anıtı Açılışı, Berlin.....	158
Şekil 3.67 : Kyffhäuser Anıtı	158
Şekil 3.68 : I. Wilhelm ve Friedrich Barbarossa	159
Şekil 3.69 : Kyffhäuser Anıtı 1900'lü yıllarda	160
Şekil 3.70 : Kyffhäuser Anıtı Savaş Dernekleri Geçit Töreni, Berlin	161
Şekil 3.71 : Porta Westfalica Wilhelm Anıtı	161
Şekil 3.72 : Porta Westfalica Wilhelm Anıtı	162
Şekil 3.73 : Deutsches Eck Wilhelm Anıtı	163
Şekil 3.74 : Deutsches Eck Wilhelm Anıtı	164
Şekil 3.75 : Kaiser Wilhelm Anıtı, Koblenz	164
Şekil 3.76 : Kaiser Wilhelm Anıtı, Koblenz	165
Şekil 3.77 : Halk-muharebesi (Völkerschlacht) Anıtı (1913).....	165
Şekil 3.78 : Hermann Anıtı, Litografi, 1871	167
Şekil 3.79 : Porta Westfalica Wilhelm Anıtı	167
Şekil 3.80 : Burschenschaftdenkmal Anıtı, Eisenach	168
Şekil 3.81 : Sebat Tapınağı (1834)	169
Şekil 3.82 : Luisendenkmal Gransee	169
Şekil 3.83 : Gustav Adolf Anıtı Tasarımı, Karl Friedrich Schinkel (1833)	169
Şekil 3.84 : Luther Anıtı Tasarımı, Schinkel	170
Şekil 3.85 : Aachener Kongressdenkmal Tasarımı, Karl Friedrich Schinkel (1837)	170
Şekil 3.86 : Kayzer Wilhelm Anıtı Yarışması 116. Öneri	171
Şekil 3.87 : Kayzer Wilhelm Anıtı Yarışması 116. Öneri	171

Şekil 4.1 : Alman Çeşmesi, 2013.....	173
Şekil 4.2 : Alman Çeşmesi – Atmeydanına doğru Bakış, 2013.....	178
Şekil 4.3 : Konstantinapol için Kayzer Çeşmesi.....	180
Şekil 4.4 : St. Johannes-Evangelist-Kirche.....	185
Şekil 4.5 : Neue Nazareth Kilisesi.....	186
Şekil 4.6 : Auenkirche.....	186
Şekil 4.7 : Golgathakirche, 2013.....	186
Şekil 4.8 : Golgathakirche.....	187
Şekil 4.9 : Erlöserkirche, Rummelsburg.....	187
Şekil 4.10 : Gnadenkirche.....	188
Şekil 4.11 : Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche Franz Schwechten’in Tasarımı...	189
Şekil 4.12 : Erlöser Kilisesi, Rummelsburg Koro.....	189
Şekil 4.13 : Erlöser Kilisesi, Rummelsburg.....	190
Şekil 4.14 : Gnadenkirche Koro.....	190
Şekil 4.15 : Gnadenkirche Duvar Resimleri.....	191
Şekil 4.16 : Maria Laach Kilisesi altar sayvanı.....	192
Şekil 4.17 : Maria Laach Kilisesi altar sayvanı.....	192
Şekil 4.18 : 1. Proje, 07.1899.....	193
Şekil 4.19 : 1. Proje Kesidi, 07.1899.....	194
Şekil 4.20 : 2. Proje, 1899.....	195
Şekil 4.21 : 3. Proje, 1899.....	196
Şekil 4.22 : 4. Proje, 1899.....	197
Şekil 4.23 : Uygulama Projesi, 1899.....	199
Şekil 4.24 : Uygulama Projesi, 1899.....	200
Şekil 4.25 : Uygulama Projesi, 1899.....	201
Şekil 4.26 : Koridor ve Banklar, 2013.....	202
Şekil 4.27 : Konstantinapol için Kayzer Anıt Çeşmesi.....	203
Şekil 4.28 : Bilgi Levhası, 2013.....	204
Şekil 4.29 : Kubbe İçi, 2013.....	205
Şekil 4.30 : II. Wilhelm’in Baş Harfleri - Kubbe İçi - II. Abdülhamid’in Tuğrası, 2013.....	205
Şekil 4.31 : Sülüs Hattı, 2013.....	206
Şekil 4.32 : Dış cephe kemer mozaikleri, 2013.....	207
Şekil 4.33 : Koridor yer mozaikleri, 2013.....	207
Şekil 4.34 : Çeşmeler, 2013.....	208
Şekil 4.35 : Birinci ve İkinci tip Sütun Başlıkları ve Kaideleri, 2015.....	208
Şekil 4.36 : Birinci Tip Sütun Başlığı, 2015.....	209
Şekil 4.37 : Birinci Tip Sütun Kaidesi, 2015.....	209
Şekil 4.38 : İkinci Tip Sütun Başlığı, 2015.....	210
Şekil 4.39 : İkinci Tip Sütun Kaidesi, 2015.....	210
Şekil 4.40 : Üçüncü ve Dördüncü tip Sütun Başlıkları ve Kaideleri, 2015.....	211
Şekil 4.41 : Üçüncü Tip Sütun Başlığı, 2015.....	212
Şekil 4.42 : Üçüncü Tip Sütun Kaidesi, 2015.....	212
Şekil 4.43 : Dördüncü Tip Sütun Başlığı, 2015.....	213
Şekil 4.44 : Dördüncü Tip Sütun Kaidesi, 2015.....	213
Şekil 4.45 : Puhl & Wagner Şirketinin Reklamı.....	215
Şekil 4.46 : Malzemelerin Gelişi.....	216
Şekil 4.47 : Malzemelerin Gelişi.....	216
Şekil 4.48 : Çeşmenin İnşası.....	217
Şekil 4.49 : "İstanbul Kayzer Çeşmesi İnşası".....	217

Şekil 4.50 : Çeşme'nin İnşası	218
Şekil 4.51 : Çeşme'nin İnşası	218
Şekil 4.52 : Çeşmenin İnşası.....	219
Şekil 4.53 : Spitta'nın Çeşme'nin İç Mekanı ile ilgili Çizimi	220
Şekil 4.54 : Çeşmenin İnşası.....	220
Şekil 4.55 : Çeşmenin İnşası.....	221
Şekil 4.56 : Açılış Töreni	222
Şekil 4.57 : Açılış Töreni	224
Şekil 4.58 : Açılış Töreni	224
Şekil 4.59 : Açılış Töreni	225
Şekil 4.60 : Açılış Töreni	225
Şekil 4.61 : Açılış Töreni	226
Şekil 4.62 : Açılış Töreni, Kartpostal	226
Şekil 4.63 : Gotik dönem kutsal eşya muhafazası, Üç Kule Relinquary, 1370, Aachen, Saray Şapeli	232
Şekil 4.64 : Süleyman'ın Tahtı, S. Paolo Incili, Roma, Abbazia di S. Paolo fuori le mura, fol. 188	233
Şekil 4.65 : Beyaz Salon'da "Thronhimmel" altında II. Wilhelm	233
Şekil 4.66 : Bizans İmparatoriçesi Ariadne, fildişi panel, 500	234
Şekil 4.67 : Kardinal Silvio Passerini'nin (1469–1529) Mührü	235
Şekil 4.68 : İsa'nın Kabri, Kutsal Kabir (Yeniden Diriliş) Kilisesi.....	236
Şekil 4.69 : Kutsal Kabirde üç Meryem, 10th century; Ottonian, Milan.....	236
Şekil 4.70 : Kabirde üç Meryem ve Melek, Abbey of St. Michael, Siegburg, 12. Yüzyıl; Melek üç Meryem'e sesleniyor, orta çağ el yazması.....	237
Şekil 4.71 : Queen Maria Clementina'nın Cenazesi, 1735.....	237
Şekil 4.72 : Alessandro Farnese'nin Katakfalı, Ambrogio Brambilla, 1589, II Gesù'nun kesişme karesi içinde, bakır baskılar üzerinden rekonstruksion	238
Şekil 4.73 : San Marco Bazilikası Sayvan-Altarı, Venedik, 13. yüzyıl.....	239
Şekil 4.74 : S. Ambrogio, Milan, 12. yüzyıl.....	240
Şekil 4.75 : S. Pietro, Roma / A. Chacon, Vitae et res gestae pontificum, Roma, 1677	240
Şekil 4.76 : Trani Katedrali, Baldaken kemerleri, 12. yüzyıl	241
Şekil 4.77 : Maria Laach Kilisesi altar sayvanı	242
Şekil 4.78 : Helena Şapeli, Kudüs	242
Şekil 4.79 : Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche Giriş Holü Mozaikleri, 2013	243
Şekil 4.80 : Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche Giriş Holü Mozaikleri, 2013	244
Şekil 4.81 : Santa Maria Maggiore apsis mozaïği	246
Şekil 4.82 : San Clemente, apsis mozaïği.....	246
Şekil 4.83 : Alman Çeşmesi Kubbesi, çadır motifi, 2013	247
Şekil 4.84 : Kayzer Çadır Kampında	248
Şekil 4.85 : Ayasofya, İstanbul, İmparatorluk Kapısı mozaïği.....	249
Şekil 4.86 : Ayasofya, Mermer Duvar Kaplamaları	250
Şekil 4.87 : Küp Sütun Başlığı	251
Şekil 4.88 : Küp Sütun Başlığı	251
Şekil 4.89 : Resmin sağ üst köşesinde Osmanlı alfabesi ile "Alman Çeşmesi" yazılmıştır	253
Şekil 4.90 : 22 Mart 1912 Tarihli Hasar Raporu	256
Şekil 4.91 : 22 Mart 1912 Tarihli Hasar Raporu	256
Şekil A.1 : Kayzer'in Dolmabahçe'de Karşılınması	290

Şekil A.2 : Kayzer'in Ziyareti sırasında Askeri Geçit Töreni	291
Şekil A.3 : Kayzer II. Wilhelm Çadır Kampında.....	292
Şekil A.4 : Gezi Sırasında, Hayfa	293
Şekil A.5 : Kudüs Gezisi Sırasında.....	294
Şekil A.6 : Kayzer Çadır Kampında	295
Şekil A.7 : Kudüs Gezisi	296
Şekil A.8 : Kayzer II. Wilhelm, İmparatoriçe tarafından çekilmiş	296
Şekil A.9 : Kayzer II. Wilhelm ve Alman subayları	297
Şekil A.10: Kayzer ve İmparatoriçe Kral Davud'un Mezarında	297
Şekil A.11: Erlöserkirche'nin Açılışı	298
Şekil A.12: Şam'a Giriş	298
Şekil A.13: Kudüs Gezisi	299
Şekil A.14: Kudüs Gezisi	299
Şekil A.15: "Kayzer Wilhelm'in İstanbul içinde atlı gezisi"	300
Şekil A.16: "Hohenzollern Galata'da"	301
Şekil A.17: Karşılama	301
Şekil A.18: "Sultan Misafirlerine eşlik ediyor"	302
Şekil A.19: Şark Gezisi Kartpostal 1898	303
Şekil A.20: Şark Gezisi Kartpostal 1898	303
Şekil A.21: Şark Gezisi Kartpostal 1898	304
Şekil A.22: Şark Gezisi Kartpostal 1898	304
Şekil A.23: Kayzer'in Çadırının iç düzenlemesi	305
Şekil A.24: Gezi Sırasında Beyrut	306
Şekil A.25: Karşılama Töreni, Hayfa.....	307
Şekil A.26: Çadır Kampı.....	308
Şekil A.27: Kayzer'in Hediye Plaketi, Baalbek.....	309
Şekil A.28: Çeşmenin İnşası	310
Şekil A.29: Çeşmenin İnşası	311
Şekil A.30: Açılış Töreni	312
Şekil A.31: Açılış Töreni	313
Şekil A.32: Açılış Töreni	314
Şekil A.33: Açılış Töreni	315
Şekil B.1 : "Almanya'nın birleşmesi benim gücüm, benim gücüm Almanya'nın kudreti"	316
Şekil B.2 : "Germenlerin liderinin Alman topraklarını düşmanın elinden aldığı yerde, Hitler'in zafer sancakları dalgalanıyor"	317
Şekil B.3 : "Forma içinde Hermann"	317

BİR II. ALMAN İMPARATORLUĞU PROJESİ: KAISER WILHELM ANITI'NDAN ALMAN ÇEŞMESİ'NE

ÖZET

2. Alman İmparatorluğu Kayzeri II. Wilhelm 1898 yılında Osmanlı topraklarına yaptığı geziden sonra gördüğü ilgi ve sevginin de etkisiyle dönemin sultanı II. Abdülhamid ve İstanbul halkına bir çeşme hediye etmeye karar vermiştir. İstanbul'un tarihi yönden en önemli merkezlerinden biri olan Sultanahmet Meydanı'nda yapılmasına karar verilen çeşme 1901 yılında tamamlanmış ve görkemli bir devlet töreni ile açılmıştır.

Çeşme ilk bakışta, onu çevresindeki diğer yapılardan ayıran mimari özelliklere sahiptir ama tasarımı hakkında bir araştırma aslında Neo-Bizans prensiplerini tekrarlayan tasarımı ile en azından bulunduğu meydan, Roma ve Bizans döneminin Hipodromu ile ilişki kurduğunu gösterir. Gene de Alman Çeşmesi'nin inşası Alman güdümlü olarak gerçekleşmiştir. Çeşmenin biçimlenişi Alman kültürünün bir ürünüdür. Bu hem taşıdığı sembolizmin ve anıtsallığının Osmanlı kültürü tarafından bilinen ve kabul edilen parametreler içinden değil Alman 19. yüzyılının anıt kavramından gelmesinden, hem de Alman hükümdarının 19. yüzyıl Avrupa kültürü içinde doğan önceliklerinin bir sembolü olmasındandır. Bu ihtiyaçlar 19. yüzyıl Avrupa'sını biçimlendiren politik milliyetçilik ve ekonomik emperyalizm akımlarından ve bunların yarattığı bazen monarşiyi besleyen, bazen tehlikeye sokan yeni düşünce ve yönetim sistemlerinden gelmektedir.

Bu çalışma çeşmenin inşasının arkasındaki bütün bu politik, ekonomik ve sanatsal etkileri araştırarak çeşmeyi 19. yüzyıl Alman kültürü çerçevesinde tekrar anlamayı amaçlamaktadır. Dönemin politik ve ekonomik gerçekliği Alman İmparatorluğu odağa oturtularak açıklandıktan sonra bu dönemde Alman topraklarına hakim olan mimari akımlar ve Alman anıtları incelenmiş, Alman Çeşmesi bu veriler kapsamında ele alınmıştır. Osmanlı kültürünün bütün bu süreç içindeki yeri de böylece anlaşılmalıya çalışılmıştır.

Araştırmanın sonunda yaratılan çerçeve içinden bakıldığında çeşmenin Osmanlı toplumunun gündelik ihtiyaçlarından doğan bir eserden çok yabancı bir ülke içinde yapılmış, kolonyalist izler taşıyan bir Alman anıtı ve bu dönemde Alman topraklarında inşa edilen anıtlarda da görüldüğü gibi kişisel olarak II. Wilhelm'in bir eseri olduğu görülmektedir. Çeşmenin tasarımının temelinde yatan en önemli etki onu inşa eden hükümdardır ve tasarımın bütün kararları onun istek ve ihtiyaçları yönünde gerçekleşir. II. Wilhelm'in üslup ve biçim konusundaki kararları kişisel inanç ve hayallerinden doğmaktadır. Alman Çeşmesi'nin tasarımının temelini oluşturan baldaken strüktürü Kayzer'in kutsallık ve hanedanlık sembolü olduğuna inandığı bir plan tipidir. Neo-Bizans üslubu ise Bizans kültürünün Hristiyan tarihi içinde sahip olduğu, bu kültürün doğuşuna ve oluşumuna ev sahipliği etmiş

olmasından gelen saf Hristiyan ruhunu biçimlendirili ile onun tercih ettiği üsluplardandır.

İki ülkenin hükümdarları arasındaki dostluğun çeşmenin yapımının gerekçesi olması dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşmenin yapımında etkisi yapılacağı yerin kararıyla sınırlıdır. Diğer bütün kararlarda Alman Kayzeri tekil olarak etkili olmuştur. Çeşmenin sadece içme suyu dağıtan dinlenme banklarına sahip bir şehir mobilyası olarak tasarımı Osmanlı kültürünün sınırlarının dışında biçimlenen, Avrupa kültürünün ihtiyaçlarına cevap veren bir eser olduğunu göstermektedir.

Çeşmenin bu ihraç edilmişliği taşıdığı anlam ve kavramların Osmanlı hayatına tercüme edilememiş olmasından da anlaşılır. Alman halkı çeşmenin inşasından ülkeler ve halkları arasındaki dostluğun ilerlemesi gibi kazançlar umarken çeşme Osmanlı halkı tarafından ilgisizlikle karşılanmıştır. Yapının anıtsallığı ve bu anıtsallık kavramının Alman kültürü içinde karşılığı olan gündelik hayat ve özel günlerdeki aidiyeti Osmanlı hayatı içinde kendine yer bulamamıştır. Çeşme, iki kültürün karşı karşıya geldiğı ve bir çatışma olmasa da aktif bir iletişimin de kurulamadığı bir diyalog olmuştur.

A II. GERMAN EMPIRE PROJECT: FROM KAISER WILHELM MONUMENT TO GERMAN FOUNTAIN

SUMMARY

The German Fountain (Alman Çeşmesi) is an open fountain in the Sultanahmet Square in İstanbul. The design principles of its form and function distinguish this building from the other fountains of its time. It also makes it stand out in the square, which has many important architectural monuments from different eras of the history of İstanbul

Sultanahmet Square was always an important centre in the city which was the capital of two great empires, Byzantine and Ottoman. In the Byzantine time this space was a hippodrome where games and races took place and the rulers and their people got a chance to interact. It was the space where petitions were delivered to the emperor and where the riots started. Situated between the imperial palace, imperial church and the main axis roads, it held the pulse of the everyday life in the city.

In the Ottoman times it kept its place as a space for games and festivals even though the interactions between the people and the rulers had changed dramatically. Still, this was a space for the people to come together and for the rulers to communicate and control them through organizations ranging from birthdays, celebrations for religious holidays to events planned to intimidate foreign powers like festivals before and after wars. It was again close to the Topkapı, which was the residence of the Ottoman sultans until they decided to build palaces on the Bosphorus.

The square is surrounded with important monuments like government and religious buildings from Byzantine and Ottoman times and obelisk and columns, which remain as the traces of the hippodrome, and the monuments adorning its spina. The fountain is also situated on the axis determined by this spina with a small dislocation. With this location it achieves in appearing like a part of this organization, which was decided and realized 1500 before its own creation.

The fountain was a gift of the German Kaiser Wilhelm II, hence its giving name by the Turkish people. The Kaiser visited Ottoman Empire three times during his reign and after his second trip in 1898, which was a particularly majestic one and ended successfully he decided to give a gift to the sultan and his people.

The relationship between the German and Ottoman Empires at this time was a fruitful collaboration for both parties. They were working together in big and ambitious economical and political projects like Bagdad Railways. This project was not only going to help German merchants control very important trade routs and so help German Empire to get ahead in the competitive economical environment of the 19. century, it was also going to help Ottoman state to be able to reach to the eastern provinces of its domain easily and swiftly, be it to supply provisions or deploy military troupes.

This was not the only area in which these countries were working together. German Empire had become the protector of Ottoman Empire in the world politics. Not only was he a protection against Russia and his plans for the Bosphorus, he was also supplying information about the revolutionary Turks in Europe trying to depose Abdülhamid II. and helping the Empire in its effort to reform itself. Ottoman Empire was in the process of a comprehensive reformation and German influence could be seen in every part of these reforms, especially in military and state affairs.

It is clear to see that the relationship was very important for both parties and the rulers were showing this with their friendly interactions, correspondence and gifts. Their personal relationship had become the focal point of the relationship of their countries. Wilhelm II's trips to İstanbul were one of the indicators of this policy. During his trips he and Sultan were acting like close friends who respect and care for each other and each others subjects. The sincerity of this act can be debated of course, it was in its essence politics after all, but even it was all just an act, it was obvious that they were both invested in it.

So, it was not surprising when the Kaiser decided to give a fountain to the Sultan as a gift. The German authorities controlled every step of the construction of the fountain. The involvement of the Ottoman state was limited to the discussions about its placement and some preparation of this chosen site. The German court architect designed it according the sketches of the German Kaiser. Its parts were built in Germany and resembled in Istanbul by a German architect and German workers. The fountain itself as a cultural construct and the ideas behind it were completely German, which made it from the first point of conception a German monument.

The decisions that shaped its design support this idea. Its design, generated from the baldachin structure and Neo-Byzantine forms has more in common with European culture than with Ottoman. The baldachin structure was commonly used in monumental structures in Germany. It was the basis for monuments and burial structures signifying honour and sacredness. This had its routes in the Christian religion and some of its holy structures and personage. Wilhelm II. was aware of this. He had even given a speech about the use of baldachin structure throughout ages for this purpose, to show nobility and holiness.

The style chosen for it was Neo-Byzantine style, the revival of the Byzantine architecture in the 19. century Europe. This was the time period when the European architects and architecture theorists turned back to the past to find a style that would best suit to their time. Every part of the European history was discussed. This was also the case in Germany and the discussions were focused on the rivalry between Ancient Greek architecture to the architecture of the Middle Ages. Not only the architectural principles of these styles were discussed, but also the periods they were created. The culture and the religion of these periods were considered. Ancient Greek period was advocated because of its free individuals and democratic states, periods of Christian history because of this association.

Another aspect of the discussion was the structural systems and after a while it became about architectures using round arches against the ones using pointed arches. The revivalist style, which preferred the round arch in the 19. century Germany was the Rundbogenstyl, literarily round arch style. It contained different styles of this type, like Neo-Byzantine, Romanesque and in some part Renaissance. The buildings in this style could be designed with the principles of one of these building periods or have traces of any number of them moulded together in a new fashion. The styles

Middle Ages always had a religious connotation. Gothic was seen as the true Christian style, for example. But a component of the Rundbogenstyl represented the birth of Christianity. In the Byzantine era Christianity had become a legitimate state religion and had grown stronger with the Byzantine Empire. Christian architecture was formed in this period. It had taken elements of the Roman architecture and reformed it to better serve its needs. It was part of two worlds Pagan Roman Empire and Christian Byzantine Empire. It was also born between east and west. It had a duality written in its routes, which made it preferable for people who wanted to be create Christian architecture at its purest and also a kind of architecture far away from what was common for the time.

Byzantine architecture had one more appeal for the German architects. The German Empires in Middle Ages had strong connections with Byzantine Empire. Carolingians and Ottonians had learned Byzantine art of building and used it in their monumental structures. This created a cultural connection between the German culture of the 19. century and the one from the Middle Ages, which was a ideal for them as a united German nation. So, revival of the Byzantine art was the revival of the pure Christian and German forms alike.

These ideas had an impact in the use of Byzantine style for the German Fountain. Wilhelm II's fascination with Byzantine culture and German culture of the Middle Ages always affected his choice of the styles of buildings he commissioned. There was also one more important reason behind this. The history of the city the fountain was supposed to be built. Istanbul was Constantinople, the capital of the Byzantine Empire and home to its biggest and most famous monuments, like Agia Sophia. They were not only still important parts of the Ottoman capital, but were also a very influence on the Ottoman architecture itself. With the use of Byzantine style, the preferences of the German Kaiser, which were very much German was in agreement with the history of Istanbul and especially the square, the old hippodrome, it was going to be built on.

The fountain was designed in the German ideals of monumentality. Its stately presence only added to this effect. Its inauguration ceremony was an example of this. It was a state ceremony, in which not only the ministers of the Ottoman Empire, but also a Special Mission from the German Empire and the armies of both nations took part. It was splendid and completely German yet again.

German Fountain with all its characteristics is a German monument built in the Ottoman capital. This can also be seen in the expectations of the German public about the fountain. They expected it to affect the relationship between the nations favourably and they expected it to be treated with respect that they showed to their own monuments. But the fountain was built in a culture where monumentality in this sense had no place. Its given name as the Kaiser Wilhelm Fountain was forgotten almost immediately and in just one week damages started to appear on its mosaics and bronze parts were stolen. The reaction in the German papers showed their surprise on such acts. As the Ottoman public could not understand the meanings conveyed by the fountain, the German public was incapable to understand the neglect the fountain has received. Monuments as general depend on the ability of the people who will interact with them to understand their meanings and symbols. This was impossible for this monument with transported and untranslated meanings from the start.

1. GİRİŞ

19. yüzyılın sonunda, özellikle II. Wilhelm'in 1888'de tahta çıkışı ile birlikte, Osmanlı İmparatorluğu ve 1871'de kurulmuş olan genç Alman İmparatorluğu arasında Alman İmparatorluğu için geç kalmış kolonileşmesinin etkisiyle geride kaldığı ekonomik yarışta öne geçme, Osmanlı İmparatorluğu'nun ise Avrupa'da güvenliğini sağlayacak bir dost edinme ve kendisini içinde bulduğu ekonomik ve politik çıkmazdan kurtarma çabalarının doğurduğu, ekonomi temelli politik bir yakınlık doğmuştur. Bu dostluk, ekonomik gelişmelerin getirdiği ihtiyaçlar ve Bağdat Demiryolu gibi büyük örgütlü çalışmalar sebebiyle, Osmanlı sınırları içinde Alman destekli, geniş çaplı imar faaliyetlerine temel oluşturmuştur.

Bu araştırmanın odaklandığı yapı olan Alman Çeşmesi de bu imar faaliyetlerini hazırlayan ortamın bir ürünüdür ama hem yapım amacı hem de tasarım süreci ile diğer örneklerden ayrılmaktadır. Çeşme, demiryolu, banka veya han binaları gibi İstanbul'daki Alman politik ve ekonomik varlığını destekleyen fonksiyonel yapıların tersine sembolik bir yapı, fonksiyonu ikinci planda kalan bir anıttır.

II. Wilhelm'in doğu, özellikle Orta Doğu'da kurmak istediği egemenlik için gücünü belli ölçüde kaybetmiş olsa da bu toprakları hala kontrolü altında tutan Osmanlı İmparatorluğunun desteğine ihtiyacı vardı. Wilhelm'in Sultan II. Abdülhamid ile kurduğu dostluk ve Avrupa'nın büyük bölümü Balkan sorunları ve Ermeni olayları sebebiyle Abdülhamid'e arkasını döndüğünde bile bu desteğini sürdürmüş olmasının da arkasında bu yatmaktadır. Çeşmenin inşası arkasında da devletlerin ve hükümdarların arasındaki bu yakın ilişki vardır. Çeşme, 1901 yılında II. Wilhelm'in 1898 yılında gerçekleştirdiği İstanbul, Kudüs ve Şam gibi geniş bir coğrafyayı kapsayan gezisi sonrasında bu gezide gördüğü misafirperverliğe teşekkür etmek için II. Abdülhamid'e ve İstanbul halkına bir hediye olarak inşa edilmiştir.

1.1 Tezin Amacı

Bu araştırmada Alman ve Osmanlı İmparatorluklarının 19. yüzyıl sonuna doğru hareketlenen ilişkileri ve bu ilişkileri doğuran ortam ve bireyler incelenerek Alman Çeşmesi'nin oluşumunu doğuran süreci anlaşılır kılmak amaçlanmıştır.

Alman Çeşmesi'ne, belki de ait olduğu dönemin iki ülkenin de tarihi içinde problemlili ve trajik sonuçlara yol açan bir dönem olmasından da kaynaklanır bir şekilde ne Alman ne de Türk literatüründe çok fazla yer verilmemiştir. Bu araştırma hem bu eksikliği kapatmayı hem de Alman Çeşmesi'ni bir Alman anıtı olarak tasdik etmeyi amaçlamıştır. Kayzer II. Wilhelm'in çeşmeyi hediye etme kararıyla başlayan süreç, tasarımından inşasına Alman güdümlü gerçekleşmiştir. Bu fikrin arka planını oluşturabilmek için dönemin Almanya'sının resmi çizilmeye çalışılmış, kaynak araştırmalarında da buna odaklanılmıştır. Eserin yapımına vesile olan politik ve ekonomik ortam da Alman İmparatorluğu merkeze oturtularak çizilmeye çalışılmıştır. Çeşmenin temelde bir Alman eseri olduğu fikrinden yola çıkılmış, Alman mimarlığı ve anıtları araştırılmıştır. Alman fikir, gelenek ve kültürünün Osmanlı düşünce sistemi ile çatıştığı noktalarda bu çatışmaların gerekçelerini anlamak için Osmanlı kültürü hakkında da bilgi verilmiştir ama bu bir odak noktası olmamıştır. Bu kararın etkisi ile çalışmada Alman devlet belgeleri, gazeteler ve genel olarak basılı kaynakları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Alman kültürünün merkeze oturduğu bir çalışma ortaya çıkmıştır.

1.2 Tezin Kapsamı

Tezin yazımı sırasında çeşmenin inşasını doğuran arka planın detaylı olarak çizilmesine önem verilmiştir. Bu amaca yönelik olarak konu üç ekseninde incelenmiştir. İlk bölüm, çeşmenin inşa edildiği dönemin politik ve ekonomik gerçekliğinin dünya genelinde ve Alman ve Osmanlı İmparatorlukları arasındaki ilişki özelinde anlaşılmasını amaçlamaktadır. İkinci bölüm çeşmenin tasarımının temelini oluşturan 19. yüzyıl Alman mimarlığına, üslup tartışmalarına ve anıt inşaatlarına odaklanmıştır. Son bölüm ise detaylı olarak Alman Çeşmesi'nin tasarım ve inşaat süreçlerini incelemektedir.

İlk bölüm içinde 19. yüzyıla hakim olan politik ve ekonomik sahnenin anlatılabilmesi için ilk olarak bu döneme damgasını vuran ve günümüz dünya

düzenini yaratan iki kavram üzerinde durulmuştur. Bunlar politik düzlemde Fransız Devrimi sonrası canlanan milliyetçi hareket ve 18. yüzyıl itibariyle dünya ülkelerinin hemen hepsini etkileyen, onları, belli roller biçerek yarattığı ekonomik sistem içinde yeniden tanımlayan emperyalizm ve onunla bağlantılı olarak kolonyalizmdir. Bu iki akım, özellikle Alman tarihi içindeki yerleri ile tartışıldıktan sonra 19. yüzyıl Alman İmparatorluğunun çizilen bu çerçeve içinde Osmanlı İmparatorluğu ile kurduğu ilişki ve bu ilişkinin Alman kolonyalizmi içindeki yeri anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken tarih içinde Osmanlı topraklarında Almanların varlığına genel olarak bakılmış ve daha sonra II. Wilhelm sonrası bu ilişkiyi hareketlendiren Bağdat Demiryolları Projesi ve II. Wilhelm'in gezileri incelenmiştir. Tarihe bakış ve demiryollarının incelenmesinde bu dönem hakkında çalışan tarihçilerden faydalanılırken, Wilhelm'in gezileri hakkında özellikle dönemin Alman gazetelerinden yararlanılmıştır. Böylece dönemin Almanlarının Kayzer'in Orta Doğu'daki bu hırslı politikası hakkındaki görüşlerinin anlaşılması amaçlanmıştır. Alınan sonuç bundan biraz farklı olmuştur. Bu dönemde bir çok ülkede görülen totaliter sistem Alman İmparatorluğunda da hakimdi ve bu baskıcı sistem gazetelerin bağımsızlığını da etkiliyordu. 1907 yılında "The North American Review"da Alman basınına ayrılmış bir makale yayınlanır. Bu makalede Alman İmparatorluğunun kurulmasından itibaren Bismarck'ın da etkisi ile kamuoyunun susturulmaya çalışıldığından ve bunun basını güvenilmez kıldığından bahsedilir. Alman basını bu politika içerisinde Dışişleri Bakanlığı bünyesindeki bir basın bürosu tarafından kontrol edilmektedir. Makalenin yazarı Austin Harrison devletin bu yöntemle halkın "cahil" kalmasını sağlarken gerektiğinde "yapay duygu ve öfke" dalgalanmaları yaratabildiğini iddia eder. Basın Bürosu, Şansölye ile yakın ilişkide olan ve devlet memuru statüsündeki gazetecilerden oluşmaktadır ve dış ilişkiler hakkındaki bütün haberler bu bürodan yayılmaktadır (Harrison, 1907, 727-728). Makalede tezde adı geçen bazı gazeteler hakkında da bilgi verilmektedir. "National Zeitung" rasyonel emperyalist bir parti olan milliyetçi liberallerin gazetesi olarak tanıtılırken, "Post" ve "Kreuz-Zeitung" muhafazakar partilerin, militarist, sosyal demokrasi karşıtı ve hiyerarşi taraftarı Junker aristokrasisinin gazetesi olarak tanıtılır. "Lokal Anzeiger" devlete yakınlığıyla bilinmektedir. "Berliner Tageblatt" ve "Börsen Courier" liberal görüşte ama sosyal demokrasi karşıtı banker ve iş adamlarının gazetesi iken, "Vossische Zeitung" yerleşmiş düzeni eleştiren ve reform isteyen liberal görüşün yayın organıdır (Harrison, 1907, 732-735). Bu makalenin de bir Amerika

gazetesinden alındığı ve Amerikan bakış açısını yansıttığı tabi ki göz önünde bulundurulmalıdır. Alman basınında görülen sansür, Osmanlı İmparatorluğunda aynı dönemde görülmekte olan ve kapatılma ve sürgün korkusu ile bir otosansür sistemini doğuran sansür uygulamaları kadar sert değildir (Georgeon, 2006, 224). Hala farklı görüşteki gazeteler yayın hayatlarına devam etmekte, tez içinde de görüleceği üzere yumuşak bir dille de olsa II. Wilhelm'i eleştirebilmektedir. Gene de 'Vossische Zeitung' gibi örnekler dışında Wilhelm ve Osmanlı aleyhtarı yazan gazete sayısı azdır. Gazetelerin araştırılmasının yararı devlet politikalarının aynası görevi gören bu gazeteler sayesinde hem bu politikaların hem de Wilhelm'in yaratmaya çalıştığı ihtişamlı ve gösterişli hükümdarlık imajının ve halkın buna olan ilgisinin anlaşılması olmuştur.

İkinci bölümde Alman İmparatorluğunun 19. yüzyıl mimarlığına odaklanılmıştır. İlk olarak bu döneme hakim olan Historisizmin ortaya çıkışı, onu yaratan ortam ve kullanımı incelenmiştir. Mimarların ve kuramcılarının seçtikleri farklı tarihi üslupların arasında doğan tartışma ve kuramsal arka plan kısaca özetlenerek çeşmenin mimari üslubu olan Neo-Bizans veya daha geniş kapsamlı, bütün dairesel kemerli tarihi üslupları kapsayan, Almanca adıyla Rundbogenstyl anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu üslubun Alman topraklarındaki yeri ve Alman milliyetçiliği ve dindarlığı ile kurduğu ilişki açıklanmıştır. Bu bölümün ikinci ana başlığı altında ise 19. yüzyıl Alman anıtları incelenmiştir. Alman anıtlarının oluşum, tasarım ve kullanımlarının bir çerçevesini çizerek Alman Çeşmesi'nin bu çerçeve içindeki yerinin anlaşılması planlanmıştır.

Tezin gövdesini oluşturan üçüncü bölüm Alman Çeşmesi'ne odaklanılan bölümdür. Bu bölüm ikiye ayrılmıştır. İlk olarak Alman ve Osmanlı arşiv belgeleri ve gazete makalelerinin yardımı ile Alman Çeşmesi'nin hazırlık ve tasarım süreçlerinin analitik bir haritası çizilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda yorumdan kaçınılarak bulunan bilgiler üzerinden süreç olabildiğince detaylı bir şekilde betimlenmiştir. Çeşmenin inşası öncesi yerinin seçilmesi veya açılış töreni gibi anıtsal bir yapının inşasında önemli yer tutan noktalar özellikle vurgulanmıştır. Tasarım süreci içinde çeşmenin mimarı olan Max Spitta hakkında daha çok eserleri üzerinden elde edilebilen bilgi toparlanmış, mimari faaliyetleri üzerinden bir mimar olarak portresi çizilmeye çalışılmıştır. Daha sonra Spitta'nın mektupları üzerinden tasarım süreci anlatılmış Spitta ve Wilhelm'in öncelikleri ve bunların tasarımın son haline etkileri

özetlenmiştir. Son olarak ise çeşmenin tasarımı ve geçirdiği süreçler toplanan bu bilgiler ve çizilen dönemsel çerçeve üzerinden irdelenmiştir.

Tez boyunca gazeteler ve yazışmalar gibi döneme ait birinci elden belgelere önem verilmiştir. Tarihsel bir arka planın çizilmeye çalışıldığı politik, ekonomik ve mimari ortamı tanımlayan bölümler hariç bu tarz belgelerden edinilen bilgiler doğru ve tarafsız bir tarihi bilgi ile süreci tanımlamak ve kamu oyunun fikir ve ilgilerini aktarmak için kullanılmıştır. Bunda Alman Çeşmesi hakkında tez içinde yararlanılan bir kaç makale dışında kaynak bulunmamasının da etkisi olmuş, bulunan birinci elden bilgiler bir araya getirilerek bu konuda bir bilgi dağarcığı yaratılmaya çalışılmıştır.

Çeşme hakkında literatürde yer alan çalışmalar, Oya Şenyurt'un "Osmanlı'da Siyaset ve Mimarlığın Arayüzü: Alman Çeşmesi" makalesi ve Nurcan Yazıcı'nın yazdığı "İki Dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid ve II. Wilhelm" Sergisinin kitabı içinde yer alan "Türk-Alman Dostluğunun Hatırası/'Nişanesi' Sultanahmet'teki Alman Çeşmesi'nin İnşa Süreci ve Bir Çizimin Düşündürdükleri" bölümüdür. Bu iki çalışma da Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu konuda yapılan kapsamlı araştırmaların ürünüdürler. Meryem Müzeyyen Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001 tarihli "19. Yüzyıl İstanbul'unda Alman Mimari Etkinliği" adlı doktora tezinde bu dönemin Osmanlı topraklarında Alman mimarların ve Alman devletinin inşaat faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir ve Alman Çeşmesi'ne de yer vermiştir. Daha önce sözü geçen araştırmalara ek olarak Alman belgelerinden de belirli bir ölçüde yararlanmıştır.

Bu çalışma içinde çeşme, Alman güdümlü bir eser olarak görülmüş ve daha önce gerçekleştirilmiş araştırmalara göre Alman devlet belgeleri konusunda daha kapsamlı bir araştırma yapılmıştır. Bunun için Berlin'deki "Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz" arşivinde yer alan "Konstantinapolis'deki Kayzer Çeşmesi" (Kaiserbrunnen in Konstantinopel) isimli dosyadan faydalanılmıştır. Bu dosyada 1899 ve 1914 yılları arasında gerçekleştirilmiş 124 yazışma bulunmaktadır. Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin çeşmenin inşası süresinde sürece dahil olduğu bölümlerde, bilgi eksiklikleri olduğunda Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde yer alan bu konudaki belgelerden yararlanılmıştır.

Alman gazeteleri hakkındaki araştırma Berlin Devlet Kütüphanesi gazete bölümünde yapılmıştır. Kamu oyu içinde, var ise, farklı görüşleri görebilmek için çeşmenin inşası ve II. Wilhelm'in gezileri sırasında yayınlanan ve bu kütüphanede yer alan 17 gazete taranmıştır. Bunun yanında Alman üniversite kütüphanelerinin bazılarında telif hakkı süresi geçmiş olan gazete sayılarına internet üzerinden ulaşılabilir. Osmanlı gazetelerinden haberlere ise gene bu dönemin gazetelerini internet üzerinden erişime açmış olan Atatürk Kütüphanesi gazete arşivinden ulaşılmıştır.

19. yüzyıl Almanya'sını politik, ekonomik ve mimari açıdan betimlemek için geniş çaplı makale ve kitapları kapsayan bir kaynak araştırması yapılmıştır. Milliyetçilik, emperyalizm ve kolonyalizm konusunda bu konulara farklı grupların bakış açılarından yaklaşan, arkalarındaki farklı gerekçelere odaklanan bir çok kaynak bulunmaktadır. Aynı şey Alman anıtları için de geçerlidir. Alman mimarlık tarihi içinde önemli yer tutan bu anıtların ortaya çıkışı, yapım sebep, teknikleri ve mimari özellikleri hakkında bir çok basılı kaynak bulunabilmektedir. 19. yüzyıl Alman mimarisi ve üslup tartışmaları hakkında Mitchell Schwarzer, Hanno-Walter Kruft ve Eva-Maria Landwehr'in eserleri temel alınmış ve bu eserler dönemin mimar ve kuramcılarının kendi yazıları ile desteklenmiştir.

Sonuçta ortaya çıkan araştırma merkezinde yer alan Alman Çeşmesi'nin özelliklerinin işaret ettiği politik, ekonomik ve mimari rotalar üzerinden genişleyerek biçimlenmiş bir tarih ve mimarlık araştırması olmuştur.

2. 19. YÜZYIL VE OSMANLI VE ALMAN İMPARATORLUKLARI

19. yüzyıl Avrupası geçirdiği hızlı ve kökten değişimlerle günümüz ekonomik ve politik ortamını biçimlendiren dönem olmuştur. Bu önemli değişimler ülkelerin sadece yönetimlerini ve ekonomik politikalarını yeniden yaratmakla kalmamış kültürel faaliyetlerini de etkilemişlerdir. Bu nedenle Alman İmparatorluğu gibi bir çekirdek Avrupa ülkesinin, Osmanlı İmparatorluğu bir periferi ülkesinde yaptırdığı anıtsal bir inşaatın gerekçe ve sonuçlarının anlaşılabilmesi için önce söz konusu ülkeleri çevreleyen ve biçimlendiren politik ve ekonomik ortamın incelenmesi gerekir. Bu noktada iki önemli politik akım öne çıkar. Bunlar, toplumların ve ülkelerin oluşum ve var oluşlarını etkileyen milliyetçilik ile ekonomik sistemi yeniden kuran emperyalizm ve onunla bağlantılı olarak kolonyalizmdir.

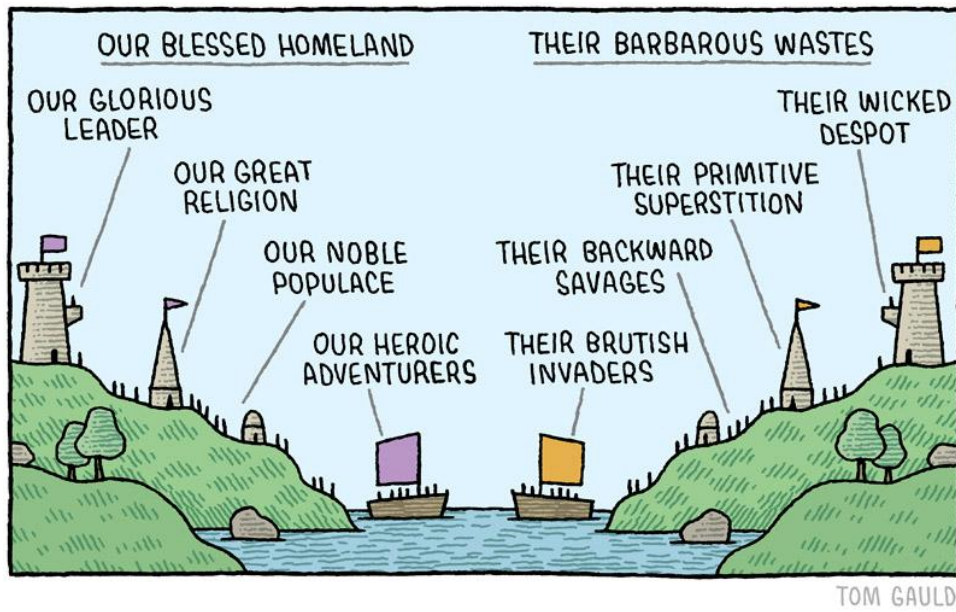
2.1 Milliyetçilik ve Almanya

Millet sözcüğü; ortak sembol, mit, anı, değer ve geleneklere sahip, tarih içinde sahiplendikleri bir bölgeye bağlı, kendine has, müşterek bir kültür yaratan, yayan ve kurallarına uyan ve kendilerince tanımlanmış ve adı konulmuş toplulukları tanımlar (Smith, 2009, 49). Milliyetçilik ise bu kavramı politikaya taşıyan akım olmuştur.

Tarihsel olarak Avrupa’da milliyetçiliğin doğuşunu sağlayacak koşullar ilk olarak Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından sonra farklı ulusların ortaya çıkması ile oluşmaya başlamıştı ama o dönemde de Hristiyanlık, Roma gelenekleri gibi, ulusal bir ayrımcılığı engelleyen güçlü, bağlayıcı bir faktör olarak ortaya çıktı. Bu nedenle Roma İmparatorluğunun yıkılmasından sonra bile Karolenj İmparatorluğunun parçalanmasına kadar milliyetçiliğin güçlenmesini sağlayacak kalıcı koşullar oluşmadı. 9. yüzyıl ile beraber Avrupa krallıklar olarak organize olmaya başladı. Bağımsız ortaçağ düşünce sistemi ise ancak 12. yüzyılla beraber görülmeye başladı ki, bu dönem ilk milliyetçi ifadelerin ortaya çıkmaya başladığı, bir çok Avrupa ülkesinde aynı anda milliyetçi eserlerin yazıldığı dönemdir (Koht, 1947, 265-266). Bu oluşum içinde bir kaç ortak nokta göze çarpar. Ülkelerin savaşta olmaları ve krallarının arkasında birleşme ihtiyacı içinde olmaları bunlardan biridir. Kral, ülkenin

temsili haline gelirken, onun zaferleri de milli zaferler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönemde milliyetçi ideoloji yönetici kesim tarafından biçimlendirilmiş ve onlar ve çevrelerindeki yazarlar tarafından bu ideolojiyi takip edecek bir kamuoyu oluşturulmuştur (Koht, 1947, 266-267).

Bu milliyetçi eserler, yazıldıkları ülkenin özellikle askeri alandaki başarılarının üzerinde duran, vatandaşlarının krala bağlılıklarını öven, ulus olarak köklerini Roma, Truva ve Mısır gibi tarihteki önemli medeniyetlere bağlayan ve düşman olarak gördükleri ulusların kötü ve yetersiz yönlerini sıralayan benzer bir dil kullanırlar (Koht, 1947, 267/271/273/274/276/278). Eserin yazıldığı ülkeye göre diğer Avrupa ulusları kahraman veya düşman olarak farklı roller alır ama kahraman ve düşmanların tasvirlerinde kullanılan sıfat ve özelliklerde belirgin bir benzerlik görülür (Şekil 2.1).

Şekil 2.1 : “Bizim Kutsal Vatanımız, Onların Barbar Çöpleri”, Tom Gauld, 2015, Guardian Review (Url-1).

Politik olduğu kadar psikolojik bir kavram olan milliyetçilik diğer ideolojik politik terimler gibi tarih içerisinde bir çok değişim geçirmiştir (Koht, 1947, 265). 12. Yüzyıldan sonra kralların yanında milli meclisler ve kiliseler halkın etrafında toplanacakları odaklar haline gelirken, ülkenin tarihinden gelen milli semboller, kahramanlar yaratılmış, dil ve edebiyat entelektüel bir birliktelik sağlamak için kullanılmıştır. Rönesans döneminde ise Klasizme geri dönülürken ortaçağ içinde

ortaya çıkmış olan bu eserler yeniden keşfedilmiş ve bu dönemin milliyetçiliğine katkı sağlamıştır (Koht, 1947, 279-280).

19. yüzyıl Milliyetçilik ideolojisi ise Aydınlanma filozoflarının dünyada kutsallık atfedilen kavramlarla çatışmaya başlamasıyla ve böylece tanrıdan gücünü alan kral fikrinin haklarını doğadan alan insanlık fikriyle yer değiştirmesi ile yakından ilişkilidir. Bu yönüyle 18. yüzyıl öncesinde bir hükümdara bağlılıklarıyla bir araya gelmiş bölgeler bütünü olan hanedanlık kurumlarından bahsedilebilir ama ulus devletlerden bahsedilemez. 17. ve 18. yüzyılın içinde insanlığın geçirdiği bilimsel ve ekonomik değişimler milletlerin oluşmasını sosyolojik açıdan zorunlu kılmış, bu tarihten önce onlara ihtiyaç duyulmamıştır (Smith, 2009, 16). Hanedan ve tanrının yerini insan ve doğa aldığında bu toplulukları bir arada tutacak yeni bir bağın gerekliliği ulus fikrini doğurmuş, dinin ve kutsallık sıfatına sahip monarşilerin yerini milletler almaya başlamıştır (Birken, 1994, 133-134). Devlet; 19. yüzyılın ikinci yarısı itibariyle nasıl yönetileceği üzerinde söz sahibi olmak isteyen bu toplumları, yarattığı ideoloji ile kontrol etmeyi planlıyordu. Aynı zamanda milletler, liderlerin bireylerini fedakarlık yapmak için harekete geçirebileceği sosyolojik topluluklar olacaklardı (Smith, 2009, 5-7). Milliyetçi hareket insanı din ve monarşinin üzerine çıkaran laik bir düzen arayışı olarak görünür ama kendisinin de laik ve politik bir din olduğu söylenebilir. Geleneksel dinlerin etnik seçilmişlik, vatanın kutsallığı liderin Mesih rolü gibi motif, inanç ve ritüellerini kullanır. Vatan için ölen askerler için düzenlenen törenler de ritüelleriyle hem bireysel acıları temsil ederken hem de toplumsal kaderin, milletin devamlılığı için verilen kurbanların bir hatırlatıcısı oluşuyla dini anmaları hatırlatır (Smith, 2009, 77-78).

Tarih içinde özellikle 20. yüzyıldan itibaren Milliyetçilik kavramı ve milletlerin ortaya çıkışı üzerine bir çok tez öne sürülmüştür. 20. yüzyıl içinde tartışılmaya başlanan modern kuramın tezi uzun süre bu alandaki baskınlığını korumuştur. Bu tezin temelinde milletleri yaratanın milliyetçilik olması yatar. Onun oluşumunu sağlayan ise devletin kendisidir. Bu ideolojiyi desteklemek için mit, gelenek ve uygun bir tarihi de gene devlet ve milliyetçi hareketin kendisi yazar (Smith, 2009, 5). Modernist milliyetçilik kuramını eleştiren akımlar da vardır ve bu eleştiri özellikle milletlerin kökeni noktasında görülür. Latince millet kelimesinin kökeni olan “Natio” kelimesinin doğum ve köken anlamlarını taşıyor olması doğal olarak oluşan bir olgu olduğu telkinini taşır (Landwehr, 2012, 103). Modernist kuram bunu reddetmektedir.

İlkçilik (Primordialism) milletlerin ilk günden itibaren var olduğunu savunmuştur. Bu durumda millet kavramı milletçilikten çok önce var olmuştur. Bu görüş içinde akrabalık ve bölgesel ilişkiler büyük yer tutar ve Fransız Devrimi öncesinde de gelenek, dil ve din üzerinden bağlanmış halkların varlığının açıklanmasında modernist kuramlara göre daha başarılı bir çaba olarak görülebilir (Smith, 2009, 8-9). Yeni-daimicilik (Neo-perennialism) ise modern milletlerin köklerini araştırırken belirli bir devlet veya toprak içinde bir arada var olamamış Yahudiler veya Ermeniler gibi milletlerin varlıklarını sorgulamıştır. Bu milletler hem modern görüş dahilinde milletin sahip olması gereken özelliklerin bazılarına sahip değillerdir, hem de modern dönemden çok önce ortaya çıkmışlardır. Etnik-sembolizm (Ethno-symbolism) içinde ise milletler dinamik, amaçları doğrultusunda birlikte hareket eden topluluklar olarak görülür ama bu topluluklar söylemsel yapılar değillerdir. Smith bunu kanıtlamak için bir millete ait olan insanların duyduğu tutkuyu örnek verir ve insanların söylemsel bir yapı için hayatlarını tehlikeye atmayacağını iddia eder. Milletlerin bir özleri olmayabilir ama onlar belirli bir yer ve zaman içinde var olan ve üyeleri tarafından kendi çıkar ve vizyonları için kaynak ve araç olarak kullanılan ve kültürel dayanışma sağlayan sosyal ilişki ağlarıdır (Smith, 2009, 13-14). Etnik-sembolizm içinde milletlerin oluşumunda rol oynayan etnik temeller hem bu milletlerin kurulumu hem de kalıcılığı yönünden önemli yer tutar. Milletleri bir arada tutan sembol ve geleneklerin bu topluluğun etnik karakterleri içinden seçilerek vurgulandığı savunulur. Milletler, milli tarihleri üzerinden yaratılan milli karakterleri ve paylaştıklarına inandıkları kaderleri sayesinde bir arada tutulurlar, yani milletler devletler gibi yoktan var edilemezler. Bölgesel bir tarihi topluluğun otonomi, kimlik ve birliği fikri milliyetçiliğin temelinde olduğuna göre, millet kavramsal olarak milliyetçilikten önce var olmuş olmalıdır (Smith, 2009, 21/23/34/44/59). Milliyetçilik ise “milletin ideoloji ve sembolizminden ilham almış bir harekettir”. Bu düşünce içinde milliyetçinin rolü topluluğun tarihini araştırarak yeniden keşfetmek, gerekli noktaları seçip yorumlamak, o andaki durum algısını değiştirerek topluluğu harekete geçirmektir (Smith, 2009, 62/65).

12. yüzyıl milliyetçi yazımına bakıldığında; Alman ulusunun Fransa, İtalya, Polonya ve Danimarka gibi ülkelerin dağarcığında saldırgan taraf olarak yer bulduğu ama Alman toprakları içinde bu dönemde güçlü bir Alman milliyetçiliğinin olmadığı göze çarpar. Bir imparator ve imparatorluğun var olmasına rağmen milliyetçilik bölgesel

krallıkların kendi içlerinde var olan yerel bir olgudur. Gene de imparatorluk şairlerinden Walther von der Vogelweide'nin 1200'lerde Alman ulusunu öven bir şiir yazdığı bilinmektedir. 13. yüzyılda da Alman milliyetçiliğinde bir hareketlenme görülse de politik ortamda önemli bir yer tutmaya başlaması yüzyıllar sonra olmuştur (Koht, 1947, 277-278).

18. yüzyıl ile beraber Aydınlanma ve Napolyon'un bu düşünce sistemini temel alan politik projesi Alman düşünürlerinden bazılarının, Alman halklarının parçalanmış yapısı hakkında düşünmeye başlamasına sebep olmuştur (Birken, 1994, 134). Fransız Devrimi ilk yıllarında Avrupa çapında liberallerin övgüsünü kazanarak kendi ülkeleri için ideal bir örnek olarak görülmüştür. Napolyon'un devrimin ilkelerini askeri saldırılarla yaymaya çalışmasıyla bu hayranlıkta bir azalma görülür. Devrimin destekçilerinin bir bölümü ise işgallere rağmen desteklerini geri çekmezler. Fransız orduları Almanya topraklarına girdiğinde bu ilerleyişi sevinçle karşılayan ve Almanların bu gelişmeye ancak silah yoluyla dahil olmalarından utanç duyanlar vardır (Kohn, 1951, 259-260).

Alman uluslarının Fransız örneğini takip etmekteki isteksizlikleri sadece Fransız örneğinin zaman içinde hayal kırıklığı yaratması nedeni ile değildi, zaten kendilerini tek bir ulus gibi görmeyen Almanlar için uygulanabilir de olmamasındandır. Almanya'da prensliklerin sayısı kadar milli çıkar, sorun ve millet vardı. Ne şehir ne de köylerde yaşayan Almanlar için dilleri dışında paylaştıkları ne Paris gibi müşterek bir güç merkezi ne de amaç, bağ, sorun veya istekleri bulunuyordu. Fransa'da çoğunluğun bir ulus olarak kalmak istemesi karşılaştıkları zorluklarla baş etmelerini sağlarken böyle bir durum karşısında Almanya parçalanabilirdi (Kohn, 1951, 269). Yine de Fransız ilerlemesinin Alman milliyetçiliğinde bir hareketlenme yarattığı görülür. Bu hareketlenme devrimden 20 yıl sonra, ulusun politik ve sosyal yapısını değişimi olarak değil, savaş karşısında gelişen kültürel bir heyecan olarak ortaya çıkmıştır.

Milliyetçi hareketlerin ortaya çıktığı dönemler genelde toplulukların gerileme içine girdikleri ve dönemin neslinin eski parlak günlere dönmek için bir yol gösterici aradığı dönemlerdir. Topluluğun kendini içinde bulunduğu durumdan kurtarabilmesi için müşterek tarihe dönülür ve kahramanlık hikayeleri üzerinden toplumun bir arada kalmasını sağlayacak bir kader ağı oluşturulur (Smith, 2009, 36). Napolyon'un ordularının 1806 yılında Alman topraklarına girişi de böyle bir kriz yaratır. Prusya

Fransız kontrolü altına girerken, aynı yıl içinde Kutsal Roma İmparatorluğu da parçalanır (Landry, 2014, 1).

Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasından sonra İmparatorluğun yeniden kurulmasını isteyenler, genelde ortaçağ geleneklerine özlem ile bakan romantiklerdi. Bunun dışında kalanlar 1806 yılında Paris'te kurulan Ren Konfederasyonu'nun (Rheinbund) imparatorluğun yerini almasını ve Almanları yeni bir temelin üzerinde birleştirmesini istiyorlardı. Ren Konfederasyonu yeni fikirler üzerinden ilerici bir bakış açısı ile kurulmuştu. Kendisini koruyucusu ilan etmiş olan ve yeni dönemin Fransa, Almanya ve İtalya'yı birleştirmeyi teklif eden liderinin, Napolyon'un izinden gidiyordu. Onlara göre, Napolyon tarih boyunca savaşların sahnesi olmuş bu bölgede ve Avrupa genelinde barışı amaçlıyor ve Ren Konfederasyonu'nun bunun aracı olacağına inanıyordu. 1805-1806'da Avusturya ve Prusya Napolyon'a karşı savaşırken Alman topraklarında onlara karşı sempati yok denecek kadar azdı. 1806'da Prusya'nın mağlubiyeti orta Almanya düşünürlerinin çoğu tarafından sevinçle karşılandı (Kohn, 1951, 274-276). Hannover Fransız kontrolü altına girdiğinde Fransızlar kurtarıcı olarak karşılanmış, Bavyera gibi krallıklarda Bavyeralıların milli kökeninin Almanlardan değil Galya'dan geldiğine dair tezler öne sürülmeye başlanmıştı.

Avusturya ve Prusya Ren Konfederasyonuna katılmadı. Katılan krallık ve prensliklerde de Fransız Devrimi ilkeleri hemen kabullenilmedi. Fransız kontrolü altındaki bölgeler dışındaki Bavyera, Württemberg gibi büyük prenslikler aydınlanmacı despotizmi benimserken yenilikçi sosyal adımları atmakta isteksizdiler. Feodalizm tam olarak ortadan kaldırılmazken çiftçiler de istedikleri özgürlüğe ulaşamadılar. Bunun yanında bu bölgeler Napolyon idaresinin bir özelliği olan toplum görüşlerinin baskılanması ve sansürle de yüz yüze kaldılar ki düşünce özgürlüğünün kısıtlanması konusunda Avusturya veya Prusya'da yaşayanlarla eşit şartlarda yaşıyorlardı. Napolyon Ren Federasyonu'nu birleşik bir Almanya haline getirmeyi planlamış olsa da Konfederasyondaki krallıklar imparatorluğun yıkılması sayesinde elde ettikleri hanedanlıklarından Alman ulusunun çıkarları için vazgeçmeye hazır değillerdi. Tutucu düşünürler ve politikacılar için önemli olan, var olan sınırları ve politik üniteleri savunmaktı ki bu var olan krallıkların savunulmasını gerektiriyordu. Bölgesel milliyetçilik denebilecek akımla hanedanların mutlak güçleri de korunmuş oluyordu. Prusya'nın kontrolü altında olan ve bağımsızlıklarını

isteyen bölgelerde bile hanedanlıkların korunması için liberal değil tutucu düşünce sistemlerinin kabul edildiği görülür. Başka bir kralın altında olsa bile zaman içinde tekrar yönetim hakkını kazanabileceğini uman bir hanedan üyesi için birleşmiş bir Almanya'yı yöneten bir parlamentonun varlığı, bu hayalinin yok oluşu anlamına geliyordu (Simon, 1954, 313-314). 19. Yüzyılda liberalizm ile milliyetçilik arasında doğal bir bağ vardır. Tutucu politikaların hakim olduğu yerlerde milliyetçilik her zaman daha az yer tutmuştur. Bunun istisnaları elbette vardır ama Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nin yarattığı bu iki akım özellikle ilk yüzyıllarda sıkça birlikte hareket ederler. 19. Yüzyıl Alman topraklarında milliyetçiliğin değil milliyetçiliklerin varlığı sebebiyle bu noktada da Avrupa'daki genel kabullerin dışına çıkan bir durum olduğu görülür. Almanya'da tutucu ve liberal grupların aralarındaki fark, milliyetçi olup olmamaları değil hangi milliyetçiliğe inandıklarıydı. Liberal düşünürler birleşik bir Alman İmparatorluğu hayal ediyorken tutucu politikaları benimseyenler bölgesel yönetimleri savunuyorlardı.

19. yüzyılın ikinci yarısında Almanya'yı birleştirmekte etkili bir rol oynayacak olan Prusya içinde de Alman milliyetçiliği yerine güçlü bir Prusya milliyetçiliği II. Friedrich (1740-1772) döneminden itibaren baskın olarak hissedilmekteydi. Prusya, II.Friedrich ve babası I. Friedrich Wilhelm (1713-1740) dönemlerinde baskın bir kral ve ordusunun bir arada tuttuğu bir askeri devlet haline gelmişti. 18. yüzyıl sonunda Fransız savaşları sırasında Ren'in batı yakası Fransızlara terk edildiğinde veya Avrupa topraklarının büyük bölümü Avusturya da dahil olmak üzere tehlikeye, Prusya milliyetçileri için önemli olan Prusya'nın hayatta kalmasıydı (Kohn, 1951, 267-268).

Alman Krallıkları Aydınlanma felsefesini ve halkın aktif olarak rol oynayabileceği bir yönetim şeklini benimsemeseler de Fransız Devrimi ve Napolyon'un Alman topraklarında önemli etkileri oldu. Prusya Krallığı'nda 1807-1819 yılları arasında görülen reform dönemi de Napolyon karşısında alınan askeri yenilginin doğrudan bir sonucuydu. Bu dönemde devletin programının özünde “ulusun ve devlet yöneticilerinin görüş ve istekleri arasında bir uyum sağlanması”, “toplumsal ruhun ve ulusal gururun uyandırılması”, yani vatanseverliğin canlandırılması vardı (Simon, 1954, 305). Bu yönde, orduda yapılan yeniliklerin yanı sıra, derebeylik düzeni içinde kul mertebesinde görülen çiftçilerin bu durumlarının düzeltilmesi, soylu olmayanlara toprak satışını yasaklayan kanunların kaldırılması, şehir ve taşrada

vergilerin standartlaştırılması ve Yahudilere bazı politik özgürlüklerin sağlanması gibi düzenlemeler yapıldı (Landry, 2014, 2). 19. Yüzyılın başında diğer Avrupa devletlerinde olduğu gibi Alman devletlerinde de Burjuva Devrimi yönetim sisteminin reformuna katkıda bulunmuştur. Özellikle yargı reformlarında görülen bu etki devletin kanun karşısında hesap verebilir duruma getirilmesi ve toplumdaki her bireyin kanun karşısındaki eşitliğini sağlamaya yöneliktir (John, 1988, 108). Hukuk içinde görülen reformlarda bürokrasi içinde yerlerini güçlendiren burjuvazinin kendi kapitalist pratiklerini kolaylaştıracak değişimler için çalıştıkları görülür. Bu durum sınıf yapılanmaları değişirken devletin bu yapıların faaliyetlerine verdiği tepkilerin değişmesine bir örnektir. Belirli bir toplum katmanına özel hakların veriliyor olması sebebiyle medeni kanunun eşitlik ilkesi ile hala çatışmaktadır (John, 1988, 109/123). Sonuçta, Prusya'da Burjuva Devrimi 1870'lere gelindiğinde sonlanmıştı. Devlet içindeki tutucu kodlar tamamıyla yıkılmamış olsa da burjuva kesimi ihtiyaçları olan reformları devleti ele geçirmeye gerek kalmadan gerçekleştirmişlerdir (John, 1988, 122).

Milliyetçilik ve liberalizm söylemleri, Alman topraklarında orta sınıfın muhafazakar yönetimden duyduğu rahatsızlığı göstermek için kullandığı bir yöntemdi (Berdahl, 1972, 79). Devlet ve hukuk sisteminde gerçekleştirilen yeniliklere rağmen reform arayışındakilerin yeni bir anayasa düzenlenmesi gibi isteklerinin yerine getirilmemesi, 1817 yılında Protestan reform hareketinin üçyüzüncü yıldönümünde liberal ve milliyetçi üniversite öğrencilerinin Luther'in İncili Almancaya çevirdiği Wartburg Kalesinde bir buluşma düzenlemesine sebep oldu. "Onur, Özgürlük, Vatan" (Ehre, Freiheit, Vaterland) sloganı çevresinde gelişen bu buluşmaya katılanlar üniversitelerde reform, liberal bir anayasa ve Alman devletlerinin birleşmesini talep ediyordu. Günümüzde Wartburgfest olarak adlandırılan bu festival Alman İmparatorluğu'nun oluşumuyla sonuçlanacak milliyetçi hareketin ilk oluşumlarından biri olarak görülür (Landry, 2014, 3-4). Gene bu sene içinde Alman topraklarının bir çok noktasında yapılan Reform kutlamalarında farklı mezhepler bir araya getirilerek bağımsızlık savaşları içinde bütün Almanların dışarıdan gelen tehlikelere karşı vatanları için bir arada yer aldıkları hatırlatılmış, milli bir birlik duygusu yaratılmaya çalışılmıştır (Landry, 2014, 18-22). Reform kutlamalarının Almanya'nın birleşmesi için kullanılmasının arkasında Ecumenistler vardı. Protestan ve Katolik çekişmesi sebebiyle Martin Luther, Alman uluslarının uzlaşamamasının

en büyük gerekçelerinden biri olarak görülüyordu. 19. Yüzyıl boyunca Alman devletlerinin yaşadığı önemli dönüm noktalarında Almanların özellikle dini yönden birleşmesini sağlamaya çalışan bu gruplar ise, Martin Luther'in Alman kimliğini kullanarak onu Alman tarihinin ayırıcı değil bütünleştirici bir ögesi olarak göstermeye çalışmıştır. Ecumenistler Martin Luther'i dini kamplaşmalara ve yıllarca süren savaşlara sebep olan bir lider değil, tarikatçılıktan kaçınarak bütün Almanları bir araya getirecek bir kahraman, yozlaşmış ortaçağ kilisesinin dindar ve erdemli reformcusu olarak görüyorlardı. Hermann'dan Bismarck'a kadar uzanan Alman kahramanları içinde yer alan Luther, Alman milli kimliği ve dayanışması için baskıcı bir yabancı etkiye karşı savaşmış ve zafer kazanmış ilk önder idi ve bu yönüyle en az Hermann kadar Alman kimliğini temsil ediyordu (Landry, 2014, 5/58/93). Öyle ki, Stan M. Landry gibi Alman uluslarının birleşmesine mezheplerin bir araya gelişi yönünden bakan araştırmacılar Alman milliyetçiliğinin Napolyon ve ilkeleri ile değil Martin Luther ve ilkeleri ile başladığını savunmaktadırlar (Landry, 2014, XXI).

Eğer bir birleşme olursa krallıkların bu kurulacak imparatorluk içinde alacakları yerler de tartışılıyordu. Prusya içinde bu tartışma, krallığın bütünüyle parçalanarak bir imparatorluk içinde eritilmesine razı olanlar veya yeni imparatorluğun politik ve askeri merkezi olarak kalmasını isteyenler gibi farklı görüşler arasında sürüyordu (Simon, 1954, 306-307). Bir grup Prusya liberali ise Prusya'nın kendisini liberal idealler üzerinden geliştirip anayasal bir monarşi haline alarak, diğer krallıklar tarafından örnek alınacak ve takip edilecek bir lider haline gelmesini amaçlıyordu. Hölderlin gibi romantik düşünürler Antik Yunan'ın yeniden doğuşunun hayalini kuruyorlardı. Almanya bu süreçte asker gücüyle değil öğütlerle diğer ülkelere yol gösterecek, örnek olacaktı (Kohn, 1951, 261-263; Hölderlin, 1990, 23). Böyle bir gelişme prensler reddetse de halkların Prusya'nın yanında yer almasını sağlayacaktı (Simon, 1954, 309-311). Düşmanın kullandığı yöntemlerin öğrenilmesi eski düzenin devamını tehlikeye sokmadan devrimin engellenmesini sağlayabilir, halkın özgürleştirilmesiyle devletin otoritesi azalmadan milliyetçi duygular güçlendirilebilirdi (Kohn, 1951, 272).

Prusya'nın rakibi olarak Almanya'yı birleştirebilecek ikinci güç olan Avusturya ise Prusya'nın liberal ümitlerin merkezi olmasını istemiyordu. Bir imparatorluk olan Avusturya'nın bu liberal ilkeleri benimsemesi imkansızdı. Bu nedenle Prusya'nın lider konumuna gelmemesi için liberal düşüncenin Alman topraklarında yer

bulmasının engellenmesi gerekiyordu. Avusturya kontrolü altındaki Alman krallıklarında isteklerini gerçekleştirebilecek güçlü bir monarşinin bulunmasını istiyordu ama onu kendinden koparacak bölgesel bir milliyetçi hareketin doğmasından korkuyordu. Liberal bir hükümdar ve liberal bir yasama organı halkını da arkasına alarak bu devrimi başlatabilirdi. Avusturya bu çabasında hem Bavyera ve Saksonya gibi krallıklardan hem de Prusya içindeki tutucu politikacılardan destek gördü. 1819 Yılında Avusturya'nın da etkisi ile 1815'de Viyana Kongresinde kurulan Alman Konfederasyonu Alman yönetimlerine liberalleri bastırmak için düşünce ve basın özgürlüğünü sınırlama görevini verdi (Simon, 1954, 317-321). Wartburgfest'e katılanlar marjinalize edilip susturulurken, liderleri tutuklandı. Tutucu politikaların kurumsallaştığı Karlsbad kararnameleeri yürürlüğe girdi (Landry, 2014, 25). Liberal hareket özellikle Prusya içinde bastırılırken milliyetçi hareket de liberallerin elinden alınarak tutucu politikaların bir parçası haline getirildi (Simon, 1954, 317-321). Bu durum, liberallerin zaten tam olarak arkasında yer almadıkları Konfederasyon'a tamamıyla arkalarını dönmelerine sebep oldu.

Bu olaylar da ortaya koydu ki, Alman milliyetçiliğinin önündeki en büyük engellerden biri Prusya ve Avusturya çekişmesiydi. Eğer bir birleşme sağlanacak ise "ne Prusya ne de Avusturya" olan bir Almanya'nın bulunması gerekiyordu (Simon, 1954, 310). Küçük Alman prenslikleri içinde Avusturya ve Prusya'yı dışarda bırakarak bu prensliklerden oluşacak ve Rusya tarafından korunacak bir birlik fikri bile ortaya atılmıştı (Kohn, 1951, 266).

1848 Yılında Paris'te başlayan ve bütün Avrupa'ya yayılan devrim hareketi Alman toprakları içinde de milliyetçi ruhu ve birleşme arzusunu tekrar alevlendirdi. Berlin sokaklarında yaşanan ve çatışmalara dönüşen sokak hareketlerinin ardından IV. Friedrich Wilhelm anayasa, bölgesel meclisler ve Prusya Krallığı'nın birleşmiş bir Alman devletine entegrasyonu sözlerini vermek zorunda kaldı (Landry, 2014, 27). Mart Devrimi olarak adlandırılan bu hareket sadece görünüşte başarılı olabildi. Askeriye, hükümet ve bürokrasi değişmeden kaldı hatta güçlendi. 1848 yazında tutucu kesimler güçlenirken devrimsel hareket gücünü yitirmeye başladı (Scharabi, 1993, 147).

Bu sürecin devamı olan ve 1848-49 yıllarında gerçekleştirilen Frankfurt Toplantısı 1789 yılında gerçekleşen Fransız Milli Toplantısı'nı örnek almıştı. Bu toplantıda bir araya gelen orta sınıf temsilcileri Fransız Devrimi'nin izinde özgürlük ve eşitlikle

yaratılacak bir kardeşliğe inanan liberallerdi ama hem aristokrasinin, hem de bu döneme kadar dışlanmış olan alt sınıfın direnişi ile karşılaştılar. Ayrıca, Berlin, Viyana, Protestan kuzey - Katolik güney ikilemeleri, doğu eyaletlerinin bütünden kopuk yapıları ve Alman topraklarını belirleyen doğal sınırların olmayışı gibi sorunlar bu toplantıdan da Batı Avrupa normlarında bir burjuva ulus devletinin çıkmasını engelledi. Frankfurt Toplantısı Almanya problemine dair öne sürülen ‘*klein-deutsch*’ (küçük Almanya), ‘*gross-deutsch*’ (büyük Almanya) ve ‘*Mitteuropa*’ (orta Avrupa) çözümlerinin geliştirildiği yer oldu. Birinci çözüm Avusturya’yı çözümün dışında bırakmayı öneriyordu. İkinci çözüm buna Alman Avusturya’sını eklerken, üçüncü çözüm Avusturya da dahil Alman halklarının yaşadığı bütün toprakların bir araya getirilmesini ön görüyordu. Bu önerilerin içinde en çok, ulus devlet fikrine de en yakın olan *gross-deutsch* planının üzerinde duruldu. “Alman dilinin konuşulduğu her yer Alman olmalı; Alman olan her bölge Alman kalmalıydı” (Berdahl, 1972, 69). Bu öneri, hem Prusya’nın kontrolündeki alanı istemeyeceği kadar büyüteceği ve Avusturya’nın sınırlarını da küçülteceği için, hem de iki hanedanlığı da ulus fikrinin astı haline getireceği için hanedanlıklar tarafından kabul edilmedi. İronik olan, kabul edilen önerinin bu olmasının en büyük sebebinin zaten devlet hiyerarşisine getirdiği bu yeni düzen olmasıydı (Birken, 1994, 134-135). Toplantının sonunda *klein-deutsch* çözümü kabul edilirken, IV. Friedrich Wilhelm de Alman İmparatoru olarak seçildi. Kral bu kararı toplantının böyle bir seçim yapma hakkı olmadığını söyleyerek reddetti ama milli birleşmenin arkasında olduğu konusunda güvence verdi. Kral’ın bu kararının arkasında devrim ile kirlenmiş ve kendisine alt tabakalardan (*gutter*) sunulan bir tacı kabul etmek istememesi yatıyordu. O’nun bu kararı aristokrasinin desteğini kaybeden, diğer sınıfların desteğini ise hiç alamayan Milli Toplantı’nın 1849 yılında dağılmasına sebep oldu (Landry, 2014, 27-28).

Toplantının başarısızlığı ile beraber bir Alman ulus devleti kurulmasının bunu zaten istemeyen Prusya ve Avusturya’nın elinde olduğu görüldü. Bu iki ülkenin birleşme içindeki varlığı Alman toprakları içinde birlikte var olmak durumunda olan mezhepler için de önemliydi. Prusya’nın kontrolündeki bir kuzey Almanya birleşmesi Katolikler için baskıcı bir Protestan yönetim anlamına gelebilirdi ki 1866

yılında Königgrätz'de Prusya'nın zaferi ile sonuçlanan Avusturya-Prusya Savaşı sonrasında tarih bu korkunun doğruluğunu gösterdi¹ (Landry, 2014, 73).

Prusya'nın birleşik bir Almanya konusundaki isteksizliği bu savaştan sonra bile Alman Halklarını bir araya getirecek bir düzen yaratma yolunu seçmeyişiinde de bir kere daha görüldü. Bu bazı araştırmacılar tarafından Bismarck'ın Hohenzollern hanedanlığının gücünün sınırlarından haberdar olması ve eğer gross-deutsch veya Mitteleuropa planlarından biri uygulanırsa hanedanlığın böyle geniş bir ülkenin yönetimi altında ezileceğini anlamış olmasına bağlanır. Bismarck klein-deutsch çözümünü seçerek Prusya'yı hanedanlığı güçlendirecek kadar büyük ama yıkmayacak kadar küçük sınırlar içinde tutmayı seçti (Birken, 1994, 136). 1871 Yılında kurulan Alman İmparatorluğu Bismarck'ın kontrolünde bu planın devamıdır ve bu yönüyle aslında tam olarak bir ulus devleti olmadığı söylenebilir. "Bismarck'ın kurduğu ulusal devlet bir çok Almanı dışarıda bırakırken bir çok Alman olmayanı da içine almıştır" (Berdahl, 1972, 70). Sonuçta; 1871 yılında elde edilen birleşme, liberallerin istediğinin tersine, en karşı oldukları kişi Bismarck tarafından, klein-deutsch temelli, özgürlük ideallerine ters düşen bir şekilde askeri güce dayanan, Fransız karşıtı bir oryantasyonda gerçekleşmiştir (Spohr, 2011, 59/60).

Alman İmparatorluğu 4 krallık, 6 büyük dukalık, 5 dukalık, 7 prenslik ve 3 şehir devletinin birleşmesinden oluşuyordu. Bu devletlerin farklı anayasaları, farklı tarihleri vardı. Bunun yanında Katolik ve Protestanların arasındaki çatışmalar, işçi hareketi ve sosyal demokrasinin yükselişi, kuruluşu üç büyük savaşın zafer coşkusuna dayanan imparatorluğun bir arada tutulmasını zorlaştırıyordu (Scheffler, 1998, 8). Bismarck daha 1860'lı yıllarda imparatorluk kurulmadan önce Prusya'nın Alman topraklarındaki yerini güçlendirmek için ve daha sonra da imparatorluğun bütünlüğünü korumak için hem ekonomik güce hem de manevi bir ortak noktaya ihtiyacı olduğunu biliyordu. Bunun için de Alman milliyetçiliğini kullandı (Pflanze, 1968, 125). Özellikle liberal ve sosyalistleri baskı altında tutan bir rejim yarattı.

¹ Avusturya ile yapılan savaş ve kazanılan zaferin 30 Yıl Savaşlarının son noktası olarak lanse edilmeye başlanması ile mezhepler arası gerginlikler artmaya başladı. 1867 Yılında Alman Federasyonunda yerine kurulan Kuzey Alman Konfederasyonu Avusturya ve Bavyera, Baden, Hesse ve Württemberg gibi güney Alman devletlerini dışarıda bırakılarak Prusya merkezli Protestan bir topluluk oluşturuldu. 1871 Yılında başlayan ve Kulturkampf olarak adlandırılan kanunlarla devlet laikleştirilmeye başlanırken, Roma'nın Prusya üzerindeki etkisinin azaltılması gerekçesi altında Alman Katolikleri üzerindeki baskılar da artırıldı. Katolikler devlet hayatından tecrit edilen azınlıklar konumuna geldiler (Landry, 2014, 81-85).

Bunu bir söylem olarak benimsese de hiçbir zaman milliyetçi kanadı tatmin edecek şekilde icraata geçirmedir. Radikal milliyetçiler yönetici ve devlet yetkililerinin “Bizansçı”² (Byzantinist), yani vatandaşların aktif katılımına izin vermeyen ve onları tebaa olarak gören, milliyetçiliği resmi ve dekoratif aktivitelere indirgeyen yapısından şikâyetçiydiler. Onlara göre anıtlar, heykeller ve yürüyüşler devletin içinde gerçek milliyetçiliğin eksikliğini saklamak için kullanılıyordu (Blackbourn, 1986, 164). Bu durum politik grupların devletten kopmasına ve başlarına ya halkın içinden gelen ya da halkın içinden geldiğini iddia eden liderlerin geçmesine neden oldu. Şansölye Bernhard von Bülow gibi politikacıların “bira masası” politikacıları diye eleştirdiği bu liderler halkın politikadaki yerini güçlendirirken, özellikle milliyetçi konularda o döneme kadar özel konuşmalar dışında seslendirilmemiş radikal görüşleri parlamentoya taşıdılar. Bu grup ve politikacılar ne kadar devlet tarafından eleştirilseler de devletin toplulukları harekete geçirmek için kullandıkları milliyetçi kozlar oldular (Blackbourn, 1986, 164-172). Devletin koz olarak kullandığı ama gerçekleştirmeyi planlamadığı milliyetçi propaganda 20. yüzyılın ilk yarısı ile beraber enflasyon ve depresyonun artışı ile güçlü bir tepki doğurdu ve yönetimi ele geçirerek hem Almanya hem de Avrupa tarihinde bir dönüm noktasını kontrol eden güç oldu (Blackbourn, 1986, 172-179).

Alman milliyetçiliği görüldüğü gibi homojen bir olgu değildir ve içinde kökenlerini farklı yer ve zamanlarda arayan, hatta millet kavramının tanımı konusunda çatışan gruplar vardır.

Alman ve bölgesel milliyetçilik akımlarının içinde ama dayandıkları gerekçelerle onlardan ayrılan Romantik milliyetçiler bu gruplardan biriydi. Mutlak monarşiye karşı olan bu yazar ve sanatçılar için ortaçağ dönemi ruhani özgürlüğün var olduğu ve böylece Alman halkının bütün erdemlerini ortaya koyduğu bir dönemdi. Kendileri gibi ideal milliyetçiliği ortaçağda arayan ‘Junker’³ sınıfının tersine bölgesel bir milliyetçiliğin değil Almanların hepsini, ‘Volk’ ve ‘Volkgeist’i, sahiplenecek bir milliyetçiliğin peşindeydiler. Zaman içinde Alman devletini Alman ulusunun bir sembolü olarak görüp desteklemeye başlamış olsalar da Romantik milliyetçiler

² “Byzantinism” negatif bir anlamda Bizans İmparatorluğuna da hakim olan otokrat, karışık bürokrasiyi ve gösterişe dayalı devlet yapısını tanımlamak için kullanılıyordu.

³ Junker (Almancada "toprak sahibi"), Prusya'da ve Almanya'nın doğusunda yaşayan ve Alman İmparatorluğu (1871-1918) ile Weimar Cumhuriyeti (1919-33) dönemlerinde önemli siyasi güce sahip olan toprak sahiplerine verilen isimdi.

politikacı değillerdi ve devlete karşı da olsa halkın yanında yer almayı istiyorlardı (Simon, 1954, 314-315). Milliyetçiliklerinin kökenlerini tarihte arayan bir diğer grup ise Napolyon savaşlarından sonra 1810'larda ortaya çıkan ve özellikle üniversite öğrencilerinden oluşan "Burschenschaften"dı. Wartburg Kalesi buluşmasını da düzenleyen bu grup, köklerini antik dönem Alman kavimlerinde görüyorlar ve bu düşünceyi Hristiyan mistisizmi ile destekliyorlardı (Simon, 1954, 316). Bir diğer görüş ise "insanlığın insanın gerçek vatani" olduğunu savunuyor ama tarih içinde belirli dönemlerde bu amaca ulaşmak için bir milletin öne çıktığına ve insanlığa liderlik ettiğine inanıyordu. 19. yüzyılın başında bu düşünürler için kültürü gerçekleştirme ve yayma görevi Almanlarındı. Bu görüşteki Fichte "Almanlar felsefe yoluyla dünya yönetimine gelmezlerse, Türkler, zenciler ve Kuzey Amerika kabileleri kontrolü alacaklar ve günümüz uygarlığına son verecekler" yazmıştır. Bu bakış açısına göre milliyetçilik eğitici bir görev almış oluyordu. Milliyetçilik bir millet ve diğerleri değil, insanın orijinallğine, özgürlüğüne ve ırkların geliştirilebileceğine inananlar ve inanmayanları ayırıyordu. Buna inananlar hangi ırktan olurlarsa olsunlar Alman iken, inanmayanlar Alman olarak doğmuş bile olsalar yabancıydılar (Kohn, 1949, 324-327/331/336).

Birken, Alman milliyetçiliğinin 19. yüzyıl milliyetçiliklerinden ayrılan yönünün Almanca halk anlamına gelen 'Volk' kelimesinin içeriğinin bu dönemde değiştirilerek ona biyolojik bir yan anlam eklenmesinde yattığını savunur. Aydınlanma düşüncesinin içindeki 'peuple'dan farklı olarak Volk 19. yüzyıl içinde ırki ve biyolojik özellikleri ön plana çıkaran bir kavram haline gelmiştir (Birken, 1994, 138). Irk fikri ve ırkçılık aslında Aydınlanmanın yan ürünlerinden biridir. Başka ülkelerde aristokrasinin halkın üzerindeki yerini ve yönetim hakkını, sınıflar arasındaki ayrışmayı sağlamlaştırmak için kullanılan bu fikir, Alman 'Volkisch' milliyetçiliği içinde halkı bir araya getirmek için kullanılmış, Almanları diğer ırklardan ayırmıştır. Hatta aristokrasi, kozmopolit yaşam tarzları ile bu görüşün reddettiği bir sınıf olmuştur. Volkisch milliyetçiliği alt sınıflara veya kolonilerde yaşayanlara karşı kullanılan ırkçılık argümanını diğer Avrupa uluslarına karşı da kullanarak Alman halkının kendini bir bütün olarak hissetmesini sağlamıştır. "Kardeşlik" fikri, yüzyılın başı liberallerinin görüşlerinin tam tersi şekilde "özgürlük ve eşitliğin" önüne geçmiştir (Birken, 1994, 139).

Volkisch milliyetçilik ve kullandığı demagoji Almanya'nın 20. yüzyıl başlarında geçirdiği politik değişimlerin tasarımı içinde rol almıştır ve bu bağlamda bakıldığında Nasyonal Sosyalizmin bir kısa dönem ürünü olmadığını da gösterir (Blackbourn, 1986, 154).

Avrupa içinden veya dışından bir ya da bir kaç ulusun seçilerek kendine negatif olarak tanımlanması Aydınlanma gölgesindeki 19. yüzyıl milliyetçi hareketleri içinde “Volkisch” milliyetçiliğini özel bir yere oturtuyor olsa da Blackbourn'un tezini 12. yüzyılın milliyetçi yazını çürütmektedir. Milletlerin birbirinin tersini tanımlayan varlıklar olarak görülmesinin ne Avrupa ne de genel insanlık tarihi için yeni bir gelişme olmadığı bu yazımlarda açıkça görülür.

Özet olarak Milliyetçilik kuramı içinde devletin milliyetçileri değil, milliyetçiliğin devleti takip ettiği, siyasi elitlerin milliyetçiliği oluşturdukları, kentleşme ve sanayileşmenin, dışarıda veya içeride silahlı çatışmaların etkisinin büyüklüğü yer tutmuştur. 18. Yüzyıl sonu ve 19. yüzyıl ortasında Avrupa politikasının yaşadığı krizler ulusal kimlik ihtiyaçlarını doğurmuşlardır. Bölgedeki ülkeler içinde milliyetçi ideoloji güçlenirken emperyalist politikaların yarattığı tehlike ve baskı dünya genelinde de milliyetçi hareketlerin artmasını sağlamıştır. Milliyetçilik bu dönemde doğdu demek yerine bu dönemde yükseldi demek ve bu dönem içinde gelişen ulusal siyasetler bu duygunun nesiller üzerinden taşınmasını ve yeniden üretilmesini sağladı demek daha doğru olacaktır. Milliyetçiliğin “kutsal mekanları” olarak yaratılan tarihi öneme sahip yerler, heykeller gibi anı mekanları kamu hafızasına eklenmiş ve “ulusal bir kader duygusu” inşa edilmiştir (Bayly, 2014, 271/273/274/278).

1851 Yılı ile beraber Fransa'da 2. Cumhuriyetin 2. İmparatorluğa dönüşmesi ile, demokrasi konusunda Avrupa'nın öncüsü olmuş bu ülkede vurgu, demokrasiden milliyetçiliğe doğru kaydı. Bu milliyetçi ideoloji III. Napolyon'un hükümdarlığının yirmi yıl boyunca sürmesini sağladı ve yönetimine karşı çıkan liberallere karşı demokrasiyi sözde sürdürmek zorunda kalsa da otoritesini asıl sağlamlaştıran vurguladığı milliyetçilik oldu. İtalyan ve Alman toplumları gibi farklı krallıklar içinde yaşayan toplumlar da bu krallıkları birleştirmek için demokrasi ve milliyetçiliğin itici gücünü kullanmayı seçtiler. İtalyan toprakları içinde Sardinya'nın üzerine aldığı öncü rolü, Alman topraklarında Prusya aldı. Aralarındaki fark ise; Sardinya anayasal liberal bir monarşi olarak demokrasiyi İtalya'yı milletleştirmek için kullanırken, Prusya'nın demokrasiye veya liberal düşünceye baş vurmada bir

otokrazi olarak kalmayı seçmesiydi (Wagstaff, 1919, 15-16). Ortaya çıkan sistemler kalabalıkların istediği eşitlik fikrinden uzak III. Napolyon'un tabiri ile "plebisit diktatörlükleriydi". İstenen imtiyazların çok azı elde edilebilirken bu dönemin kazancı halkın her sınıfının siyaset üzerinde baskı kurmak için gruplar halinde bir araya gelebileceği düşüncesinin güçlenmesi oldu (Bayly, 2014, 280). Almanya özelinde, yüzyıl boyunca aralıklarla ortaya çıkan liberal ve milliyetçi akımlar İmparatorluğun kurulması ile tutucu ve monarşi yanlısı bir düzen içinde eritildi veya yok edildi. Wagstaff, Almanya İmparatorluğu'nun bu noktadan itibaren dünya tarihini etkileyen savaşlarda aldığı rolün arkasında bu seçimi görür. "Demokrasi bir hükümet prensibi olarak canlılık ve dayanıklılığa sahiptir, bu onun bir başarısızlığın şokunu özümseyebilmesini, bir başarı durumunda da istikrara dönmesini sağlar. Otokrazi başarı durumunda dengesini kaybeder, başarısızlık karşısında devrilir" (Wagstaff, 1919, 16-17).

2.2 Emperyalizm, Kolonyalizm ve Almanya

19. Yüzyıl dünyasına şekil veren bir diğer güçlü değişim ise emperyalist sistemin gelişimi ve dünyaya yayılarak bütün dünya ülkelerini onlara biçilmiş farklı rollerde yeni bir ekonomik sistemin parçası yapmasıdır.

19. Yüzyıl emperyalizm ve kolonileşmesi hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde oluşum sebepleri konusunda ekonomik ve politik teoriler arasında bir çatışma olduğu görülür. Ekonomik gerekçeler oldukça basittir. Bu dönem içinde gelişmiş ülkelerin içinden geçtiği hızlı endüstrileşme ve bu sürecin getirdiği hızlı ekonomik büyüme, bu ülkelerin yatırım ve üretim fazlalarını taşıyacakları yeni pazarlar aramalarına sebep olmuştur. Afrika ve Asya ülkelerinin uluslararası pazarda yer alabilmesi için Avrupa ülkelerinin "vesayeti" altında eğitilmeleri ve büyük bir yapısal değişim geçirmeleri gerektiği düşüncesi de bu ülkelerin koloniler olarak işgal edilmesini gerektirmiştir (Austen, 1975, 522). Buna endüstrinin ihtiyacı olan hammaddeleri kontrol etme ihtiyacı da eklenmiş ve gelişmiş endüstri ülkeleri bu hammaddelere sahip olan ve teknolojik ve askeri yönden kendilerinin seviyesinde olmayan dünya ülkelerinin kontrollerini ellerine geçirmeye ve bu yolda birbirleri ile çatışmaya başlamışlardır. Emperyalizm kuramları bu ekonomik gerekçelere ülkelerin iç politikalarındaki devrim amaçlı hareketlenmeleri dış politika başarılarının getirdiği prestij ile boğma ve özellikle Avrupa ülkeleri arasındaki çekişmenin yarattığı soğuk

savaş ortamında milli güvenliklerini sağlamak için güç dengelerini koruma ihtiyaçları gibi politik gerekçeleri de eklerler.

Ekonomi ve politikadan birinin tek etmen olmasından çok, yatırım fonu fazlaları ve endüstriyel tekellerin kurulmaya çalışılması gibi ekonomik sebeplerin yanında bu dönem içinde oluşan kolonyal milliyetçilikler, sınır kavgaları ve bölgesel stratejiler gibi politik etmenlerin beraber emperyalizmin temellerini attıkları görülür. Bu genel bakış açısı, farklı ülkelerin geçirdikleri farklı süreçlerin anlaşılmasını sağlayacak daha kapsamlı bir resim ortaya koymaktadır. İngiltere veya Fransa gibi ülkelerin Victoria dönemi içindeki kolonyal aktiviteleri ile 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl içinde görülen askeri ve ekonomik rekabetin doğurduğu emperyalizmin kendilerine has etmenlerinin açıklanması için de gereklidir (Etherington, 1982, 1-2).

17. Yüzyılın ortasından itibaren İngiliz ekonomisi dünya ekonomisinin merkezinde yerini alır. Endüstri Devrimi, ithal malların ağır vergilendirilmesi, 18. yüzyılda Hindistan ve Kuzey Amerika'daki koloniler ile İmparatorluğun kurulmasıyla milli bir pazar oluşturulmuş, yerli endüstri ve gemicilik geliştirilerek İngiliz milli kapitalizminin dünya ekonomisine hakimiyeti için bir temel oluşturulmuştur. İngiltere'nin endüstri gücü olarak tekeli kaybetmesi, 1870'ler ekonomik krizi, kartel ve meslek odalarının kuruluşu, tekelci kapitalizmin başlangıcı ile eş zamanlıdır. Bu döneme kadar İngiltere ve diğer çekirdek ülkeleri arasında birbirini destekleyen bir sistem vardı. İngiltere bu ülkelere gelişmelerini hızlandıracak sermaye, ürün ve uzman personel ihraç ederken, onlardan imal ettikleri ürünleri ve hammadde ithal ediyordu (McGowan, 1981, 53/55). Dünya ekonomisinin çekirdeğinde yer alan bu endüstri güçlerinin dışında kalan ülkelere ise ekonomi, endüstrileşme yerine ticaret üzerine kurularak, satılacak temel tarımsal ve mineral mallar üzerinde uzmanlaşma başlamıştı. 1870 ve 1913 Yılları arasında endüstrileşmenin Avrupa içinde ve Kuzey Amerika'da gelişimi, özellikle kimyasal, elektrik ve araba endüstrisinde güçlenen Almanya ve Amerika'daki büyüme ile üretim beş kat artmıştır. İngiltere'nin üretimi 1875 yılında Amerika, 1900 yılında ise Almanya'nın arkasında kalmışsa da baskın çekirdek ekonomi olmayı sürdürmüştür (McGowan, 1981, 49-50). 1880 sonrasında hem Avrupa'daki çekirdek ülkeler hem de İtalya, Amerika gibi semi-periferi ülkeleri hızla emperyalist sistemi benimsemiş ve hem çekirdeğin içinde hem de çekirdek ve periferi arasındaki dengelerin dramatik

bir şekilde değişmesine ve bütün ülkelerin farklı rollerde parçası olduğu bir dünya sisteminin oluşmasına sebep olmuştur (McGowan, 1981, 50-51).

Kapitalistler retimi arttırmak ve ürünlerini satmak için sermaye biriktirmeye, bunun için de kar, kira, faiz şeklinde artı değer yaratmaya çalışırken kar oranının düşme eğilimi, tüketimin düşmesi, yetersiz planlama, parasal huzursuzluklar gibi artı değer yerine sermaye fazlası yaratan faktörler yüzünden ortaya çıkan ekonomik krizlerden zarar görürler. Endüstri lkeleri 19. yüzyılın son çeyreğinde birbirini takip eden böyle krizler sebebiyle kaynaklarını uluslararası pazarlara taşımuşlardır. Sermayelerini yabancı yatırıma ihraç ederek sermaye fazlasını ellerinden çıkarıp hem ülke dışında talebin fazla olması nedeniyle karlarını yükseltmiş, hem de ucuz hammadde elde ederek sermayelerinin verimliliğini arttırmışlardır (McGowan, 1981, 59-60). Kullanılabilir geliri olan sınıfın geliriyle ülke içinde veya dışında yatırım yapması, kapitalist sistemin işleyişi için vazgeçilmezdi, periferi ülkeleri ile resmi veya resmi olmayan kolonyal ilişkiler bu yatırımların devamlılığını sağlamıştır (McGowan, 1981, 62). Emperyalizmin ekonomik temeli, endüstrileşme ile birlikte ortaya çıkan finansal sermayenin kar amaçlı olarak dünya çapında hareket edebiliyor ve bulunduğu bölgede bu olanaklara artık sahip olmadığı için hareket etmek zorunda kalıyor olmasıydı. Kimi ülkelerin kontrolleri altındaki bölgelerde kendi vatandaşları dışında yatırım yapılmasını zorlaştırmaları, çekirdek ülkelerin dış pazar olarak kullanmak amacı ile bu ülkeleri kontrolleri altına almak zorunda kalmalarını ve böylece Kolonyalizmi doğurdu (Etherington, 1982, 3/18).

Emperyalizmin arkasındaki ekonomik gerekçeler daha genel bir ereve içinde tartışılabilirken, politik gerekçeler her ülkenin kendine zgyd ve ülkelerinin dış politikalarının yanında i politikalarındaki çatışmalar da bu noktada önemli yer tutuyordu. Kolonileşme ülkelerin uluslararası alanda prestijlerini güçlendirirken bu yolla elde ettikleri ekonomik g de onlara kullanabilecekleri bir koz olarak politik bir avantaj sağlıyordu. Alman kolonileşmesi konusunda literatürde güçlü bir şekilde yer alan iç politika gerekçeleri de halkın ekonomik gelişmeler ve kolonileşme başarıları yoluyla devlete olan desteklerini arttırma odaklıdır.

Alman tarihi içinde kolonileşmenin ekonomik ve sosyal sorunların çözümü olarak ileri sürüldüğü ve eyleme dönüştüğü dönüm noktasının 1873 ekonomik krizinin ardından geldiği düşünülür ama kolonyalist tartışma yüzyılın ilk yarısından itibaren görülmektedir (Smith, 1974, 646). Alman topraklarında 1840 ve 1906 yılları arasında

kolonileşmeyi savunanların iki gruba ayrıldığı görülür. İlki, gerçekleşen sosyal ve ekonomik değişimler sebebiyle yaşadıkları yerlerden göç etmek zorunda kalan halkın kolonilere yerleştirilmesini savunan “emigrationist”ler, yani göç hareketini savunanlardır (Smith, 1974, 641). 1870 ve 1900 yılları arasında Alman İmparatorluğu’nun nüfusu 41 milyondan, 56 milyona yükselmişti (Baumgart, 1987, 151). Nüfusun azalması ama ülkeyi terk edecek olan bu halkın yaratacağı ekonomik ve kültürel kayıpların engellenmesi gerekiyordu. Böylece endüstrileşmenin kurbanı olarak görülebilecek bu göçmenlerin Amerika gibi başka ülkelere göçüp kültürlerini kaybetmelerinin engellenmesi, Alman ekonomisine katkılarının devamının sağlanması ve Alman milli kimliğinin temeli olarak görülen çiftçi kültürünün yaşatılması için kolonilere yerleştirilmeleri planlandı. Bu huzursuz toplulukların sorunlarının çözülmesi, politik bir devrim riskini de azaltacaktı (Smith, 1974, 641-642). Uluslararası rekabetin ırklar içinde gerçekleşen bir yarış olarak görüldüğü ve bu yarışın kazananın kültürünü en geniş sınırlara yayabilen taraf olacağına inanılan bu görüş, milliyetçilik ile el ele yürür ve savunucularının milliyetçi tezlerinin yıllar içinde güçlendiği ve anti-endüstriyel, ırkçı ve bazen anti-Semitist bir yön kazanması ile muhafazakar milliyetçi ideoloji ile ilişki kurduğu görülür (Smith, 1974, 651-652).

Aynı dönemde ekonomik çıkarlar üzerinden kolonileşmeyi savunanlar ise devlet kontrolünde ham madde ihtiyacını karşılayacak maden ve tarım alanları ile sınırlı daha ufak kapsamlı bir yayılım istiyorlardı. Eğer Alman İmparatorluğu’nun ekonomik problemleri bu şekilde çözülür ve İngiltere’nin boyunduruğunun altından çıkılabilirse göçler gibi problemler de bu süreç içinde son bulacaktı (Smith, 1974, 642/644).

Fiili olarak Alman topraklarında kolonyalist yayılım politikasının 19. yüzyıl öncesinde, 18. yüzyılda Hesse ve Baden-Württemberg krallıklarının doğu Avrupa ve Rusya’da planladıkları koloni projeleri ve Prusya’nın Polonya’dan toprak almasıyla başladığı söylenebilir. 19. Yüzyılda Polonya’daki bu bölgeler Almanlar tarafından koloniler olarak tanımlanmaktaydı ve bu bölgelerdeki insanlar Prusyalılar için kolonilerdeki yerel halklardan farklı değillerdi. Prusya’nın Doğu Avrupa üzerindeki bu hak iddiası o kadar güçlüydü ki 2. ve 3. Alman İmparatorlukları dönemlerinde de devam etmiştir (Penny, 2008, 103; Noyes, 2006, 443).

2. Alman İmparatorluğu’nda kolonyalizm iki dönem içinde incelenebilir. Birinci dönem Bismarck’in yönetimi altındaki 1884-1890 yılları arasında Afrika’da Togo

(1884-1900), Kamerun (1885-1906), Alman Güneybatı (1885-1907) ve Alman Doğu Afrika'sının (1885-1906), Yeni Gine, Archipelago, Solomon ve Marschall Adalarının kontrolünü aldıkları dönemdir. İkinci dönem ise, 1898 ve 1899 yıllarında Çin'de Kiaochow'un alındığı; Caroline, Mariana ve Palau Adalarının İspanya'dan para karşılığı, Samoa'nın batı bölgesinin ise İngiltere'den mübadele yoluyla alındığı dönemdir (Baumgart, 1987, 155). Bu bölgelerden Togo, Kamerun ve Pasifik kolonileri ekonomik kolonileşme düzenini takip ederken, Güneybatı Afrika bir ticaret kolonisi olarak kurulmuş, tarıma uygun bir bölgeydi. Doğu Afrika'daki kolonilerde ise bu iki düzenin birlikte yer aldığı görülür (Smith, 1974, 658).

1873 Yılı, o döneme kadar “kolonilerinin Avrupa'da olduğuna” inanan Bismarck'ın Afrika'da yayılımcı bir politikayı kabullenmesi açısından önemlidir (Pesek, 2007, 240). Bu yıl başlayan ekonomik kriz hem tarım hem de endüstriyi etkilemiş ve orta sınıfın bütün katmanları içinde güçlü bir şekilde hissedilmiştir (Smith, 1974, 646). Bu durum, devletin ekonomi ve ticarete doğrudan müdahale etmesini gerektirmiş ve Afrika ve Pasifik'teki Alman ticaretinin bu bölgeleri topraklarına katmak isteyen diğer büyük güçler tarafından tehlikeye sokulması, Bismarck'ın kolonileşme konusundaki politikalarını değiştirmesine, Alman tüccarlarının iş yaptığı Afrika ülkelerinin kontrolünü ele geçirme planları yapmaya başlamasına sebep olmuştur (Kennedy, 1972, 135). Böyle bakıldığında Alman İmparatorluğu'nu kolonileşmeye iten gerekçeler ekonomik temelli görülür ama bu seçimde etkili olan politik bir baskı da vardır. Sosyal düzenin korunması da yapılan planların temelinde önemli yer tutmuş olmalıdır. Bu dönemde endüstrinin gelişimi, sanayicilerin tarım ekonomisini elinde tutan feodal sınıfın gücünü elinden almasının yolunu açarken proletarya da sistemin kendisini tehdit etmekteydi (Forbes, 1979, 331). Özellikle Bismarck'ın politikalarında geleneksel yönetici kesimin varlığının önemi ve aristokratların ekonomik güçlerini kaybetmeye başlamalarının sosyal demokrat politikaları beslerken, Bismarck'ın oluşturduğu tutucu politik sistemi de tehdit etmekte olduğu unutulmamalıdır (Kennedy, 1972, 136-137). Aynı şekilde kolonileşme fikrinin halkın içinde popülerleşmesi Bismarck'ın bu fikri savunarak özellikle orta sınıfı arkasına almasını ve yarattığı devlet yapısını korumak için ihtiyacı olan politik zaferleri kazanmasını da sağlayacaktı (Smith, 1974, 649-650).

Alman emperyalizmi ve kolonyalizmi araştırmalarında Hans-Ulrich Wehler'in iç politikanın bu süreçlerdeki etkilerini incelediği çalışması ve “Sosyal Emperyalizm” kavramı önemli yer tutar.

Alman topraklarında 1830’lu ve 1870’li yıllar arasında yaşanan endüstrileşme, geleneksel normlar içinde yaşayan halkın ileri teknoloji ile çok kısa bir sürede tanışması ve hızlı bir ekonomik büyümenin yaşanması ekonomik, sosyal ve politik problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Wehler, 1970, 120). Bu hızlı büyümeyi 1873-79, 1882-86 ve 1890-95 yıllarında  büyük endüstriyel ekonomik kriz takip etmiştir. Bu krizler ve 1876 yılından itibaren tarım ekonomisine hakim olan yapısal kriz, sosyal bir devrimi amaçlayan ayaklanmalara zemin hazırlamıştır. Bu durum yüzyılın son otuz yılı içinde devletin doğrudan müdahalesinin önem kazandığı ihracat ve dış pazar temelli ekonomik politikaların hakimiyetini doğurdu ve dış pazar hakimiyeti için kolonileşme büyük bir önem taşıyordu (Wehler, 1970, 121-122). Wehler, bu yönüyle emperyalizmin ülke içindeki huzuru ve geleneksel sosyal düzeni güven altına almak için kullanıldığını savunarak, bu sistemi sosyal emperyalizm olarak adlandırır ve Alman emperyalizminin bu dönemde dışarıdan gelen baskı ve tehditlere bir tepki olarak uluslararası çıkarları korumak için değil içerideki sosyo-ekonomik durumun bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunur (Wehler, 1970, 124).

Yeni kurulan imparatorluğun bütün halk tarafından kabul edilen temel politik değerler üzerine kurulmamış olması meşruiyetini engeller ve hala sınıf farklılıklarının canlı olduğu toplum içinde gerginliklere yol açarken Bismarck bu gerilimin sisteme zarar vermesini engellemek için devlet düşmanı olarak tanımladığı sosyalistler, Katolikler, liberaller ve Yahudiler ile imparatorluk yandaşları arasındaki tartışmaları güçlendirmeyi seçti. Bu politika gerginliği azaltmak yerine arttırıyordu ama oluşturduğu ortam Bismarck’ın tutucu politikalarını baskı sistemi ile korumasını ve parlamentodaki çoğunluğu kaybetmemesini sağlıyordu. Wehler’in 19. yüzyılın ikinci yarısına has “Bonapartist diktatörlük” olarak tabir ettiği bu sistemin dikkatleri bu gergin ortamdaki uzaklaştırmak için düzenli olarak politik başarılar üretmesi gerekiyordu. Ekonomik politikalar anayasal politikaların önüne geçerken, halkın gerçekleşmeyen özgürleşme isteği dış politika başarıları ile telafi ediliyordu (Wehler, 1970, 122-123). İmparatorluğun yaşadığı zorluklar burjuvazinin düzenin yanında yer

almaya başlamasına sebep olurken, Bismarck ise bu düzeni sağlayabilecek otoriteye sahip karizmatik lider olarak görülmeye başlandı (Wehler, 1970, 140).

1877 ve 1881 Yıllarındaki seçimleri sosyalist paranoyasını temel alan kampanyalarla kazanan Bismarck 1884 yılında halkın koloniler elde edilmesi isteğinin üzerine giden bir kampanya yürüttü. Bu kampanyalarda kolonilerin Alman ekonomisine sağlayacakları kazanç dışında İngilizlere karşı oluşmaya başlayan milliyetçi düşmanlık da büyük yer tutuyordu. İngiltere dünya pazarı içindeki önemli yeri ile Alman İmparatorluğu'nun en büyük rakibi olarak görülüyordu ve Alman kolonilerinin sınırlarının genişletilmesi bu rekabetten kazançlı olarak çıkmak için önemliydi (Wehler, 1970, 144-145). 1882 Yılında kurulan ve ekonomik ve politik elitlerden destek gören “Alman Kolonyalist Derneği'nin” (Deutscher Kolonialverein) yarattığı güçlü lobi⁴ çalışmalarının da etkisiyle Alman İmparatorluğu'nun Afrika'daki kolonilerinin alınışı (1884-1885) ve Bismarck'ın ilerde Güneybatı Afrika'nın yönetim haklarını vermeyi umduğu “Güneybatı Afrika için Alman Kolonyalizm Şirketinin” (Deutsche Kolonialgesellschaft für Südwest Afrika) (1885) bir anonim şirketi olarak kuruluşu da bu yıllara rastlar (Baumgart, 1987, 151; Pesek, 2007, 240; Voeltz, 1984, 624). Baumgart; Bismarck'ın bu dönemde kolonileşme planlarını uygulamaya koymasının arkasında, Bismarck'ın İmparator I. Wilhelm'in yaklaşan ölümünün ardından tahta çıkacak olan oğlu III. Friedrich'in liberal reformlara yatkın ve iç ve dış politikada İngiliz etkisine açık olacağı korkusunu görür. Koloniler üzerinden İngiltere ile girilecek çatışma Friedrich'in bu ülke ile yakınlaşmasını engelleyecek Rusya ile birlikte hareket etmesini zorunlu kılacaktır. Bu korkusu 1885'de İngiltere'deki liberal kabinenin yerine muhafazakar bir kabine gelmesi ile son bulan Bismarck'ın yayılımcı Afrika politikası da böylece sonlanmıştır.⁵ Muhafazakar İngiliz kabinesiyle iyi ilişkilere sahip olmak “bütün Doğu Afrika'dan daha önemli” bir hal almıştır (Baumgart, 1987, 156-157).

⁴ Alman İmparatorluğu'nda en hızlı büyüyen monopollerden biri çelik üretimidir. Bu dönemde Almanya'da kömür üretimi 34 milyondan 149 milyona, çelik üretimi ise 0,3 milyondan 6,7 milyona çıkmıştı (Baumgart, 1987, 151). Çelik sektörü, askeri teçhizat üretimine ve emperyalist yayılıma katkısı sebebiyle devlet ile yakın ticari ilişkileri olan, kolonyalist politikalara destek veren ve onlardan kar eden bir sektördü (Etherington, 1982, 12).

⁵ Baumgart bu iddiasını, Bismarck, oğlu Herbert von Bismarck ve II. Wilhelm'in yaptıkları görüşmelerinden ve mektuplarından alıntılarla destekler. Bismarck Çar Alexander'a koloni elde etme çabalarının tek sebebinin İngiltere ile rekabete girmek olduğunu söylerken, oğlu aynı bilgiyi Büyükelçi Hans von Schweinitz'e bir mektupta aktarmış, II. Wilhelm de Oswald von Richthofen'a Bismarck'ın kolonyalist politikalarının sadece İngiltere ile aralarını bozarak Alman İmparatorluğu

Bismarck ele geçirilen bir bölgede resmi bir kolonyal yönetimin kurulmasının yaratacağı finansal yükler, politik sorumluluk ve askeri risklerin bilincindeydi. Bu nedenle yönetimde söz sahibi olduğu dönem boyunca kolonileşme konusunda serbest pazar ve ticari yayılmacılık fikrini benimsemiştir. O'nun tercihi bu bölgelerin, gayri resmi bir imparatorluğun altında özel çıkar gruplarından oluşan sendikaların oluşturduğu ticaret kolonileri olmalarıydı. Amaç; Alman kolonilerinin sınırlarının değil, sınırsız ticaretin genişletilmesi idi (Wehler, 1970, 125-127).

19. Yüzyılın ikinci yarısında Alman İmparatorluğu'nun dünya pazarına açılma süreci daha önce İngiliz İmparatorluğu'nun geçirdiği süreç gibi olmamıştır. İngiltere dünya pazarında monopolü kolayca elde etmişti ama artık herhangi bir kazanç sağlamak için endüstri devletlerinin arasında gelişen dünya çapında bir rekabetin kazananı olmak gerekiyordu (Wehler, 1970, 132-133). İngiltere hem topraklarını korumaya çalışıp, hem yeni bölgeler eklerken, dünyanın yeni güçlerinden Japonya ve Amerika sınırlarını genişletiyor, Fransa ve Rusya da Afrika ve Asya'da hakimiyet kurmaya çalışıyorlardı (Baumgart, 1987, 152). Hollanda, Belçika ve Portekiz ekonomik güçlerinden çok daha büyük bir kolonyal imparatorluğa sahiplerdi. Onlardan büyük coğrafyaları kontrol eden İngiltere ve Fransa'nın ise ekonomileri durgunlaşmaktaydı. Bu güçlenmeye başlayan ekonomileri olan ama kolonilere sahip olmayan Alman İmparatorluğu, Japonya ve Amerika'nın güçlerini kaybeden lider ülkelerden toprak alma yolunu seçmelerine yol açtı. Amerika Latin Amerika ve Pasifik'i, Japonya Rusya ve Çin'i kontrol etmeyi seçerken, Alman İmparatorluğu Avrupa'nın merkezinde lider olma planı çerçevesinde Hollanda ve Belçika'nın yerini almak istiyordu (Etherington, 1982, 3). Bu rekabet ortamı Bismarck ne kadar karşı olsa da devletin sürecin içinde aktif olarak yer almasını gerektiriyordu. Sonuçta, ele geçirilen ve oluşturulan Alman kolonilerinde, ticaret şirketlerini yönetimi devralmak için istek ve sermayelerinin olmamasının da sonucu olarak resmi kolonyal bir yönetim sistemi kurulduğu görülür (Wehler, 1970, 150; Smith, 1974, 652). 1907 Yılında bir Amerikan dergisinde Alman emperyalizminin Alman bankaları ve devlet finansmanı ile bireysel girişimcileri çekmek için kurulmuş bir sistem olduğu yazılmıştır (Harrison, 1907, 731). Smith'e göre, 1887 sonrası Bismarck'ın politik gücünün azalmasında da bu koşullarda kolonileşmeyi sürdürmek istememesi ve kolonileşme

üzerinde oluşabilecek bir İngiliz etkisini engellemek amaçlı olduğunu söylemiştir (Baumgart, 1987, 157).

tarafklarlarını karşısına alması etkili olmuştur (Smith, 1974, 652-653). Bismarck'ın pragmatik yayılmacılığı; başından beri prestij, milliyetçi bir gövde gösterisi veya bir dünya gücü sayılma ihtiyaına dayanan emperyalist yönetimlerden farklı olarak, ekonomik ve sosyal çıkarlara dayanıyor, ekonomik büyüme ve sosyal istikrarı sağlayarak döneminin sosyal hiyerarşı ve politik güç yapısının korunmasını amaçlıyordu (Wehler, 1970, 130).

Kolonileşme politikalarında Bismarck'ı asıl harekete geçirenin sadece ekonomik ihtiyaçlar olduğunu savunanlar da vardır. 1886 Yılından itibaren kolonyalizmden uzaklaşmasını da gene bir ekonomik gerçeğe, emperyalizmin Alman İmparatorluğu için mali, idari ve bürokratik açıdan çok büyük kazançlar getirmeyen bir yük haline gelmesine bağlanır. Kennedy'ye göre, Bismarck pragmatik bir yayılmacı olarak tanımlanabilir ve kendisinden sonra gelenlerin iç politika güdümlü saldırgan ve milliyetçi dünya politikalarından uzaktır (Kennedy, 1972, 139-140). Bismarck'ın pragmatik bir politikacı olduğu kesindir ama kolonileşme yolunda aldığı pragmatik kararların arkasında hem sosyal hem ekonomik gerekçeler olduğu görülür. Bismarck kolonileşme çalışmalarıyla hem zarar görmekte olan ekonomiyi desteklemeyi hem de i politikadaki çatlakların halkta yarattığı huzursuzlukları bu zaferlerle dengelemeyi amaçlamıştır.

Bismarck'ın inşa ettiği politikalar Alman emperyalizmi ve kolonileşmesi için bir taslak olarak önemini uzun süre korumuştur ama II. Wilhelm'in bir dünya gücü olmak konusundaki hırsı bu programın sınırlarının genişletilmesini gerektirmiştir (Wehler, 1970, 153). II. Wilhelm'in 1896 yılında imparatorluğun kuruluşunun 25. yılı için yaptığı konuşmasında bu terimi kullanması ile birlikte, Alman İmparatorluğu'nun dış politikası, "Weltmacht" (süper güç) olma amacının bir uzantısı olarak "Weltpolitik" (dünya politikası) haline gelir (Baumgart, 1987, 151).

Baumgart, Alman Weltpolitik programındaki problemin belirlenmiş bir amaca sahip olmaması olduğunu savunur. Aynı dönemde emperyalist planlara sahip olan diğer ulusların kesin hedefleri vardır. Fransa Alsace-Lorraine, Rusya ise İstanbul'a ulaşmak isterken; İngiltere topraklarını korumayı, Avusturya-Macaristan Sırbistan'ı yok etmeyi amaçlamaktadır. Alman İmparatorluğu'nun ise kesin bir amacı yoktur, bu nedenle de tatmin olması imkansızdır. Baumgart'a göre Alman İmparatorluğu'nun bu dönem peşinde olduğu şey sadece prestijdi. Buna rnek olarak Baumgart 1897 yılında Kiaochow'un alınışını verir. O dönemde çok kapsamlı olmayan Alman

donanmasının ihtiyacı olan kömür stokları sebebiyle alınması gerektiği söylenen bölgenin korunması için donanmanın kuvvetlendirilmesi gerekmiştir. Bu paradoksal adım daha sonra Alman ‘Dünya Politikasının’ ilk örneklerinden biri olarak görülecektir (Baumgart, 1987, 153-154). II. Wilhelm’in önce Dışişleri Sekreteri sonra Şansölyesi olan Bernhard von Bülow (1849-1929; Dışişleri Sekreteri (1897); Şansölye (1900-1909)) da Bismarck gibi sosyal emperyalizmi benimsemiş ama bunu bir adım ileriye götürmüştür. Dış politikaları, iç politikadaki sorunları gizlemek için kullanan Bülow, 1899’da ele geçirilen Caroline Adaları gibi fetihlerin halkı ve donanmayı heyecanlandırarak Kayzer’in bir dünya gücü olması yolunda arkasında olmalarını sağlayacağına inanıyordu (Kennedy, 1972, 137-138).

Bu dönemde göç problemi azalmaya başlamasına rağmen kolonileşme tartışmalarında Emigrationist yaklaşımın Pan-German Cemiyeti ve Alman Kolonyalizm Derneği tarafından çiftçi sınıfının Alman kültürü içindeki önemi ve güçlü Alman İmparatorluğu’nun temelini endüstrileşme değil tarım ekonomisinde olduğu söylemi üzerinden devam ettirildiği görülür. Halk içinde de kolonileşme tartışmasının en çok bilinen yönü olan bu söylem hala özellikle İngiltere karşıtı bir milliyetçilik ideolojisi ile desteklenmektedir. Bu görüşü savunanlar arasında Afrika’daki koloniler gibi Doğu Avrupa’da Alman kontrolündeki bir ekonomik bölge kurma fikri de tartışılmaktadır (Smith, 1974, 655-656; Fuhrmann, 2009, 130). Doğu Avrupa’da koloniler kurulmasını savunan gruplar arasında burayı Alman endüstrisini merkez alan çok uluslu bir ekonomik bölge olarak görenler ve bu bölgeyi Slavları kontrol etmek için Alman göçmenlerin yerleşeceği ve geleneksel Alman tarım kültürünü yayacağı bir yaşam alanı (Lebensraum) olarak görenler bulunuyordu. I. Dünya Savaşı’nı doğuran koşulları Avrupa’nın 19. yüzyıl tarihi içinde takip ettiğimizde bu ideolojinin Alman İmparatorluğu’nun bu savaş içinde uygulayacağı stratejiler için önemli bir temel oluşturduğu görülür (Smith, 1974, 662).

Emperyalizm ve kolonyalizm Alman düşünür ve yazarları tarafından da tartışılmış ve savunanlar olduğu gibi; Johann Gottfried Herder, Immanuel Kant, Georg Forster ve Alexander von Humboldt gibi sert bir dille eleştirenler de olmuştur. Hem emperyalizmi savunanlar hem de eleştirenler bir noktada birleşiyorlardı. Avrupalıların, kontrolleri altında olan bölgeleri ahlaki ve bilimsel açıdan eğitmek gibi bir görevleri vardı (Noyes, 2006, 444-445). İnsanın ve insanlığın gelişimi hakkında yazan düşünürler için ise kozmopolit dünya bireylerinin oluşumu seyyah,

tüccar veya kolonyalist olarak dünya üzerinde gezen Avrupalılar sayesinde gerçekleşecekti (Noyes, 2006, 448). Bu ulusların yaşam standardının arttırılması fikri ile kültürlerinin yok edilmesi ve şiddet kullanımı dönemin düşünürlerini bir ikilem içinde bırakıyordu.

Alman İmparatorluğunda diğer kolonyalist Avrupa ülkelerinden çok daha fazla kolonyal araştırmalar yapan ve eğitim veren enstitü bulunuyordu. Kolonilerde çalışmak ve yaşamak isteyenler için hem var olan eğitim kurumlarında kurslar veriliyordu, hem de sırf bu amaç için kolonyalist enstitüler kurulmuştu. 1904-1907 Yılları arasında Alman kolonilerinde arka arkaya sorunlar baş gösterdi. Büyük ayaklanmaların da görüldüğü bu dönem, ülkeye getirdiği mali yük yüzünden de eleştiri almaya başlayan kolonileşme politikasının arkasındaki desteği iyice azalttı (Spidle, 1973, 233). Alman halkı ayaklanma ve savaşların çıkış sebepleri konusunda bilgi edinememekten ve devletin her savaş sonrası yapmak zorunda kaldığı maddi yardımlardan rahatsızdı (Blackshire-Belay, 1992, 241). Koloni yöneticilerinin yönetimdeki başarısızlıklarının ve kuralsızlıklarının eleştirildiği dönemde bu sorunların çözülmesi için kolonilere gidecek Almanların eğitilmesi bir çözüm olarak görülmeye başlandı (Spidle, 1973, 233). Özellikle 1906 ve 1907 yıllarında üniversiteler içinde ve bağımsız olarak kolonyalist bilimlerin üzerinde duran bir çok kurs ve enstitü açıldı (Spidle, 1973, 243). Bu tarz kurumların ilki 1887 yılında Bismarck tarafından yurtdışıyla iş yapmak isteyen iş adamlarını eğitmek için açılan Berlin'deki “Şark Dilleri Semineri”ydi (Seminar für Orientalische Sprachen). Zaman içinde bu kurum, kolonilerin dillerini ve kolonilerde Alman yönetimini üstlenen bireylerin bilmesi gereken diğer konuları veren derslerin de açılmasıyla kolonyalist eğitime odaklanan bir enstitü halini aldı. Dersler kolonilerde yönetici görevini daha önce gerçekleştirmiş misyonerler, subaylar ve kolonilerde bulunmuş iş adamları tarafından veriliyordu (Spidle, 1973, 235-236). Witzhausen kasabasında yer alan “Alman Kolonyalist Okulu” ise (Deutsche Kolonialschule) kolonilerde çiftçilik yapmak isteyen Alman yerleşimcileri eğitiyordu. Ren bölgesinden Protestan iş adamları tarafından kurulan okulun amacı her şeyden önce Alman İmparatorluğu’nu temsil edecek “kültür öncüleri” yetiştirmektir. Pratik ve teorik bilgileri içeren eğitim, kolonyalistlerin karşılaşılabileceği sorunlara hazırlanmalarını sağlarken, ahlaki değerlerin üzerinde de güçlü bir şekilde duruyordu (Spidle, 1973, 237-238). 1908 Yılında açılan Hamburg’daki “Kolonyalist Enstitü” (Kolonialinstitut) pratik eğitime

odaklanmıştı (Spidle, 1973, 241-242). 1911’de Bad Weilbach’da açılan “Kolonyalist Kadınlar Okulu” (Kolonialfrauenschule) ise kolonilere gidecek kadınlara kolonilerdeki yaşamı, ev hayatlarında ihtiyaçları olacak becerileri öğreten bir okuldu. Bu eğitimin alt metninde Alman kadınlarının da kolonilere gitmesinin sağlanması ile kolonilere giden Alman erkeklerinin yerel halk ile evlenmesinin de engellenmesi yatıyordu (Spidle, 1973, 244).

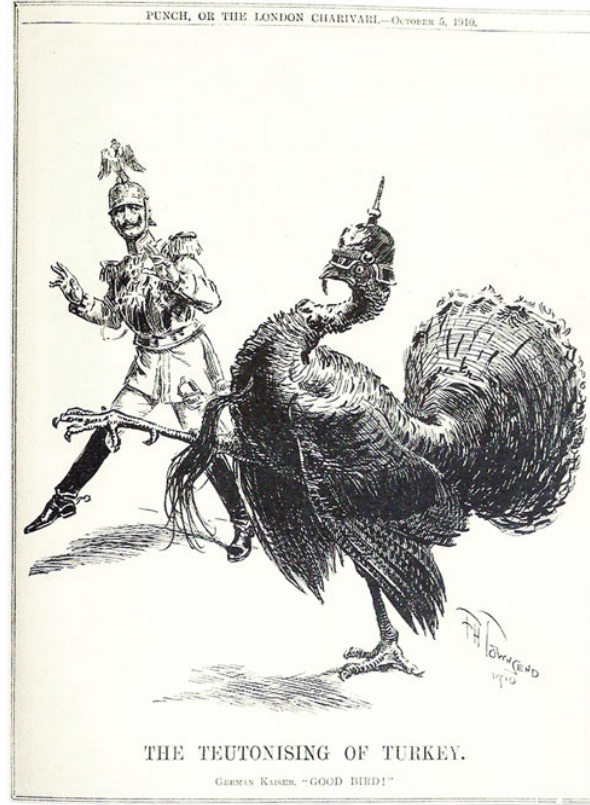
I. Dünya Savaşı başladığında Alman İmparatorluğu dünyadaki üçüncü en büyük kolonyalist güçtü. 2.330.000 km² büyüklüğündeki kolonileri İmparatorluğun kendi topraklarının dört katı büyüklükteydi ve beşte biri kadar bir nüfusa sahipti (Blackshire-Belay, 1992, 238). Bismarck’ın planlarına rağmen Alman kolonileri ne Alman ticaretini hareketlendirme ne de ham madde sağlama görevlerini yerine getirememişlerdir. İkinci evre içinde Alman yönetimi bu bölgelerde daha önceye göre daha güçlü bir şekilde kendini hissettirmiş, ayaklanma ve savaşlar baş göstermiştir. Bu ayaklanmaların en büyüklerinden olan Alman Doğu Afrika’sındaki Maji-Maji ayaklanmasının bastırılması ve sonrasında 250-300.000 insanın öldüğü düşünülmektedir (Blackshire-Belay, 1992, 242).

Baumgart Alman varlığının bu bölgelerde her şeye rağmen büyük ekonomik ve bilimsel gelişmelere sebep olduğunu söyler (Baumgart, 1987, 160-161-162). Blackshire-Belay de Alman kontrolünün Afrika’da liman, yol ve demiryolu inşaatları ve endüstriyel gelişim adına büyük bir iz bıraktığını ve Afrika’daki eski Alman kolonilerinde Almanya ile ilişkileri kesildiği halde Alman dili ve kültürüne sahip bir Afro-Alman nüfusun varlığını koruduğunu yazar (Blackshire-Belay, 1992, 235-237).

2.3 Osmanlı ve Almanya İmparatorlukları Arasındaki İlişkiler

19. Yüzyıl içinde Osmanlı toprakları da Alman kolonyalist planlarının içinde yer alıyordu. Osmanlı İmparatorluğunun üç kıtaya yayılmış olan topraklarının farklı bölümlerinin farklı dönemlerde ve farklı gerekçelerle Alman kolonyalistlerinin ilgisini çektiği görülür. Balkan devletleri bağımsızlıklarını kazanmalarından önce bu bölgelerin Alman İmparatorluğu’nun doğuya doğru büyümesi için elverişli olacağı düşünülüyordu. Dinin devlet yönetiminde ağırlığının hissedildiği dönemlerde Kutsal Topraklar ilgi çekti. Philhellenizmin desteğinin arttığı dönemlerde ise Batı Anadolu, daha sonraları ise Mezopotamya Alman entelektüellerinin ilgisini çeken bölgeler oldular (Fuhrmann, 2009, 124). Anadolu’ya odaklanırsak, Alman kolonyalist

düşüncesi içinde bu bölgenin yerini üç başlık altında toplayabiliriz: göçmenlerinin yerleşebileceği tarıma elverişli topraklar, Helenistik döneme ilginin yükseldiği dönemde Bergama sunağının da bulunuşuyla Alman tarihinin yeniden yazılışının sahnesi ve Alman kolonyalizmi ve Türk milliyetçiliğinin işbirliğinin nesnesi (Fuhrmann, 2009, 117/125), (Şekil 2.2).

Şekil 2.2 : “Türkiye’nin Almanlaştırılması”, Townsend, Punch, 05.10.1910 (Url-2).

1871’de Alman İmparatorluğu’nun kuruluşundan önce Osmanlı İmparatorluğu ve Alman Prenslik ve Krallıkları arasındaki ilişkiler sınırlıdır. Prusya ilk daimi temsilcisini 1821’de İstanbul’a göndermiştir. Diğer Avrupa ülkelerinin 15. ve 16. yüzyıldan itibaren İstanbul’da elçi bulundurdıkları düşünülürse Alman-Osmanlı ilişkilerindeki durgunluk açıkça görülebilir. Büyük Friedrich’in 18. yy. sonlarında Osmanlı ile askeri ittifak kurma arzusu ve II. Mahmut’un 1835’de Osmanlı ordusunu modernleştirmek için Almanlardan yardım istemesiyle, iki hükümdar hem ordunun eğitilmesi, hem de İmparatorluğun topografik haritalarının hazırlanması için bir anlaşma imzalarlar (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 13). Böylece kurulan Askeri Heyet ordunun eğitilmesi dışında Alman silah endüstrisi için arabulucu olarak da çalışmışlardır. İki ülke arasındaki bu ticari ilişki yıllarca devam etmiş, Osmanlı ordusunun ihtiyaçları Alman fabrikalarından karşılanmış, Osmanlı ordusu ve iki ülke

arasındaki silah ticareti Alman emperyalizmi içinde 20. yüzyıla kadar önemli bir yer⁶ tutmuştur (Die Post, 13.01.1901; Deutsche Warte, 08.01.1901).

III. Friedrich Wilhelm döneminde Prusya, Rus-Türk çatışması sırasında arabulucu olarak da Osmanlı Sultan'ının güvenini kazanmıştır (Verroen, 2005, 16). 1878'deki Berlin Kongresi sırasında Osmanlı İmparatorluğu Avrupa sınırları içindeki topraklarının önemli bir kısmını kaybetti. 1881'de ekonomik iflas "Muharrem Kararnamesi" ile belgelendi ve dış borçların vergiler üzerinden ödenmesi için Düyun-u Umumiye kuruldu. Padişah, Rusya, Fransa, İngiltere ve Avusturya-Macaristan gibi Osmanlı toprakları üzerinde "yağma politikaları" izlemediğine inandığı Alman İmparatorluğu'na 1882 yılında Ali Nizami Bey'i gönderdi ve 1835'de olduğu gibi, ordu ve sivil yönetimin yenilenmesi için Bismarck'tan uzmanlar istedi (Yıldıran, 2002, 599). Bismarck dönemi boyunca, II. Wilhelm tahta çıkana kadar, Alman İmparatorluğu Osmanlı ilişkilerinde daha sakin bir politika izlemiş ve diğer Avrupa ülkeleri ve Rusya'yı huzursuz etmeyecek bir mesafede kalmaya özen göstermiştir. II. Wilhelm'in tahta çıkışı ile beraber Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkiler daha da gelişir. İmparator'un 1889'daki ilk Osmanlı ziyaretinden sonra 1890 yılında "Dostluk, Ticaret ve Gemicilik Anlaşması" imzalandı. Bu dönemde iki ülke arasındaki ticaret hacmi 1887'de %6'dan 1910'da %21'e yükseldi (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 22-24).

Doğu Avrupa ve Batı Anadolu'da göçmenler için koloniler kurulması fikri 19. yüzyılın ilk yıllarında Prusya hala Fransız işgali altındayken ortaya atılmıştır. Osmanlı topraklarının Almanya'ya yakınlığının ve giden Almanların Osmanlı kültürüne asimile olması ihtimalinin azlığının Alman kimliğinin korunmasını kolaylaştıracağı düşünülmüştür (Fuhrmann, 2009, 117/126). 1830'larda ise Yunan topraklarında kolonilerin kurulması ihtimali yerel halkın Otto'nun baskıcı yönetiminin de etkisiyle bu oluşumlara karşı olması sebebiyle ortadan kalkmış, Batı Anadolu toprakları fikri yeniden tartışılmaya başlanmıştır (Fuhrmann, 2009, 128). 1841 Yılında Hamburg şehri ipek üretimi ve dokuması için bir koloni kurmak amacı

⁶ Sabah gazetesi de Kayzer'in 1898 yılındaki gezisi sırasında çıkan bir yazısında Alman İmparatorluğu ve Kayzer'i betimlerken özellikle askeri meziyetlerine dikkat çekmiştir. "İmparator haşmetli Wilhelm hazretleri; funun ve secaya-yı askeriye ile mütəhallik mütəmeyyiz bir imparatorudur. İktidar-ı harikulade-i askeriyesi bütün cihanın malumudur. Almanlar; en ziyade askerlikte müterakki, en çok askerlikleriyle müftehir bir kavmdır. Alman askeri ise bugün her tarafta askerliğe nümune ittihaz edilir." (Sabah, 22.10.1898, 1)

ile bir Ege adası satın almak istemiştir. İstanbul'a gelen yoksul Prusyalılar için Abdülmecid'in Rumeli, İzmir, Adana ve Bursa'da toprak ayrılmasını emrettiği de biliniyor. Bunların dışında 1847 ve 1887 yılları arasında farklı dönemlerde devletten izin almadan Anadolu'ya gelerek Ege'de ve Karadeniz'de çiftlikler kuran Almanların bilgilerine belgelerde rastlanıyor (Fuhrmann, 2009, 128-130). 1850'lerle beraber Alman sınırları içinde göçü ortaya çıkaran ekonomik sorunların çözülmesi ile bu hareket yavaşlamış, 1880 ve 1890'larda Osmanlı üzerinde barışçıl bir nüfuz elde etmeye çalışan Alman İmparatorluğu'nun Osmanlı topraklarında koloniler kurmasının bu planları tehlikeye sokabilecek olması nedeniyle tamamıyla durmuştur (Fuhrmann, 2009, 131).

İstanbul'a Almanların yerleşmesi ise, 19. yüzyılın ortasında kurulan Alman Kolonisi ile başladı ve 1865'de Prusya-Avusturya savaşı ve kolera salgını sebebiyle küçülen nüfus, 1871'de Alman Birliği'nin kurulması ve 1888'de II. Wilhelm'in taç giyişiyle tekrar büyüdü (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 6/9)⁷. Görüldüğü kadarıyla, yeni kurulan Alman İmparatorluğunun Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ekonomik çıkarları, bu tarihten itibaren İstanbul'da yaşayan Alman nüfusunun da artmasına sebep olmuştur. Koloninin ilk Alman hastanesi 1846'de açılmış ve bunu 1847'de, 1910'larda "Alman Evi" kimliği kazanacak olan Teutonia Alman Kulübü'nün ve 1850'de Alman okulunun açılışı izlemiştir. 1888'de Deutsche Bank İstanbul'da ilk şubesini açarken, II. Wilhelm'in ziyaretinin de etkisiyle 1890'da 'Osmanische Post' yayınlanmaya başlamıştır (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 7/11).

19. Yüzyılın ortalarında Almanların ilgisini Anadolu ve Ege kıyılarına çeken bir başka gelişme yaşanır. Bu dönemde Alman toplumunun Antik Yunan uygarlığının gerçek mirasçıları olduğu inancı entelektüeller arasında yayılmaya başlamış ve bunun etkisi olarak Antik Yunan kültürüne olan ilgi artmıştı. Bu, eğitimde eski Yunanca ve Latincenin etkisinin baskınlaşmasına sebep olurken, Alman arkeologların Yunan kültürünün hakim olduğu bölgelerde kazılar yapmasına da ön ayak oldu. Yunanistan'da yapılan kazılarda bulunan eserlerin ülkeden çıkarılmasına izin verilmiyor olması ilginin bu konuda daha rahat kanunlara sahip Osmanlı topraklarına dönmesine sebep oldu. 1871'de keşfedilen, 1878'de kazılara başlanan

⁷ III. Friedrich'i İstanbul'da 1869'da karşılayan Alman kolonyalistler ile 1889'da II. Wilhelm'i karşılayan grubun sayıları arasında gazetelerde de dikkat çekilen bir artış göze çarpar (Volks-Zeitung, 27.10.1889).

Bergama ve bir bütün olarak Alman topraklarına götürülen sunak⁸ zaten gelişmekte olan Helenistik dönem ilgisini doruğa taşıyarak yeni Alman İmparatorluğu'nun Büyük İskender ve onun imparatorluğu ile özdeşleştirilmesi mitolojisine katkı sağladı (Fuhrmann, 2009, 133-136). Bu coşku Alman kolonyalizminin son evresinde Anadolu'nun tuttuğu önemli yerde de etkili oldu (Fuhrmann, 2009, 138). Yüzyılın sonlarına doğru ilgi Anadolu'nun batı kıyılarından içlerine doğru kaymaya başladı. 1885-1895 yılları arasında İstanbul'daki Alman Askeri Heyetinin başında olan Baron Colmar von der Goltz'un yazılarının da etkisi ile Berlin ve İstanbul arasında değil, iki ülkenin de periferileri arasında bir iletişim kurulması tartışılmaya başlandı. Bu iki “saf ve otoriter” toplumun bir araya getirilmesi ve Türklerin Alman standartları içinde gelişmeleri sağlanırken, Osmanlı “Hinterland”i üzerinde kurulacak nüfuz Anadolu ve Bağdat Demiryolları üzerinde de kontrol sahibi olunmasını sağlayacaktı (Fuhrmann, 2009, 139-140).

Alman İmparatorluğunun Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yürüttüğü “barışçı emperyalizm” Alman emperyalizmi ve Türk milliyetçiliğinin birlikte çalışması üzerine kurulmuştu. Alman etkisi baskın etki olarak okullar ve askeri danışmanlarla Osmanlı topraklarında hissedilecek ama ulus kurulumuna zarar vermeyecekti. Bu süreç içinde Müslüman olmayan azınlıkların özellikle dışlandıkları görülür. Yazım içinde Türkler Alman ruhuna sahip olarak tanımlanırken bu azınlıklar onların haklarını yiyen “parazitler” olarak tanımlanmışlardır. Müslüman olmayan azınlığa karşı sergilenen bu düşmanca tavrın arkasında, İzmir gibi Almanların ticaret üzerinde kontrol sahibi olmak istedikleri bölgelerde Rum, Ermeni ve Levanten tüccarların aktif olmalarının etkisi vardı (Fuhrmann, 2009, 143-145). ‘Berliner Intelligenz-Blatt’ın 1900 yılında çıkan “Doğu’nun yıkıntılar dünyasının yeniden canlandırılışı” adlı birinci sayfa makalesinde Almanların Osmanlı topraklarındaki görev ve amaçları özetlenir. Türklerin artık “hasta adam” olmadıkları, “tembel ve cahil adam” oldukları yazılır. “Mağrur ve ilgisiz” Türklerin tüccar veya sanayici olamayacakları, üretimle değil işletme ile ilgilenen, makalenin “dar görüşlü ve bencil” olarak nitelediği Rum ve Ermenilerin ise ülkeyi “yeşertemeyeceği”, işte bu nedenle de İmparatorluğun Alman tüccarlara ve meslek sahibine ihtiyacı olduğu

⁸ Osmanlı kanunlarına göre kazılarda bulunan eserlerin üçte biri devlete, üçte biri bulan araştırmacılara, üçte biri ise arazi sahibine aitti. Alman devleti araziyi satın aldı ve 1879 yılında yapılan görüşmelerde Osmanlı Devleti hakkından vazgeçti. Yapılan keşfin önemi 1880 yılında sunağın Berlin’de sunumuna kadar saklı tutuldu (Fuhrmann, 2009, 135).

iddia edilir. Türklerin hiçbir komşularına güvenmediklerini de yazan gazete, Almanya'nın Osmanlı Devleti'nin haklarını savunan ve Osmanlıların hiçbir zaman korkmak zorunda olmayacakları tek büyük güç olduğunu belirtir (Berliner Intelligenz-Blatt, 10.11.1900).

İki İmparatorluk arasındaki bu yakın ilişkiler I. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar devam etmiş, savaş İmparatorlukların yıkımı ve Türkiye ve Weimar Cumhuriyetlerinin kuruluşu ile son bulmuştur (Şekil 2.3).

Şekil 2.3 : “Kendini asacak ipi örmek”, Judge, 26.09.1903 (Url-3).

2.3.1 Bağdat Demiryolları Projesi

Wilhelm'in, Bismarck'ın dışişleri politikasını terk ettiğinin en büyük göstergelerinden biri çok iddialı bir proje olan Bağdat Demiryolu Projesidir. Bağdat Demiryolu Projesi, Osmanlı ve Alman İmparatorluklarını bir araya getirişi ve ticaret yollarını yeniden çiziliyle İngiltere, Fransa ve Rusya'yı endişelendiren bir projeydi ve daha önce sadece kara yolu ile batı ile doğuyu bağlayan İpek Yolu ve önce Ümit

Burnu'nu geçerek, daha sonra 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla kısalan deniz yoluna, bir alternatif sunuyordu. 1906'da Projenin başına Alman Dışişleri Bakanlığı'nın kolonilerden sorumlu bölümünden Karl Hefferich'in geçmesi de projenin politik öneminin ve nasıl bir çerçeve içinde görüldüğünün göstergesidir (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 22).

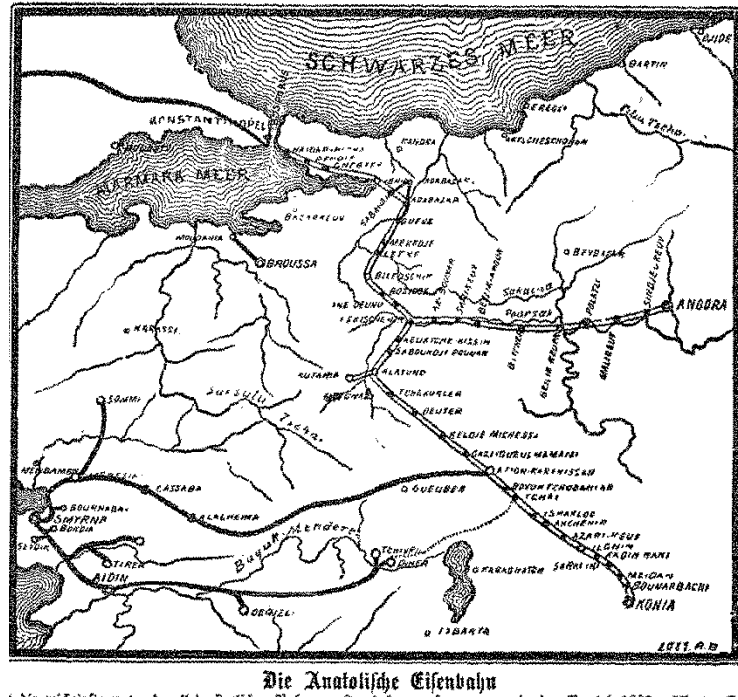
Şekil 2.4 : “Tuzak Başarısız Oldu.”, Partridge, Punch, 29.04.1903 (Url-4).

Bu planın ilk ortaya çıktığı dönemlerde proje Osmanlı İmparatorluğu'nun Fransa ve Rusya'ya karşı koruyucusu görevini yüklenmiş olan İngiltere ile birlikte planlanmaya ve gerçekleştirilmeye başlanmıştı. Sadece Basra Körfezi'nin değil Anadolu'nun kolonileştirilmesi için önemli bir adım olarak görülüyordu. 1875 Yılında Süveyş Kanalı'nın Fransız hisselerini de alan İngiltere böylece Yakın Doğu'nun ticaret yollarını elinde bulunduracaktı. İngiltere demiryolunun inşasına 1860'larda İzmir, Kasaba ve Mersin, Adana arasında başlandı ama 1878 yılında Kıbrıs'ın İngiltere topraklarına katılması ve 1882 yılında Mısır'ın işgali Londra ve İstanbul arasındaki ilişkinin bozulmaya başlamasına neden oldu ve İngiltere'nin Bağdat Demiryolları'ndaki ortaklığını da tehlikeye soktu (Şekil 2.4). Onun yerini 1880'lerde Fransa aldı ama Rusya ile 1894 yılında imzaladığı savunma anlaşması uluslararası ilişkilerde hem Rusya hem de Osmanlı İmparatorluğu ile aynı anda dost olunamayacağının yazılı olmayan bir kural olduğu bu dönemde Fransa'nın da projeden uzaklaşmasına sebep oldu (McKeekin, 2011, 34-36).

Şekil 2.5 : “Yeni Harun El-Raşit”, Raven Hill, Punch, 25.01.1911 (Url-5).

Bağdat Demiryolları projesi içinde yer alan ülkelerin beklentileri birbirlerinden farklıydı. Almanlar Basra Körfezine ulaşmak ama finansal yükün hepsini taşımamak istiyorlardı. Osmanlı İmparatorluğu Alman İmparatorluğunun Bağdat-Basra arasında projeyi gerçekleştirmesini ama ülkenin savunmasız Akdeniz ve Ege kıyılarından uzak durmasını istiyor, İngilizler ise tam tersi bu kıyıları Bağdat’a bağlayacak ve böylece ticareti destekleyecek bir hat yapmak istiyorlardı. Fransızlar İzmir’de sahip oldukları hattın Lübnan ve Suriye’ye uzanmasını arzuluyorlar, Ruslar ise Fransız hattı hariç diğer planların engellenmesini amaçlıyorlardı (McKeekin, 2011, 40). Sonuçta, 1899 yılında Almanların sermayesini kendilerinin karşılayacakları Konya-Basra demiryolunu inşa etmelerine karar verildi (Şekil 2.5; Şekil 2.6). Demiryolu 8 yıl içinde bitirilecekti ve Osmanlı İmparatorluğu’na eğer hakları ihlal edilirse bu hattı Almanlardan satın alabilme hakkı verilmişti. İmparatorluk hala iflas etmiş durumdaydı ama Sultan bir sene sonra Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yabancı devletlerin maden çıkarma haklarını kaldırarak bu anlaşmada elinde tuttuğu gücü tekrar gösterdi (McKeekin, 2011, 39).

Şekil 2.6 : Anadolu Demiryolları (Berliner Intelligenz-Blatt, 1900.11.09).

Almanların Bağdat Demiryolları'nın ortağı olmaları konusunda en büyük avantajları Sultanın kişisel olarak bu fikrin arkasında durmasıydı (McKeekin, 2011, 39). II. Abdülhamid emperyalist bir geleneğe sahip olmaması ve coğrafi uzaklığı ile ona güven veren Alman İmparatorluğu'nun Rusya'ya karşı koruyucu olarak İngiltere ve Fransa'nın yerini almasını planlıyordu.⁹ Demiryolunun inşası ve kontrolünü almak geliştirmekte olan bir endüstri ülkesi olan Alman İmparatorluğu için de çok karlı bir projeydi. İnşa edilecek demiryolları ağı hem Alman İmparatorluğu'nun, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki topraklarında yer alan zengin metal ve petrol yataklarına ulaşmasını sağlayacak hem de demiryollarının Mezopotamya ve İran'a ulaşması ile Alman malları hiç bir aktarma yapmadan İran'a ulaşacak ve burada İngiliz ve Rus malları ile rekabet edebilecekti (Berliner Intelligenz-Blatt, 23.10.1898).

Demiryolları, hem Osmanlı yönetiminin doğu bölgelerine asker ulaştırmasını kolaylaştıracak hem de Osmanlı halkının ticari yarış içinde yer almasını sağlayacaktı. Ulaşımın yaygınlaşmasıyla tarım makineleri, iktisat araçlarının ve ithal malların kullanımının arttırılması da isteniyordu (Berliner Intelligenz-Blatt, 09.11.1900).

⁹ Osmanlı İmparatorluğu'nun Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Rusya ile sınırları vardı. İngiltere'nin Mısır'ı işgali bu ülkeyi de İmparatorluğun sınırlarına getirirken, Fransız göçmenler de Suriye'de Hristiyan azınlık içinde huzursuzluk yaratmaktaydılar (McKeekin, 2011, 37).

Projenin Osmanlı İmparatorluğu için önemi, finansmanı için II. Abdülhamid kendi servetinden 2,5 milyon altın bağışlarken, sivil ve asker devlet memurlarının maaşlarından da %10 kesinti yapılmasında ve Müslüman dünyasının tamamından bağışlar toplanmasında da görülür (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 35).

Bütün bunların yanında iki ülkenin bu işbirliğinden elde ettiği başka kazançlar da vardı. Osmanlı İmparatorluğu Alman yetkililerinin Avrupa içinde faaliyet gösteren devrimci sistem karşıtlarının faaliyetleri hakkında kendisine bilgi vermesini sağladı. Almanlar ise demiryolu inşaatı sırasında maden yatakları hakkında araştırma yapma ve Alman arkeolog ve madencilerinin Osmanlı topraklarında buldukları eserlere el koyma haklarına sahip oldular (McKeekin, 2011, 43).

Bağdat Demiryollarının iki imparatorluk için bir diğer kazancı ise Padişah'ın yani Halife'nin Müslüman ulemaya ulaşmasını, kontrol etmesini ve bu milyonlarca sadık takipçiyi herhangi bir tehlikede kullanmasını kolaylaştıracak olmasıydı. Bağdat Demiryollarının Hicaz Demiryolu ile bağlanması Sultan'ın Sünni Müslümanların Halifesi olarak otoritesini güçlendirecek, ulaşımın geliştirilmesi ile Halife Müslümanların ve kutsal saydıkları bölgelerin koruyucusu olarak görevini daha hızlı bir şekilde gerçekleştirebilecekti. Bu gelişmenin Sultan'a getireceği kazanç açıkken Alman İmparatorluğu da bu durumu İngiliz ve Fransız kolonilerindeki Müslümanlar üzerinden bu imparatorluklara karşı kullanacakları bir koz olarak görüyordu (McKeekin, 2011, 48/63). Abdülhamid Pan-İslamizm ideolojisini devlet yönetiminde baskın bir şekilde kullanmaya başlamadan önce halifelik sıfatı, Osmanlı padişahlarının kullandıkları bir koz olmaktan çıkmıştı. Şimdi ise sadece Padişah değil Avrupa hükümdarları da bu mevkiyi olası bir büyük savaş sırasında Halifelerinin tehlikede olduğu bahane edilerek harekete geçirilebilecek Asya ve Avrupa'daki milyonlarca Müslümanın kontrol mekanizması olarak görüyorlardı (McKeekin, 2011, 66). Pan-İslamizm Abdülhamid'in olduğu kadar Wilhelm'in de politikasıydı. Bu durum Alman İmparatorluğu ve II Wilhelm'in Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı işbirliklerinde Abdülhamid'in kişisel olarak da ne kadar önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Alman İmparatorluğu'nun planlarının gerçekleşmesi için sadece yıkılmak üzere olduğu düşünülen Osmanlı İmparatorluğu'nun ayakta kalması değil Abdülhamid'in de tahtta kalması gerekiyordu.

Şekil 2.7 : “Büyük Sultan Abdül-Hamid” (Berliner Intelligenz-Blatt, 19.10.1898).

Abdülhamid’in Alman devleti için önemi devlet yanlısı bazı gazetelerde onun hakkında çıkan makalelerde de gözlemlenir. Gazetelerin politik görüşleri ve hükümet politikalarına destek veriyor olup olmamaları bütün politik haberlerini etkilediği gibi Osmanlı ve Abdülhamid hakkındaki haberlerini de etkilemektedir. Bazı gazetelerde Abdülhamid ile ilgili çıkan haberler Padişah’ın bir suikast veya darbeye karşı duyduğu daimi korkuya odaklanır ve bu konudaki haberlere yer verirken, diğerleri Abdülhamid’in Osmanlı devleti ve Alman politikaları için önemini dile getirmişlerdir.¹⁰ Mesela Berliner Lokal-Anzeiger II. Abdülhamid’in tahta çıkışının yıl dönümünü birinci sayfa haberi olarak verir ve Abdülhamid’in yönetimde olduğu dönemde olanları detaylı olarak anlatır (Şekil 2.7). Yönetimde 25. yılında olan Sultan’ın reformcu kişiliğinin üzerinde durulur. Almanya’dan gelen finans uzmanları ve askerlerin Osmanlı ekonomisini ve ordusunu çağdaş standartlara çektiği yazılır (Şekil 2.8). Sultan’ın bir Alman dostu olduğu da vurgulanır ve Kayzer’in Osmanlı topraklarına yaptığı geziler ve Kudüs’te II. Wilhelm’in 1898 gezisi sırasında

¹⁰ Vossische Zeitung’da bir tören için Topkapı’ya geçen Sultan’ın “korkaklığı ve sıkılganlığı” sebebiyle şehrin içinden Galata Köprüsü üzerinden geçmek yerine deniz ulaşımını tercih ettiği iddia edilir (Vossische Zeitung, 07.01.1901). Sultan Abdülhamid’in “paranoyası” ile ilgili başka bir haberde Sultan’a karşı bir suikast girişimi ile ilgili Osmanlı hükümetine bir telgraf gönderen ve bilgi karşılığı para isteyen biri hakkında bir haber görülür. İsteddiği paranın yarısı bilgiden önce teslim edilince telgrafı yazandan bir daha haber alınamadığı yazılır. Makalenin adı, telgrafta kullanılan imza yani “Sultan’ın dostu”dur (Berliner Blatt, 25.09.1900).

Almanlara verilen arazi bunun kanıtı olarak gösterilir (Berliner Lokal-Anzeiger, 31.08.1900).

‘Berliner Blatt’ın aynı gerekçe ile yayınladığı bir makalede ise, akıllı politikası ile Alman-Türk ilişkilerini saf bir dostluğa dönüştüren, iyi niyeti doğudaki Almanların saygı ve minnettarlığını kazanan Halife övülür ve onun için İmparatorluğun her tarafında dualar okunduğu yazılır. Türkiye’deki Alman kültür çalışanlarına koruyucu ve destekçi olan Sultan’a uzun, huzurlu ve kutsanmış bir hükümdarlık dlenir (Berliner Blatt, 02.09.1900).

Bu tarz övgü dolu haberler, II. Abdülhamid’in bu dönemde Girit ve Ermeni sorunları gibi olaylarda uyguladığı politikalar sebebiyle bütün Avrupa’da eleştirildiği ve hatta “Kızıl Sultan” gibi lakaplar aldığı göz önüne alınırsa Alman dış politikasında oynadığı rolü ve önemini gösterir.

Şekil 2.8 : “Sultan Abdül-Hamid’in Yönetiminin Yıldönümü” (Berliner Intelligenz-Blatt, 31.08.1900).

2.3.2 II. Wilhelm’in etkisi, Osmanlı topraklarına yaptığı geziler

II. Wilhelm’in babası III. Friedrich de II. Wilhelm gibi Doğu ile ilişkilere önem veriyordu. 1869’da Kronprinz olarak Süveyş Kanalı’nın açılışı için Orta Asya’ya ziyaret etmiş, İstanbul ve Filistin’e de uğramıştı (Şekil 2.9). 1898’de II. Wilhelm tarafından kendi hac gezisi sırasında açılan Erlöserkirche’nin inşaatı için çalışmalara da bu gezide arazinin satın alınmasıyla başlamıştı. Gezisi sırasında gördüğü pek çok şey onu hayal kırıklığına uğratmış olsa da, iki İmparatorluğun gelecekteki ilişkilerine

ışık tutabilecek bir şekilde surların arkasında gördüğü ticaret gemileri Prensi çok etkilemişti (Verroen, 2005, 13-14).

Şekil 2.9 : Prens Friedrich Wilhelm'in Kudüs'e Girişi (Berliner Intelligenz-Blatt, 23.10.1898).

II. Wilhelm de babasının izinden giderek daha aktif bir doğu politikası izlemiş, hükümdarlığı sırasında 1889, 1898 ve 1917 yıllarında üç kere Osmanlı topraklarını ziyaret etmiştir. Onun döneminde Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik dış politikası, Bismarck'ın daha temkinli, Rusya ile ilişkileri dengede tutmaya önem veren dış politikasından uzaklaşmıştır. II. Wilhelm'in, imparatorluğunun geleceği konusundaki büyük hayalleri ve hırsı doğuda daha açık bir yayılımcı politika izlemesini gerektirmiş, bu da Bismarck'ın dış politikanın bütün oyuncularını göz önünde bulunduran temkinli politikasının terk edilmesini gerektirmiştir.

Wilhelm yönetimi Almanya içinden ve dışından gelebilecek tepkilere karşı söylemlerinde Osmanlı politikasını reddetmiş veya hafifletmeye çalışmıştır (Fuhrmann, 2009, 146). Yine de Wilhelm'in doğu gezileri gibi cesur adımlar dış ilişkileri gererken içten de eleştiriler almıştır. Bu konuda 'Tägliche Rundschau'da çıkan Kayzer Wilhelm'in 1898 Doğu Seyahati hakkında bir makalede, bir yanıyla Kayzer'in romantik ve dindar yapısından gelen ihtiyaçlarından doğan bu gezinin, bir yanıyla da son derece politik olduğu yazılır. Fransız, Rus, İngiliz, Avusturya ve Vatikan gazeteleri gezinin politik yönüne odaklanmıştır. Makalenin yazarı da gezinin bu yönüyle onları korkuttuğunun üzerinde durur ve İngiltere ile yakınlaşan ilişkilere Doğu'ya açılım da eklendiğinde Rusya ile ilişkilerin gerilebilme ihtimalini vurgular. Rusya ile ilişkilerde denge Bismarck dış politikasının en önemli mirasıdır. Osmanlı Devleti'ne karşı Alman politikası hiç değişmeden yıllarca dostluk ve iyi niyet üzerine kurulu kalmış ve bunun meyveleri alınmaya başlanmıştır. Gene de sempatiler

üzerinden romantik bir dış politika rotası çizilmemesi, olayların anlık parıltılarının yerine sonuçlarına odaklanılması gerekmektedir (Tägliche Rundschau, 24.09.1898).

II. Wilhelm'in bütün eleştirilere rağmen hırslı doğu politikasından geri adım atmadığı yaptığı geziler ve özellikle 1898 gezisinde seçtiği şaşalı üslubu ve yaptığı cesur açıklamalarda görülür. Batı ülkelerinden alacağı tepkileri umursamadan Osmanlı üzerinden doğu coğrafyasını kontrolü altına almaya çalışmıştır.

2.3.2.1 1889 Gezisi

II. Wilhelm'in 1889 yılında 30 yaşındayken gerçekleştirdiği ilk İstanbul gezisi, kardeşi Sophie ve Yunan Veliahtı Konstantin'in evliliği için Atina'ya yapacağı geziyle bağlantılı olarak gerçekleşir. Osmanlı Alman ilişkilerinin geliştirilmesi için bir adım olarak lanse edilen gezi o dönemde hala şansölye görevini yürüten Bismarck'tan destek görmemiş, hatta Wilhelm'in emriyle gezinin planlanması sırasında Bismarck'a haber verilmemiştir (Verroen, 2005, 15).

II. Wilhelm'in gezisi Osmanlı topraklarında heyecanla karşılanır. Kayzer'in kalacağı Yıldız Sarayı ve İstanbul genelinde geniş çaplı hazırlıklar yapılır. Yıldız Sarayı'nın yakınında ziyaret için inşa edilen köşkün¹¹ bahçe düzenlemeleri ve dekorasyonu tamamlanır, şehrin genelinde de yenileme ve restorasyonlar yapılırken, yıkıntı halindeki yapılar süslü çitlerle çevrilir (Volks-Zeitung, 31.10.1889). Alman kolonisi içinde oluşturulan bir komite de Elçilik ile birlikte Kayzer Wilhelm'in karşılanmasının organizasyonu ile görevlendirilmiştir (Volks-Zeitung, 15.10.1889).

¹¹ Kayzer ve İmparatoriçe Yıldız Sarayındaki Şale Köşkü'nde kalmışlardır. Köşk'e II. Wilhelm'in hem ilk hem de 2. ziyaretleri sırasında ekler yapılmıştır. 1889'da hamamın üzerindeki bölüme Nikolaki Kalfa tarafından bir Salon (Sarı Salon) eklenmiş, 1898'de D'Aronco tarafından Merasim Dairesi eki yapılmıştır. Tefrişi için Hereke Fabrika-i Humayun'dan kumaşlar kullanılmış, elektrik teçhizatı Siemens&Halske tarafından yapılmıştır. II. Abdülhamid'in kendi Sarayını döşemek için eski saraylardan eşya getirmedeği söylenirken, II. Wilhelm'in ziyareti öncesi Merasim Dairesi'ni dekore edebilmek için Çırağan Sarayı'ndan eşyalar getirilmiştir (İrez, 2010, 51-53). Dışarıdan, sade bir yapı olan Köşk'ün içinin düzenlemesi oldukça görkemlidir. Üç katlı yapıda üst katlara geniş mermer bir merdivenle ulaşılmaktadır. Girişten merdivene uzanan duvarlar da doğu ve Afrika mermerlerindendir. Üç adet kabul salonu Kayzer'in kullanımına sunulmuş, bu salonlar duvardan duvara uzanan, büyük halılar ile süslenmiştir (Berliner Intelligenz-Blatt, 22.10.1898).

Vezir, bakanlar ve koloniden seçilen bir grup Kayzer'i savaş gemileri içinde Dolmabahçe'nin önünde karşılayacaktır (Volks-Zeitung, 26/27.10.1889).

Kayzer bu gezisinde İstanbul'da beş gün geçirir. 31 Ekim günü İstanbul'a doğru yola çıkar ve 2 Kasım Cumartesi günü İstanbul'a ulaşır (Volks-Zeitung, 01.11.1889). Aynı gün öğleden sonra Ayasofya, Süleymaniye ve Beyazıt Camilerini kapsayan bir gezi düzenlenir. Akşam Saray'da düzenlenen yemekten sonra, çevredeki aydınlatma ve havai fişek gösterisi seyredilir. Aynı saatlerde, Alman Kolonisi ve Doğu Demiryolları'nın yöneticileri tarafından da ziyaretçiler onuruna bir yemek düzenlenir. Pazar günü önce Protestan Kilisesi, daha sonra Elçilik ziyaret edilir. Burada Koloninin temsilcileri ve Osmanlı hizmetinde çalışan Almanlarla yapılan toplantılardan sonra İmparatoriçe Alman Hastanesini ziyaret eder. İmparatorluk Hazine Odası ve Eski Saray'a da gidilen günün akşamında Kayzer Saray'da bir yemek verir (Volks-Zeitung, 05.11.1889). Pazartesi günü Tarabya'ya giden çift Elçiliğin parkını ve General Moltke için yapılan anıtı ziyaret eder. Salı günü ise Osman Hamdi Bey ve Arkeolog Carl Humann'ın eşliğinde İmparatorluk Müzesi gezilir. Daha sonra İmparatoriçe, Sultan'ın eşliğinde Harem'i gezer. Çarşamba günü Kayzer'in Sultan'a Hohenzollern aile nişanı Großkomtur kolyesini vermesinin ardından çift Almanya'ya dönüş için yola çıkar (Volks-Zeitung, 06.11.1889).

Bismarck'ın dış politika ile ilgili endişeleri Fransız basınının gezi ile ilgili haberleriyle doğrulanır. Osmanlı hükümeti ise bu haberlere cevap olarak bu gezinin politik bir yönü olmadığını üzerinde durur, nezaket çerçevesinde gerçekleştirilen bir hareketin Doğu'daki ilişkiler hakkında bilgisi olmayan bir grup tarafından politik bir karaktere büründürülmeye çalışıldığını savunur (Volks-Zeitung, 20.11.1889). Gezisi sonrası Wilhelm'in Osmanlı Devleti hakkında, sahip olduğu pozitif imaj 1890'da imzalanan "Dostluk, Ticaret ve Gemicilik Anlaşması" (Freundschafts-, Handels-, und Schiffahrtsvertrag) ile kendini gösterir ama 1896'daki Ermeni Vakası ilişkilerin diğer Avrupa ülkelerine göre daha az da olsa soğumasına sebep olur (Verroen, 2005, 16).

2.3.2.2 1898 Hac Gezisi

Kayzer ve İmparatoriçe, 1898'de üç haftalık bir hac gezisi için yeniden Osmanlı topraklarına geldiler. Bu geziye, ruhani liderler, saray ve hükümet mensupları, Bağdat Demiryolu Projesi'nde büyük rol oynayan Deutsche Bank'ın direktörü Georg

von Siemens, Anadolu Demiryolları genel direktörü Kurt Zander, temsilcisi Eduard Huguenin ve Şef Mühendis Hagenbeck gibi isimler de katıldı. Bu isimlerden de anlaşılabilceği gibi, gezinin planlanmasında ekonomi, özellikle Bağdat Demiryolları projesi büyük bir önem taşıyordu. İki ülke arasında görüşülmesi planlanan konular arasında Anadolu Demiryollarını Bağdat'a kadar uzatmak, Konstanza'dan İstanbul'a bir telgraf hattı kurmak ve Haydarpaşa İstasyonu'nun genişletilmesi vardı (Şekil 2.10). Bunlar için kredi koşulları ve garanti yükümlülükleri de kararlaştırılacaktı (Verroen, 2005, 18-19).

Şekil 2.10 : Haydarpaşa (Berliner Intelligenz Blatt, 27.10.1898).

İki bölümden oluşan gezinin ilk bölümünde İstanbul'da 5, Filistin'de 17 ve Suriye'de 7 gün kalınması; ikinci bölümde ise Mısır'da 3 hafta geçirilmesi planlanmıştı (Tägliche Rundschau, 1898.10.06). İstanbul'a 17 Ekim Pazartesi günü gelinecek ve ayın 22'sinde Filistin'e doğru yola çıkılacaktı (Tägliche Rundschau, 15.10.1898).

Planlanan Mısır gezisi Ekim ayının ortalarında iptal edildi. Bu iptal iki farklı gerekçe ile açıklandı. Biri Kayzer'in uzun süre Almanya'dan uzak kalmak istememesi, ikincisi ise görüşülmesi planlanan Halife'nin Osmanlı ve İngiliz devletleriyle gergin ilişkilerinin Alman dış politikasına olumsuz etki edebilecek olmasıydı (Tägliche Rundschau, 02.09.1898; Tägliche Rundschau, 11.10.1898). Bu durum Alman gazetelerinde de karşıt görüşlerin yayınlanmasına sebep oldu. Bazı gazeteler tamamıyla iç politika nedeniyle alınan bir karar olduğunda ısrar etti (Tägliche Rundschau, 14.10.1898). Kayzer Reichstag'ı kendisi açmak istediğinden erken dönmeyi seçmişti. Oysa Reichstag'ın takvimi gezinin planlandığı ilk günlerden beri belliydi. Bu yüzden 'Deutsche Zeitung' iptalin sebebinin Kayzer'in Halife'nin misafiri olarak Mısır'da bulunmasının ülkeyi kontrol eden İngilizleri, onların misafiri

olmasının ise Sultan'ı rahatsız edecek olması olduğunu iddia etti. Bu durum da gezi planlanırken belliydi aslında ama son zamanlarda İngiltere ile Güney Afrika konusunda geline uzlaşma Almanya'nın ilişkileri tekrar germek için özen göstermesini gerektiriyordu (Deutsche Tageszeitung, 10.10.1898). İptal hazırlıkların büyük bir hızla sürdüğü ve büyük harcamaların yapıldığı Mısır'da hayal kırıklığıyla karşılandı (Deutsche Tageszeitung, 12.10.1898). Kayzer de gezi dönüşünde Halife'ye gönderdiği bir telgrafla Mısır'a gelemediği için duyduğu üzüntüyü ve hazırlıklar için minnettarlığını bildirdi (Deutsche Tageszeitung, 17.11.1898).

Kayzer'in gezisinin resmi gerekçesi Evangelische Erlöserkirche'nin açılış törenine katılmaktı ama 46 günlük gezinin sadece 7 günü Kudüs ve çevresi için ayrılmıştı. Kayzer ve çevresinin gezi kıyafetleri, yolculuk için seçtikleri yöntem ve gezi boyunca gerçekleştirilen halka hitaplar ise ortaçağ hac gezilerini veya haclı seferlerini andırıyordu (Scheffler, 1998, 2), (Şekil 2.11). Bu gezinin ana amaçlarından birinin Bağdat Demiryolu anlaşmaları olduğu açıktır ama geziyi sadece Alman ekonomik emperyalizmine indirgemek yanlış olur.

Şekil 2.11 : Kayzer Çadır Kampında (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-76-0018).

II. Wilhelm ve hükümetinin başındaki Şansölye Bernhard von Bülow hükümdarın ulusal ve uluslararası gezilerini halkın ilgisini üzerinde tutmak için kullanıyorlardı ve Kayzer yılın 6-8 ayını Berlin ve Potsdam'ın dışında geçiriyordu. Ulusal gezileri onu halkına yaklaştıırken, uluslararası gezileri onu herhangi bir insanın gidemeyeceği

yerlerde göstererek normalin dışındaki rütbesine ve kişiliğine dikkat çekiyor, onu romantik bir ışıktta gösteriyordu. Bu geziler aynı zamanda Kurtuluş savaşlarından beri barış içinde yaşayan Alman halkı için sembolik fetihlerdi. Öyle ki, 1898 gezisinden dönüşünün başarılı bir seferden geliyormuş gibi gösterilmeye çalışılması Reichstag’da “Bizansçı” bir politika olarak eleştirilmişti (Scheffler, 1998, 3-4).

Fransız Devrimi ile beraber monarşi Avrupa’da tehlikeye girmiş olsa da bir monarşi kültü de oluştu. Bu kült, yeni gelişmekte olan kitle iletişimini kullanıyor, anıtlar, geçit, tahta çıkış törenleri ve kutlamalarla besleniyordu. Bu yöntemlerle, önemi göz ardı edilemez olan, hükümdarın halkın gözündeki yeri tasarlanmaya çalışılıyordu. II. Wilhelm hükümetinin “Bizansçılık”la suçlanmasının sebeplerinden biri de bu politikalarıydı. Monarşi modern toplumun sorunlarını gizleyen ve yumuşatan sembolik bir anlam kazanmıştı. Kendi yerini sağlamlaştırırken yönetimde söz sahibi olan hükümetin de resmiyetini sağlıyordu (Scheffler, 1998, 5-6). II. Wilhelm için durum biraz farklıydı. O tek başlı bir hükümete inanıyordu. Onun sahneye koyduğu oyun kendisinin imparatorluğun gerçek hükümdarı olduğunu göstermek içindi (Scheffler, 1998, 7).

Şekil 2.12 : “Kartpostal Koleksiyoncuları için Kayzer II. Wilhelm’in Doğu Seyahati” (Deutsche Tageszeitung, 06.10.1898; Berliner Intelligenz Blatt, 01.11.1898).

Doğu gezisi bu performansların en iyi örneklerinden biriydi. Alman gazeteleri Kayzer’in hareketlerini günü gününe haber yaparlarken Alman halkı da Kayzer’in gezisini büyük bir ilgi ile takip etti. Berlin’deki ‘Firma Maether u. Co.’ gibi firmalar

daha gezi sürerken geziden orijinal manzaraları abonelerine sağlıyorlardı (Berliner Intelligenz Blatt, 01.11.1898), (Şekil 2.12). Kudüs'te ise Kayzer daha İstanbul'dayken onu görmeye gidenler yüzünden kalacak yer sıkıntısı çekilmeye başlanmıştı (Berliner Blatt, 20.10.1898).

Bu ilginin getirisi olarak, Wilhelm'in Gezisinin Alman gazetelerinde yer alışı politik öneminin yanında popülist bir tarzdır. Bu haberler içinde çiftin kıyafetlerini bütün detaylarıyla aktaran, verilen yemeklere ve yapılan açıklamalara bu yönüyle yaklaşan bölümler de bulunmaktadır.¹²

Geziye politika çerçevesinden bakan Alman gazetelerinin çoğunda ise gezinin dış politikada yaratabileceği çalkantılara karşı politik yönünü hafifletmeye çalışan makaleler yayınlanıyordu. 'Deutsche Tageszeitung'un gezi ile ilgili yazısında da Kayzer'in gezisinden Kudüs Gezisi olarak söz edilir ve bu gezi sırasında Sultan'ın da ziyaret edileceği söylenir ve bunun gerekçesi olarak bunun dost bir hükümdarın ülkesine yapılan ve ev sahibi ulusun büyük hazırlıklar yaptığı bir gezi olması verilir. Bu makalenin yazarı da öncelikle dini hislerle yapılan böyle bir gezinin arkasında komşuları tarafından politik çıkarlar aranmasını anlamadığını yazar. Mesela Avusturya gazetesi 'Figaro' Almanya'nın bir bölümünün Katolik olduğunu göz ardı ederek, Almanya'nın Protestan önderinin kutsal toprakları kendi kontrolüne almak istediğini yazmıştır. Ekonomik yönden ise batı güçlerinin Orta Doğu'daki etkisi sürmekte, İngiliz ve Fransızların yanında Almanya'nın da payı büyümektedir. Bundan hoşlanmayan Ruslar da Kayzer'in gezisinin arkasında sadece ekonomik değil politik çıkarlar da aramaktadırlar. Sultan'ın Kayzer'e Anadolu'da bir liman vereceği ve Alman Kolonisinin geliştirileceği hem Rus, hem İngiliz gazetelerinde yer almaktadır. Oysa gezi politikse bile bu asıl Osmanlı'nın avantajına olacaktır. Sultan'ın kendi topraklarındaki etkisini arttıracak ve böylece ülkeyi güçlendirecektir (Deutsche Tageszeitung, 04.10.1898). Diğer ülkelerin bu görüşlerinin somutlaşmasının, Suriye ve Kudüs'te Fransız ajanlarının toplantılar düzenleyerek Kayzer'in gelişinin protesto edilmesini istemeleri şeklinde gerçekleştiği iddia edilir. Bu tarz olaylar sebebiyle Filistin halkından bazılarının Kayzer'in gemisi Dolmabahçe'nin önüne demirlemedikçe Kayzer'in bu geziye çıkacağına

¹² Örnek olarak gezi başlamadan önce İmparatoriçenin gezi için hazırlıklarını detaylı olarak anlatan Norddeutsche Allgemeine Zeitung haberi verilebilir (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 14.10.1898).

inanmadıklarını söyledikleri de gazetelerde yer alır (Deutsche Tageszeitung, 05.10.1898).

‘Berliner Blatt’ ise II. Friedrich’in Sultan Selahaddin’in dostu olarak Kudüs’e gidişi gibi II. Wilhelm’in de Sultan Abdülhamid’in dostu olarak Kudüs’e girdiğini yazarken, bu geziye sadece Almanya’dan korkan veya nefret edenlerin değil dost ve komşularının da endişe ile yaklaştıklarına değinir. Fransızlar ve Vatikan Kudüs’teki Katoliklerin korumasının Fransızlarda kalması konusunda harekete geçer. Ruslar Almanya’nın Anadolu’dan toprak kazanımı umudu olmasından korkarken, İngilizler Mısır’a ait olduğunu düşündükleri Suriye hakkında Sultan ve Kayzer’in görüşmelerini endişe ile izlemektedir. Yazara göre ise bu gezinin Kayzer’in diğer gezilerine göre politik yönü daha azdır. Wilhelm’in gezisinin sebebi her Hristiyan gibi hayatında bir kere İsa’nın yaşadığı yerlerde olabilmek ve dua edebilmektir (Berliner Blatt, 26.10.1898).

Şekil 2.13 : Augusta Victoria Majesteleri, II. Wilhelm Majesteleri (Tercüman, 18.10.1898).

Osmanlı gazetelerinden ‘Tercüman’da çıkan bir haberde ise Wilhelm’in ikinci gezisi Sultan Abdülhamid’in politik başarılarına bağlanır. Türk halkının Almanya’ya karşı, yaptıkları yardımlar ve askeri gelişmelere katkılarıyla Osmanlı Devleti’nin hak ettiği yere gelmesini sağladıkları gerekçesiyle minnet duydukları yazılır (Şekil 2.13; Şekil 2.14). Wilhelm, Osmanlı Devleti’nin çıkarlarını her zaman göz önünde

bulundururken Sultan da onunla kalkınmanın barışçı yollarla devam ettirilmesi konusunda hemfikirdir (Tercüman-i Hakikat, 18.10.1898,1).¹³

Şekil 2.14 : “Haşmetli İmparator ve İmparatoriçe hazretiyle ...” (Tercüman, 19.10.1898).

Şekil 2.15 : Kayzer ve İmparatorice (İkdam, 18.10.1898).

¹³ ‘İkdam’ gibi gazeteler de gezinin sembolize ettiği hükümdarların yaklaşmasının Osmanlı İmparatorluğu için avantajlı olacağının üzerinde durmaktadır (Tägliche Rundschau, 20.10.1898), (Şekil 2.15). ‘Sabah’ gazetesi ise Kayzer’in gezisi ile ilgili özel bir sayı yayınlamış, Almanca yayınlanan bu sayıda Kayzer ve İmparatoriçenin resimleri yer almış, Alman Osmanlı dostluğundan bahsedilmiş ve II. Wilhelm’in İstanbul’a gelişi hakkında bir şiire yer verilmiştir (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 27.10.1898).

Kayzer’e bu gezisinde daha önceki gezileriyle karşılaştırıldığında daha çok resmi ve gayri resmi misafir eşlik etmekteydi. Gezi ilk günlerinden itibaren bir hac gezisi olarak görülmüş ve adlandırılmış olduğundan Almanya’dan bir çok dini lider de geziye katılmak istiyordu (Tägliche Rundschau, 07.09.1898). Kayzer’in resmi misafiri olmayan ama gezisinde ona eşlik etmek isteyenler “Midnight Sun” adlı gemi ile harcamalarını kendileri karşılayarak seyahat etti ki böyle bir gezi için İngiliz bayrağı taşıyan bir geminin kullanılıyor olması gazetelerde eleştirildi (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 06.10.1898; Tägliche Rundschau, 22.09.1898; Tägliche Rundschau, 11.09.1898). Gezide Kayzer’e ayrıca Sultan’ın gönderdiği 92 Paşa ve memur da eşlik etti (Deutsche Tageszeitung, 12.10.1898).

Şekil 2.16 : “Cook’un Haçlısı”, Sambourne, Punch, 15.10.1898 (Url-6).

Kayzer ve yanındakiler Avrupa topraklarında gezilerini kendileri yönetirken, Asya’ya geçmeleri ile beraber kontrol Cook Seyahat Şirketinde¹⁴ olacaktı (Tägliche

¹⁴ Bu konu ile ilgili bir başka haber de Sultan’ın Cook’un 300000 Franklık faturasını ödemek istediğini bildirmesi olmuştur. Kayzer’in önce buna karşı çıktığı ama Sultan’ın ev sahibi ve ülkenin hükümdarı olarak ısrar ettiği aktarılır (Berliner Intelligenz Blatt, 28.10.1898). ‘Tägliche Rundschau’ Kayzer’in hac gezisine Sultan’ın parası ile çıkması fikrinin kabul edilemez olduğunu söyleyerek bu haberin yalanlanmasını umduklarını yazar. İstanbul’da görülen misafirperverliğin Kayzer Kudüs’e ayak bastığı anda bir hacı olacağı için orada görülmemesi gerektiği söylenir ve “Hristiyan hacılar ve Büyük Türkler (Grosstürken) arasında bir ortaklık yoktur” diye yazılır (Tägliche Rundschau, 28.10.1898).

Rundschau, 22.09.1898), (Şekil 2.16). Gezi için 100 kadar çadır hazırlandı. Kayzer çifti için özel yatak ve oturma odaları olarak kullanılacak iki çadır ve bunlara ek olarak Sultan'ın hediyesi olan 3 lüks çadır götürüldü. Çadırlar; içlerinde yataklar, halılar ve mobilyalarla çiftin rahatları düşünülerek hazırlanmıştı (Şekil 2.17; Şekil 2.18). Bu çadırlar her sabah erkenden yola çıkarak akşam kamp yapılacak olan yerde misafirler gelmeden kuruluyorlardı ve mahremiyet tahta panellerle sağlanıyordu. Kudüs'te ise Alman toprağında, önceden hazırlanmış olan kampta kalındı (Deutsche Tageszeitung, 12.10.1898; Berliner Intelligenz Blatt, 13.10.1898; Tägliche Rundschau, 20.10.1898).

Şekil 2.17 : Kayzer'in Çadırının iç düzenlemesi (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90621-0030).

Wilhelm'in gezisinin Yakın Doğu ayağında çadırlarda kalmak istemesi Avrupa'da 17. yüzyıl Türk savaşlarından kalma oryantalist bir romantizme dayanıyor olmalıdır. Bu tarz çadırlar 17. yüzyıldan sonra Avrupa'da Türklere karşı kazanılan zaferlerde ele geçirilen ganimetler arasındaydılar. Bu savaşlar sırasında 15000 kadar çadır ele geçirilmiş ve sarayların silah depolarında sergilenmişler, bahçe köşkü olarak kullanılmışlardır. İmparator I. Wilhelm'in de av partileri sırasında kullandığı böyle çadırları vardı (den Tex, 2005, 25). Verreon'a göre, en az sarayları kadar, Sultan'ın gücünü ve zenginliğini gösteren bu çadırların zenginliği, konforu ve lojistiği Osmanlı

Hükümdarının “disiplin ve organizasyon”undan etkilenen yabancıları aynı sebepler yüzünden etkiliyordu (Verroen, 2005, 22).

Şekil 2.18 : Çadır Kampı (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 91551-0062).

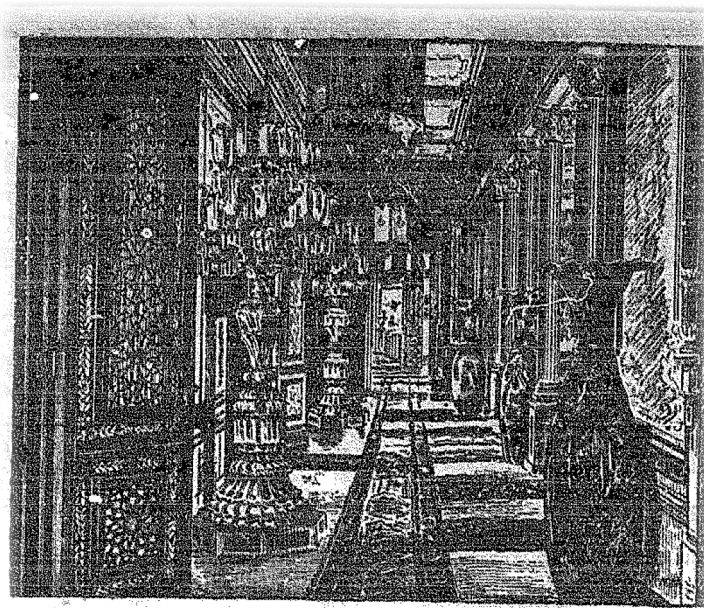
Şekil 2.19 : İmparatoriçe ve Fotoğraf Makinesi (Berliner Morgenpost, 22.11.1898).

Gezide Almanya ile haberleşmeyi sağlamak için Yafa’da bir Alman posta ofisi kurulmuştu. Gezinin belgelenmesi için de büyük özen gösterildi. Gemide ressam Prof. Knackfuss¹⁵ deniz ressamı Saltzmann, oryantalist Max Robes ve Ismael Gentz

¹⁵ Sözü edilen II. Wilhelm’in en beğendiği ressamlarından olan Hermann Joseph Wilhelm Knackfuss’tur. Tarihi yönden gerçekçi kostümlü resimler çizen Knackfuss II. Wilhelm ile beraber sark gezisine katılmış II. Wilhelm’in saraylarında bu geziyi ve Hohenzollern ailesini gösteren duvar resimleri yapmıştır (Cecil, 1996, 38; Thieme, 1931, 561-562).

yer alacaktı (Tägliche Rundschau, 30.09.1898). Ayrıca Ottomar Anschütz İmparatoriçe tarafından fotoğraf teçhizatının kurulumuyla görevlendirilmişti (Tägliche Rundschau, 08.10.1898), (Şekil 2.19). Güvenlikleri için çiftle geziye gelecek olan Muhafız kıtası içinde bir kaç polis memuru da Potsdam’da bir stüdyoda daha önceden eğitim görmüş ve gezi boyunca karşılarna çıkacak güzellikleri fotoğraflamakla görevlendirilmişlerdi (Deutsche Tageszeitung, 12.10.1898). İmparatoriçe’nin kendisi de fotoğrafçılığa¹⁶ ilgi duyuyordu ve gezi boyunca fotoğraf çekerek geziyi belgeledi (Berliner Morgenpost, 22.11.1898).

Şale Köşkü’ndeki hazırlıklar 15 Ekim itibariyle bitti ve köşke bir Berlin firması tarafından eklenen elektrik tesisatı genel bir prova ile denendi (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 06.10.1898; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 15.10.1898; Tägliche Rundschau, 15.10.1898), (Şekil 2.20).

Großer Flurgang im Kiosk Merasim zu Konstantinopel.
(Wohnung des deutschen Kaiserpaars bei ihrem ersten Aufenthalt in Konstantinopel.)

Şekil 2.20 : Merasim Köşkü Büyük Koridor (Berliner Intelligenz Blatt, 05.10.1898)

1889 Yılında olduğu gibi, İstanbul’daki sokaklardaki genişletme ve süsleme çalışmaları geceleri de sürerek Kayzer’in gelişine yetiştirildi (Tägliche Rundschau, 15.10.1898). Bu güzelleştirme çalışmaları sırasında Dolmabahçe ve Yıldız Sarayları

¹⁶ Kayzer çiftinin ve dönemin fotoğrafçılığa duyduğu ilginin bir göstergesi de gezi sırasında İmparatoriçeye içinde Alman Hastanesi, Boğaz, Marmara Denizi ve Eski Sarayın resimleri bulunan bir fotoğraf albümü hediye edilmesi ve Anadolu Demiryolları Yönetiminin Kayzer’e sunmak üzere projedeki gelişmeleri gösteren bir albüm hazırlatmasıdır (Deutsche Tageszeitung, 1898.10.14 ; Berliner Intelligenz Blatt, 1898.10.16).

arasındaki güzergahta beğenilmeyen sıra evler yıkılmış, maliyet 300000 lirayı (türkische pfund) bulmuş, yollar da yenilenirken, sokaklardaki köpekler ve dilenciler de Kayzer'in şehirde bulunduğu süre zarfında şehirden uzaklaştırılmışlardı (Berliner Intelligenz-Blatt, 18.10.1898). Ayrıca Sultan, Kayzer çiftinin güvenliğinin sağlanması için 100 Ermeni'nin önlem amaçlı tutuklanmasını emretmişti (Tägliche Rundschau, 16.10.1898).

Kayzer'in gideceği her yerde ama özellikle Kudüs'te, güvenliğin artırılması, sivil polislerin görevlendirilmesi, şüpheli görülen şahısların araştırılması ve gerekirse sınır dışı edilmesi emri verildi. Kapitülasyonlar nedeniyle bu tarz uygulamaların Konsoloslukların izinleriyle yapılacak şekilde zorlaştırılmış olması sebebiyle Konsolosluklardan da kolaylık sağlamaları istendi (Tägliche Rundschau, 20.10.1898). Filistin'de güvenlikten ise Thann'dan gelecek olan Komiser Wittmer sorumluydu (Tägliche Rundschau, 18.10.1898).

Kudüs ile Jericho ve Yafa arasındaki yollar da gezi öncesi tamir edilirken, Betlehem'den Kudüs'e su bağlantısı da yeniden kurularak, suyun şehre ulaşması sağlanmıştı (Berliner Blatt, 08.03.1898). Bu yollardaki yenilemelerin o bölgelerin halklarına da uzun vadede yararlı olacağını halkın da bildiği ve minnettar olduğu da yazıldı gazetelerde (Berliner Blatt, 09.10.1898).

Şekil 2.21 : Kayzer'in Ziyareti sırasında Askeri Geçit Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90614-0037).

Gezi boyunca Alman ve Osmanlı askeri birlikleri de önemli rol oynadılar (Şekil 2.21). Birliklerin geçirdiği değişimin sergilenmesi için yürüyüşler ve törenler düzenlendi, Kayzer'in gezisi boyunca askeri personelin üniformalarında aldıkları Türk ve Alman madalyalarını taşımaları emredildi. 21 Ekim Cuma günü Kayzer'in katıldığı askeri geçit töreni sırasında 18 kıtalık bir bölük, bir atlı, üç arabalı birlik, hassa alayı Ertuğrul ve Birinci Süvari birliği yer aldı (Berliner Blatt, 19.10.1898).

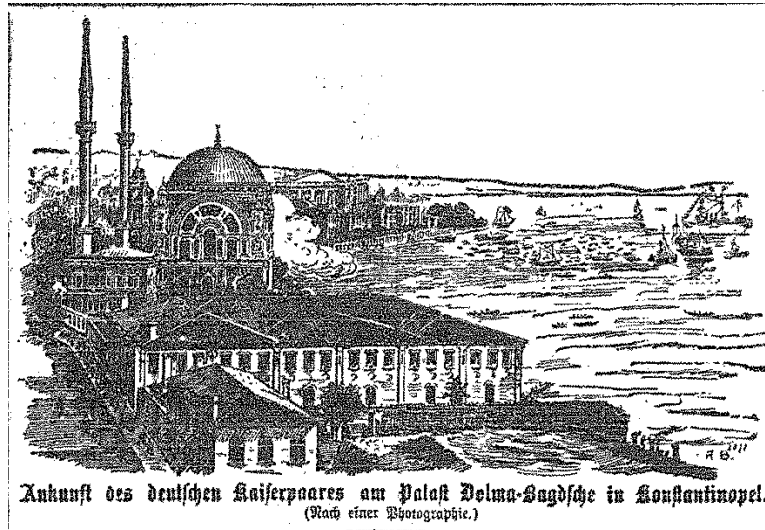
Sultan'ın en büyük iki oğlunun Kayzer'e, Sultan'ın ise İmparatoriçeye eşlik ettiği tören, bir Alman ve bir Osmanlı askerinin el sıkışmasını gösteren bir resmin asıldığı Hamidiye Camisi'nin yakınındaki bir köşkten izlendi. Tören sonrası Kayzer Sultan'ı birliklerinin durumu için tebrik etti (Deutsche Tageszeitung, 22.10.1898). Askerler ayrıca Kayzer ve eşinin eğlencesinden de sorumluydular. Yemeklerde askeri müzik veya Türk orkestra müziği çalındı, ayrıca her akşam Merasim Köşkünün önünde askeri müzik ile beraber aydınlatma yapıldı. Hereke gezisi sırasında da deniz piyadeleri birliği müzikle eşlik ettiler. Gemilerle gelen Alman subayları onuruna da Deniz Kuvvetleri Bakanlığı'nda bir yemek verildi (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 18.10.1898).

Kayzer ve İmparatoriçe'nin gezisi, 12 Ekim Çarşamba günü Viyana'ya, 14 Ekim Cuma günü de Venedik'e ulaşmalarıyla başladı (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 14.10.1898; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 10.15.1898). İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Freiherr Marschall von Bieberstein (1842-1912) Kayzer'i karşılamak için ayın 16'sında Çanakkale Boğazı'na doğru yola çıktı (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 15.10.1898). Onunla birlikte 5 savaş gemisi ve 4 torpido bot yola çıkmıştı. İmparator çiftinin gelişini görmek için 200'e yakın Alman turist Çanakkale'ye gelmişti. Ayın 17'sinde "Hohenzollern" Çanakkale'ye geldi. Çanakkale'ye karşılama için gelmeyen Sultan çifte bir telgraf göndererek gelişlerinden duyduğu sevinci ve yolculukları sırasında havanın bozulmasıyla yaşadığı endişeyi ilettiler. Kayzer de bir telgrafla cevap vererek Sultan'a, tekrar kendisiyle görüşecek olmaktan duyduğu sevinci dile getirdi (Berliner Blatt, 20.10.1898). Kayzer, Büyükelçi ve Osmanlı devletinden yetkililerle görüştüktan sonra akşam saatlerinde İstanbul'a doğru yola çıkarıldı (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 19.10.1898). Çifti karşılamak için Çanakkale Boğazı'na gitmeyen elçilik çalışanları Dolmabahçe'de yapılan karşılama töreninde yerlerini aldılar ve koloni mensupları ve şehre gelen yabancılar da

gemilerle karşılama törenini seyrettiler (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 19.10.1898).

Şekil 2.22 : Kayzer’in Dolmabahçe’de Karşılansası (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90652-0035).

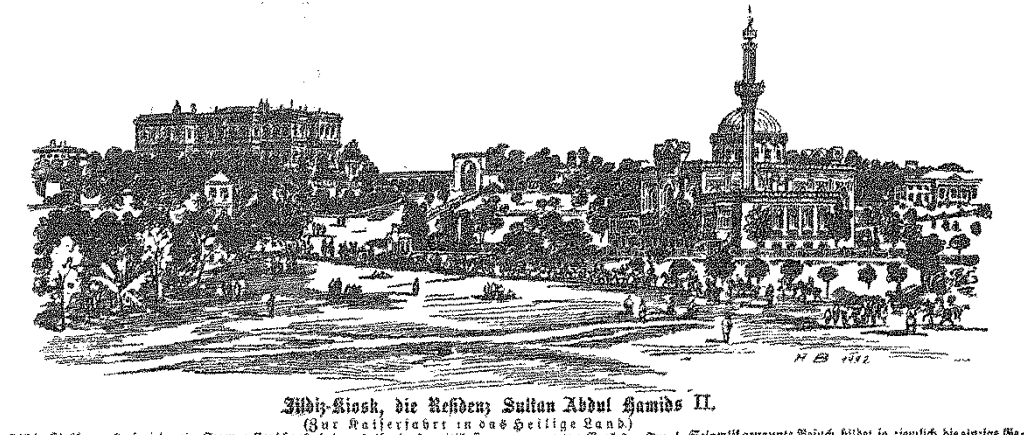
Şekil 2.23 : “Kayzer Çiftinin İstanbul’a Gelişi” (Berliner Intelligenz Blatt, 28.10.1898).

Aynı 18’i sabahı Dolmabahçe’ye ulaşan çifti Sultan burada karşıladı (Şekil 2.22; Şekil 2.23). Büyükelçilikte bir kahvaltı düzenlendi ve burada yaptığı konuşmada Kayzer, Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerinde takip ettiği politikanın dedesinin şimdi meyvelerini veren politikası ile aynı olduğunu ve kendisi ve Sultan arasındaki

ilişkilerin ırk ve dini farklı iki ulusun nasıl ilerleme adına dost olabileceklerini gösterdiğini söyledi (Şekil 2.24). Bu kahvaltıdan sonra Pera’da kendisini bekleyen halkın arasından geçerek Alman Lisesi’ni ziyaret etti. Burada hem Kayzer hem de İmparatoriçe Mimar Kopp ile konuşarak Anadolu Demiryolları ve demiryolları binaları inşaatları hakkında bilgi aldı (Deutsche Tageszeitung, 19.10.1898). Akşam Kayzer çifti için Yıldız Sarayı’nda bir yemek verildi. Yemekten sonra havai fişek gösterileri ve yapıların aydınlatmaları izlendi. Hamidiye Camisi’nde ise ışıklarla “Çok yaşa Kayzer II. Wilhelm” yazısı asılmıştı (Berliner Blatt, 21.10.1898), (Şekil 2.25).

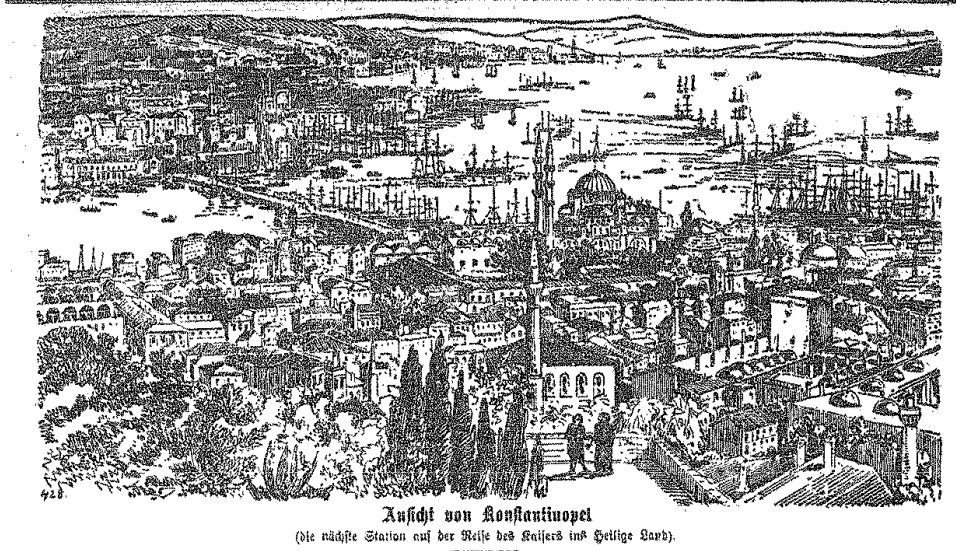
Şekil 2.24 : Kayzer’in İstanbul Elçiliğini Ziyareti (Berliner Intelligenz Blatt, 28.10.1898).

Şekil 2.25 : Yıldız Sarayı (Berliner Intelligenz Blatt, 16.10.1898).

Bir sonraki gün, ayın 19’unda Kayzer surlarda bir at gezisine çıkarken, İmparatoriçe de Beylerbeyi Sarayı’nı, Çamlıca Tepesini ve Alman Hastanesi’ni ziyaret etti.

Öğleden sonra ise bir Boğaz gezisi yapıldı (Berliner Blatt, 21.10.1898; Deutsche Tageszeitung, 19.10.1898), (Şekil 2.26). Bu gezi sırasında 1889 yılında olduğu gibi Tarabya'daki Elçilik yapısı da ziyaret edildi. Gezi için Boğaz'ın iki tarafındaki yapılar ve Dolmabahçe'nin önündeki savaş gemileri de aydınlatılmıştı (Berliner Blatt, 22.10.1898).

Şekil 2.26 : İstanbul'a Genel Bakış (Berliner Intelligenz Blatt, 16.10.1898).

20 Ekim Perşembe günü için Hereke fabrikasına¹⁷ bir gezi yapılması planlanmıştı. “Anadolu Demiryollarının başlangıç noktası” olan ve Alman ve Osmanlı renklerinde süslenmiş olan Haydarpaşa İstasyonu’nda Anadolu Demiryolu yönetimindeki Dr. Siemens ile görüşüldükten sonra eski Türk desenleri ile dekore edilmiş ve elektrik ile aydınlatılmış tren ile yola çıkıldı. ‘Norddeutsche Allgemeine Zeitung’, trenin ve halılar serilmiş olan peronun tasarım ve dekorasyonun zengin, zevkli ve zarif olduğunu yazar (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 22.10.1898). Yolculuk sırasında Kayzer Anadolu Demiryolları’nın tarımcılık üzerine etkileri hakkında bilgi aldı,

¹⁷ Hereke Fabrikası Osmanlı İmparatorluğundaki ilk önemli fabrikalardan biriydi. 1843’de Ohannes kardeşler tarafından kurulmuş ve ilk olarak Dolmabahçe Sarayı’nın döşenmesi sırasında kullanılacak kumaşlar burada dokunmuştu. Daha sonra hem saraylarda hem de yabancı hükümdarlara verilen hediyelerde önemli bir rol oynamıştı. Burada dokunan kumaşların özelliği, geleneksel düğümlerle dokunmalarının yanında desenlerinin Sultan tarafından onaylanmasıydı. II. Wilhelm’in gezisi sırasında Şale Köşkü Hereke kumaşlarıyla döşenmişti, Kudüs ziyareti sırasında kullandığı çadırın kumaşları da gene Hereke’den idi. 1898’de Fabrika’nın yanında ziyaretçiler için Hereke Köşkü inşa edildi. Hem bu fabrika, hem de Yıldız Sarayı’nın bahçesindeki Yıldız Porselen Fabrikası II. Abdülhamid’in ziyaretçilerinin gezi programlarında yer alıyorlardı. Bunda Abdülaziz’in Avrupa gezisine katılan II. Abdülhamid’in “prestij ürünleri üreten” fabrikaların önemini bilmesi rol oynamış olmalıdır.¹⁷ (Yılmaz, 2010, 131/133/137)

Gebze'den geçerken çifte istekleri üzerine Hannibal'ın mezarı gösterildi (Tägliche Rundschau, 22.10.1898), (Şekil 2.27). Kayzer ve İmparatoriçe Hereke'de 800 çocuğun çalıştığı fabrikayı ve halı sergisini ziyaret etti ve bu gezi için inşa edilen köşkte kahvaltı ettiler (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 22.10.1898).

Şekil 2.27 : Hannibal'ın Mezarı (Berliner Intelligenz Blatt, 27.10.1898).

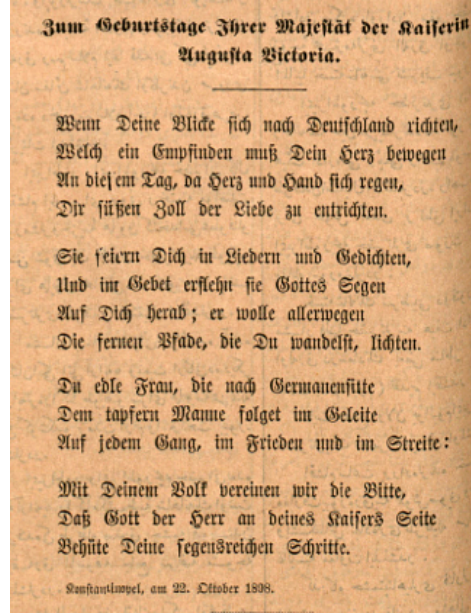
Aynı gün, Alman Kolonisi de Teutonia içinde Kayzer'e gezisinde eşlik eden kişiler için bir toplantı ve kutlama yaptı. Toplantıda konuşma yapan mimar von Kapp Wilhelm'e barış politikası, yurtdışında özellikle doğuda yaşayan Almanlara güven verdiği için teşekkür etti (Tägliche Rundschau, 22.10.1898).

21 Ekim Cuma günü Ayasofya ziyaret edildi ama planlanan Müze gezisi vakit yetersizliği sebebiyle iptal edildi (Deutsche Tageszeitung, 22.10.1898), (Şekil 2.28). Alman Konsolosluğu'nda ise Kapalı Çarşı'dan seçilmiş tüccarların mallarının yer aldığı bir sergi düzenlendi ve İmparatoriçe bu sergiyi gezerek alışveriş yaptı (Berliner Intelligenz-Blatt, 23.10.1898).

Şekil 2.28 : Ayasofya (Berliner Intelligenz-Blatt, 20.10.1898).

Ayın 22'si İmparatoriçe Auguste Viktoria'nın doğum günüydü. 'Sabah' gazetesi Almanca bir şiir ve İmparatoriçe hakkında bir makale yayınladı (Sabah, 22.10.1898,1), (Şekil 2.29). Yıldız Sarayı'na bir çok çiçek gönderildiği de gazetelerde yer aldı (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 23.10.1898).

Şekil 2.29 : “İmparatoriçe Augusta Victoria’nın doğum günü için” (Sabah, 22.10.1898, 1).

Doğumgünü kutlamaları 22 Ekim Cumartesi günü Tarabya’da yapıldı. Aynı günün akşamı ise dostane bir vedalaşmadan sonra Suriye’ye doğru yola çıkıldı (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 25.10.1898).

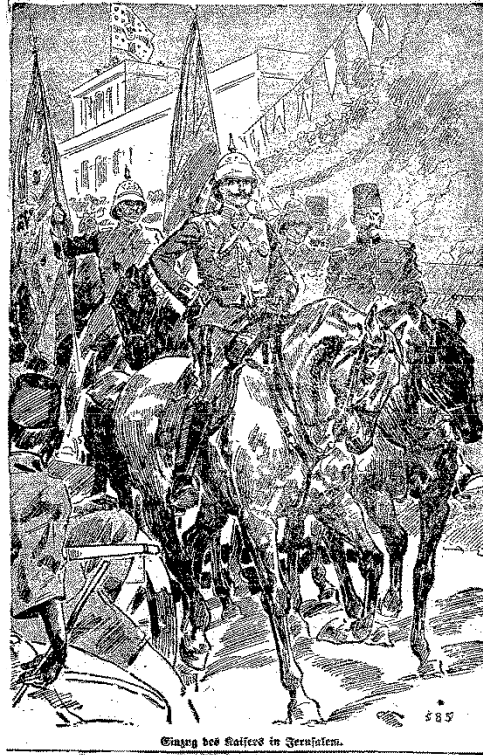

Şekil 2.30 : Karşılama Töreni, Hayfa (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 91551-0022).

İstanbul'dan ayrıldıktan sonra ayın 26'sında Hayfa'ya gelen çift buradan araba ile Yafa'ya gitti, 28'i Cuma günü ise Kudüs'e doğru yola çıktı (Berliner Blatt, 28.10.1898), (Şekil 2.30; Şekil 2.31).

Şekil 2.31 : Gezi Sırasında, Hayfa (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-76-0047).

Şekil 2.32 : II. Wilhelm'in Kudüs'e Girişi (Berliner Morgenpost, 20.11.1898).

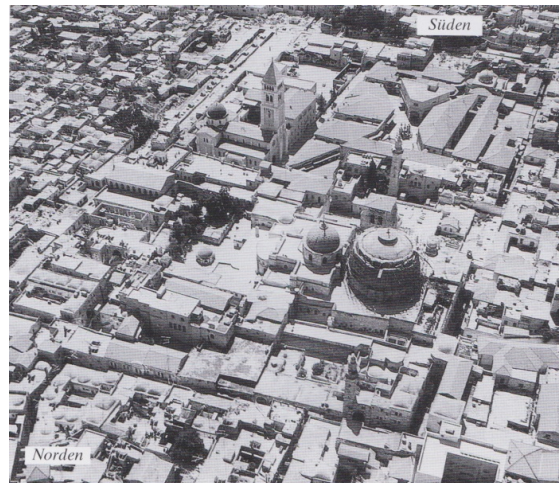
Kudüs'e vardıktan sonra yapılan karşılama töreninde gezinin dini yönünü de vurgular şekilde Roman-Katolik, Latin, Yunan-Ortodoks ve Ermeni Katolik liderleri

konuşmalar yaptılar, (Şekil 2.32; Şekil 2.33). Daha sonra, önce Kutsal Kabir Kilisesi, sonra inşaatı biten Erlöserkirche ziyaret edildi (Berliner Blatt, 1898.11.01).

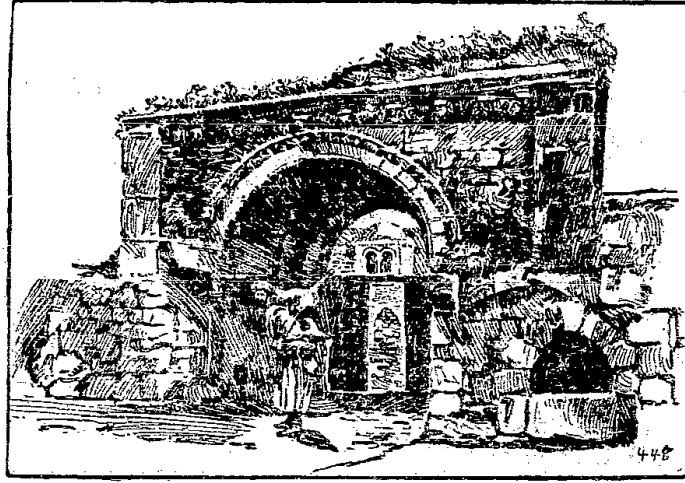
Kayzer'in Kudüs gezisinin programı ve yaptığı açıklamalar dinin politikasında tuttuğu baskın rolün izlerini taşır. Bu yönde gezinin resmi gerekçesi olarak gösterilen Erlöserkirche'nin açılışı da büyük bir önem taşımaktadır.

Şekil 2.33 : Kudüs Gezisi Sırasında (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90652-0020).

Şekil 2.34 : Erlöserkirche (Krüger, 1995, 289).

Bogen an der Erlöserkirche.

Şekil 2.35 : Erlöserkirche'nin Kemerli (Berliner Morgenpost, 02.11.1898).

1869 Yılında Sultan tarafından o dönemde Veliht olan III. Friedrich'e hediye edilen kilise ve yan yapılarının bulunduğu alanın kazılarak ölçülmesi ve yeniden tasarlanmasına 1871 yılında başlanmış ama gerçekleştirilemeyen planlar 1892 yılında II. Wilhelm tarafından tekrar ele alınmıştı (Şekil 2.34; Şekil 2.35). Kalıntılardaki eksikler sebebiyle Haçlı döneminden kalma diğer kiliselerin örnekleri incelenerek olabildiğince orijinaline yakın Fransız erken Gotik dönem üslubunda bir tasarım ortaya çıkarılmıştı. 1120-1130 Yılları arasında yapıldığı düşünülen kilise, üç nefli, hac şeklinde bir bazilika planına, üç adet yarım daire şeklinde apsis, sekizgen bir kesişme kubbesi ve kare şeklinde bir çan kulesine sahipti. Pencereleler dairesel kemerlere sahipten içeride sivri kemerler kullanılmıştı (Centralblatt der Bauverwaltung, 06.08.1898, 374-376), (Şekil 2.36). Kilisenin inşaatı sırasında bu tarz bir yapı konusunda deneyimi bulunmayan bölge ustalarıyla çalışılması zorluklar ortaya çıkarmış ve iç ve dış bir çok donatının Almanya'dan getirilmesi gerekmişti. Yapı özellikle oranlarıyla ve onu ince minarelerden ve kubbeli yapılardan ayıran kulesi ile dikkat çekmekteydi (Centralblatt der Bauverwaltung, 13.08.1898, 386), (Şekil 2.37). Çan kulesi Kayzer'in kendi tasarımından yola çıkılarak çizilmiş, yapının mimarı Adler'in erken Gotik izleri taşıyan tasarımı yerine Wilhelm'in Romanesk tasarımı gerçekleştirilmiştir. Bu tasarımın Wilhelm'in Tivoli'de gördüğü ve beğendiği bir Romanesk kilisenin kulesinden etkilendiği düşünülmektedir. Kule uzun süre Kudüs'ün eski şehri içindeki tek kilise kulesi ve tek çan çalınan kule olmuştur. Bu da şehrin Hristiyan karakterini güçlendirici açısından önemlidir (Krüger, 1995,

95-96). Bu yapı ve Kudüs kilisesi II. Wilhelm'in gerçek din nosyonunu ve Protestan inancının misyoner kültürünü bir araya getiriyordu (Krüger, 1995, 97).

Abb. 1. Nordwestansicht.
Evangelische Erlöser-Kirche in Jerusalem.

H. Hoffm.

Şekil 2.36 : Erlöserkirche Kuzey Görünüşü (Centralblatt der Bauverwaltung, 06.08.1898, 375).

gehen wir, wenn wir heute eine ähnliche Decorationsweise versuchen, so-
gleich daran, alle diese Farben „ab-
zutönen“ d. h. sie in ein schmutziges
Mischmasch zu verwandeln? Mangel
uns das Geschick, ungemischte Farben
zusammenzustimmen, oder die Kraft,
markige Farbtöne zu ertragen? Dafs
wir trotz aller Fädelheit unserer heutigen
farbigen Umgebung doch die Sehnsucht
haben, Farben zu sehen, beweist unsere
Verliebe für persische Teppiche und
orientalische Stoffe. Ist es aber nicht
seltsam, ja beinahe komisch, dafs unsere
heimisch fabricirten Teppiche, wie bei-
nahe alle andern farbigen Erzeugnisse,
trotz dieser Verliebe in jenen „abge-
tönten“ Schmutzfarben aus den Fabriken
herauskommen? Wir gefallen uns wirk-
lich in Bezug auf Farben in einem
höchst seltsamen Verhalten: wir lieben

beobachtende, hellere, lebendigere Art ablöste. Seine muntere Er-
zählungsweise und sein lebhaftes sinnlich-schilderndes Darstellungstalent
schufen den kräftigsten Wurzelboden für das Einsetzen der
um ein Jahrhundert später beginnenden Renaissance.

Wer sich auf der langen Reihe von Eisenbahnbögen über die
Lagunen tragen läßt, um nach der Inselstadt Venedig zu gelangen,
der kommt in eine neue, von dem übrigen Italien ganz verschiedene
Welt. Es ist merkwürdig, wie weit eine schmale Spanne Meeresarm
eine Insel vom nahen Festlande zu trennen vermag, wie eine Ent-
fernung von wenigen Meilen es mit sich bringen kann, dafs sie sich
von ihm grundverschieden entwickelt. Diese oft festgestellte That-
sache findet ihre Erklärung keineswegs in dem Hemmnifs des sie
vom Festlande trennenden Wassers, der Grund dafür ist vielmehr
in der Bewegungsfreiheit zu suchen, die dem Inselvolk durch das
ringsumgebende Meer nach außen hin gewährt wird. Das trifft für
England heute noch zu, und so war es durchaus mit dem alten
Venedig der Fall. Das Stadtbild bietet daselbst denn auch einen
Anblick dar, der, auch abgesehen von den Verkehrswegen zu Wasser,
von allem abweicht, was man in dem übrigen Italien kennen gelernt
hat, und auch die Kunst hat dort eine ganz selbstgewählte Richtung

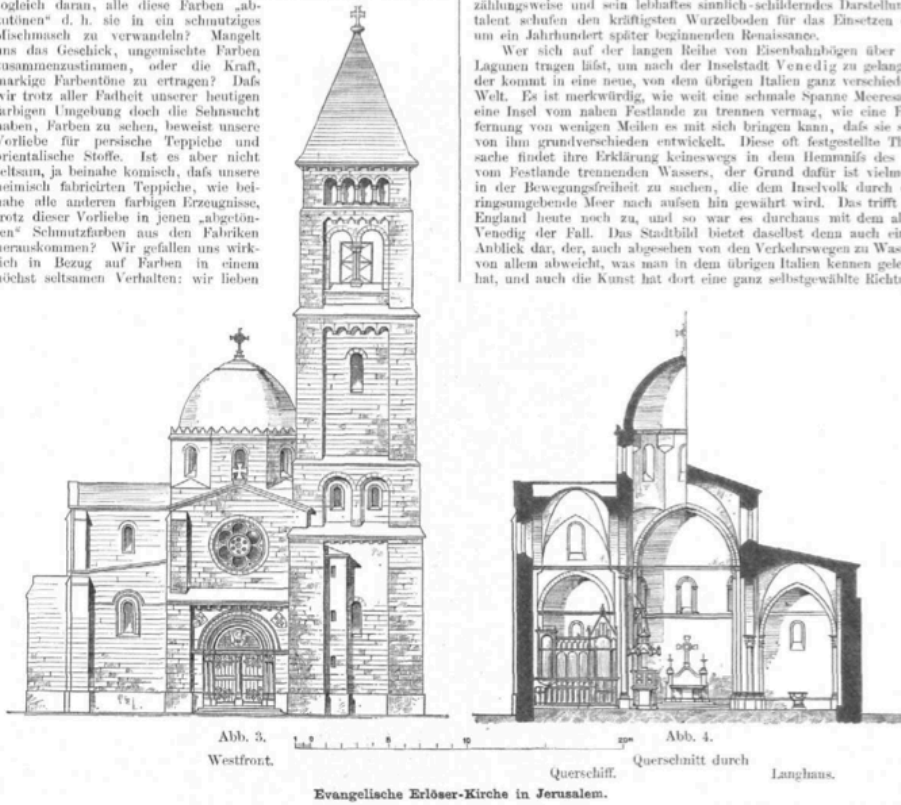

Abb. 3.
Westfront.

Abb. 4.

Querschiff.

Querschnitt durch

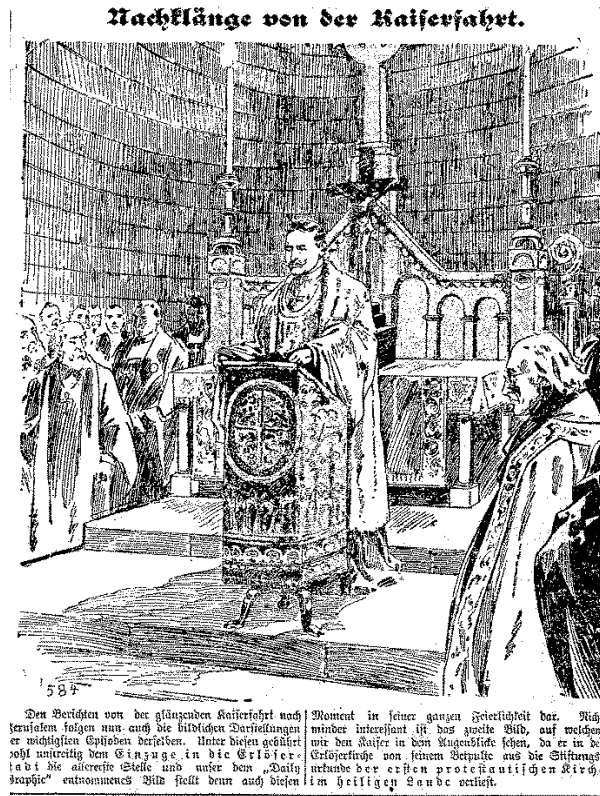
Langhaus.

Evangelische Erlöser-Kirche in Jerusalem.

Şekil 2.37 : Erlöserkirche Görünüş ve Kesit (Centralblatt der Bauverwaltung, 13.08.1898, 387).

Bir Protestan kilisesi olan Erlöserkirche'nin açılışı Wilhelm'in mezhepler konusunda almayı seçtiği aktif rolü göstermesi açısından önemliydi. Bu nedenle açılışa Macaristan gibi başka Avrupa ülkelerinden de Protestan din liderleri de davet edildi (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 15.10.1898), (Şekil 2.38). Ayrıca Kudüs'te bulunan belli başlı Hristiyan gruplarının, Yunan, Ermeni ve Roman-Katoliklerin temsilcileri de törende yer almış ve Alman Protestan camiasının Kudüs'te ilk defa bu gruplarla birlikte yer alması sağlanmıştı (Tägliche Rundschau, 22.09.1898).

Wilhelm açılıştaki konuşmasında kilisenin yapımında atalarının etkisinden bahsetti. IV. Friedrich Wilhelm'in kutsal topraklarda Protestan inancına bir yer bulma fikrinin devamı olarak I. Wilhelm'in bu bölgede bir Protestan kilisesi yapmak istediğini ve bu istek için uygun olan yerin III. Friedrich'e Sultan Abdülaziz tarafından hediye edilmiş olduğunu hatırlatarak, Erlöserkirche'nin açılması ile atalarının başladığı işi bitirmiş olmaktan duyduğu mutluluğu vurguladı (Deutsche Tageszeitung, 05.11.1898).

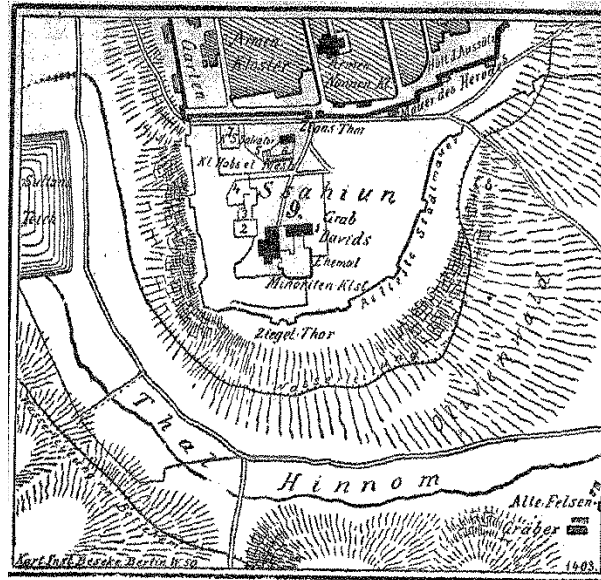
Şekil 2.38 : Kayzer Erlöserkirche'nin Açılışı Sırasında (Berliner Morgenpost, 20.11.1898).

30 Ekim günü çadırlar toplanarak Beytullahim'e doğru yola çıkıldı. İmparatoriçe burada açılacak olan Yetimler Yurdu'nun açılışına giderken, Kayzer, Zion Dağı'na

giderek Sultan'ın kendisine hediye ettiği ve onun da Alman Katoliklerine devrettiği, son yemeğin gerçekleştiği düşünülen araziye Alman ve Osmanlı bayraklarının çekilmesi törenine katıldı (Şekil 2.39; Şekil 2.40). Kayzer burada yaptığı konuşmada Sultan Abdülaziz'in babasına hediye ettiği arazide şimdi bir Protestan kilisesinin inşa edilmiş olması gibi Sultan Abdülhamid'in de kendisine ilerde Alman Katoliklerinin kullanımına sunulacak bir yapının inşa edileceği bu araziye¹⁸ hediye ettiğini söyledi ve araziye Katolik Almanlar için devraldı (Berliner Morgenpost, 02.11.1898; Berliner Morgenpost, 01.11.1898).

Şekil 2.39 : Kudüs, Coenaculum'un Çevresi (Berliner Intelligenz-Blatt, 05.11.1898).

Şekil 2.40 : Arazinin Planı (Berliner Intelligenz-Blatt, 08.11.1898).

¹⁸ Bu arazinin aslında bir hediye olmadığı Kayzer'in 155000 Mark veya 8500 Lira ödeyerek Osmanlı Devleti'nden satın aldığı da gazetelerin ileri tarihli sayılarında yer alacaktır (Berliner Morgenpost, 08.11.1898; Berliner Intelligenz-Blatt, 08.11.1898).

Arazinin Katoliklere devri ile Protestan bir hükümdar olarak Katoliklerin yanında yer aldığını Hristiyan dünyasına göstermek isteyen Wilhelm Papa'ya da kendisi için Katoliklerin dini ihtiyaçlarının ne kadar önemli olduğunu vurgulayan bir telgraf attı ve Papa da bütün Katolikler adına teşekkürlerini bir telgraf ile ilette (Berliner Morgenpost, 02.11.1898). Kayzer'in Kudüs'teki Katoliklerle kurmak istediği ilişki, en azından görünüşte, beklendiği gibi Vatikan ile ilişkilerin bozulmasına sebep olmamış (Berliner Morgenpost, 04.11.1898) ama Kayzer Alman Katoliklerini ziyareti sırasında da Fransızların endişelerini doğrular şekilde onların güvenliğinin artık kendisinin ve orada bulunan askerlerinin sorumluluğu olduğunu vurgulamıştır (Berliner Morgenpost, 05.11.1898).

Kayzer Kudüs'teyken 1187'den beri Hristiyanlara kapalı olan Davud'un mezarını da Sultan'ın izniyle ziyaret etti. Aynı akşam da çadır kampında gene Sultan'ın gönderdiği havai fişeklerle bir gösteri düzenlendi (Berliner Morgenpost, 03.11.1898).

Şekil 2.41 : Gezi Sırasında, Beyrut (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90621-0037).

Kudüs'ten sonra planlanan Jericho, Ürdün ve Ölü Deniz gezileri aşırı sıcaklar sebebiyle iptal edilerek sadece Şam'a gidilmesine karar verildi (Berliner Blatt, 03.11.1898). 5 Kasım'da Kudüs'ten ayrılan çift tren ile Yafa'ya geçti ve buradan

gemi ile Beyrut'a, ayın 7'sinde ise trenle Şam'a doğru yola çıkıldı (Berliner Morgenpost, 05.11.1898; Berliner Morgenpost, 09.11.1898), (Şekil 2.41). Burada Selahattin'in mezarı ve Kayzer Friedrich'in kaldığı ev ziyaret edildi. Şam'ın eski ailelerinden Sadık Bey'in evini ziyareti sırasında Kayzer'in de çok ilgisini çeken ve bir çok resim çektiği göbek ve kılıç dansı gösterileri düzenlendi. Kayzer'in Sultan Abdülhamid ve dünyanın pek çok yerine dağılmış olan 300 milyon Müslümana dostluğunu garantilediği tarihi konuşması da Şam'da gerçekleşti. Konuşma Şam Ulema'sının, Wilhelm'in bu gezisiyle sadece Osmanlıların değil 300 milyon Müslümanın dostluğunu kazandığının üzerinde durduğu konuşmasına cevaben yapılmıştı. Konuşma Selahattin'in şövalyelik meziyetlerine Alman romantiklerinin yazılarını anımsatan övgüler de içeriyordu ki Kayzer bu hayranlığını, Sultan Selahattin'in mezarına üzerinde "II. Wilhelm, Alman Kayzeri, Prusya Kralı, cesur ve şövalye meziyetlerine sahip Sultan Selahattin'in anısına" yazan bir çelenk bırakarak ve bir lahit hediye ederek de gösterdi (Berliner Morgenpost, 10.11.1898; Deutsche Tageszeitung, 11.11.1898), (Şekil 2.42). Von Bülow'un, diğer Avrupa ülkeleri ile sebep olacağı sorunlar nedeniyle içeriği hafifletilmiş olarak yayınlanması için çalıştığı ama başarılı olamadığı bu konuşma gerçekten de daha sonra Avrupa'da tartışmalara sebep olacak ve 'Berliner Blatt' onu Kayzer'in ev sahibine gösterdiği nezaket olarak savunacaktır (Berliner Blatt, 25.11.1898; Scheffler, 1998, 21).

Şekil 2.42 : Kayzer'in hediye ettiği çelenk (Url-7).

Şekil 2.43 : “Baalbek’teki Güneş Tapınağı” (Berliner Intelligenz-Blatt, 12.11.1898).

10 Kasım tarihinde kabile Baalbek’e doğru yola çıktı (Deutsche Tageszeitung, 10.11.1898), (Şekil 2.43; Şekil 2.44; Şekil 2.45). Kayzer’in çadır kampı Baalbek harabelerinde kurulmuştu ve harabeler Kayzer’in kalışı süresince geceleri beyaz, kırmızı ve yeşil renklerde aydınlatıldı. Ayrıca harabelere bu gezinin anısı olarak bir plaket yerleştirildi (Berliner Morgenpost, 12.11.1898).

Baalbek (Stadt des Baal), das Heliopolis (Sonnen-gottstadt) der Griechen, eines der mächtigsten Heiligtümer unseres Kaiser, ist heute ein kleiner Ort von 2000 Einwohnern im Thale zwischen Libanon und Antilibanon. Unvergleichlich sind die herrlichen Tempelreste jener alten Kultusstätte, die noch heute das Einzigen aller Resten bilden. Hierher sind die zu der Umfassungsmauer des einen Tempels verwandten

Steine, deren größter über 20 m Länge, über 5 m Breite und fast 4 m Höhe misst. Diese Steine entstammen den nahen Gesteinsbrüchen, wo noch heute ein noch nicht ganz herausgearbeiteter Stein von 21 m Länge gezeigt wird. Das hier abgebildete mohamedanische Grabmal ist aus bearbeiteten Steinen errichtet, die man den Ruinen entnahm. Es ist in Düris bei Baalbek errichtet worden.

Şekil 2.44 : Baalbek (Berliner Intelligenz-Blatt, 06.11.1898).

Şekil 2.45 : “Baalbek Yıkıntılarındaki Dev Sütun” (Berliner Intelligenz-Blatt, 11.11.1898).

Kayzer bu geziden sonra Baalbek’de bir kazı yapılmasına karar verdi. Daha Kayzer Alman topraklarına varmadan önce İstanbul Büyükelçisi Adolf Freiherr Marschall von Bieberstein sayesinde Sultan’dan kazılar için izin alınmıştı. Aynı yıl 27 Aralık’ta kazı çalışmaları başladı. Bu dönemde dönemin Kültür Bakanı Robert Bosse’nin (1832-1901) de dile getirdiği gibi Mezopotamya’da yapılacak araştırmaların Antik Yunan kültürünün Avrupa sanat ve bilimini, Roma kültürünün hukukunu ve Yahudilerin dinini yarattığı yolundaki inanışın düzeltilebileceğine, bu kültürlerin sadece aracı olduklarının ortaya çıkarılabileceğine inananlar vardı. Gelişen arkeoloji, Hint-Avrupa dil ailesinin keşfi gibi bulgular Avrupa’nın özalgısının yeniden biçimlenmesine sebep oluyordu. Avrupa kültürünün başlangıcı artık sadece Yunan, Roma ve İsrail’de değil Asya’da görülüyordu. Baalbek’in adından da yola çıkarak Fenike kültürüne veya Fenike öncesi döneme ait olduğuna, Güneş Tanrısı Baal için yapılmış bir tapınağın yeri olduğuna inanılıyordu. Güçlü bir donanma kurmak dışişleri politikasının çok önemli bir parçası olan II. Wilhelm için gemicilikleriyle tanınan Fenikelilerin tarihini araştırmak fikri heyecan verici olmalıdır ama Almanların burada yaptığı araştırma ve Puchstein (1900-1905) ve Thodor Wiegand (1925) kazılarında bu yönde bir bulguya rastlanılmadı (Scheffler, 1998, 15-18/25-27). Bir diğer gerekçe Kayzer’in imparatorluğu için aradığı örneği Antik Yunan ve Roma Cumhuriyet döneminde bulamamakla beraber Roma İmparatorluğu’nun arkasında bıraktığı görkemli, anıtsal eserlerde görüyor olmasıydı. Özellikle Baalbek’teki tapınağı da yaptırdığına inanılan İmparator Antoninus Pius’la (M.S. 138-61) ilgileniyordu. 1870’lerde Antoninus Pius’un dönemine ait olduğu düşünülen

Bad Homburg yakınındaki Saalburg'un, bir Roma kalesinin kazılarına katılmış, 1897'de restorasyonunun mali giderini karşılamaya karar vermiş, 1900 yılında imparatorun bir heykelini yaptırarak kalenin girişine yerleştirmişti (Scheffler, 1998, 23-24).

Kayzer'in gezisinin anısı olarak yaptırdığı mermer plaketi (Şekil 2.46) o dönemde Antoninus Pius'un yaptırdığına ve Jüpiter'e adanmış olduğuna inanılan küçük tapınağın önüne yerleştirilmişti. Burada yapılan Alman kazıları, tapınağın Bacchus adına yapılmış olduğu tezini ortaya attı. Tablet buradan alınarak alandaki Bizans bazilikasının önüne Jüpiter Tapınağı olduğu anlaşılan büyük tapınağın eski merdivenlerine taşınması, böylece hem Roma imparatorları, hem de erken Hristiyan kültürü ile ilişkilendirilmesi düşünüldü ama bu gerçekleşmedi. Tablet I. Dünya Savaşı sonrası buradan alınıp, Kayzer ve eşinin isimleri silinene kadar Bacchus Tapınağının önündeki yerinde kaldı (Scheffler, 1998, 34-35).

Şekil 2.46 : Kayzer'in Hediye Plaketi (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 91551-0068).

Çift 15 Kasım Pazar günü Beyrut'u terk edip Almanya'ya dönmeden önce Kayzer ve Sultan birbirlerine karşılıklı dostluklarını vurgulayan ve teşekkür eden mektuplar gönderdiler (Berliner Morgenpost, 15.11.1898). Dönüş yolculuğunda, güneyin çok sıcak havasından Almanya'nın soğuk havasına hızlı bir şekilde geçmenin yaratacağı sağlık sorunları düşünülerek gemi ile İspanya, Portekiz ve Fransa'nın kıyılarının takip edilmesine ve Kuzey Denizi'nden Almanya'ya geçilmesine karar verildi (Berliner Blatt, 11.11.1898). Hatta İngiltere'ye uğranabileceği de konuşuldu (Berliner Intelligenz-Blatt, 16.11.1898). Dönüş gezisi gizli bir şekilde yapılacak ve bu limanlarda herhangi bir kutlama yapılmayacaktı (Berliner Intelligenz-Blatt, 18.11.1898). Sonuçta, havaların soğumasıyla hareketlenen denizde uzun bir yolculuk, buna alışık olmayan İmparatoriçenin sağlığı için uygun olmayacağından İtalya ve Avusturya üzerinden döndü (Deutsche Tageszeitung, 17.11.1898; Berliner Intelligenz-Blatt, 20.11.1898). Kayzer çiftinin gezisi bütün Bakanlar tarafından Potsdam İstasyonunda karşılanmaları ve gezinin getireceği umulan sonuçlar hakkında yapılan bir toplantı ile son buldu (Berliner Blatt, 29.11.1898).

Gezi sonunda gazetelerde; geziye katılanların, yemeklerde sadece tavuk ve koyun olması ve Alman İmparatoru'nun gezisini bir İngiliz şirketi olan "Thomas Cook & Sons" in planlaması gibi şikayetler yer aldı (Berliner Morgenpost, 19.11.1898). Daha önemlisi gezinin getirilerinin neler olacağı konusunda spekülasyonlar yapılmaya başlandı. 'Berliner Intelligenz-Blatt' gezinin bir sonucunun iki ülke arasında Almanya'nın, Sultan'ın Asya'daki toprak bütünlüğünü koruyacağı yolunda yapılan bir anlaşma olduğunu yazdı. Almanya da buna karşılık bu bölgede ticari ve endüstriyel öncelikler kazanacaktı. Haydarpaşa Limanı'nın inşasından sonra Anadolu Demiryolları Diyarbakır ve Bağdat'a doğru ilerleyecek ve buradan Basra Körfezi'ne ulaşacaktı ki Osmanlı Hükümeti için Rusya sınırının yakınından geçen bu hat da stratejik önem taşımaktaydı. Bunun dışında Kayzer'in Kudüs'te kazanacağı nüfuz da Sultan tarafından önemsenmekteydi (Berliner Intelligenz-Blatt, 06.11.1898).

Bir 'Berliner Blatt' makalesinde ise bazı insanların bu geziyle Anadolu'yu artık Almanların kontrolünde, "Prusya'nın bir ili" gibi gördükleri, oysa eğer Osmanlı parçalanacak olsa sadece Almanya'nın değil bütün büyük güçlerin bunda söz sahibi olacağı yazıldı. Ayrıca makalede Almanya'nın "Türkler üzerinde bir koruma egemenliğinin ancak kanlı bir dünya savaşı ile mümkün olabileceğini bir çocuk bile bilir" denildi. Bismarck'ın söylediği gibi, "bütün bir Şark Problemi tek bir

Pommersch [Pomenaria] askerinin kemiklerine değmez” yazıldı. Almanya Osmanlı Devleti arasındaki ticaretin gelişeceğini düşünenlere de gazete Türk tüccarların uygun fiyatlarla ilgilendiklerini, politika üzerinden alışveriş yapmayacaklarını hatırlattı. Üstelik iki ülke arasındaki bu ilişkiler Türk tarım ürünlerini Almanya’ya sokarak Alman çiftçisine zarar verecekti (Berliner Blatt, 25.11.1898).

‘Deutsche Tageszeitung’ da Kayzer’in gezisi üzerinden anlaşmazlıklar yaratmak ve dost hükümdar ve ulusları birbirine düşürmek isteyen yabancı gazetelerin başarısız olduklarını yazdı. Kayzer’in gezisi karakterinin de sayesinde Alman isminin kusursuzlukla bağdaşmasını sağlamış ve Alman gücüne, dürüstlüğüne olan güveni arttırmıştı. Böylece Alman nüfuzu da bu bölgelerde güçlenmişti. Kayzer ve Sultan arasında gerçekleşen demiryolları ve ticaret ilişkileri anlaşmaları ise tahminden ibaretti. Hükümdarların bu konularda konuşmuş, fikir alış verişinde bulunmuş oldukları kesindi ama kesin kararların alınmış olduğunu düşünmek çok “safça” olacaktı. Kayzer’in Doğu’da olmasının sebebi almak değil vermektir. Sadece kendi halkı için değil Müslümanlar için de ülkesinin korumasını sunmuştu (Deutsche Tageszeitung, 25.11.1898). Gezi ile Almanya’nın doğudaki imajının güçlendiği fikrini ‘Berliner Intelligenz-Blatt’ da destekler. Sadece Osmanlılar arasında değil bütün Müslümanlar için söylenebilecek bu durum, Alman ticaretini ve endüstrisini pozitif yönde etkileyecektir ve bu diğer büyük güçleri rahatsız etmeden yapılabilmektedir. Gazetenin aynı gün çıkan ikinci bir makalesinde de Yunan-Türk savaşı sırasında Almanya’nın Osmanlı’nın yanında yer almasıyla başlayan yakınlaşmanın bu gezi ile büyüdüğü ve kalıcı bir hal aldığı yazılır. Japonya bile yöresel endüstrisini geliştirerek bir rakip haline gelmişken, Doğu’da hala bu durumda olmayan ve ham madde ticareti içinde önemli bir rol oynayabilecek ülkeler ulaşım eksiklikleri nedeniyle bu trafikte yer alamamaktadırlar. Demiryollarındaki gelişme bu durumu düzeltecektir ve Almanya geldiği noktada gelişmekte olan bu ticaret yolunun kullanımında ön plana çıkmıştır (Berliner Intelligenz-Blatt, 02.12.1898).

‘Norddeutsche Allgemeine Zeitung’ Sultan Abdülhamid’in misafirleri için gerçekleştirdiği titiz hazırlıkları ve onları Doğu’nun sunduklarının en iyileriyle çevrelemesini çifte duyduğu dostluğa bağlar ve Almanların Türklere sempatisinin bu misafirperverlikle güçleneceği ve böylece iki ülkenin de “barışçı menfaatlerinin” ilerlemesini sağlayacağını yazar (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 20.10.1898).

Osmanlı gazeteleri de bu iyimser görüşleri desteklemektedir. ‘Malumat’ haberinde, Kayzer’in ikinci gezisinin Almanya ve Türkiye arasındaki dostluğun gücünü kanıtladığını yazar ve bütün Osmanlı halkının Kayzer’i karşılarken Sultan’ın yanında olduğunu, bu sıcak karşılamanın politik bir hesabın ürünü olmadığını iddia eder. ‘Sabah’ da Kayzer’in karşılama töreninin görkemini hükümdarlar arasındaki dostluğa bağlarken, okuyucularına bu sıcak ilişki ve ticari bağlantılar sebebiyle Almanca öğrenmelerini tavsiye eder ve Alman ürünlerinin şimdiden diğer ülkelerin ürünlerine tercih edildiğini yazar (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 21.10.1898). Gene ‘Sabah’ gazetesinde İstanbul gezisinin sonunda çıkan bir makalede Osmanlıların en büyük faziletlerinin Padişahlarını takip ederek, onun dostlarına aynı şekilde yaklaşmak olduğunu yazar ve Kayzer’in diğer uluslararası gezilerine nazaran İstanbul’da daha uzun kaldığını söyleyerek bunun dostluğun bir göstergesi olduğunu savunur. Gelecek bir ay boyunca da Osmanlı İmparatorluğunun misafiri olacak olan Kayzer’in, İmparatorluğun kutsal topraklardaki farklı grupları bir araya getirerek, eski düşmanlıkları nasıl çözümlediğini göreceğini iddia eder. Bu gezinin tarihte önemli bir yer tutacağı, samimiyetin resmi seremonilerin yerini aldığı ve bu iki taraflı dostluğun getirilerini gören Osmanlıların Kayzer çiftine bağlılıklarını bu gezi sırasında gösterdiklerini ekler. Bu dostluğun arkasında yatanı ise gazete, barışı güvenceye alma isteği ve adalet ve dostluğa verilen değer olarak tanımlar (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 26.10.1898). ‘Servet’ gazetesi Osmanlıların II. Wilhelm’e her zaman saygı duyduklarını ama ziyaretten sonra bu saygının daha da güçlendiğini ve bu heyecanın sebebinin sadece ziyaretin getireceği politik gelişmelerle açıklanamayacağını yazar (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 23.10.1898).

Hükümdarların arasındaki dostluğu temsil eden bir diğer şey ise gezi boyunca birbirlerine verdikleri hediyelerdir. Bu gelenek Kayzer’in bütün gezilerinde tekrarlanmıştır. 1889 gezisi sırasında gazetelerde Padişah’ın Kayzer’e vereceği hediyeleri koymak için Saray’da 10 oda hazırlattığı yazılmış, İmparatoriçe için seçilmiş olan pırlanta detaylı olarak anlatılırken, hediyelerin toplam değerinin 150000 Türk lirasına denk geldiği belirtilmişti (Volks-Zeitung, 31.10.1889). Sultan’ın eski bir Osmanlı geleneği üzerinden Kayzer ve İmparatoriçe’e iki “odalık” hediye etmek istediği ama Büyükelçi Rodowitz’in bunun İmparatoriçe için utanç verici olacağını hatırlatması üzerine vazgeçtiği bile ‘Neologos’ gazetesinde yer almış

ama Saray’da Batı adetleri çok iyi bilindiği için bu habere şüpheyle yaklaşılmıştı (Volks-Zeitung, 07.11.1889).

1898 gezisi için ise, Sultan Abdülhamid, Kayzer’in gezisi anısına bir tarafında Osmanlı armasının ve diğer tarafında Alman arması ve “Alman Kayzer’i II. Wilhelm’in ziyareti anısına Osmanlı Sultan’ı Abdülhamid Han tarafından, İstanbul’dan” yazılı bir madalya hazırlatmıştı. Bu madalyanın altın bir kopyası Wilhelm’e verilecekken, gümüş ve bronz kopyaları dağıtılacaktı (Sabah, 16.10.1898, 1; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 18.10.1898). İstanbul Valisi ise İstanbullular adına Kayzer’e üstünde halkın Kayzer’in şehirlerine yaptığı ikinci geziden duydukları memnuniyeti anlatan bir yazı bulunan gümüş bir vazo hediye edecekti (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 19.10.1898).

Sultan gezi boyunca Kayzer’e Hereke’de dokunmuş dev boyutlarda bir halı, Sultan Mahmud’a ait olan, zümrüt ve başka değerli taşlarla süslü bir kağıt ağırlığı, Domokos ve Meluna-Passe (geçidi) savaşlarını gösteren iki resim ve bir tarafında “Kayzer Wilhelm’in ikinci ziyareti sırasındaki geçit töreni anısına”, diğer yüzünde ise Sultan’ın monogramı olan bir enfiye kutusu hediye eder (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 22.10.1898; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 23.10.1898; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 26.10.1898). Kayzer ise Sultan’a, I. Wilhelm ve İmparatoriçe Augusta’nın heykellerini, üzerinde Kayzer’in monogramı ve İmparatorluk kartalı pırlantalarla işlenmiş olan, kabzası mavi incilerle süslenmiş bir tabanca ve Büyük Friedrich’in altın bastonunun bir replikasını hediye eder (Berliner Blatt, 21.10.1898; Tägliche Rundschau, 22.10.1898; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 25.10.1898).

Berlin’de Sultan’ın Wilhelm’e verdiği hediyeler Kunstgewerbe-Museum’a konur. En önemli parça 300 kişinin üzerinde çalıştığı 150 metre karelik halıdır. Bu halı müzede bir salonu tamamıyla örtüyor ve yanında 3 tanesi çok büyük olan 7 adet porselen vazo bulunuyordu. Ayrıca vazolarla aynı fabrikada yapılmış biri Fransız stilinde diğeri Türk seramiklerinin desenleriyle dekore edilmiş iki çay seti, bir küçük vazo ve bir sigara seti de yer alıyordu. Ayrıca gümüşten yapılmış bir soba ile Türk desenleri ve İmparatorluk kartalı ile dekore edilmiş bir başka vazanın da bulunduğu sergi üç hafta boyunca açık kaldı (Berliner Blatt, 21.12.1898). Sultan’ın İmparatoriçe’ye verdiği inci kolyenin 40000 Lira değerinde olduğu ve çifte verilen 50 kadar halının yüksek bir değeri olduğu da gazetelerce iddia edildi (Berliner Intelligenz Blatt,

28.10.1898). Gezi sonrasında da iki hükümdar arasında hediyeleşmeler devam etti. Sultan'ın Noel hediyesi olarak İmparatoriçe için bir at, prenses için ise küçük bir araba ile koşum seti gönderdiği yazıldı (Deutsche Tageszeitung, 27.12.1898).

Verroen, bu hediyelerin Wilhelm'de, asıl hediyeye muhtaç olan halk için bir çeşme yaptırma fikrini uyandırdığını yazar. Kayzer halka yardım etme isteğini gezi sırasında da kendisine hediye edilen halı için çalışan kadınlara yaptığı yardımla ve kendisi ve eşinin fakirler için 16000 ve başka hayırsever yardımlar için 40000 Frank bağışlamasıyla da gösterir (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 28.10.1898 ; Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 26.10.1898).

1899 Yılında yazılan yazar adı verilmeyen “Alman Kayzer Çifti Kutsal Topraklarda” kitabında, Kayzer'in yaptırmak istediği çeşmenin ilk tasarımını Tarabya'daki Alman Elçilik Binası'na giderken yaptığı ve Prof. Knackfuss'un üzerinden geçtiği tasarımını gezi içerisinde Abdülhamid'e sunduğunu yazmıştır¹⁹ (Anonim, 1899, 75).

Çeşmenin yapımına gezi sırasında karar verildiği gazetelerde bu konuda çıkmaya başlayan haberlerden de anlaşılır. ‘Norddeutsche Allgemeine Zeitung’ Kayzer'in kendi tasarladığı bir çeşmeyi İstanbul'a bağışlamaya karar verdiği ve İstanbul halkına bir hediye olan bu çeşmenin şehirde uygun bir yere inşa edileceği yazar (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 25.10.1898). Sultan bu inşaata onayını vermiş ve kendisini çok memnun eden bu hareketin sadece başkenti değil bütün imparatorluğu sevindireceğini belirtmiştir (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 28.10.1898).

15-19 Ekim 1917'de üçüncü ve son kez İstanbul' a gelen Wilhelm, Boğaz'a girerken Elçi Grafen Bernstorff'a yakınları onu terk ederken Osmanlı'nın onu yalnız bırakmadığından ve bu ilişkiye karşı çıkan Bismarck'ın önemini yitirmişken modern Osmanlı Devleti'nin “görölmeye değer” olduğunu söyler (Verroen, 2005, 22-23). 1917'de 1898'e göre bir çok şey değişmiş, II. Abdülhamid tahttan inmiş ve yerine V. Mehmed geçmişti. Genel politik ortamdaki değişim Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun planlarını bozmuş, “Büyük Alman İmparatorluğu”nu imkansız kılmıştı ve Wilhelm Alman Konsolosluğu'ndaki davetlerin bazılarına katılmayacak kadar bunun farkındaydı. 1920 Yılından, öldüğü 1941 yılına kadar yaşadığı

¹⁹ Kitabın giriş sayfasında otantik rapor ve dosyalar üzerinden yazıldığı notu düşölmüştür. II. Wilhelm'in çeşmenin ilk eskizlerini yaptığı bir çok kaynaktan yer alırken, Knackfuss'un katkısı bu kaynağa özgüdür. Knackfuss'un gezide yer almış olması ve II. Wilhelm'in gözde ressamlarından olması sebebiyle doğru olabilecek iddiayı kanıtlayacak başka bir belge maalesef yoktur.

Doorn'da yazdığı anılarında İmparator, ne bu son geziye ne de Almanya için yaptığı hırslı planlara yer vermiştir. Gene de Sultan'ın ona verdiği hediyelerin büyük çoğunluğunu Hollanda'ya yanında götürmüştür (Verroen, den Tex, 2005, 9/23-25).

3. 19. YÜZYIL ALMAN MİMARLIĞI VE ANIT MİMARİSİ

Rönesans'tan itibaren mimari kuramını antik dönemin metot ve sınırları belirlemiştir. 19. Yüzyılda tartışmanın metotları sayıca artmış, tartışma, inşa edilmiş formlardan beşeri ve tarihi değişken faktörlere doğru kaymıştır. Bunun nedeni, bir çok bilimsel dalda değişmez oranlara olan inançtan uzaklaşarak bilginin psikolojik ve fiziksel sınırlarına ulaşma çabasıdır. İnsan ve doğa faktörünün bu tartışmalara yön vermesi mimarinin tarih, felsefe, sosyoloji ve doğa bilimleri ile birlikte düşünülmesine sebep olur (Schwarzer, 1995, 261-263). Bunun yanında Aydınlanma ve klasik dönemde saygı duyulan görsel sınırlar romantik dönemle beraber ortadan kalkmış; yasaklanmış, sihirli, mucizevi ve doğaüstü olan tercih edilmeye başlanmıştır (Philipp, 2000, 11). Tarihin ve dünya coğrafyasının her noktasında yaratılan mimari ne kadar uzak veya egzotik olsa da bu tartışmalar içinde yer almıştır.

Bu yüzyıl içinde yaşanan hızlı değişimin mimarlığa bir diğer etkisi mutlakiyetçi gücün parçalanmaya başlaması ile mimarların birden fazla otorite merkezinin etkisi altında çalışmaya başlamaları olmuştur. Saltanata ek olarak eğitim merkezleri, dernekler, dergiler ve emlak endüstrisi gibi farklı nüfuz odakları ortaya çıkmıştır. Bu etkenlerin farklı şehirlerdeki ağırlıklarının bu şehirlerin mimari kuramları üzerinde etkili olduğu görülür. Mesela, Alman topraklarında Berlin ve Viyana gibi şehirler saltanatın resmi ve politik programlarının etkisi altındayken, Hamburg gibi şehirlerde orta sınıfın ekonomik gücü bunun yerini alır ve mimarların dış etkileri, bölgesel veya kendi bireysel eğilimlerini kullanmakta daha özgür oldukları görülür. Münih ve Dresden gibi Berlin'in kontrolü altında olan ama tarihte kendilerine ait, bölgesel, güçlü bir hanedanlığa sahip olmuş şehirlerde ise ideolojik özgürlük fikri avant-garde sanat akımlarının gelişimini güçlendirmiştir. (Schwarzer, 1995, 25-26)

3.1 Historisizm

“Ve ortaya çıktı ki, üslupsuzluk da bir üsluptur.” (Landwehr, 2012, 7)

19. Yüzyıl mimarlığında yüzyılın sonuna hatta bazı bölgelerde 20. yüzyılın ilk çeyreğine kadar hakim olan akım, tarihi üsluplardan ilham alan ve onları canlandırmayı seçen Historisizmdir. 1909 Yılında mimari tasarım ve tarih bilinci arasında dört olası ilişki olduğunu yazan Heinrich Goesch, bunları yeniden yaratım, kesintisiz bağlantı, yeniden canlandırma ve zenginleştirme olarak tanımlar ve 19. yüzyıl Historisizmini üçüncü kategori içinde görür (Goesch, 1909). Bu tip ilişkilendirmede tarihi ve arkeolojik doğruluk diğer sanatsal ve pratik tasarım ilkelerinin önüne geçer ve eski bir üslup yeniden kurulur. Bunun gerekçesi olarak seçilen tarihi üslubun dönemi ve yaşanan dönem arasındaki ortak kültürel bağlantılar gösterilir.

Bu döneme hakim olan, tarihin farklı dönemlerinin mimari akımlarının yeniden canlandırılması ana fikrine dayanan Historisist hareket geçmişin üslup özelliklerini tekrar ederken bir müze atmosferi yaratmayı hedefliyor ve bu üslupların kendi dönemleriyle ilişkilendirebildikleri çağrışımlarını temel alıyordu (Landwehr, 2012, 12). Bu 19. yüzyılın sosyal ortamında bulunmayan bir kültürel birliğin başka bir kültürün ithal edilmiş kalıbı içinde yaratılma çabasıydı. Bu nedenle seçilen tarihi modelin geldiği dönem içinde modern dönemin parçalanmışlığını tamir edecek bir düzen ve birlik olması önem taşıyordu (Schwarzer, 1995, 82). Farklı dönem ve üsluplardan ilham alan mimar ve kuramcıların tartışmaları birbiriyle çatışan bir üsluplar topluluğu yarattı.

1920'li yıllarda modern mimarlık inşası sırasında ortaya çıkan kuramsal arka plan 19. yüzyıl mimarlığının 20. yüzyıldan sonra büyük ölçüde göz ardı edilmesinin gerekçelerinden biridir. Mitchell Schwarzer bu dönemin basit ve kesin bir dil yakalama çabasının 19. Yüzyılın karışık ve tartışma temelli kuramsal yapısının reddedilmesine sebep olduğunu yazar. Oysa bu bütünsel, tek sesli dilin oluşumunda ondan önce gelen çok sesli tartışmaların rolü büyüktür. 19. Yüzyıl dünyası modern yaşamın hızlı gelişimi ile ortaya çıkan yenilikler tarafından biçimlendirilmiştir. Bilim ve teknolojiye bu yeniliklere “kuşku ve kararsızlık içindeki” mimarlar ayak uyduramamışlar ve Historisizm akımı “uzak ve ilgisiz” mimari öğelerin yeni bir sosyal düzen kurulmasında kullanılabileceği yanılgısından doğmuştur (Schwarzer, 1995, 12-15). Klaus Jan Philipp ise her ne kadar günümüzden bakıldığında hızlı bir değişimin içindeki burjuva toplumu zamanına uygun bir mimari dil yaratamamış gibi gözüксе de, bahçelerden şehirlere bütün yapı tiplerinde görülen bu üslup

çokluğunun, açık ve liberal bir toplum için doğru olan üslup olabileceğinin üzerinde durur (Philipp, 2000, 193).

Almanya’da; yüzyılın ilk yarısında Prusya’da görülen ve Schinkel’in önemli örneklerini verdiği Klasizm, taşıyıcı sistem ile ilişkisi ve gelenekselden kopan özellikleri ile 20. yüzyıl modernizmine geçişin adımlarından biri olarak görülür. “Gründerzeit” (kurulum dönemi) denilen yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise Alman mimarisinde Historisizm ve gösterişli süslemelerin ağırlığı görülmeye başlar. Dönemin bu özellikleri onun tarihin ilerleyişini durdurmakla suçlanmasına sebep olmuştur. Bu dönemin sanatının ortaya çıkışında, orta sınıfın daha toplum içinde kendi yerinden emin olmaması, aristokrasinin bir uzantısı mı, yoksa bağımsız bir sanayici ve entelektüeller sınıfı mı olduğuna karar verme süreci içinde olması etkili olmuştur. Schwarzer bu durumu, aristokrasinin etkisinin ve tarihin kullanılarak milliyetçi duyguların canlandırılması çabasının da üzerinde durarak, “Gründerzeit Historisizmini, aristokratik devletin kararsız bir orta sınıfa milliyetçi-vatansever çağrısını temsil ediyordu” şeklinde tanımlar (Schwarzer, 1995, 18). Philipp, üslup çokluğunun, geçmiş zamanların ve uzak dünyaların ruhunun gündelik hayatın içine çağırılmasından çok, dönemin duygu durumunun bir göstergesi olarak, “ideal bir devletin “özgür” vatandaşlarını [...] onları daha iyi bir geçmişe taşıyan cephelerin ardında yaşatmasıydı” der (Philipp, 2006, 209). Historisizm, liberalizmin bir orta sınıf ideolojisi olarak yüzyıl ortasında yükselişi ve daha sonra düşüşü ile hayal kırıklığına uğrayan bu sınıfın sosyal ve politik gerçeklikten bir kaçış olarak kullandığı yol olmuştur (Schwarzer, 1995, 18).

Politik sistemde kökten değişiklikler görülme de 19. yüzyılın ilk yarısı içinde orta Avrupa şehirlerinde kontrol aristokrat sınıftan orta sınıfın eline geçmekteydi. Ne kadar 1848 Devrimi’nin başarısızlığından sonra askeri, yönetim ve diplomasi soyluların elinde kalmış olsa da, toplumsal düzlemde güce katılımın elde edilebilir yakınlıkta olduğu görülmüştü. Avrupa’da tutucu politika soyluların çıkarını korumaya çalışsa da burjuvazinin politik ve ekonomik etkisi artmaktaydı. Ekonomik yönden soylular hala tarım ve emlak gelirine bağlıyken, burjuvazi ticaret, endüstri ve bankacılık sektörlerini elinde bulunduruyordu. Bu etkilerle oluşan, hızlı ve büyük gelişim içindeki yeni toplumun üzerinde egemenlik kurmak daha önceki yüzyıllara göre zorlaşmıştı (Landwehr, 2012, 61-63).

Soyluların elinde kullanabildikleri değer birimi olarak sadece gelenekleri kalmıştı. Bu döneme kadar eğitimleri ve finansal durumları sebebiyle sanatın gelişimini sağlamış olan ve toplumun hemen her noktasında aktif rol oynamış olan soylular artık tasdik edilmek için sadece “olmuş olanı” kullanabiliyorlardı. Örneğin, toplumla ilişkilerini güçlendirmeye çalışan soyluların kişisel sanat koleksiyonlarını ve parklarını halka açtıkları görülür (Landwehr, 2012, 65-66).

Soyluların saygınlık, güç ve ayrıcalıklarında kaybettiklerini burjuva sınıfı adım adım üstüne almaktaydı. İnşaat sektörü artık sadece soyluların elinde değildi ve burjuvazi de istediği yapıları kişisel tercihlerine göre inşa ettirebiliyor, aristokrasinin estetik kanonunun dışına çıkarak, üslup dağarcığından hoşlarına gideni seçilebiliyorlardı (Landwehr, 2012, 17/21). Aristokrasinin toplum üzerindeki etkisi azalsa da soyluluk ünvanının cazibesi azalmamıştı. Burjuvazi mimariyi, kendini ve yaşama biçimini soylulaştırmak için de kullanıyordu, ki buna örnek olarak eski sarayların üniversite yapıları olarak kullanılışı ve fabrika ve atölyelerin saray mimarisinin özelliklerini taşıyacak şekilde inşa edilmesi verilebilir. Bu inşaat hareketinin arkasında hem aristokrasi ile çağrışım yapan yapı tiplerini kullanarak onların seviyesine yükselmek vardı, hem de aynı çağrışım, bu yapıları sahip oldukları güçlü auradan mahrum bırakarak eski sahiplerinin alçalışlarını sembolize etmek için kullanılıyordu. Toplum katmanları arasında geçişkenlik de artmıştı. Bu akışın örnekleri arasında fabrikalarını saray mimarisi ile inşa ettirmiş bazı endüstri patronlarının soyluluk ünvanı alışları sayılabilir (Landwehr, 2012, 27-28/64). Böylece mimarileri ile taklit ettikleri yükselişi soyluluk ünvanı alarak kazanmış oluyorlardı.

Burjuvazinin soylular ile çekişme içinde olduğu bir diğer mimari faaliyet ise harabe halindeki veya tamamen yıkılmış olan kale ve sarayların yeniden inşa edilmesiydi ki bu eski mimarinin gündelik hayatta tekrar kendine yer bulmasını da sağlıyordu. Bu kale ve saraylar soylular için geçmişleriyle bir bağlantı ve gelenekler yoluyla geleceklerinin güvencesiyken, soylu mertebesine yükselmek isteyen burjuva sınıfı için soylulaşmanın bir yoluydu. Bu yapıların bu sınırdaki var oluşları onların “Kaçış-Kaleleri”²⁰ olarak yeni bir anlam kazanmalarına sebep olmuştur (Landwehr, 2012,

²⁰ Karolenj ve Otto dönemlerinde, 9. ve 11. yüzyıl arasında, Ren kıyısında inşa edilen kaleler soylularla beraber onların korumasındaki halkın da kaçabileceği büyük yapılarıydı. 11. Yüzyıla beraber daha küçük, sadece soylu ailesinin yaşadığı kaleler inşa edilmeye başlanmıştır ki, 19. Yüzyılda benzerleri yapılan ve ortaçağ kalesi dendiğinde akla gelen imajın sahibi olan kaleler de bunlardır (Friedrich, 2002, 30-31). 16. ve 17. Yüzyıl içinde yangın ve bakımsızlığın yanında 30 Yıl Savaşları

85). Bu tarz kaleleri inşa ettiren burjuva aileleri soyluların yaşam tarzını taklit ederken uzun bir aile geleneğine sahip oldukları izlenimini de veriyorlardı. Kalelerin yıkıntıları bu yeni inşaatların temelini oluştururken dönemin ve iş verenin estetik tercihleri de tasarımda önemli yer tutuyordu. Bu nedenle bu inşaat faaliyetleri yeni mimari üslupların ortaya çıkmasında etkili olmuşlardır. Temsili, pitoresk tasarımlar ortaya çıkarma çabaları kalelerin ilk hallerinin birebir referans alınmasını engelliyordu. Örnek olarak, beşik çatıların yapının görselliğini bütünsel olarak bozduğu görüşü, genelde düz çatıların seçilmesine sebep olmuştur. Ren kıyısındaki kale yıkıntılarından etkilenen bu üslup, Almanya'nın bir çok bölgesine de zamanla yayılmıştır (Krüger, 2002, 23; Leonhardt, 2002, 156-157).

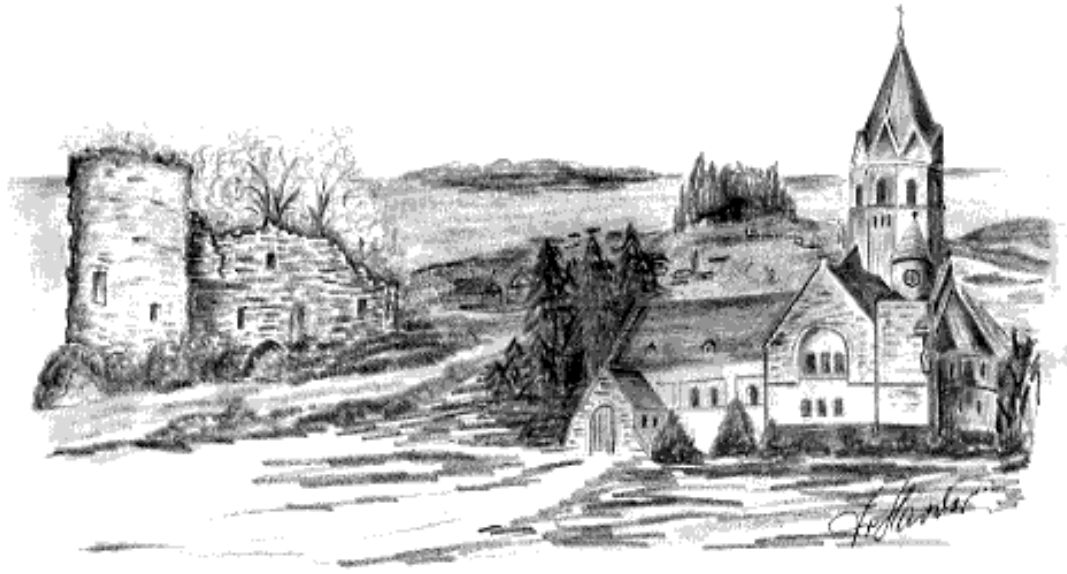
Şekil 3.1 : Schloß Drachenburg, 1881 (Url-8).

Bu kalelere, 1881 yılında soyluluk unvanını alan “gelenek yoksunu soylulardan” Baron Stefan von Sarter’in Ren kıyısındaki Drachenfels harabelerinin yakınına yaptırdığı Neo-romanesk üslubundaki Schloss Drachenburg örnek gösterilebilir. Bu şatoda von Sarter ortaçağa, dönemin hükümdarlarına ve Hohenzollern hanedanlığına

gibi büyük savaşlar bölgedeki kalelerin bir çoğunun yıkımına sebep olmuş, 19. Yüzyıl başında ise Napolyon savaşları sırasında son kalan kaleler de yıkılmışlardır. Yine bu yüzyılın ilk yarısında bu kaleler yaşama veya temsil amaçlı olarak yeniden yapılmaya başlanmıştır (Friedrich, 2002, 36-38). Ren Romantizmi klasisizmin yanında Staufer dönemi formlarını kullanan kendine has bir mimari ortaya çıkarmıştır (Marcos, 2000, 100). “Sövalye Romantizmi” olarak da adlandırılan bu üslup Ren bölgesindeki anıtlar için de yol gösterici olmuştur (Werquet, 2010, 73).

duyduğu hayranlığı, güney cephedeki Julius Caesar, Büyük Karl ve I. Wilhelm heykelleri ile göstermiştir (Landwehr, 2012, 80/82), (Şekil 3.1).

Soyluların bu yöndeki faaliyetlerine örnek olarak ise, II. Wilhelm ve İmparatoriçe ile birlikte mimari faaliyetlerde çalışan Ernst Freiherr von Mirbach'ın Eifel Mirbach'da sahte bir şato kalıntısı inşa ettirerek ailesinin bu bölge ile olan bağlantısını hayata döndürme çabası gösterilebilir. Alman Çeşmesi'nin mimari Max Spitta'nın bu bölgede tasarladığı Neo-romanesk Erlöserkirche de bu harabe ile beraber tarihi bir bütünlük illüzyonunu tamamlamıştır (Landwehr, 2012, 88), (Şekil 3.2).

Şekil 3.2 : Şato kalıntısı ve Erlöserkirche, Friedrich Harder (Url-9).

Soyluların bu çabaları kraliyet ailelerinin üyelerine ve Kral ve İmparatorlara kadar uzanmıştır.

Avusturya Macaristan İmparatoru II. Franz Joseph 18. yüzyılın sonunda Schloss Laxenburg'un parkında Avrupa'nın ilk büyük ortaçağ komplekslerinden birini inşa ettirmiştir. Şövalye oyunlarının gerçekleştirildiği bir turnuva alanının da yer aldığı kompleks, Habsburg hanedanlığının tarihine bir yolculuk imkanı sunarken, hanedanlığın canlılığını ve devamlılığını da vurgulamıştır (Landwehr, 2012, 84). Yine II. Franz Joseph, İsviçre topraklarındaki Habsburg Kalesini Schloss Laxenburg sınırları içinde tekrar inşa ettirmek istemiştir (Landwehr, 2012, 84).

IV. Friedrich Wilhelm'in kuzeni Prens Friedrich ise 1823 yılında Vautsburg harabesini satın alarak Karl Friedrich Schinkel'e burada Rheinstein isimli bir yazlık şato yaptırmıştır. Ortaçağ antikaları toplayan Prens, Şato'yu bu antikalar ve 19.

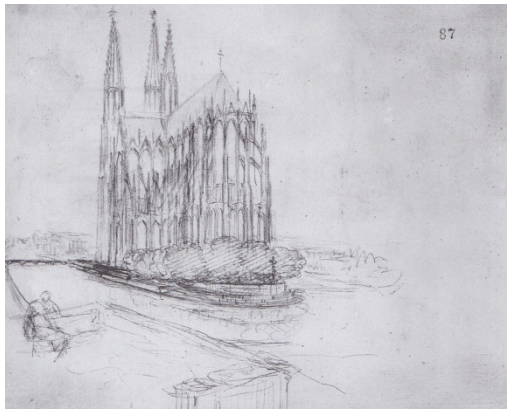
yüzyıl mobilyaları ile döşemiş, ortaçağ atmosferinde yaşayabileceği bir mekan yaratmıştır (Meißner, 2002, 165, -169), (Şekil 3.3).

IV. Friedrich Wilhelm'in kendisi de Historisist üslupları kendini temsil etmekte başarılı bir şekilde kullanan hükümdarlardandı. Sansoucci'deki Kraliyet Sarayı'nın bahçesine Roma villası, cami seklinde bir pompa dairesi, arkad ve pergolalarla bağlanan bir hamam ve evlerden oluşan bir Antik Roma şehir kompleksi gibi 15 farklı üslupta yapı eklemiştir (Wittwer, 2012, 4).

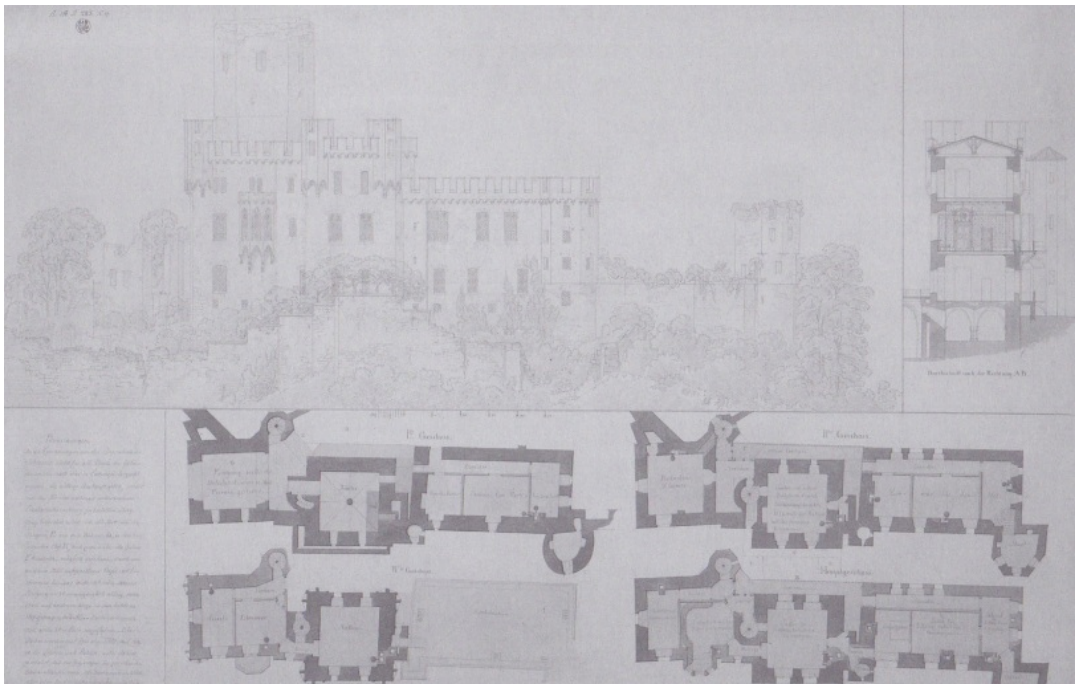
Şekil 3.3 : Rheinstein, C. Schartmann (1845) (Leonhardt, 2002, 154).

Çizim ve tasarımla ilgilenen Kral, yaptırdığı yapıların tasarımlarında da aktif bir şekilde rol oynamıştır (Landwehr, 2012, 77), (Şekil 3.4).

Şekil 3.4 : Köln Katedrali, Prens Friedrich Wilhelm, 1825 (Tavernier, 2010, 223).

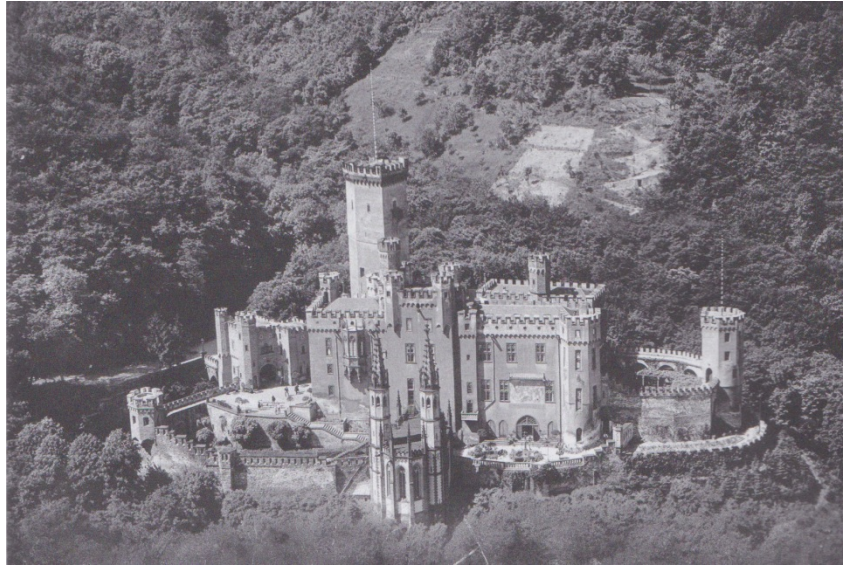
Ren bölgesi tasvirlerinde her dönemde kale harabelerine yer verilmiştir. Romantik dönem içinde ise, “Tarihin yeniden keşfi” sloganı altında bu kaleler orta Ren bölgesinin sembolleri haline gelmişlerdir. Napolyon savaşlarından sonra 1813 yılındaki Kurtuluş Savaşı’na kadar 20 yıl Fransız kontrolü altında kalan Ren bölgesi bu savaş içinde tuttuğu yer ile Alman tarihi içindeki önemini pekiştirmiştir. Bunda Prusya kraliyet ailesinin, özellikle IV. Friedrich Wilhelm’in bölgeye ilgisinin etkisi büyüktü (Krüger, 2002, 22). Bu ilginin arkasında, uzun yıllar sonra geri alınmış bir sınır bölgesi olan ve ağırlıklı olarak Katolik olan bölgede, Protestan Hohenzollern hanedanlığının varlığının güçlendirilmek istenmesinin yanında, Kralın tutucu politikalarıyla değil “Tahttaki Romantik” olarak tanınmak istemesinin de önemli bir rolü olmuştur (Leonhardt, 2002, 155; Landwehr, 2012, 86). 1823 yılında Koblenz şehrinin kendisine hediye ettiği Stolzenberg Kale harabesinin yeniden inşası için Kral Almanya’da 1820’li yıllardan beri hakim olan İngiliz şato gotiği üslubunu seçmiş, dekorasyonunda ise büyük ölçüde kuzeninin şatosundan etkilenmiştir (Landwehr, 2012, 86-87; Meißner, 2002, 169), (Şekil 3.5; Şekil 3.6).

Şekil 3.5 : Burg Stolzenberg, Karl Friedrich Schinkel, 1825 (Werquet, 2010, 79).

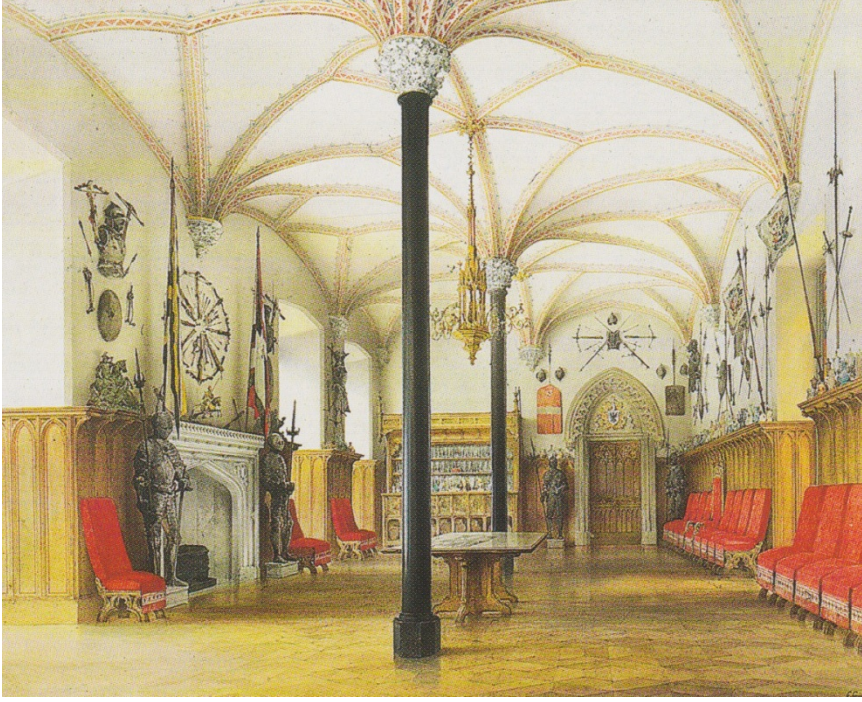

Şekil 3.6 : Burg Stolzenfels, K. Bodmer/Himely, 1837 (Meißner, 2002, 137).

Şekil 3.7 : Burg Stolzenfels (Werquet, 2010, 313).

Kale, Kralın hanedanlığının köklerinin Alman İmparatorluğunun tarihine uzanışını da sembolize ediliyordu (Şekil 3.7). Bu çaba Şato'nun şövalye salonunda yer alan Alman krallarının resimlerinden, şatonun ilk günden itibaren halka açık oluşuna kadar kendini gösterir (Meißner, 2002, 170), (Şekil 3.8). Şatonun hükümdar meskeni olarak adlandırılması Kral'ın Endüstri Devrimi öncesi saltanat geleneğini üzerine alarak bu geleneği ailesi ile ilintilendirme çabasındaki inşaat politikaları için de bir örnek oluşturur (Werquet, 2010, 75).

Şekil 3.8 : Burg Stolzenfels Şövalye Salonu, Carl Graeb ,1847 (Habrock, 2002, 170)

Stolzenberg Kalesi IV. Friedrich Wilhelm'in bu bölgede inşa ettirdiği tek kale değildir. 1855-56 yıllarında da Ren kıyısındaki Mäuseturm'un restore edilmesini istemiş, inşaatın planı için Köln Katedrali'nin inşaatında çalışan Zwirner'i görevlendirmiştir (Krüger, 2002,15 ; Kühl, 2002, 73), (Şekil 3.9; Şekil 3.10).

Şekil 3.9 : Mäuseturm ve Ehrenfels Harabeleri, Pauer/Foltz, 1865 (Friedrich, 2002, 37).

Şekil 3.10 : Mäuseturm, Bingen (Werquet, 2010, 350).

Sözü edilen restorasyon ve rekonstrüksiyonların yanında Alman Kralları yeni üslupların oluşumunda veya kabulünde ilk elden etkili olmuşlardır. Bavyera Kralı II. Maximillian'ın 1850 yılında Güzel Sanatlar Kraliyet Akademisi binası için açtığı yarışmada yarışmacılardan çağdaş ve milli bir tasarım istenmiştir. Tasarımın bilinen bir üsluba körü körüne bağlı kalmaması gerektiği öngörülürken, eski Alman üslubu Gotik biçim prensiplerinin ve süslemelerde Alman hayvan ve bitki motiflerinin göz ardı edilmemesi hatırlatılmıştır. IV. Friedrich Wilhelm de yarışmaya katılmış ve tasarımında Bavyera Alp evlerinin mimarisini malzeme olarak taş kullanımıyla tekrar yorumlamıştır. Yeni üslubun, antik Yunan mimarisinin eski ahşap Yunan evlerinden evrimleşmesi gibi, Bavyera yaylalarındaki evlerin mimarisinin evriminden ortaya çıkacağını savunmuştur. Yarışma sonucu kazanan tasarım gerçekleşmezken yapının bulunduğu Maximillian caddesi Gotik temelli eklektik tarzıyla Maximillian üslubuna adını vermiştir (Kruft, 1991, 353-55).

Historisizmin güçlenişinde bir diğer etken ise dinin toplumda değişmekte olan yeri idi. Kilise ve hüküm süren dini topluluklar laikleşme ve modernleşme hareketleri ile kendilerini tehdit altında bulmuşlardı. Dine karşı kaybolan güvenin yeniden canlandırılması için çalışılırken tarihi üsluplar ve çağrışımları da kilise inşaatlarında yeniden canlanan dindarlık ve liturjisi için halkın dağarcığındaki dini mekanları yeniden yaratarak devreye girdiler (Landwehr, 2012, 13).

II. Wilhelm'in mimarisinde de din ile ilişkisi önemli rol oynamıştır. Bu ilişkiye iki yönlü bakmak mümkündür. Birey olarak dindar olmanın yanında II. Wilhelm bir hükümdar olarak kendisinden önce gelen kral ve kayzerler gibi tacı ve yönetim kudretini Tanrıdan ve dinden aldığına inanıyordu. 1898 yılında çıktığı hac gezisi dini-politik hükümdarlık görüşü ile kişisel dindarlığını bir araya getirişine iyi bir örnektir (Krüger, 2008, 69-71). Yönetiminin ilk yıllarında sosyal bir problemle karşı karşıya kaldı. Alman şehirlerinin hızlı endüstrileşmesi ve büyümesi, kötü çalışma ve yaşama koşulları halkı dinden uzaklaştırmaktaydı. IV. Friedrich Wilhelm gibi tahtı ve kiliseyi bir araya getirmeye karar verdi. Böylece dindarlığı güçlendirirken, halkı birbirine kenetleyecek, sosyalizm ve komünizm gibi yeni filizlenmeye başlayan düşünce akımlarının yönetimi üzerindeki tehditlerini engelleyecekti. Şehirler içinde artan nüfusun da etkisiyle kiliselerin sayısı yetersiz kalıyordu. Kilise sayısının azlığı kiliseye olan bağlılığı azaltmaktaydı. Bu eksikliğin giderilmesi için 1888 yılında “Protestan- Kilise Yardım Derneği”ni (Evangelisch-Kirchlichen Hilfsverein) kurdu. Bu derneğin amacı bütün Almanya çapında çalışmakken, iki yıl sonra “Berlin için Protestan Kilise İnşaatı Derneği” (Evangelische Kirchenbauverein für Berlin) özel olarak Berlin ve çevresi için kurulmuş, yönetimine İmparatoriçenin hamisi Baron von Mirbach getirilmiştir (Krüger, 1995, 206-207). Dernek 1892 yılından itibaren düzenli olarak her sene 3 veya 4 kilise inşa ettirmiştir (Krüger, 1995, 213).

II. Wilhelm ayrıca 12. ve 13. yüzyıllarda Almanya İmparatorluğu’nu yönetmiş olan ve Kutsal Alman İmparatorları olarak anılan Hohenstaufen hanedanlığının gücünü tekrar restore etmek ve yeni kurulan İmparatorluğu Gotlardan, Bizans, Normandiya ve Lombardi’ye kadar uzanan bu geniş kültürel mirasa ortak etmek istiyordu (Krüger, 2008, 69-71). Bunun etkisiyle mimari faaliyetlerinde özellikle ortaçağ mimarisine ve ortaçağ Alman eserlerinde görülen Bizans etkisine yer vermiştir.

II. Wilhelm, I. Wilhelm gibi eski ve iyi olanı korumaya, eğer gözden düşüyse tarihsel gerçekliğe yaklaşmak için yeniden tazelenmesine inanıyordu (Krüger, 1995, 199). Mimari projelerinde de bu görüşlerinin bir uzantısı vardır. Kroll O’nun bunu gerçekleştirme çabasını, “oyuncu, süslü bir kompozisyon” olarak adlandırır. “Her duruma uyan, atmosferik resimlerden oluşan bir fantezi dünyası” yarattığını yazar (Kroll, 2002, 79-93).

Bu dönemde ortaya çıkan bir diğer etki milliyetçilik ideolojisi olmuştur. Üslup tartışmaları içinde hep bir alt başlık olarak var olan milliyetçilik fikri 19. yüzyılın

ikinci yarısı ile beraber mimarlık kuramcıları tarafından tek başına tartışılmaya başlanmıştır.

Almanya'nın Avrupa kimliğine mi dahil olacağı yoksa Alman uluslarının çerçevesi içinde mi sınırlı kalacağı tartışılırken, uluslararası bir yapısı olan klasisizm ile canlandırılışları, dini ve yerel tezlere ve milliyetçi temellere oturtulan ortaçağ üsluplarının arasında bir çekişme ortaya çıkarmıştır (Schwarzer, 1995, 128). Bu çatışma, milliyetçi ideolojinin içinden çıkan ama üslup ve söylemleriyle birbirinden ayrılan milliyetçi akımların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

Yüzyılın ikinci yarısı ile beraber, özellikle 1871 yılında İmparatorluğun kurulması ile Klasisist ve ortaçağ canlandırıcılığı akımlarının çatışması yerine bu iki akımın birlikte kullanımını savunanlar oldu. Hubert Stier bu yeni üslubu Alman Rönesansı olarak adlandırmıştır (Schwarzer, 1995, 130-132). Hem Antik Yunan sanatının harmoni ve sadelik idealleri, hem de ortaçağın güçlü ifade ve karmaşıklığı Alman mimari milliyetçiliği içinde yer buldu. Yeni dünya düzeni içinde önemli bir yeri olan İngiltere ve Amerika örneklerinden yararlanmak ve Alman kimliğini göz ardı etmeden, yerel farklılıkları yenilikçi uluslararası gelişmelerle bütünleştirerek Almanya için bir üslup yaratmak da tartışılıyordu (Schwarzer, 1995, 130). Bu yüzyılda, özellikle dünya sergileri ile beraber başka ülke sanatlarının tanınmaya başlanmasıyla, Alman sanatının İngiltere ve Fransa gibi ülkelerin örnekleriyle karşılaştırıldığında yetersiz kaldığı fikri yaygınlaştı. Fransa ve Almanya arasındaki politik gerginliğin de etkisi ile İngiliz sanatı Alman sanatı üzerinde etkili olan uluslararası sanat akımı oldu. Mimarlıkta bu fikri savunan kuramcılar İngiliz mimarlığının benzer iklim, sosyal ve ekonomik koşullarda yaşayan toplumlar için uygun olan uluslararası değerlere sahip ulusal bir mimarlık olduğunu düşünüyorlardı (Schwarzer, 1995, 138-139). İngiliz milli mimarlık akımı da temelinde Gotik mimarlığın canlandırılmasına dayanırken Asya kültürlerinin, özellikle Japonya'nın etkisi ile referanslarını tarih veya soyut dünyadan değil, doğadan alan bir süsleme üslubu yarattı ve bu özelliği ile Alman sanatı için iyi bir yol gösterici olduğuna inanılıyordu (Schwarzer, 1995, 141).

Bu görüşler, bazı çevreler tarafından milliyetçilik karşıtı görülürken, 1880 ve 1890'lı yıllarda onlara karşı, ortaçağ toplumu ve onun homojen etnik yapısına özenen, modern şehircilik ve kapitalizme karşı çıkan daha tutucu bir milliyetçilik kavramı ortaya çıktı. "Uyuyan dindar Alman ruhunu" uyandırmak için çiftçi kültürü ve feodal

Hristiyanlığı bir araya getiren akım, milliyetçiliği yeni pazarın iş gücü ve mal bağımlılığına karşı bir direniş olarak görüyordu (Schwarzer, 1995, 130-131). Tutucu milliyetçilik ideolojisi içinde halk; orta sınıf değil köylü, çiftçi, asker ve işçiler gibi orta sınıfın kendini tanımlamakta kullandığı üniversite eğitilmiş profesyoneller çerçevesinin dışında kalan büyük çoğunluğu kapsıyordu. Bu ayrım, “açgözlü sanayici ve dürüst çiftçi” propagandasının güçlenerek, ilerleyen yıllarda orta sınıfa ve ideolojinin bir başka temel unsuru olan çok uluslu düzenden kopma çabasıyla beraber, Yahudi ve yabancılara karşı bir nefret söylemine dönüştü (Schwarzer, 1995, 152-153).

Tutucu milliyetçilik anti-modern bir söyleme sahipti. Dış etkilerden uzaklaşma çabası uluslararası bilimsel eğitimin de reddine sebep olurken, Alman ruhunun kökeninde yer aldığına inanılan irrasyonellik ve bireysellik özellikleri önem kazandırdı (Schwarzer, 1995, 153-154). Bu bireysellik kavramı, özgür bireysellikten çok, modern öncesi feodal toplum ve din ile bağlantılıydı ve ulus-devletin yerine konuluyordu (Schwarzer, 1995, 156).

Bu fikri savunan düşünürler “gerçek insanların” sanatının yaratılmasının gerekliliğine inanıyordu. Bu sanat, modern endüstriyel şehrin dışında kırsal bireysellik ve Hristiyanlığın bir araya gelmesi ile yaratılabilirdi; bu da, sanat, laik otoritenin, sanayicilerin ve orta sınıfın kontrolü altında olduğu sürece mümkün olamazdı. Alman sanatının o dönemdeki durumunun sorumlusu da Klassizm, Oryantalizm, İtalyan Rönesansı ve Barok gibi yabancı sanat akımlarıydı. Bu akımlar sebebiyle Alman Rönesansının yükselişi engellendi ve Alman hayatına uzak güzellik ve zevk tanımlarının ithalatına sebep oldu. Alman halkının diğer Avrupa halkları ile arasındaki farkları vurgulamaları gerekiyordu (Schwarzer, 1995, 154-155).

Milliyetçi akımlar özlerinde; şehirli bireye karşı saldırı, aristokrasinin kültür ve daha bir çok alanda otoritesinin düşüşüne verilen tepkilerdi. Amaçları devleti meşrulaştırmaktı. Ticaretin keyfi ve yüzeysel mekanizmasına dönüştürülmüş bir şehirli bireysellikliğine karşı milliyetçilik disiplin vadediyordu. Mimarlıkta yaşanan hızlı değişimler yeniden düzenlenen disiplin temelli bir bütün içinde eritmeye çalışılıyordu (Schwarzer, 1995, 159).

3.1.1 Üslup Tartışmaları

Çağdaş mimarlık için hangi üslubun kullanılması gerektiği tartışılırken öne çıkan kamplar Antik Yunan mimarlığı, dairesel ve sivri kemerli ortaçağ mimarlıkları ve bunların sentezleri idi.

19. yüzyıl öncesi Almanya’da Yunan mimarisi, çağdaş sanat için bir model olarak görülüyordu ki bunda mimarlık konusunda yazıları sınırlı olsa da Winckelmann’ın da etkisi vardı. Klasist kuramcı Christian Ludwig Stieglitz bunu 1792 yılında “büyük olabilmek için” eskilerin öğretisinin tek yol olduğunu yazarak açıklamıştır. Ona göre sadece Yunanlılar mimarlığı düşük bir seviyeden gelebileceği en yüksek noktaya taşımışlar ve arkalarında tarih boyunca değerini yitirmemiş kurallar bırakmışlardır (Stieglitz, 1792, VII).

19. yüzyıl içinde de Yunan mimarlığının etkisi devam etmiştir. Arkeolog ve Berliner Bauakademie’de hoca olan Aloys Hirt de 1809 yılında bir yapının güzelliğinin konstrüksiyonu ve fonksiyonundan gelmesi gerektiğini ve Yunan ve Roma mimarilerinin bu yönde doğru modeller olduklarını savunmuştur (Hirt, 1809, 12).

Yapının formunun amacına uygun olması ve süslemelerin kendi içinde, bulundukları yere ve yapının fonksiyonuna uygun bir anlamları olması, Yunan mimarlığını dönemler üstü bir seçim yapıyordu (Kruft, 335-337).

I. Ludwig’in mimari olan Leo von Klenze 1821 yılında yayınladığı Toskana tapınakları hakkındaki araştırmalarında “toplumsal bir zincirle tüm zamanların mimarlıklarıyla bağlantılı” olduğuna inandığı antik dönem mimarlığına odaklanmıştır.

Statik, malzeme ve konstrüksiyonun Yunanlılar tarafından kusursuz bir şekilde çözüldüğüne inanan von Klenze tüm zamanların mimarisi olmasının karşısında bir neden göremez. Ona göre mimarlığın yapısal ve malzemesel özellikleri doğadan gelen evrensel olgulardı ve bu nedenle de Antik Yunan için doğru olan seçimler Alman toprakları için de doğrudu (von Klenze, 1821, 7-8). Von Klenze Hristiyanlığın ahlaki temelini de Antik Yunan kültüründen geldiğine inanıyordu. “Gerçek, özsel ve müsbet” bir mimarlık olan Yunan mimarlığı “gerçek, özsel ve müsbet” olan Hristiyanlığın mimarisi olmaya uygundu. Klenze, kitabının önsözünde mimarlığın din, devlet ve toplumun emrinde olması gerektiğini yazar. O’na göre mimarlığın devlet tarafından kontrol edilmesi, mimari kural ve formların umumi

olarak yayılması, dönemin çalışmalarına tek bir yönün verilmesi gerekir (von Klenze, 1822, 7).

Gottfried Semper'in klasist mimari kuramı içinde ise Paris'te tanıştığı Hittorf ve antik Yunan mimarisinde çok renklilik (polychromie) teorisinin etkisi vardır (Kruft, 1991, 355). Rönesans'a kadar mimariye hakim olduğunu düşündüğü çok renkliliğin Rönesans'la beraber "barbarca" tek renkliliğe çevrildiğini yazan Semper'e göre mimarlık ihtiyaçtan doğmaktaydı ama organik gelişimi ancak özgür bir ortamda mümkündü (Semper, 1834, 20). Yunan mimarlığında da çok renkliliği yaratan demokratik ortam olmuştu ve 19. yüzyıl Almanya'sının ihtiyacı olan da doğasının renklerini kabullenmekti (Semper, 1851, 8). Semper, dönemi için uygun bir üslubun oluşumu olasılığında ise karamsardı. "Hiçbir yerde yeni, tarihsel güç ve bilinçle desteklenen fikirler ortaya çıkmamakta" ve bu fikir doğana kadar uygun bir "mimari kılıf" uydurmak ve en iyi şekilde geçmişe dönmek gerekmektedir (Semper, 1869, 31).

Klasist kuram soyut ve akılcı yapısı ile tanımlanırken, ortaçağ üslupları mistik etkileri ile öne çıkıyorlardı. Bunun yanında Klasist üslubun Batı dünyasını kapsayıcı yönünün tersine ortaçağ üsluplarına yerel Alman kültürü ile doğrudan bir ilişki tahsis edilmişti. Buna ortaçağ mimarlığının Hristiyan ruhunu en iyi somutlaştıran üslup olduğu inancı da eklenerek bu üsluplar, Alman ulusunun ve topraklarının "resmi dili" ve "çağın ruhunun (Zeitgeist) fiziksel formu" olarak tanımlanıyorlardı (Schwarzer, 1995, 53-54). Schwarzer'e göre, ortaçağ üsluplarının yeniden canlandırılışı hem uluslararası Klasisizme hem de aydınlanmaya karşı bir direniş, mantığa karşı "ruh ve duyuların başkaldırısıydı" (Schwarzer, 1995, 129). Ortaçağa kaçış isteğinin arkasında endüstriyel bireyin kültürel kimlik arayışı, endüstri devrimi ile birlikte değişmeye, kalabalıklaşmaya, kirlenmeye başlayan ve ahlaki değerlerini yitiren şehirlerden, geçmişin şehirlerine dönüş isteği yer alıyordu (Landwehr, 2012, 9-10).

Almanya'daki Neo-gotik yapılar İngiliz örnekleri ile benzerlik gösteriyorlardı ama bu benzerlikler daha çok Endüstri Devrimi ile gelen teknolojik ilerlemenin ürünleriydi ve milli-politik içeriği ile Alman Neo-gotiği İngiliz örneklerinden ayrılıyordu (Kruft, 1991, 364).

Gotik üslubun diğer üsluplar içinde Alman üslubu olarak öne çıkışının başlangıcı, Goethe'nin 1773 yılında yazdığı "Von deutscher Kunst" makalesi ve Kurtuluş

Savaşlarından sonra Schinkel'in "Dom als Denkmal für Befreiungskrieg" tasarımına bağlanır. 1840'lı yıllarla beraber Gotik üslubunun tartışmaya ağırlığını koyduğu görülür. 1842'de Köln Katedrali'nin inşasının tamamlanması için çalışmaların yeniden başlaması da bu üslubun Almanya'daki etkisinin göstergelerinden biridir (Beeskow, 2005, 53, Schwarzer, 1995, 50).

Gotik mimarinin kullanımını savunan kuramcılar arasında tezleri bakımından oluşan gruplanmalar gözlemlenir. Gotik mimarinin malzeme, taşıyıcı sistem ve kompozisyonu, yani materyalist ve mimari değerleri nedeniyle seçilmesinin gerektiğine inananlar ve politik ve ruhani ideolojilerin bir sembolü olarak bu mimariyi savunanlar vardır. Bütün bu kuramcıların ortak noktası ise dönemlerinin gerçeklerinin her zaman yarattıkları kuramsal çerçeveye sığmamasıdır. Alman Hristiyan dünyasının maddi ve manevi kültürünün çağdaş endüstri kültürü ile bağlantısının kurulması için çaba harcayan kuramcılar, aydınlanma çağından itibaren Avrupa hayatında baskın rol oynayan laiklik fikrini göz ardı etmiş, bunun yanında iklim ve yerel malzemeye verilen önem, orta sınıf Avrupalısının kültürel, politik ve ekonomik ihtiyaçlarını her zaman karşılayamamıştır (Schwarzer, 1995, 69).

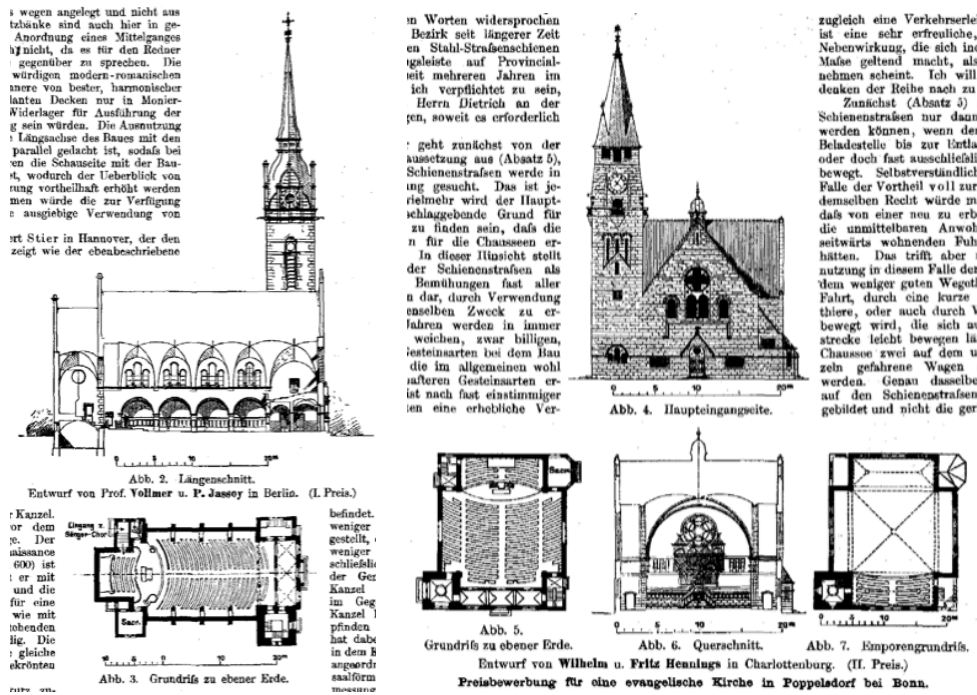
Friedrich Schlegel Gotik mimari hakkındaki görüşlerini 1806 yılında yayınlanan "Hollanda, Ren Bölgesi, İsviçre ve Fransa'nın bir bölümünde yapılan bir Geziden Mektuplar" da anlatır. Köln Katedralini ziyaretinde klasik düşünce sistemi tabirlerini kullanarak, yapının "oranlarının güzelliğini, sadeliğini, süslemelerin oranlarını, büyüklüğünün kolaylığını" över (Kruft, 1991, 338-9). Karl Friedrich Schinkel ise mimarlık eğitimi için bir kitap yazmayı planlamış ve bu kitap için yıllar içinde farklı ideolojilerin hakim olduğu 5 ayrı taslak²¹ hazırlamıştır. Milli-romantik eğitim kitabı taslağında mimarlık, düşüncelerin taşıyıcısı görevini üstlenir. Bu kitapta antik dönem malzeme, Gotik ise ruhla özdeşleştirilmiştir ki Schinkel'in bu taslak üzerinde çalıştığı dönem, Kraliçe Luise Mezar Şapeli, Petrikirche ve Befreiungsdom gibi Gotik tasarımlar üzerinde çalıştığı döneme denk düşmektedir (Kruft, 1991, 341-342).

Savunmasında, iklim ve malzeme gibi somut gerekçeler kullanılsa da Gotik üsluba asıl üstünlük kazandıran yönü ruhani yanıdır ve mesela Semper gibi kuramcılar, Neo-gotik savunucularının, politik ve Katolik temelli gerekçelerle mimarlık kuramını

²¹ 1803-05 yılları arasında yazılan taslak Romantik, 1810-15 Milli-Romantik, 1825 Klasik, 1830 teknik ve 1835 (lejitimist) monarşi destekçisi olarak tanımlanır.

ideolojilerini beslemek için araçsallaştırdıkları gerekçesiyle reddetmişlerdir (Kruft, 1991, 361).

Bu tezleri kullanan Gotik savunucularından olan “Kölner Domblatt”ın redaktörü August Reichensperger ortaçağda kilise, din ve sanat arasındaki birliği, ortaçağ sanatının kural ve geleneklerini hatırlayarak yeniden oluşturmayı amaçlamıştır. Reichensperger’e göre Gotik, Hristiyan, milli ve evrensel bütün yapı tiplerine uygundu (Kruft, 1991, 362-63). Mimar Carl Albert Rosenthal’a göre ise Gotik yapıların güzelliği insanın Tanrı’ya ulaşma çabasından, dengeleri ise gerginlik hissini ifade edişlerinden geliyordu ve biçimin kütleye, ruhun malzemeye üstünlüğünü sembolize ediyorlardı²². Rosenthal gibi daha bir çok kuramcı için dönemlerinin ruhani çöküşü, laikliğin öne çıkışı ile mimarının çöküşü arasında doğrudan bir ilişki vardı ve “toplumsal ruha”, Hristiyanlığa, geri dönmek gerekiyordu. Ortaçağ üsluplarına dönüş de bunun parçalarından biriydi (Schwarzer, 1995, 57-60).

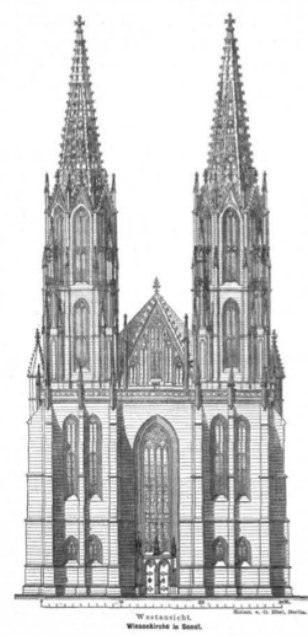

Şekil 3.11 : Bir Protestan Kilisesi Tasarımları, Poppelsdorf, Bonn (Centralblatt der Bauverwaltung, 16.12.1899, 598-599).

Ortaçağ üsluplarının dini mimari ile ilişkisi 1898 yılındaki Alman Protestan Kiliseleri Konferansı’nda yayınlanan 1861 yılında karar verilmiş olan Protestan

²² Rosenthal, Carl Albert, 1844, “Was will die Baukunst eigentlich?”, Allgemeine Bauzeitung - 9 (1844); S. 268 – 274 (<http://www.cloud-cuckoo.net/openarchive/Autoren/Rosenthal/Rosenthal1844b.htm>)

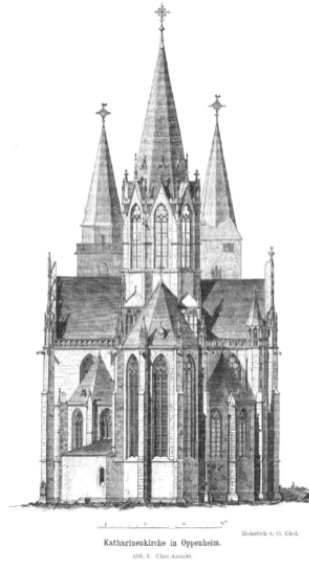
kiliselerinin uyması gereken tasarım kurallarında da görülür. Onyedili kuraldan oluşan listede kiliselerin tasarımlarında, iç ve dış mekanlarda alınması gereken bütün kararlar düzenlenmiştir. Bu kuralların üçüncüsü, Protestan bir kilisenin sahip olması gereken ciddi ve soylu sadeliğin tarih içinde geliştirilmiş ve kiliseler için kullanılmış üsluplarla sağlanabileceğidir (Centralblatt der Bauverwaltung, 25.06.1898, 304-305). Bu kararların etkisi, Protestan kiliseleri için açılan yarışmalarda tasarımların Gotik üslupta yapılmasının yarışma şartlarında yer alışında da görülür (Centralblatt der Bauverwaltung, 16.12.1899, 597), (Şekil 3.11).

Şekil 3.12 : Wiesen Kilisesi Batı Cephesi (Centralblatt der Bauverwaltung, 14.10.1882, 371).

Ortaçağ mimari üsluplarına verilen önem restorasyon çalışmalarındaki artışlarda da göze çarpmaktadır. Bu restorasyonların dönem mimarları için bir eğitim görevi, gördüğü düşünülüyordu. Bunun örneklerinden biri olan Soest'deki Wiesen Kilisesi'nin restorasyonu önemli ortaçağ eserlerinden birinin yeniden canlandırılması olarak "Centralblatt der Bauverwaltung"da yer alıyordu. 1846'da başlayan restorasyonun onu finanse eden Prusya Kralları tarafından eski Alman sanatının öğrenileceği canlı bir okul olması istenmiştir (Centralblatt der Bauverwaltung, 14.10.1882, 370-372), (Şekil 3.12). Oppenheim'daki Katharinen Kilisesi'nin restorasyonu da Alman ortaçağının mimari başarılarından birinin canlandırılmasıdır. 13. Yüzyılda Romanesk üslupta inşa edilen kiliseye daha sonra Gotik ekler yapılmıştır ve geç Gotik sanatının önemli örneklerinden biridir. Ortaçağ mimarisine

verilen değerin artışıyla 1835 yılında bu eserin de eski görkeminde kavuşturulmasına karar verilmiş, 1873 yılında “Katharinen Kilisesi Restorasyonu Derneği” kurulmuştur. Kilisenin restorasyonu bu dönemdeki bir çok eski anıtın restorasyonu gibi savaşlar sonrası yıkılan Almanya’nın birleşerek yeniden doğuşu ile özdeşleştirilir (Centralblatt der Bauverwaltung, 08.06.1889, 204-206), (Şekil 3.13).

Şekil 3.13 : Katharinen Kilisesi Koro Cephesi (Centralblatt der Bauverwaltung, 08.06.1889, 205).

19. Yüzyıl Alman anıtlarında sıkça kullanılan ve Alman Çeşmesi’nin de üslubu olan Rundbogenstyl (Dairesel kemer üslubu) de Almanya’da 19. yüzyılda milli bir mimari üslup yaratma tartışmaları içinde önemli bir yer tutmuştur. Bu üslup hakkındaki literatür incelendiğinde Neo-romanesk üslupla büyük benzerlik gösterdiği görülür. Hatta, 19. yüzyılın ilk yarısında Neo-romanesk ve Rundbogenstyl eş anlamlı olarak kullanılmaktadırlar. Onları farklılaştıran önemli nokta, Rundbogenstyl’in tek bir tarihi mimari üslubun örnek alınarak yeniden kullanımı değil, erken ortaçağ üsluplarının özelliklerini Roma mimarlığının izlerini taşıyan Bizans mimarlığı ve Rönesans’ın klasik mimarlığının öğelerinin bir araya gelerek, belirli bir üsluba ait olmayan, yeni bulunmuş motiflerle tamamlanmasıyla oluşmasıdır. Rundbogenstyl Romantik Klassizmin bir parçası olarak da görülür. Romantik öğeleri daha baskın konumdadır ama “katı kompozisyon, aynı öğelerin tekrarı, ve direk yapısal ifadeye vurgu” ile Klasik Rasyonalizmle aynı çizgidedir. Döhmer’in bu üslup için “tezat üslup yönelimlerinin terminolojik bir özeti sayılabilir” tanımlaması da üslubun bu özelliklerine vurgu yapar (Döhmer, 1976, 23).

Döhmer; Rundbogenstyl'in ortaya çıkışını, dönemin üslup tartışmalarının düz atkı-kemer karşıtlığına indirgenmesine bağlar. Problemin tarihi bir bağlamdan strüktür bağlamına taşınması; erken Hristiyanlık, Bizans, 14. yüzyıl mimarlığı öğelerini bir araya getiren, tarihi yönden daha az spesifik bir üst terim oluşmasını sağlamıştır. Rundbogenstyl, Schinkel okulunun klasik Yunan prensiplerini temel alan mimarisi ile Gotik, sivri kemer üslubu, arasında bir arabulucudur (Döhmer, 1976, 23). Bunun yanında savunucuları tarafından, iklime ve modern gereksinimlere olan uygunluğu, yerel malzeme ve alışlagelmiş yapım tekniklerinin kullanımı, kolay ve ucuz oluşuyla Gotiğe, yapısal ve fonksiyonel olarak esnekliği ile de klasik düz atkı sistemine göre daha kullanışlı görülüyordu (Dolgener, 1993, 38). Bullen'a göre ise Rundbogenstylin "temel özelliği, süssüz sadeliği içinde Gotik üsluptan farklı olmasıydı" (Bullen, 2003, 7).

Rundbogenstylin savunucuları arasında da Neo-gotikte olduğu gibi tartışmaya dini yönden yaklaşanlar vardı. Christian Charles Josias von Bunsen mimarlık kuramı tartışmalarına dini mimari çerçevesinden katılanlardandır ve kilise mimarisinde erken dönem Hristiyan üslubunun kullanımını savunuyordu. Von Bunsen, Roma bazilika yapılarının Protestan kiliseleri için en uygun yapı tipolojisine sahip olduğuna inanıyordu. Bu konuda Prusya Krallığının temsilcisi olarak Roma'da bulunduğu 1824 yılında "Hristiyan Mimarisi üzerine Tezler" adlı bir çalışma yayınlamıştı. Yunan, Roma ve ortaçağ mimarlıkları arasında bir devamlılık gören ve ortaçağ Alman mimarlığının anlaşılabilmesi için bu bağlantının incelenmesinin zorunlu olduğuna inanan Bunsen, 17. ve 18. yüzyıl mimarlıklarını ise reddediyordu. Ona göre, erken Hristiyanlık dönemi mimarisi evrensel bir çözüm, bazilika yapı tipi ise Hristiyanlık ve batı ülkeleri mimarileri için en kullanılabılır tarz idi (von Bunsen, 1842, VI/37).

Rudolf Wiegmann da dönemin üslup karmaşasından uzaklaşmak ve mimarlığı canlandırmak için kilise mimarlığının kullanılmasının gerektiğini savunmuştur. Ona göre Hristiyanlığın mimariye etkisi, onu Antik Yunan mimarlığının nesnelliğinden uzaklaştırarak bu mimarlığın geometrik formlarını bireysellikle zenginleştirmiş olmasıydı (Wiegmann, 1841, 210). Gotik, ona göre, Rönesans tarafından önu kesilmeden önce zaten mükemmelleşmişti. Bu nedenle, tekrar ele alınması halinde geliştirilmesi mümkün değildi ve tek yapılabilecek olan yapılmış olanları kopyalamak olacaktı. 14. Yüzyılda Gotik denemelerle kesilmiş olan Rundbogenstyl

ise hala gelişmeye açıktı ve Alman topraklarının iklim, malzeme ve ihtiyaçlarına uygunluğu onu hala kullanışlı kılıyordu. Mantıksal mimari prensipleri ve güçlü form hazinesi ile güncel bir üslup yaratımının başlangıç noktası olabilirdi (Wiegmann, 1841, 213).

Heinrich Hübsch 1828 yılında yayınlanan ve o dönem mimarlık dergilerinde sıkça görülen bir başlığa sahip “Hangi üslubu kullanmalıyız?” yazısında dönemin üslubunun tespit edilmesinde geçilmesi gereken geniş açıklıklar ve malzemede tasarruf gibi dönemin teknoloji ve malzeme gerçeklerinin göz önünde bulundurulmasının üzerinde duruyordu. Mimari üslupları düz atkı ve kemer mimarlıkları olarak iki “orijinal üsluba” ayırmıştı. Hübsch, mimarın görevinin gündelik ihtiyaçlar için tasarım yapmak olduğunu düşünüyordu. Malzeme ve konstrüksiyonun ilişkisinin iklim ve kültürü de göz önünde bulundurarak üslubun oluşumunu sağlaması gerekiyordu. Tasarım “Gestaltungselement” yani tasarım öğeleri tarafından belirlenmeliydi ki bunlar insanın rahatlığı ve ihtiyaçları doğrultusunda iklim ve yerel malzemenin etkisi ile ortaya çıkarlardı. Hübsch’ün bu görüşü onun Klasist mimariden uzaklaşmasına sebep oldu. Yunan mimarisi mermer kullanımı ile Alman dünyasının taş ve ahşap temelli mimarisine uymazken, iklimsel açıdan da daha eğimli çatılara ve doğal ışık alabilmek için büyük pencerelere ihtiyaç duyulan bir bölgeye uygun değildi (Hübsch, 1992, 95-96). Hübsch antik mimarlığa prensip olarak karşı değildi ama çağdaş mimarlığın ihtiyaçlarına cevap vermediğini düşündüğünden, evrensel bir üslup olduğu iddiasını sorguluyordu. Yunan mimarisinden örnek alınması gereken sadelik ve strüktürel dürüstlüğüydü ki Rundbogenstyl de süsten yoksun duvarları, mimarının önemli öğelerini saklamayan süslemeleri ile bu özelliklere²³ sahipti (Kruft, 1991, 352; Hübsch, 1992, 90-91).

Rundbogenstyl ona göre sadece dönemin strüktürel beklentilerini karşılamıyor, ideal güzelliğe daha çok yaklaşıyordu. Roma mimarlığı düz atkı ve kemer sistemleri arasında bir çatışmayı barındırırken, Bizans ve Romanesk mimarının 12. yüzyıldan kalma Koblenz’deki Maria Laach Manastırı gibi yapıları tonoz ve kubbeleri ile ideal örneklerdi (Şekil 3.14; Şekil 3.15). Maria Laach Kilisesi için gördüğü en güzel kilise

²³ Hübsch’ün Rundbogenstyl’in dönem mimarlığına uygunluğu hakkındaki tezi ondan önce Yunan mimarlığı ve Gotik mimariyi savunanların fonksiyonel, strüktürel vurguları ile benzerlik gösterir. Bu da Kruft’un da üzerinde durduğu gibi üslup tartışmaları sırasında öne sürülen gerekçelerin aslında üslup tercihlerini destekleyici “bahaneler” olarak görülebileceğini gösteren kanıtlardan biridir (Kruft, 1991, 353).

olduğunu söyleyen Hübsch, Rundbogenstylin de en başarılı örneği olduğunu yazmıştır (Hübsch, 1992, 91).

Şekil 3.14 : Maria Laach Manastırı (Url-10).

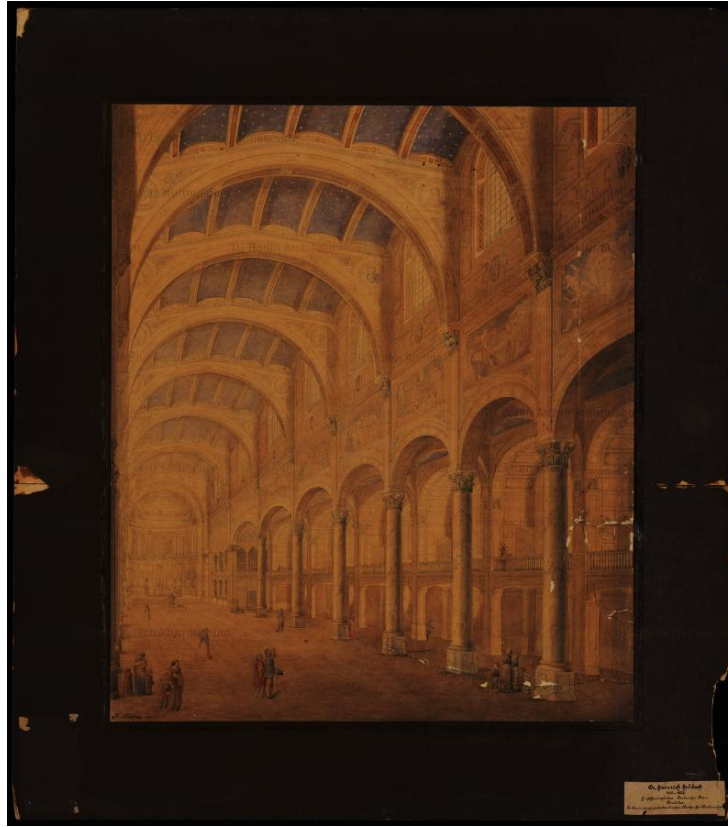
Şekil 3.15 : Maria Laach Manastırı (Url-11).

Sonuçta; ona göre, yeni üslup Rundbogenstyl'e yakın, eğer Rundbogenstyl Klasist etkiler sebebiyle sonlanmasaydı geçireceği doğal evrim sonucu ortaya çıkacak olan üslup olmalıydı (Hübsch, 1992, 99).

Hübsch kendi gerçekleştirdiği projelerde de Rundbogenstyl'i kullanmıştır (Şekil 3.17; Şekil 3.18). Karlsruhe'de inşa edilen Sanat Salonu tasarımı Hübsch Rundbogenstyl'i kullanmış Alman Romaneski ve İtalyan erken Rönesans üsluplarını yeni, modern bir üslupta bir araya getirmiştir. Dışarıya çıkma yapan girişte serliana motifinden esinlenilmiş üç pencere tasarım yapıya kutsallık kazandırmak için kullanılmıştır. Serliana tipi pencereler girişin iki yanında yapının bütün cephesi boyunca tekrar edilmiştir (Philipp, 2000, 176), (Şekil 3.16).

Şekil 3.16 : Kunsthalle, Karlsruhe (1840) – Ana Cephe (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 10300).

Şekil 3.17 : Protestantische Kirche, Karlsruhe – İç Perspektif (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 8197).

Hübsch'ün mimarlık kuramı, içinde yerel etkenler önemli bir yere sahip olduğu için uluslararası bir kuram değildi ama milliyetçilik sınırlaması da yoktu. Yerel etkenler komşu topraklarda aynı mimarinin doğuşuna sebep olabilirdi ve uluslar bu noktada bir etken değillerdi (Schwarzer, 1995, 129).

Şekil 3.18 : Trinkhalle, Baden-Baden (1842) (Url-12).

Rundbogenstyl'in Almanya'da kayda geçen ilk örnekleri 1815 sonrası Ren kıyılarında görülmeye başlar (Dolgnier, 1993, 33). Dolgnier, bunun arkasında, hem bu bölgenin geç Romanesk dönemden kalma eserlerinin taşıdığı geleneği, hem de bölgesel geleneklerine dönerek Prusya'dan bağımsızlıklarını alma isteklerinin dışavurumunu görür (Dolgnier, 1993, 32). Yüzyılın sonuna doğru II. Wilhelm'in de seçimi olan Rundbogenstyl "gerçek Alman üslubu" olarak görülmeye başlanmıştı. Hilfsverein'in kuramcılarından olan von Mirbach, Alman Çeşmesi'nin mimarı Max Spitta'nın tasarımlarından biri olan ve Neo-romanesk üsluptaki Gnadenkirche'yi Alman üslubunda olarak tanımlar ve bu üslubun İmparatorluğun Hohenstaufen kontrolündeki parlak döneminden kalma "gerçek eski Alman mimari" üslubu olduğunu ve en iyi örnekleri Alman kavimleri tarafından verildiği için Romanesk olarak adlandırılmaması gerektiğini söyler. Kökleri eski Hristiyan ve Bizans mimarisine dayanan ve böylece İtalyan ve Bizans kültürünün karşılıklı etkileşimini içinde taşıyan bu üslubu, Büyük Karl²⁴ Ravenna'dan almış ve Ren kıyılarındaki

²⁴ Von Mirbach'ın bahsettiği sanatsal dönem Germen İmparatorluğu'nun 9. ve 11. yüzyıllar arasındaki eserleridir. Şarlman 9. yüzyıl başında Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun başlangıcı olarak görülen Karolenj İmparatorluğu'nun başına geçmiştir. Bu yüzyılda Germen kavimlerinin sanatlarının yanı sıra İmparatorluğun hakim olduğu toprakların sanatlarından da etkilenecek ortaya çıkan eserlere ve döneme karolenj adı verilir. Şarlman döneminde Konstantin dönemi yapıları, "tek bir Hristiyan İmparatorluğu'nun yeniden doğuşu fikrini anlatmak ve yaymak açısından [...] sık kullanılan modeller haline gelirken, bu eski kiliseleri kapsayan büyük bir restorasyon faaliyeti de görülür (Gianandrea, 2012, 848; Miles, 1993, 18).

10. Yüzyıl ve 11. yüzyıl içinde ise Kutsal Roma İmparatorları I., II. ve III. Otto'nun hükümdarlıkları sırasında ortaya çıkan sanat üslupları da güçlü uluslararası izler taşırlar. Bu izler içinde, II. Otto'nun bir Bizans prensesiyle evlenmesinin de etkisiyle, güçlü bir Bizans etkisi görülür ve bu iki yüzyılın

kalesini bu üslubun mozaikleri ve sütun sıralarıyla süslemiştir. “Alman kalbi ve duyusunun gelişimi onun içinde somutlaşmıştır, gençliğin coşkusu alaycı taşkınlıkla, ateşli şevk derin melankoli ile birleşmiş ama hepsi içten, çocuksu yanlışsız ve yapmacıksız bir gerçeklikle mühürlenmiştir.” Normanlar bu mimariyi İngiltere’ye taşıdıklarında, Bizans ve Arap motifleriyle zenginleştirmişlerdir. Von Mirbach’a göre bu evrim gotiği yaratmış, bu nedenle de bu ara üsluba geçiş üslubu denmiştir (von Mirbach, 1902, 290-291).

II. Ludwig’in 1896 yılında yapılan anı şapelinde de monarşinin görkemini ve hanedanlığın eskiye dayanan tarihini vurgulayan Neo-romanesk üslup kullanılmıştır. Bunda şapelin inşasından bir sene önce inşa edilen Kayzer Wilhelm Anı Kilisesinin Neo-romanesk üslupta olması ve bu yapıyla II. Wilhelm’in bu üsluba kazandırdığı önemin de etkisi vardı (Landwehr, 2012, 91).

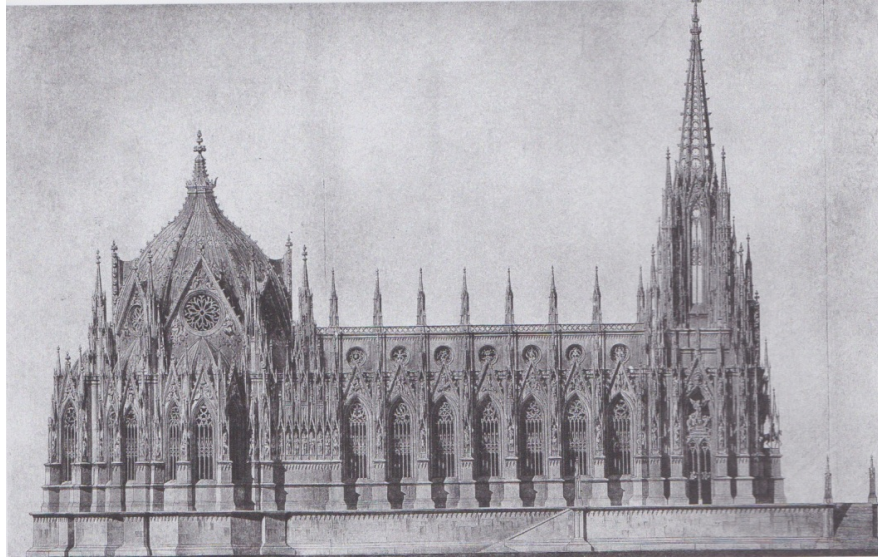
Tarihi üslupları birbiri ile karşı karşıya getiren görüşlerin yanında Schinkel gibi mimarinin gelişmesi için bu üsluplar arasında bir sentez yaratılması gerektiğine inananlar da bulunuyordu. Tarihi süslemelerin taklidinden çok yapım sistemlerinin incelenmesinin önemine inanan Schinkel’in Antik Yunan mimarlığından esinlenen yapıtlarında Gotik strüktür ve konstrüksiyon açıklığının izleri görülür (Schwarzer, 1995, 64-65). Ona göre Historisizm eski olanı tutmak ve tekrarlamak değildi, tarihi ilerletmek ve yeniyi yaratmak için tarihi kullanmaktı (Scharabi, 1993, 86).

Schinkel’in önemli yapılarının çoğunluğu Antik Yunan üslubundadır ama Berlin için tasarladığı Befreiungsdom (1816) ve yine Berlin’deki Kreuzberg Anıtı (1818-1820) için Gotik üslubu seçmiştir (Scharabi, 1993, 49), (Şekil 3.19; Şekil 3.20). Kreuzberg Anıtı’nın tasarımında dökme demir kullanan Schinkel, modern malzeme ve taşıyıcı sistemleri tarihi formlarla beraber, birbirleriyle çatışmadan, estetik bir şekilde kullanmayı başarmıştır (Philipp, 2006, 255). Friedrich Werdesche Kilisesi içinse Rönesans ve Gotik üslubun içinde bulunduğu tasarımlar sunmuş, Kral’ın tercihi üzerine yapı Gotik üslupta, tuğla ile inşa edilmiştir (Philipp, 2000, 180).

Alman İmparatorluğuna hakim olan sanatı bu imparatorların adı ile anılır. (Atroshenko, Collins, 1985, 109-115) Aachen’deki Palatine Şapeli Şarلمان tarafından yaptırılmıştır ve sözü gecen Bizans etkisinin önemli örneklerindendir. Ravenna’daki San Vitale Bazilikasının sadeleştirilmiş bir kopyası olan Şapel Roma’nın mirasçısı olduğunu iddia eden bir İmparatorluğun Bizans etkisini kabul etmesi açısından ilginçtir (Atroshenko, Collins, 1985, 63). Bu iki dönemin Alman mimarisi üzerinde bir diğer etkisi Ren kıyılarında inşa edilen ama 9. yüzyılda Norman ve 10. yüzyılda Hun saldırıları sırasında yıkılan yerleşimlerdir. Bu yerleşimler büyük Alman imparatorluklarını bu bölgeye bağlayarak, bölgenin 19. yüzyıl içinde önem kazanmasını sağlamıştır (Friedrich, 2002, 29-30).

Şekil 3.19 : Kreuzberg Anıtı (Url-13).

Şekil 3.20 : Kurtuluş Savaşları Anıtı olarak Katedral Tasarımı (Werquet, 2010, 219).

Schinkel'in yapısal eklektisizmine karşılık tipolojik bir eklektisizmi savunanlar da vardı. Bu görüşe göre yapılarda kullanılacak olan üsluplar yapıların amaçlarına göre seçilmeliydi. Bu yapılırken o yapıların tarih boyunca kullanımı ve çağdaş ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıydı. Örnek olarak Antik Yunan kültürünün dünyevi

güzellik ve akıl ile olan ilişkisi, onu sanat ve bilime ev sahipliği yapacak olan tiyatro, akademi ve müze gibi yapılar için uygun kılıyordu Demiryolu yapıları gibi inşaatlarda ise modern mimari öneriliyordu (Kruft, 1991, 353). Bu görüşün örnekleri Münih'te Friedrich von Gärtner'in yapılarında, Rundbogenstyldeki Ludwig Kilisesi (1829), Rönesans düzenindeki devlet kütüphanesi (1831-40) ve Roma zafer takları üslubundaki Zafer Kapısı'nda (1843-52) görülür (Schwarzer, 1995, 66-68). Bavyeralı mimar Leo von Klenze de Ingolstadt için tasarladığı askeri yapılardan bahsederken, bunları Bizans üslubunda yapmayı hiç düşünmediğini, böyle bir şeyin mimari, tarihi ve askeri yönden kabul edilemez olacağını, kullandığı üslubun Festungsstyl (kavramsal ve fiziksel olarak hisarlara uygun bir üslup) olmak zorunda olduğunu yazmıştır (Marcos, 2000, 114).

Klasist bir kuramcı olan Stieglitz 1834'de yayınladığı yazılarında eşit ağırlıkta gördüğü üç üslubun üzerinde durur. Akıl kategorisinde yatay Yunan mimarisi, romantik, dikey eski Alman, sivri kemer üslubu ve pitoresk, bu mimarilerin yatay ve dikey özelliklerinin birleşimi olan Bizans üslubu yani Rundbogenstyl. Bu üslupların yapılarda kullanımı hakkında Rönesans üslubunun saray, konut ve kamu yapılarında, Rundbogenstyl'in tiyatro, belediye sarayı, okul ve borsa tipi yapılarda, eski Alman üslubunun ise kiliselerde kullanımını uygun bulur. Üslup sorunu konstrüksiyonun gerekliliklerini takip eden bir dekorasyon sorunu haline gelmiştir (Kruft, 1991, 333; Philipp, 2000, 157).

3.1.2 Almanya'da Neo-Bizans Örnekleri

Alman Çeşmesi'nin tasarımında Rundbogenstyl kullanılmış ama bu üslubun farklı bileşenleri içinden Neo-Bizans tarzı bu yapıda ön plana çıkmıştır. Rundbogenstyl Almanya'da bir çok yapı için seçilmiş bir üslup olmakla beraber, Bizans etkilerinin güçlü bir şekilde hissedildiği yapılar Neo-romanesk veya İtalyan Rönesansı örneklerine göre daha azdır.

“Byzantium Rediscovered” kitabının yazarı, J.B. Bullen, Bizans mimarlığının yeniden canlandırılmasının arkasında, Gotik mimarlığın canlanmasında olduğu gibi, yerel kültürlerin köklerinin araştırılmasına sebep olan milliyetçilik tarafından teşvik edilmelerini ve egemen olan baskın üsluplara alternatif oluşturmalarını görür. İkisi de dönemini geçmişin ifadeleri ile tanımlamaya çalışmaktadır ama Bizans mimarisi Yunan kültürüne uzanan kökleri, Roma gelenekleri ve doğu kültürleri ile bağlantısı

ile Gotiğe göre daha “egzotik ve uzak” bir dünyaya aittir. Gotik tam anlamıyla Hristiyan olarak tanımlanabilir ama Bizans üslubu Hristiyanlığın en ilkel ve saf halini temsil eder. Bullen; Bizans kültürünün, aynı zamanda “taşkınlık, çöküş ve ahlaki bozuklukla” da özdeşleştirildiğini söyler ve bundan yola çıkarak Neo-Bizans üslubu için “aynı zamanda hem otoriter, hem romantik, hem de çürümüş bir kültür olarak görülen Bizans ve onun meçhul bir tarihin verileriyle, yanlış anlaşılmış sanatı, her hangi bir sebeple içinde yaşadıkları toplumların belirlenmiş davranış ve değerlerinin sınırında yaşadıklarını hissedenlerin yaratıcı sığınağı olmuştur” yazar (Bullen, 2003, 13). Bizans sanatı, “doğu ve batının arasında doğmuş, Yunan’dan gelen kökünün değerlerini taşıyan ama batı kültürüne de katkı sağlamış, egzotik ve Avrupa dışı imajıyla merkezi batı değerlerinden rahatsız olanların” tercih ettiği üslup olmuştur (Bullen, 2003, 13).

Avrupa’da Bizans sanatından etkilenen yapılar ağırlıklı olarak 19. yüzyıl içinde görülmeye başlar. Her ne kadar Rönesans döneminde Klasik sanata olan ilgi, hem Yunan hem Bizans örneklerini barındıran İstanbul’daki yapıların tanınmasıyla, Bizans sanatının da ilgi görmesine ve az sayıda da olsa Bizans sanatını örnek alan eserlerin ortaya çıkmasına neden olsa ve 17. yüzyılda Bizans el yazmalarının toplanması ile arşivler kurulsun da, 18. yüzyıl ile beraber Avrupa’yı etkisi altına alan Klasist akım bu ilgiyi azaltmıştır (Bullen, 2003, 6).

19. Yüzyıl başında Bizans üslubunun tanımlanmasında farklı çerçevelerin oluştuğu görülür. Bu dönemde Charlamagne ve Otto hanedanlığının Ren çevresindeki kiliselerinin Bizans üslubunda olduğuna inanılırken, Fransa’da Bizans kelimesi Romanesk olarak tabir ettiğimiz üslubu, İngiltere’de ise Sakson ve Normanların dairesel kemerli kiliselerini tanımlamakta kullanılıyordu. Yunanistan, Anadolu ve İstanbul’daki Bizans yapılarının yeniden keşfi bu tanıma daraltarak, Otto dönemi, Romanesk, Norman ve Bizans yapıları arasındaki farkın görülmesini sağladı (Bullen, 2003, 7).

Osmanlı topraklarındaki Bizans eserlerinin incelenmesinin zorluğu sebebiyle Avrupa’da bu üslubu kullanmayı seçenler daha çok Sicilya, Ravenna ve Venedik örneklerini tanıyorlardı ve özellikle bu kiliselerin en çarpıcı özelliklerinden biri olan iç mekanda kullanılan mozaiklerden etkilenmişlerdi (Bullen, 2003, 13). Bizans İmparatorluğu’nda, Justinian döneminde büyük bir inşaat faaliyeti görülmüş, Atina, Trabzon ve Ravenna gibi bir çok bölgeye yayılan bu faaliyet içinde, Ravenna’daki

mozaikler ve Ayasofya Kilisesi gibi kendisinden sonra gelen yapılar için örnek teşkil eden eserler ortaya çıkmıştır. İlk olarak VIII. yüzyılda ikonoklast hareket nedeniyle Bizans topraklarından çıkan sanatçılar, daha sonra ise 13. yüzyıl içinde Bizans'ın güç ve toprak kayıplarıyla bir şehir devleti boyutlarına düşmesi ile başka ülkelere çalışmaya başlamışlar ve deneyimlerini ve mimari üsluplarını bu ülkelere taşımışlardır. Venedik'deki San Marco, Palermo'daki Norman kiliseleri ve sarayları, Sicilya'daki Monreale, Cefalu ve Ravenna'daki bazı kiliseler bu şekilde, Bizans etkisi altında inşa ve dekore edilmiş örneklerdir (Bullen, 2003, 6), (Şekil 3.21; Şekil 3.22; Şekil 3.23). Alplerin kuzeyinde ise Büyük Karl ve Otto hanedanlığının Bizans kültürü ile olan yakın ilişkisi Aachen ve Essen'deki eserlerde Bizans etkilerinin görülmesine sebep olmuştur (Salzenberg, 1854, 8).

Şekil 3.21 : San Vitale, Ravenna, Justinian (526-547) (Url-14).

Şekil 3.22 : Palatine Chapel, Aachen, Charlamagne (792-805) (Url-15).

Şekil 3.23 : Capella Palatina (12. yüzyıl), 2006.

19. yüzyılda Almanya’da Bizans sanatına karşı yükselen ilgide 1820’li yıllarda erken dönem Alman resimlerinin Bizans’tan geliştiği fikrinin güç kazanmasının da etkisi vardır. Kuzey Avrupa ortaçağ sanatı ve özellikle Alman sanatının Bizans sanatının evrimleşmesiyle ortaya çıktığına inanan, bu konuda araştırmalar yaparak Almanya’daki Bizans araştırmalarına katkıda bulunan Boisseree kardeşler, 1780’lerin ortalarında Köln’de doğmuş, Friedrich Schlegel’in eğitimi altında ortaçağ sanatı ile ilgilenmeye başlamışlardır. Ren bölgesindeki kiliselerin hellenistik izler taşıdıklarını iddia ederek üsluplarını Neo-Grek olarak adlandırmışlardır. Onlara göre,

Yunan ve Roma mimarlıklarına dayanan bu üslup Gotik üslubun da kökeniydi. Böylece “Alman ortaçağının gerçek ruhu” dedikleri bu üslupla, antik dönem, erken Hristiyan dönemi ve Alman ortaçağı arasındaki devamlılığı sağlayan bir köprü kurmuş oluyorlardı (Bullen, 2003, 16-18).

Alman mimarisi içinde Bizans sanatının kullanımının gelişiminde üç hükümdar etkili olmuştur. Bunlar Bavyera kralları I. ve II. Ludwig ve Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm’dir.

I. Ludwig (1825-1848) hükümdarlığı boyunca gerçekleştirdiği inşaat faaliyetlerinde farklı üslupları bir araya getirmiştir. Uzun süre I. Ludwig’in mimarı olan ve iç mekan dekorasyonu ile bir Neo-Bizans mimarisi örneği olan Allerheiligen-Hofkirche’yi de tasarlayan Leo von Klenze, Klasist tasarımları ile bilinen bir mimardır ve Münih’in yeniden inşası sırasında yapılan Klasist Glyptothek (1816-30), Prophyläen (1854) ve Regensburg’daki Walhalla Anıtı (1830-42) onun yapılarıdır (Bullen, 2003, 18). Ludwig’in bir diğer mimarı Friedrich von Gärtner ise 1826 yılında Ludwig için çalışmaya başlamış ve Neo-romanesk üslubunun Bavyera’da gelişimine katkıda bulunmuştur (Şekil 3.24).

I. Ludwig Boisseree’lerin erken ortaçağ Alman resimleri koleksiyonunu satın alıp Münih’te Alte Pinakothek’de kalıcı bir sergi haline getirmiş (1826), ortaçağ ve erken Hristiyan sanatının saflığını yeniden yaratmayı amaçlayan Alman Nazarene ressamalarını Roma’dan çağırmış ve Romanesk ve Bizans mimarlıklarını bir araya getiren bir mimarlık ortaya çıkarmıştır (Bullen, 2003, 18/22).

I. Ludwig’i Boisseree’lerin dışında etkileyen bir diğer kişi ise Roma’da tanıştığı ve “Roma’daki Hristiyan Kiliseleri” (1823) çalışmasının yazarı Christian Charles Josias von Bunsen olmuştur. Her ne kadar von Bunsen’in Ludwig ile ilişkisi bölgesel ve mezhep farklılıkları sebebiyle daha sonra Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm ile kuracağı ilişki kadar güçlü olmasa da, Ludwig’in kendi adına yaptıracığı kilisesinin Yunan tapınağı değil bazilika planına sahip bir yapı olmasına karar vermesinde von Bunsen’in ortaçağ kiliseleri hakkındaki görüşleri etkili olmuştur (Bullen, 2003, 19-20). Bu kilise Münih’te yaptırdığı Allerheiligen-Hofkirche’dır. Bizans üslubunda inşa edilmiş olmasının bir diğer sebebi ise Kralın Sicilya’da gördüğü örneklerden etkilenmiş olmasıdır. Palermo’daki Capella Palatina’da yapılan bir ayinde gördüğü mozaiklerden etkilenerek böyle bir şapel yaptırmaya karar verdiği biyografisinde yer

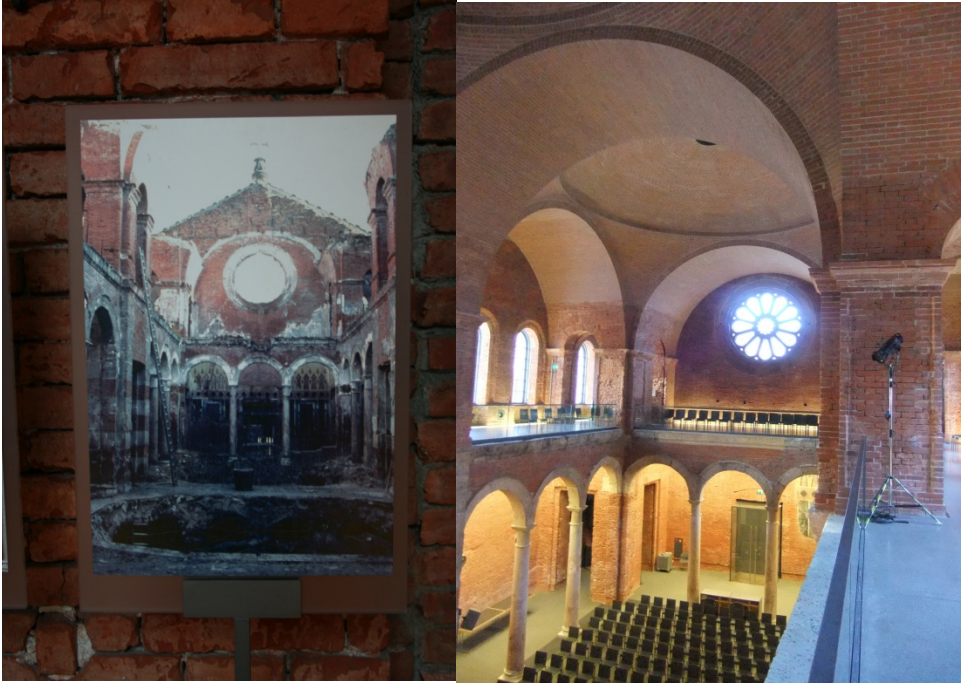
almaktadır (Bullen, 2003, 19), (Şekil 3.25; Şekil 3.26). Klenze'nin Klasist eğilimleri kilisenin Bizans izleri taşıması konusunda direniş göstermesine sebep olmuş, sonuçta Palermo mimarisi yerine Venedik San Marco Katedrali'nde görülen daha sade Bizans mimarisinin örnek olarak alınmasında anlaşılmış ve Bizans etkisi iç mekan ile sınırlandırılmıştır. Mozaik kullanımı ise maliyeti çok olacağı gerekçesiyle altın zemin üzerine freskler olarak adapte edilmiştir (Bullen, 2003, 20-21), (Şekil 3.27).

Şekil 3.24 : Almanya'da dairesel kemer üslubunun ilk örneklerin biri olan, Münih'in yeniden inşasında Friedrich von Gärtner'in tasarladığı Ludwigkirche ve Ludwigsstrasse (1829-1844), 2011.

Şekil 3.25 : Allerheiligen-Hofkirche (Werquet, 2010, 263).

Şekil 3.26 : Allerheiligen-Hofkirche, II. Dünya Savaşı sırasında aldığı zarar, 2011.

Şekil 3.27 : San Marco, Venedik, Mimar Domenico Contarini (978-1063) (Url-16).

Prusya Kralı IV. Friedrich Wilhelm (1795-1861) ise 1840 yılında tahta çıkmış, yönetimi boyunca erken Hristiyanlık döneminin modelinde bir devlet kurmak için çalışmıştır. Yapılarının tasarımlarındaki üslup seçimlerinde de elinde tuttuğu monarşik gücün almasını istediği şeklin izleri görülür (Bullen, 2003, 22). Kral, yönetim ve kiliseyi birleştirip “Taç ve Sunak”ı yeniden bir araya getirmeyi ve Hristiyan-Alman İmparatorluğu’nun yeniden inşasını amaçlıyordu. Kilise ve devlet ilişkisini ortaçağa, Hristiyanlığın en etkili olduğu döneme ve köklerine geri götürmek için, bu dönemlerin mimarisini kiliselerinde örnek almış ve kullanmıştır (Dolgener, 1993, 35). Frank-Lothar Kroll, IV. Friedrich Wilhelm’in Rundbogenstyl ve özellikle Neo-Bizans üslubunu kullanmayı seçmesinin nedeninin bu üslubun, güçlü bir şekilde dindar Hristiyan bir ülke ve bu ülkeyi yöneten kutsal sıfatlara ve tanrısal ayrıcalıklara sahip bir hükümdarı sembolize etmesi olduğunu yazar (Kroll, 2002, 70-71). Fransız istilalarıyla zarar görmüş olan Krallığını Hristiyanlığın yardımıyla güçlendirmek istiyor ve tarihle ilişkilene bu planda önemli yer tutuyordu. Prusya Protestan kilisesinin geliştirilmesine önem verirken, dini değerlerin cumhuriyetçilik ve jakobizmin tehlikeli etkilerini yok edebileceğine de inanıyordu. O’nun için mimarlık, politik planlarının somutlaşmış haliydi (Bullen, 2003, 23). Kiliseyi ortaçağdaki haline geri döndürecek bir reform planlıyordu. Gerçekleşmeyen bu reform içinde kilise inşaatları hem mimarilerinin bu döneme referans veren sembolleriyle hem de ideal cemaate ev sahipliği yapacak mekanlar olmalarıyla önem taşıyorlardı (Krüger, 1995, 132).

IV. Friedrich Wilhelm’in babasını ikna ederek Roma’ya gitmesini sağlayan ve Roma ve Ravenna’da ona eşlik eden Christian Charles Josias von Bunsen’in Vatikan’da Prusya elçisi olarak çalıştığı süre içinde yazdığı “Hristiyan Roma’nın Bazilika ve Kilise Mimarisinin Tarihi ve Kuramı ile İlişkisi” (1842) adlı çalışması IV. Friedrich Wilhelm’in mimarlık konusundaki düşüncelerini etkilemiş ve onu kilise tasarımlarında Neo-gotik yerine Rundbogenstyl kullanması konusunda ikna etmiştir (Badstübner, 1987, 66-67; Philipp, 2006, 232). Prens Roma’dayken bu çalışmaya kendisi de katkıda bulunmuştur (Wittwer, 2012, 6).

IV. Friedrich Wilhelm de Bizans sanatı ile İtalya’da Ravenna ve Venedik’te tanışmıştır. Prens olduğu dönemde saray mimarı Karl Friedrich Schinkel’di ama Schinkel’in tahta çıkışının ilk yılında ölmesi üzerine önce Ludwig Persius ile, daha sonra Friedrich August Stüler ile çalıştı (Bullen, 2003, 23). Neo-Bizans mimarlığının

kuzey Almanya’da gelişmesini sağlayan mimar ise Persius ve tasarladığı Friedenskirche olmuştur (Şekil 3.28).

Şekil 3.28 : Friedenskirche (1845-54), Ludwig Persius, 2013.

Potsdam’daki Sansoucci Sarayındaki Friedenskirche (1843) Friedrich Wilhelm’in ideal kilisesi için bir örnek oluşturacaktı. Kilisenin tasarımı tamamıyla Friedrich Wilhelm’in kontrolü altında yapılmış, Persius’un tasarımını her adımda kontrol eden Kral, düzeltmeler de yapmıştır (Krüger, 1995, 133).

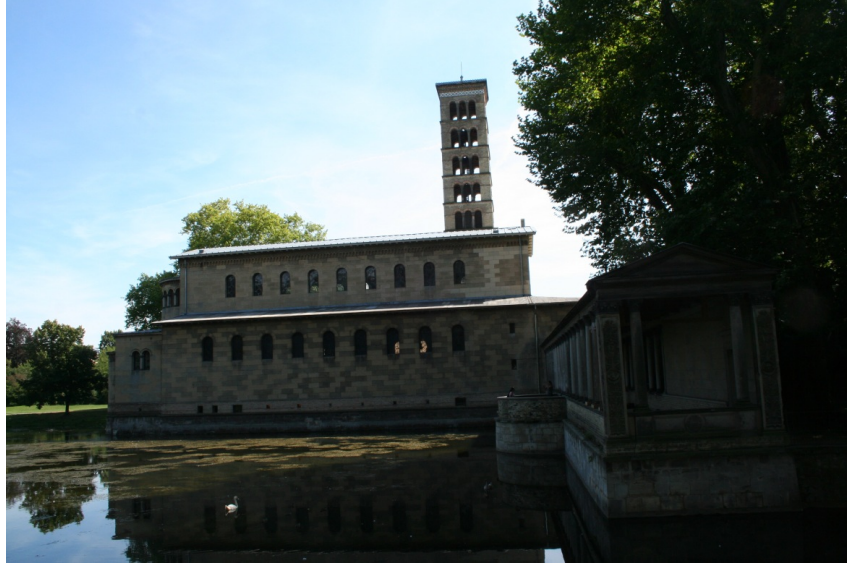
Şekil 3.29 : San Clemente Kilisesi’nin İçi (Url-17).

Persius planda 12. yüzyıldan kalma San Clemente Kilisesi’nin atrium, üç nefli bazilikal plan, yarım daire şeklinde apsis ve iki ayrı yan apsisli erken Hristiyan dönem şemasını birebir takip etmiştir (Şekil 3.29). Buna yine Roma’daki San Maria

in Cosmedin Kilisesinin kulesini örnek alan bir kule 1848 yılında August Stüler tarafından eklenmiştir (Philipp, 2006, 232). Kilisenin apsisindeki İsa Pantokrator mozağini Kral, Murano'daki San Cipriano'dan getirmiştir (Bullen, 2003, 24), (Şekil 3.30). Kilisenin en etkileyici ve onu aynı dönemi referans veren diğer örneklerden ayıran özelliği parkın içindeki konumuyla doğayla ve özellikle kıyısında inşa edildiği Barış Gölüyle kurduğu ilişki (Friedensteich) ve göldeki yansıması ile yarattığı görsel etkidir (Şekil 3.31).

Şekil 3.30 : Friedenskirche (1845-54), Ludwig Persius, 2013.

Şekil 3.31 : Friedenskirche (1845-54), Ludwig Persius, 2013.

Friedrich Wilhelm'in mimari yaklaşımı Romaneske doğru kayarken Bizans mimarisinin yeniden canlandırılması ile ilgili olarak mimar Wilhelm Salzenberg'i İstanbul'a göndermiş, Ayasofya'nın çizimlerini yaptırmıştır. Salzenberg'in

“Konstantinapolis’de Antik Hristiyan Mimarlığı” (1854) kitabındaki mimari ve mozaik çizimleri Bizans mimarisinin yayılmasını sağlarken, bir referans kitabı görevi görmüştür. Kitap için 1847 yılında İstanbul’da 5 ay geçiren Salzenberg, Ayasofya’da Fossatiler tarafından yürütülen restorasyon çalışmaları sırasında orada bulunduğu için de iskelelerden yararlanarak mozaikleri yakından inceleme fırsatı bulmuştur (Bullen, 2003, 24-28).

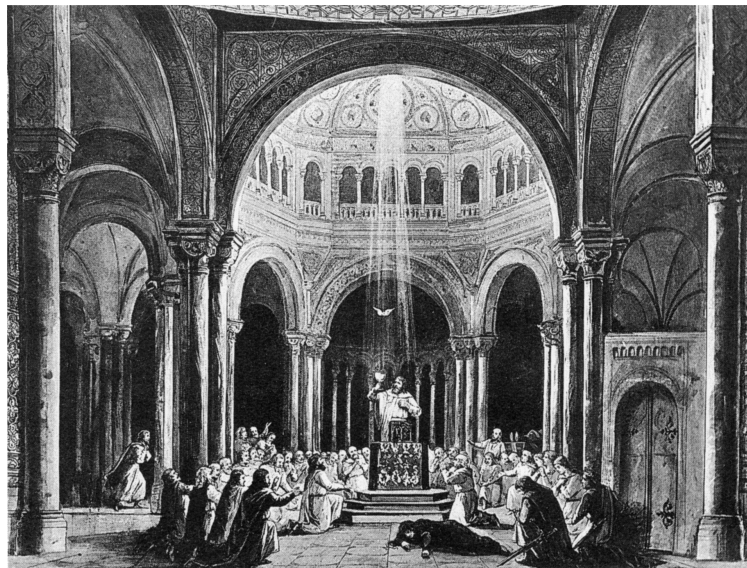
Bavyera Kralı I. Ludwig’in torunu II. Ludwig ise 1864 yılında tahta çıkmış ve büyükbabası gibi kapsamlı bir inşaat faaliyeti gerçekleştirmiştir. Bullen, Bizans algısının tezatlar içeren (ambivalent) yanı nedeniyle, Bizans mimarisinin yarattığı görkemli dinsel mekanlar ile dini otoritenin meşrulaştırılmasında kullanılırken, bir yandan da daha tensel duyguların temsilinde kullanılabildiğini savunur (Bullen, 2003, 226-227). Adı geçen üç hükümdar içinde, Bullen’in Bizans mimarlığını kullanan bireylerin toplumun dışında yer alan, geleneklere aykırı, alışılmışın dışında bireyler oldukları ve bu mimarlığın özellikle ihtişamı ve teatrallliği sebebiyle seçildiği tezine en iyi örnek II. Ludwig’tir. II. Ludwig inşaatlarıyla yarattığı mekanları, I. Ludwig ve IV. Friedrich Wilhelm’den farklı olarak, sadece ulaşmak istediği hükümdarlık imajının simgesi olarak değil, aynı zamanda kişisel ihtiyaçları doğrultusunda, yarattığı geçmiş içinde gündelik hayatından kaçmak için kullanmıştır. II. Ludwig’in şatoları, Ren kıyısında 1830 ve 1840 yıllarında yaptırılan şatolara, inşaat sahibinin kendini kanıtlama çabası oluşlarıyla benzerlik gösterir. Öte yandan, II. Ludwig’in onlar için seçtiği ücra yerler ve halka kapalı oluşlarıyla bu projeler, I. Ludwig ve IV. Friedrich Wilhelm’in bütünleştirici bir etki yaratmak için halka açtıkları yapılarından ayrışır (Werquet, 2010, 433).

II. Ludwig’in ortaçağ ile kurduğu bağlantı, çocukluğunu geçirdiği ve babası Maximillian tarafından 1832-1836 yıllarında Schwanstein Kalesinin yerine Neo-gotik üslupta inşa edilen Hohenschwangau Şatosunun plan ve dekorasyonlarına uzanır. Bu şatonun planlarında Ren kalelerinin tasarımları etkili olurken, inşaatın amacının gerçeğine uygun bir restorasyon yapmak değil bir hayal dünyası yaratmak olduğu, mimar olarak saray tiyatroları sahne ressamı Domenico Quaglio’nun görevlendirilmesinden de anlaşılmaktadır. Quaglio’nun daha önce resmettiği şato harabelerinin çizimlerinden referans alınmış, şatonun içi de Alman tarihinden sahneler taşıyan duvar resimleri ile süslenmiştir (Philipp, 2006, 271, Krüger, 2002, 25).

II. Ludwig'in gerekleŖen tek Neo-Bizans eseri Neuschwanstein Ŗatosu'ndaki Taht Odası'dır.

Neuschwanstein Ŗatosu'nun ilk planlarını mimar Eduard Riedel, 1868 yılında Saray Tiyatrosunun dekor tasarımcısı olan Christian Jank'in çizdiği Ŗato skeleri üzerinden tasarlamıŖtır. İlk tasarımlar Gotik sluptayken, daha sonraki tasarımlarda üslup deđiŖmiŖ sonuçta Ŗato'ya son Ŗeklini veren Romanesk slup benimsenmiŖtir. Ŗatonun i mekanları, Ludwig'in hayran olduğu bütün dönem ve üslupları bir araya getireceği bir yer olarak planlanmıŖtı. Bizans üslubundaki taht odasının dıŖında Moresk bir kıŖ bahçesi, yine moresk bir salon, bir ortaçağ Ŗvalye hamamı, ve Alman ortaağını yaŖatan Gotik ve Romanesk odalar bir arada dzenlenmiŖlerdir (Schlim, 2010, 57).

II. Ludwig taht odasının Bizans slubunda tasarlanmasını isterken ona ilham veren Kutsal Kase efsanesi olmuŖtur ve bu isteği efsaneyi anlatan ve yakın dostu olan Wagner tarafından bestelenen “Parsifal” (1882) operasıyla yakından iliŖkiliydi. Wagner efsaneyi geç Bizans dönemine yerleŖtirirken, ilk performansın dekorlarında da bu üslubu kullanmıŖtır (Ŗekil 3.32; Ŗekil 3.33). Bizans mimarisinin bu efsane ile bağlantısı baŖka versiyonlarda da görülür. Mesela, 1813'de efsaneyi yeniden yazan Johann Grres, Wolfram von Eschenbach'in “Titurel” adıyla 12. yüzyılda yazdığı versiyonda efsanedeki Montsalvat Ŗatosu'nun aslında Ayasofya olduğunu iddia etmiŖtir (Bullen, 2003, 36-37).

Ŗekil 3.32 : Parsifal'ın ilk gösteriminde kullanılan sahne tasarımı, Paul von Joukowski (1845–1912) (Url-18).

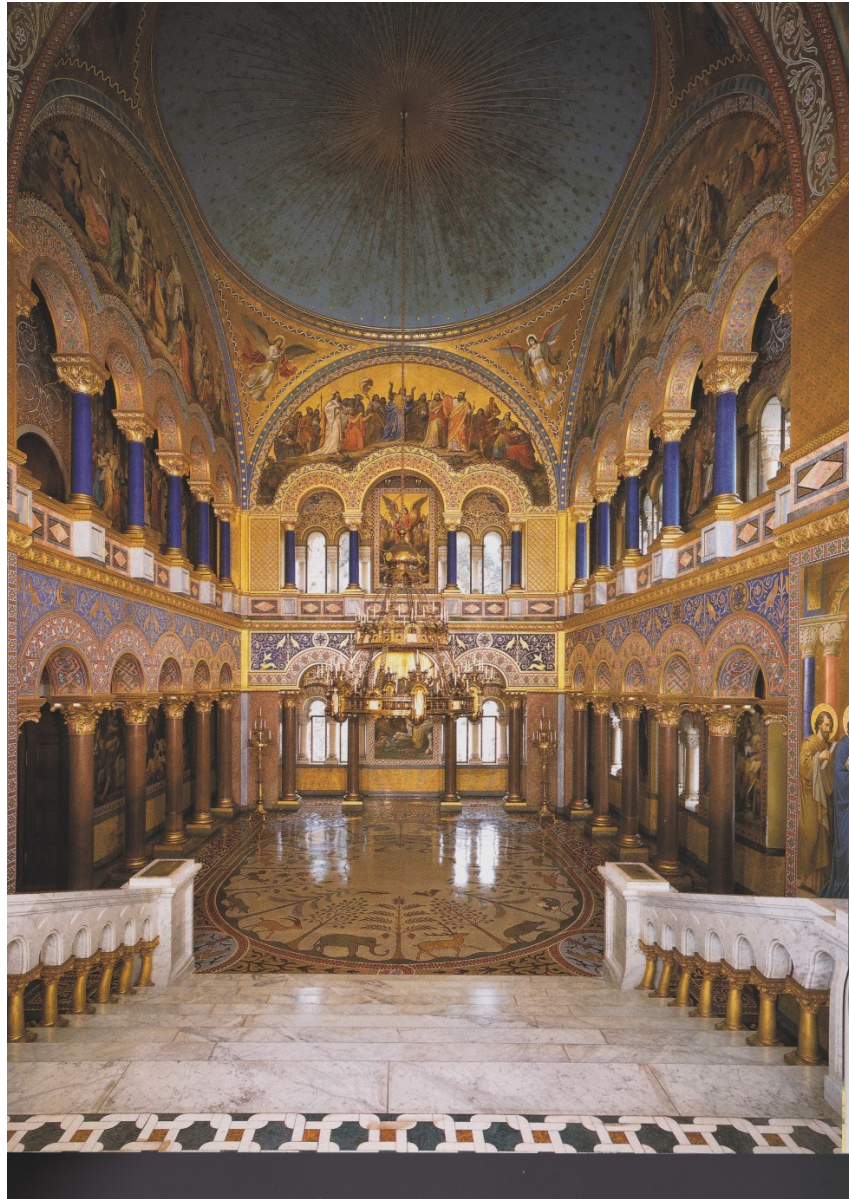
Şekil 3.33 : “Parsifal” Operası için Kutsal Kadeh Salonu Tasarımı, Christian Jank (Petzet, Neumeister, 2005, 90).

Ludwig, bundan yola çıkarak, Ayasofya’dan ilham alınmasını istediği taht odasını 1876’da Eduard Ille’ye tasarlatmış (Petzet, Neumeister, 2005, 89), taht odasının tasarımı ile ilgili Münih’teki Allerheiligen-Hofkirche’nin örnek alınmasını, Salzenberg’in Ayasofya’da olduğunu yazdığı mermerlerin hepsinin kullanılmasını istemiştir (Bullen, 2003, 37/39), (Şekil 3.34).

Şekil 3.34 : Taht Odası Tasarımı, 1876 (Petzet, Neumeister, 2005, 89).

Allerheiligen-Hofkirche'nin planından farklı olarak odanın boyutları iki katına çıkartılarak, bütün inşaat alanını kaplaması planlanmıştır. Bu durumun alt kattaki mekanlara yükleyeceği ağırlık sebebiyle getirdiği strüktürel sorunlar, salonun sütunları taş ve örme duvar değil dökme demir borulardan yapılarak çözülmüş, döşemeler de güçlendirilmiştir. Kubbe de örülmemiş, yine demirden yapılmış, yarım daire şeklindeki bir iskeletle taşınmıştır (Schlim, 2010, 64). İnşa edilen oda Allerheiligen-Hofkirche gibi iki kubbeli değil tek kubbelidir. Şato'nun genelinin tersine iki kat yüksekliğinde olan odaya şatonun dar koridorlarından girilmekte, bu da büyük, kubbeli ve renkli mekanın etkisini arttırmaktadır (Bullen, 2003, 38-39).

Şekil 3.35 : Taht Odası (Petzet, 1996).

Odanın kubbeli örtüsü mavi zemin üzerine altın yıldızlarla cenneti temsil etmektedir (Şekil 3.35). Tahtın yer aldığı nişin içinde İsa ile birlikte Meryem, Vaftizci Yahya ve kutsanmış 6 kral (Polonya Kralı Kasimir, Macar Kralı I. Stephan, Kayzer II. Heinrich, Fransız Kralı IX. Ludwig, İspanya Kralı III. Ferdinand, İngiltere Kralı Eduard) bulunur. Tamamlanmayan tahtın ise sütunlar tarafından taşınan bir baldakenin altında yer alması planlandı (Şekil 3.36). Odanın çevresindeki arkadların arkasındaki duvarlarda da bu kralların hayatlarından sahneler yer alıyordu (Kühler, 2008, 45). Bütün bu semboller Kralı kutsarken, tahtın İsa mozaığının altına yerleştirilmesi de dünyevi hükümdarın aldığı ilahi onayı temsil ediyordu (Bullen, 2003, 37/39; Petzet, 1996). Kubbeyi taşıyan kemerlerin altında dörder figürle Antik dönemin yasaları, Eski ve Yeni Ahit'te yer alan yasalar anlatılıyor, pendantiflerde ise kraliyet nişanları ve melekler bulunuyordu (Petzet, 1996), (Şekil 3.37; Şekil 3.38; Şekil 3.39).

Şekil 3.36 : Taht Odası (Schmid, 2011, 68).

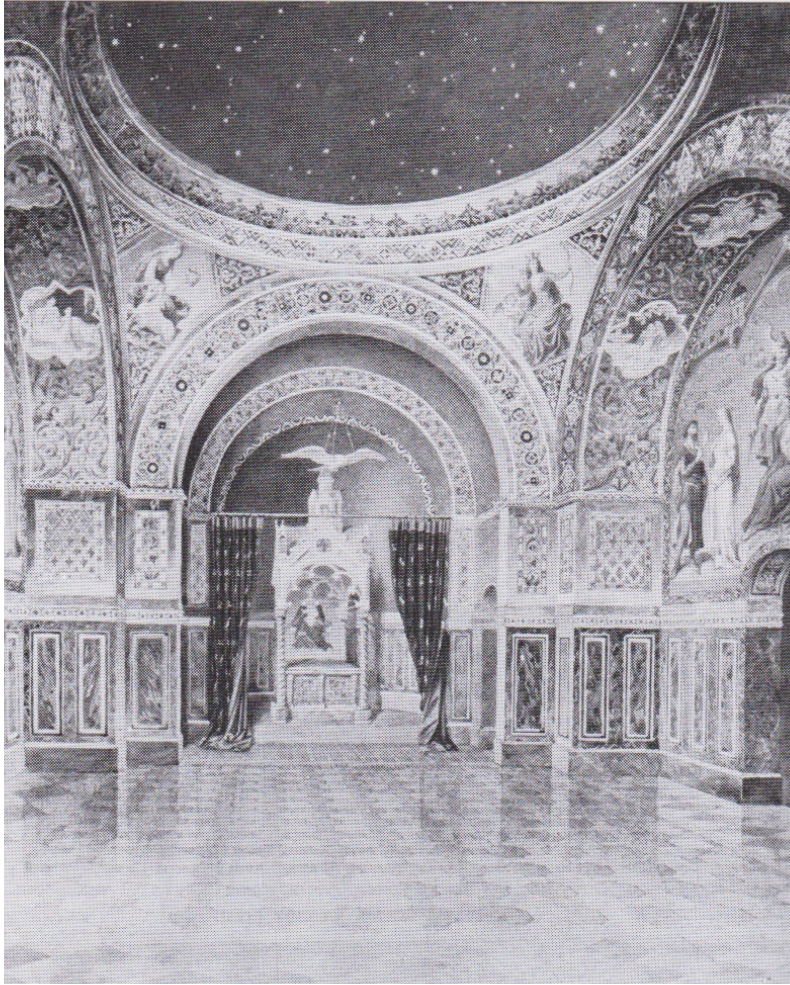
Şekil 3.37 : Taht Odası (Schlim, 2010, 64).

Şekil 3.38 : Taht Odası (Schmid, 2011, 69).

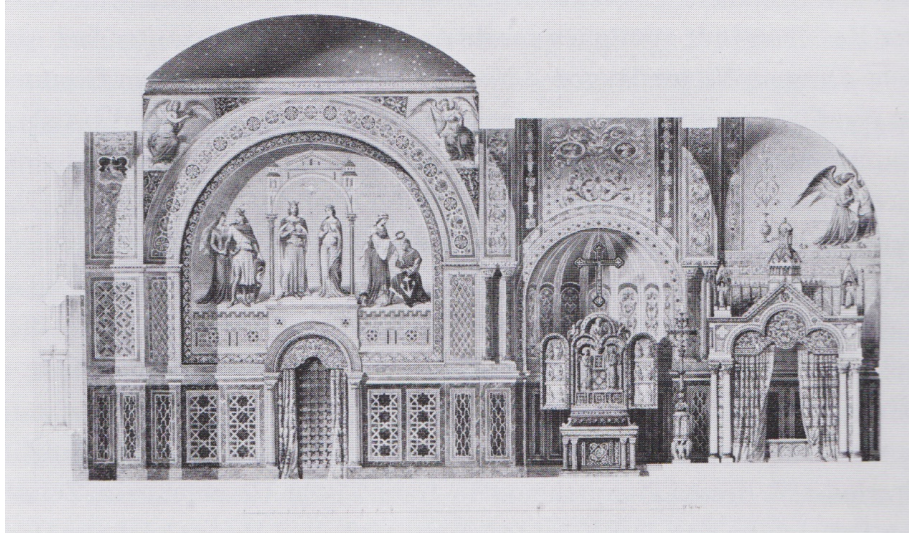

Şekil 3.39 : Taht Odası Duvar Resimleri (Kühler, 2008, 12).

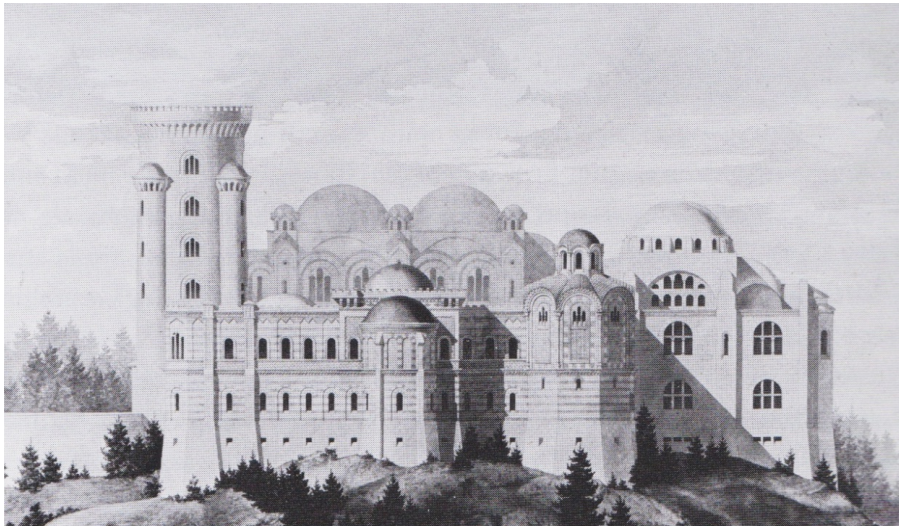

Şekil 3.40 : Falkenstein Şatosu Yatak Odası Tasarımı , Max Schultze, 1884 (Petzet, Neumeister, 2005, 90).

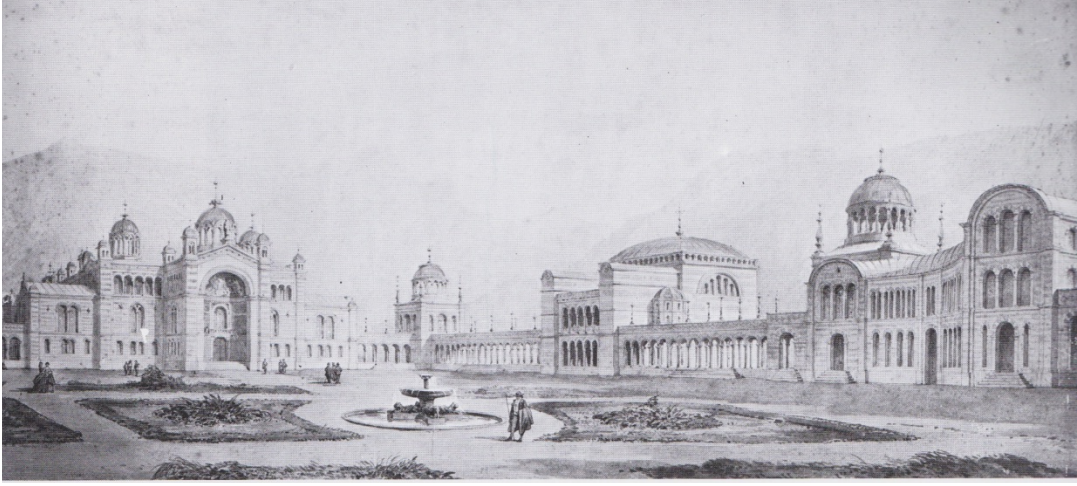
II. Ludwig'in Bizans üslubunda planladığı bir kaç projesi daha bulunuyordu ama bunlar Ludwig'in tahttan indirilmesi sebebiyle gerçekleştirilmemiştir. İnşa edilmeyen geç Gotik üslubundaki Falkenstein Şatosunda da Bizans üslubunda bir yatak odası tasarlatmıştır. Krallığın finansal durumu kötüleştğinde ve projenin yapımı durakladığında bile Ludwig sadece bu odanın inşasının tamamlanmasını istemiş ama tahttan indirilmesi sebebiyle inşaat durdurulmuştur (Petzet, Neumeister, 2005, 90), (Şekil 3.40; Şekil 3.41). Ayrıca, 1869/70 yıllarında Linderhof Sarayı'nın yakınında Georg Dollmann'a ve 1885 yılında planladığı Falkenstein Şatosu ve Çin Şatosu'nun yanında Julius Hoffmann'a tasarlattığı Bizans üslubundaki saraylar gerçekleştirilmemiştir (Petzet, Neumeister, 2005, 91), (Şekil 3.42; Şekil 3.43).

Şekil 3.41 : Falkenstein Şatosu Yatak Odası Tasarımı , Max Schultze, 1884 (Petzet, Neumeister, 2005, 91).

Şekil 3.42 : Bizans Üslubunda bir Saray Tasarımı, Julius Hoffmann, 1885 (Petzet, Neumeister, 2005, 91).

Şekil 3.43 : Bizans Üslubunda bir Saray Tasarımı, Georg Dollmann, 1869/70 (Petzet, Neumeister, 2005, 90).

IV. Friedrich Wilhelm'in mimari seçimleri onun psikolojisinden gelen tekil bir durum değil modern dönemin başında monarşinin hükümdarlıklarını meşrulaştırma çabasının bir parçasıydı (Werquet, 2010, 429). II. Wilhelm de onun gibi dini politikasında kullanma ihtiyacı içinde Bizans kültürüne dönmüş ve özellikle bir hükümdar olarak Konstantin'i örnek almıştır.

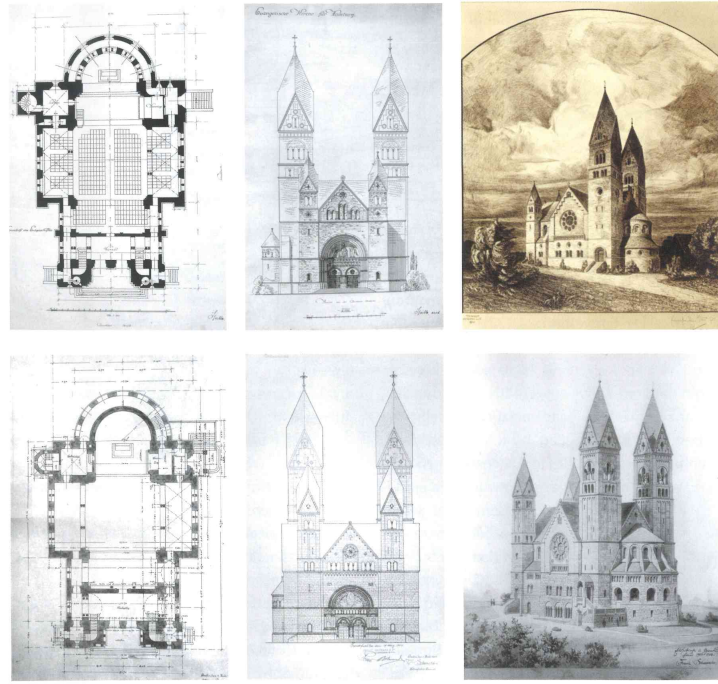
4. Yüzyılda Konstantin'in yönetimi altında Hristiyanlık, yargılanan bir cemaatten imparatorluk tarafından kabul edilen ve korunan bir dine dönüşmüştür. Bunun etkisi olarak da kiliseler antik kentlerin çehresini değiştiren ve Hristiyanlığın geçirdiği dramatik değişimi gözler önüne seren yapılar olarak ortaya çıkmaya başlamıştır (Miles, 1993, 156). Yavaş yavaş yayılan Hristiyanlık kazandığı zaferler ve kazandığı güven ile kendisinden önce gelen gelişmiş teknik ve sanatsal mirastan kendi amaçlarına uygun olan öğeleri alarak kendi temsilini yaratmıştır (Salzenberg, 1854, 5). II. Wilhelm'in de Alman şehirlerinde gerçekleştirdiği kilise inşaatları ve kiliselerin şehir içindeki önemine yaptığı vurgu bu tarz din temelli bir toplum inşasını gösterir.

Wilhelm'in kendini Konstantin ile özdeşleştirişine örneklerden biri de Kudüs içinde yürüttüğü inşaat faaliyetleridir. Konstantin'in zamanından Kudüs'te ayakta kalan Doğum Kilisesi ve Kutsal Kabir Kilisesi kalmıştır. Bunların dışında Zeytindağı'nda İsa'nın göğe yükseldiği noktada bir kilise yaptırıldığı düşünülmektedir. Kutsal Kabir Kilisesinin inşaat sahibi Konstantin iken diğer iki kiliseyi annesi Helena yaptırmıştır. II. Wilhelm'in Kudüs'te inşa ettirdiği kiliseler de Johanniterkirche, Erlöserkirche ve Himmelfahrtskirche hem aynı bölgelerde yapılmış hem de eşi Auguste Victoria

inşaat sürecinde aktif olarak rol almıştır (Krüger, 1995, 189-190). II. Wilhelm ayrıca Erlöserkirche ile Konstantin'in Roma'da yaptığı gibi Kudüs'te bir "Salvator"²⁵ bazilikası" inşa ettirmiştir (Krüger, 1995, 97).

II. Wilhelm Almanya sınırları içinde inşa ettirdiği kiliselerde de doğrudan Bizans mimarisini kullanmasa da, iç mekanlarda mozaiklere her zaman yer vermiştir. İç mekanda Bizans etkisinin en güçlü hissedildiği kilisesi ise Bad Homburg'daki Erlöserkirche'dir.

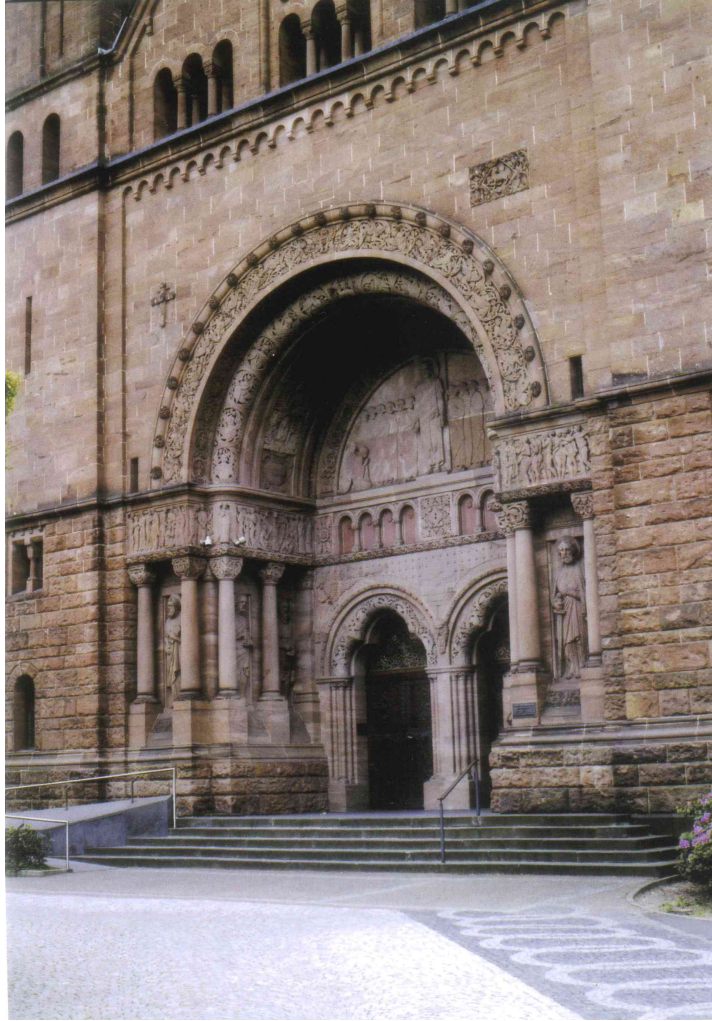
Bu kilise 1901/1908 yıllarında II. Wilhelm için İmparatorluk Kilisesi olarak inşa edilmiştir. Max Spitta'nın tasarımı olan kiliseyi onun 1902 yılındaki ölümünden sonra Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche'nin mimarı Franz Schwechten devralmıştır (Krüger, 2008, 3/9), (Şekil 3.44). Kilise özellikle anıtsal girişinde odaklanan bezemeleri ve onu uzaktan da fark edilebilir kılan görkemli silueti ile dikkat çeker (Şekil 3.45). İsmi İmparatoriçe Auguste Victoria'nın koyduğu kiliseye, İmparatoriçe Kudüs'teki Erlöserkirche'ye hediye edilmesi planlanmış olan Neo-romanesk tarzında altın bir hac da hediye etmiştir (Krüger, 2008, 8).

Şekil 3.44 : Üstte Spitta'nın, altta Schwechten'in Erlöserkirche tasarımları (Krüger, 2008, 12).

²⁵ "Salvator" Latince "Erlöser" in Almancada olduğu gibi kurtarıcı anlamına gelmektedir. Konstantin 4. Yüzyılda Roma'da İsa'ya yani "kurtarıcıya" adadığı ve şehrin ana kilisesi olacak olan bir kilise yaptırmıştır.

Schwechten'in tamamlanmış kilisesi Spitta'nın tasarımının izlerini büyük oranda taşımaktadır. Spitta'nın planının en büyük özelliklerinden biri ana nefi klasik kiliselere göre daha geniş tasarlayarak, hem dönemin kiliselerinin hacim ihtiyacını karşılaması, hem de merkezi plan hissi yaratması olmuştur (Krüger, 2008, 9). Bizans kiliseleri, ince, uzun Romanesk ve Gotik bazilika kiliselerine göre daha geniş mekanlar yaratmalarıyla bu dönemin kiliselerinin mekan ihtiyacını karşılamakta kullanışlıydılar. Böylece iç mekanda yapı; dış cephedeki Alman ortaçağ üslubundan uzaklaşarak duvarlarda mermer kaplamalar, altın zemin üzerine mozaikler ve geniş mekan algısıyla bir Bizans kilisesini andırır (Şekil 3.46; Şekil 3.47; Şekil 3.48). Mekan düzenlemesi dışında Ayasofya'nın mozaik programını anımsatan pandantiflerin üzerinde yer alan serafim motifleri ve ana apsisin kubbesindeki Pantokrator İsa figürü gibi mozaikler de Bizans etkisini yansıtır.

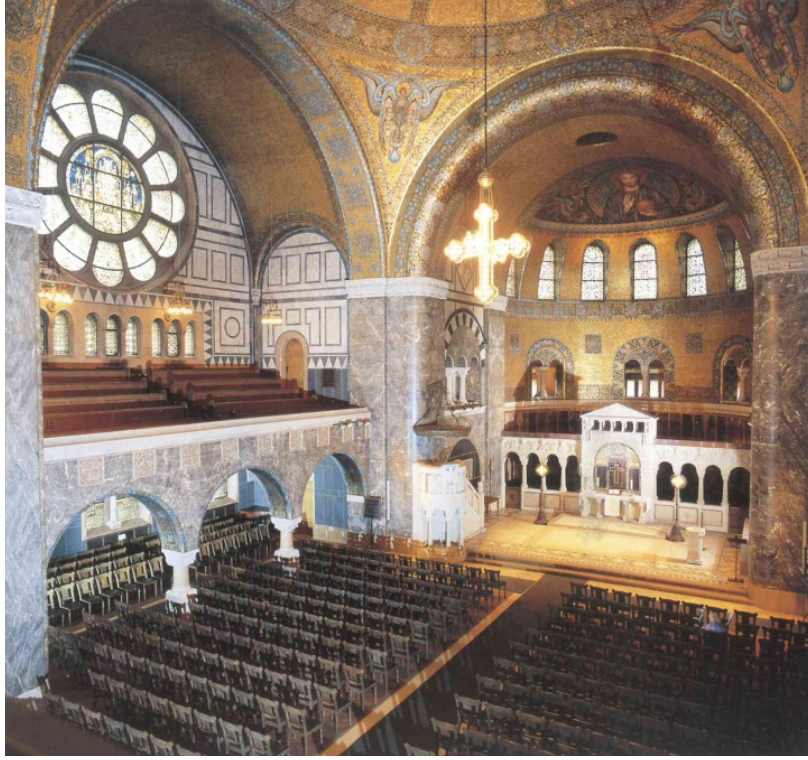
Şekil 3.45 : Erlöserkirche Giriş Kapısı (Krüger, 2008, 23).

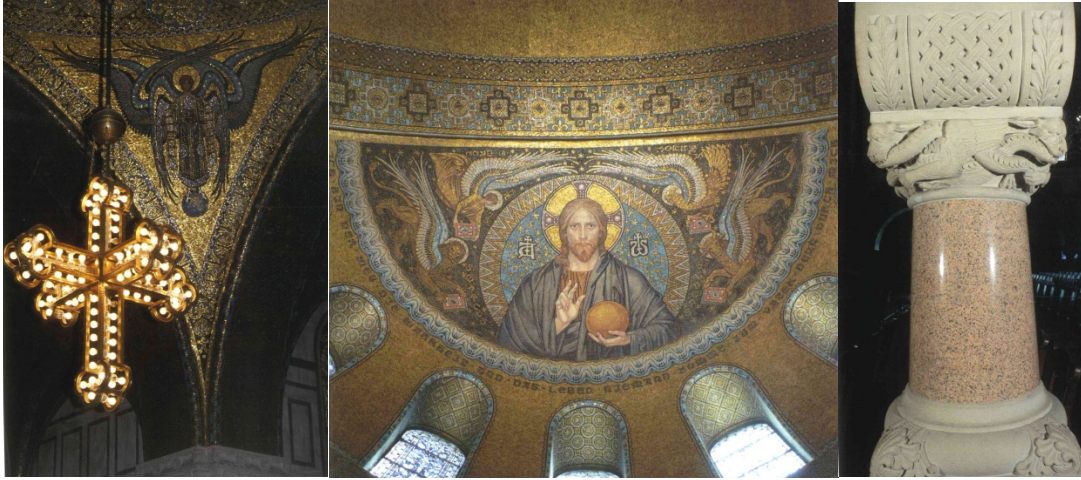
Şekil 3.46 : Ayasofya Antoniades'e Dayanan İç Mekan Rekonstrüksiyonu (1903) (Krüger, 2008, 320).

Şekil 3.47 : Erlöserkirche İç Mekan (Krüger, 2008, 33).

Şekil 3.48 : Erlöserkirche İç Mekan (Krüger, 2008, 33).

Şekil 3.49 : Erlöserkirche İç Mekan (Krüger, 2008, 65; Krüger, 2008, 53; Krüger, 2008, 39).

Kilisenin aydınlatılmasında kullanılan ve örnekleri Venedik'te S. Marco Katedralinde olan ve Ayasofya'da da olduğu düşünülen haç şeklindeki lamba da Kilisenin Bizans mimarlığı ile bağlantılarından biridir (Krüger, 1995, 237), (Şekil 3.49).

Yapı böylece ortaçağın önemli mimari ve dekorasyon öğelerini kendine özgü bir şekilde yeni bir bütün içinde bir araya getirirken, Bizans Hristiyan mimarlığı ve

ortaçağ Alman imparatorluklarının mimarlıklarını bir arada kullanarak II. Wilhelm'in yaratmak istediği devlet modelinin bir sembolü haline gelmiştir.

3.2 19. Yüzyılda Alman Anıt Mimarisi

Anıt kelimesinin Latince kökü, Türkçede anıt kelimesinin anmak fiilinden türemiş olması gibi; hatırlatma, uyarma ve nasihat verme anlamına gelen “monere” fiilinden gelir. Anıt adı altında bilinçli olarak yapılan veya zaman içinde bir anıt olarak görülmeye başlayan yapılar “mesaj ileten, bir hatıranın veya programın arabulucusu, bir öğretinin, ahlaki değerlerin ve rol modeli olabilecek içeriklerin erişim aracındırlar” (Klaus, 2008, 45; Young, 1996, 234).

Osmanlı İmparatorluğu'nda ancak II. Abdülhamid'in hanedanlığı sırasında etkisini göstermeye başlayan bilinçli olarak anıt inşa etme faaliyeti, Alman topraklarında çok daha uzun süredir var olmuştur. Ulrich Schlie, Alman tarihini anıtlar üzerinden anlattığı kitabında anıtları ve Alman halkının anıtlarla ilişkisini şöyle anlatır:

“Anıtlar tarihin günümüze kalan izleridir. Değişimin sürekliliğini somutlaştırırlar. Kesin tarihlere ait olmalarına rağmen zamansızdırlar. Zamanın dışları onları görülür bir şekilde kemirdiği halde zamana karşı direnirler. İhtişamlıdırlar, sıkça tarihteki gerçekleri de saklarlar. Sayısız örneklerini şehirlerimizde, köylerimizde ve kırsalda bulabiliriz: heykeller, çeşmeler, savaşçı anıtları, Bismarck kuleleri, anıtsal yapılar, anı taşları” (Schlie, 2002, 7).

Belki de, Alman ve Osmanlı kültürleri arasındaki bu farkı açıklayacak şekilde, Schlie, anıtların Alman kültüründeki yerini tanımlarken “Anıtlar, Avrupa kültürümüzün görünür ifadeleridir”; anıt, resim ve kelimeyle bilgiyi aktarma ihtiyacı Avrupalılığın göstergesidir der (Schlie, 2002, 8). Osmanlı İmparatorluğu'nda Abdülhamid döneminde görülen ve özellikle Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümlerine odaklanan devlet güdümlü anıt yapımı ve tören düzenlemelerini inceleyen Alev Erkmen ise, bir kültür ihracatı olarak da görülebilecek bu değişimi; “geç on dokuzuncu yüzyılın modern dünyasına eklemlenmeye çalışan Osmanlı Devleti'nin, hem uluslararası sahnedeki varlığını hem de geleneksel iktidar biçiminin meşruiyetini pekiştirmek” için gösterdiği çabaya bağlar (Erkmen, 2010, 78).

Osmanlı Devleti bu açılımı yaparken aynı dönemde bütün Avrupa ülkelerinde “antik dönemden beri görülmüş en coşkulu” anıt inşaatı furyası görülmüş ve Alman topraklarında “Anıt-Hareketi” diye anılan ve “Anıt-hışmı”, “Anıt-tutkusu”, “Anıt-belası”, “Anıt-salgını”, “Anıt-epidemiği”, “Anıt-manyaklığı” tabirleri ile eleştirilen

bir akım halini almıştır (Dolgener, 1993, 108; Bemann, 2007, 9; Pohlsander, 2008, 20). 1818’de Almanya’da 18 halka açık anıt bulunurken, 1883’de bu sayı 800’ün üzerine çıkmıştır (Landwehr, 2012, 95). Bu noktada iki kültür arasında bir fark daha görülür. Anıt fikrinin Osmanlı kültürüne uzaklığı, bu yapıların halk tarafından kabul edilmemesine ve tepki görmelerine sebep olmuş ve bu nedenle Abdülhamid’in 1900 yılı jübile yapılarında da görüldüğü gibi, sembolik işlevlerinin, okul, hastane, saat kulesi veya çeşme gibi pratik işlevlerin arkasına saklanması gerekmiştir (Erkmen, 2010, 223). Alman anıtlarının sayısının yükselmesinde ise devlet kadar halkın da rol oynadığı görülür. Bunda Avrupa’da 18. yüzyıl ile başlayan bireyin öneminin artışının, milliyetçilik akımının yükselişi ile birlikte yarattığı elverişli ortam etkili olmuştur. Milli hareketler, politik mimarlık, politik kutlama ve törenlerin desteklediği politik inanç ve politik kült Fransız Devrimi’nin yarattığı ortamda filizlenmiştir (Bemann, 2007, 10).

Burjuvazinin önce ekonomik daha sonra politik yükselişi, soyluların devletler üzerindeki yüzyıllardır süre gelen kontrollerini ellerinden alırken, özelde hanedanlık ailelerinin yönetim üzerindeki meşruiyetlerini sıfırlamasa da sorgulanabilir kılmıştır. Bu durum, hem uzun süre demokratik bir devrim ve özgürleşme hareketi olan milliyetçiliği beslerken, hem de yönetici sınıfın kendini tekrar meşru kılma ihtiyacını doğurarak, iki tarafta da anıt inşaatı hareketini tetiklemiştir.

Milliyetçilik düşüncesinin temelinde bir halkın kendini ait hissedeceği bir “millet” olgusunun varlığı esastır. Bireylerin zihninde var olan bu “millet” olgusunun inşa edilmesi, beslenmesi gerekmektedir. Ernest Renan 1882 yılında Sorbonne’da verdiği “Ulus nedir?” (“Qu’est-ce qu’une nation?”) adlı dersinde bir ulusu oluşturan şeylerin din, dil, ırk, tarih ve yaşanan ülkenin sınırlarında birliktelik olduğunun düşünüldüğünü yazdıktan sonra, aslında ulusu yaratanın geçmişten gelen “zengin bir anılar mirası” ve hissedilen ulus olma arzusu olduğunu söyler. Bireyin kimlik bilincini oluşturanın hafızası olması gibi, ulus da “tarihin iz bırakan zorluklarının sonucu olan manevi bir ilkedir” Renan’a göre (Renan, 1990, 18-19; Assmann, 2008, 109). Tarih bu nedenle milliyetçi fikir için hem bölgesel hak iddialarında kullanılabilecek bir koz, hem de kolektif bir hafızanın yaratılması için bir araç olarak kullanılmıştır.

Milliyetçilik akımı ve ulus devlet fikrinin anıt inşasına etkisi bu noktada ulusların yapılandırılmasında kullanılan ortak geçmiş ve ortak gelecek yazımlarının, ülkelerin

halklarına somut olarak anıtlar tarafından ulaştırılmasıyla olmuştur. Tarihin yeniden yazımında anıtlar, ritüeller, ikonlar ve köken mitleri kullanılmasının gerekçesini, Bernhard Giesen ve Robert Seyfert kolektif kimliğin aslında somut olarak var olmayışına, bu nedenle de var olmak için temsil edilmeye, hayal edilmeye ve anlatılmaya ihtiyaç duymasına bağlarlar (Giesen, 2013, 39). Kolektif bir hafızaya sahip olmayan gruplar bu hafızayı anıtlar, müzeler, kütüphane ve arşivler gibi mnemonik (hafıza kuvvetlendirici) kurumlarla yaratır ve güçlendirirler (Assmann, 2008, 111). Ruskin'in dediği gibi insanların unutkanlığını sadece yazım ve mimarlık yenebilir (Ruskin, 1849, 233). Tarihi, üslup ve tasarımlarında taşıyan anıtlar da tarihin inşasında ve büyük insan topluluklarına ulaştırılmasında kullanılan araçlardır. Young'a göre bir topluluk ne kadar heterojen ve parçalı ise farklı deneyimleri ve hatıraları ortak bir anlamın altında birleştirme ihtiyacı o kadar fazladır. Ortak inanç ve çıkarların yokluğunda, ortak hafıza mekanları²⁶ oluşturan anıtlar, ortak bir hafıza sanrısını üretir ve yayar (Young, 1996, 237). Nipperdey'in tabiri ile bu anıtlar, "milli kimliği canlı, kalıcı bir sembolle onaylamayı amaçlar" (Nipperdey, 1968, 530/533/543). Bu görevlerini yerine getirebilmeleri için; zaman içinde değişecek olan toplumun kullandığı dili yorumlayabilecek olduğunu, gelecek nesillerin ortak bir tarih içinde birlik olduklarını ve böylece bugünden geleceğe seslenirken bir çevirmene ihtiyaç duyulmayacağını kabul etmek zorundadırlar (Muenzer, 2001, 19).

Alman milliyetçiliğinin yükselişinde de tarih diğer kültürel öğelere göre daha ağırlıklı bir yer tutmuştur. Ulus devletlerini bir arada tutan kültürel değerler Alman halklarının birbirlerinden ayrıştıkları özellikler oldukları için Almanya'da bir ulus devleti diğer Avrupa milletlerinden daha geç ortaya çıkmış ve birlik içinde bir Alman İmparatorluğu'nun kuruluşu gecikmiştir. Diğer ulusları birbirine bağlayan tarihi olaylar, dini değerler ve önemli kişiler Alman ulusu gibi Katolik, Protestan inançlarıyla ve farklı krallıklarla birbirinden ayrılmış bir toplulukta aynı güçte yer almamaktaydı. Martin Luther, Büyük Friedrich ve Maria Theresia'nın Alman

²⁶ Hafıza mekanları Pierre Nora'nın "Hafıza ve Tarih Arasında: Les Lieux de Memoire" makalesinde kullandığı bir tabirdir. Nora'ya göre Hafıza sürekli bir değişim içindedir. Manipülasyona ve el değiştirmeye açıktır. Tarih ise bir rekonstrüksiyondur ve her zaman inşaat halindedir. Geçmişin temsildir. Tarihin amacı olmuş olanı yüceltmek değil, onu yok etmektir (Nora, 1989, 8-9). Hafıza mekanları herhangi bir yerde, veya şeyde, bir hatıranın vücuda bürünmüş halinin tarihsel bir devam hissinin var olması (Nora, 1989, 7) Bilinçli anıların somutlaşmaları, kalıntılarıdır. Doğal olarak oluşan bir hafızanın olmadığı hissi bu mekanları yaratır. Tehdit edildiklerini, zamanın onları sileceğini düşündüğümüzde de kimliklerimizi bu burçlara dayayarak destekleriz (Nora, 1989, 12).

krallıkları arasında birleştirici değil bölücü unsurlar oluşları da bu durumun göstergelerindendir (Schlie, 2002, 16). Bu nedenle, Alman milliyetçiliğinin gelişimi ve ulusunun inşasında din, dil ve topraktan daha baskın bir şekilde kullanılan tarih, normalde nesiller içerisinde doğal olarak oluşan bir kolektif hafıza değil, 19. yüzyılda yapay bir şekilde kurulan bir yapıdır. Tarih, bir ulus olarak bir araya getirilmek istenen toplulukların kimliklerinin araştırılmasında kullanılmış, yaşanan dönem ile ilişkili olarak ele alınmış, geçmişte yaşananlardan nosyonlar, kriterler ve hedefler alınarak günün politik hedeflerine uyarlanmıştır (Schlie, 2002, 26). “Şüphe ve belirsizliklerden arındırılmış, kader bağına sahip bir ulusun mitlerini anlatan” bir yapı kurulmuştur (Klaus, 2008, 32).

Anıtların tarih inşasında oynadıkları roller, sadece tasarımlarında taşıdıkları sembollerde değil, yapılmaları için seçilen yerler ve bu anıtlarla ilişkilendirilen tören ve kutlamalarda da kendini gösteriyordu.

“Hatırayı daha önce belirlenmiş bir yöne yönlendirmeyi” amaçlayan anıtların yerleri özenle seçiliyordu. Şehirlerin içlerinde yapılan anıtlar için merkezi caddeler, meydanlar ve halkın vakit geçirdiği parklar seçilirken, şehir dışında yapılan anıtlar, ya temsil ettikleri kişi veya olayla direk olarak ilişkili olan ya da önemli tarihi olayların geçtiği yerlerde inşa ediliyorlardı ki ölümsüzleştirdikleri liderlerle bu olaylar arasında bir kan bağı yaratsınlar (Bruchhausen, 1999, 176/180). Anıtların genelde ziyaretçilerin uzun bir tırmanıştan sonra ulaşabildikleri yüksek noktalarda inşa edilmesinde de hem bu yer seçimlerinin hem de bu uzun tırmanışların onların ihtişamını daha da güçlü bir şekilde hissettirmesinin etkisi vardı. Romantik mimarlık içinde yapı ve doğanın iletişimi ve özellikle ormanların romantik akım içindeki yeri, ve “tipik Alman” sıfatına layık görülüyor olması da anıtların yerlerinin seçiminde doğayı önemli bir etken kılıyordu (Klaus, 2008, 57; Marcos, 2000, 111). Charlotte Tacke, Alman anıtlarının çevrelerindeki doğa ile ilişkisini “romantik bir şehir karşıtlığı” ve “modernizme karşı direnişten” çok, Alman milliyetçiliği içinde doğa, manzara, flora, yerel halk ve mimari kalıntıların geçmiş ve günümüz arasında ve “Germen” (günümüz Alman ulusu) ve “Deutsch”lar (Alman kavimleri) arasında, doğrudan bir bağ kurduğu düşüncesine bağlar. Doğanın anıt tasarımlarındaki önemi kendini sadece onlar için seçilen yerlerde değil, sembolleşen bitkilerde de gösteriyordu. Mesela meşe ağacı Alman ulusunun bir simgesi haline gelmişti ve anıt alanlarına sıkça dikilmekteydi. Bunda, meşe ağacının sürekli ve dayanıklı sıfatlarıyla

Alman eski çağını bugüne bağlaması ve federatif ve monarşik Alman halklarının tek kökten gelip dallar şeklinde dağılışına ve bir tacın altında birleşmelerine bir alegori olarak görülüşü etkili olmuştur. Anıta ulaşmak için yürüyerek alınması gereken uzun yol da işte bu sembollerin algılanması için gereken zamanı sağlıyor ve “kutsal bir deneyim alanının” yaratılmasında etkili oluyordu (Tacke, 1995, 65-66/68).

Anıtların ulus kimliğini güçlendiren bir diğer katkısı çevrelerinde yapılan tören ve kutlamalar sayesinde halkı bir araya getirmeleriydi. Tacke, zaman, mekan ve seyirciden bağımsız, anıtlar ve sembollerin anlamsızlığının üzerinde durur. Anıtlar anlamlarını onlarla iletişime geçen bireylerin ve sosyal toplulukların sembolik pratikleri ile kazanırlar. Anıt, kendisi, bu kutlamaları tanımlayamaz, tam tersi bu kutlamalar anıtı zaman içinde de değişen anlamlarla tanımlarlar, çünkü anıtların “formlarına bağlı anlamlarının dışında anlamları yoktur ve onlara bağlı sembolik pratikler olmadan deşifre edilemezler” (Tacke, 1995, 18/201). Temel atma, açılış törenleri, bu törenlerin programları ve bu programlarda kullanılan semboller anıta atfedilen anlamı ve görevi yansıtır, farklı sosyal katmanlardan ve bölgelerden gelen halkı bir araya getirerek sembolize ettikleri milli birliği somutlaştırır (Klaus, 2008, 58-59; Tacke, 1995, 201). Ritüellerin, katılımcılarını bir araya getiren ve onlar ve diğerleri arasındaki farkları keskinleştiren yapıları, topluluk hissinin güçlenmesine arabuluculuk ederken, aynı zamanda birlikte yaşanacak bir gelecek konusunda da vaatlerde bulunur (Schlie, 2002, 26). Milliyetçilikte de görülen; dışarıda kalana karşı set çekilirken, içeride yer alana odaklanarak sınırları keskinleştirme, ulusu diğer uluslara karşı bir birlik olarak tanımlama eğilimi bu ritüellerle destekleniyordu.

Milli anıtları temsil ettikleri milli değerler üzerinden ikiye ayırabiliriz. Bunlardan ilki bir ulusun tarihindeki önemli bir olayı hatırlatmayı amaçlayan veya ulusun değerlerini temsil eden, tasarımlarında somut semboller kadar soyut sembolleri de ağırlıklı olarak kullanan anıtlardır. İkinci tipteki anıtlar ise bir lider veya kahramanı ölümsüzleştirmeyi amaçlayan ve genelde bu kişinin figüratif bir temsilini mimari bir çerçeve içinde sergileyen kişi anıtlarıdır.

3.2.1 Tarihi olay ve milli değer anıtları

Bir ulusta bütünleşmeyi en güçlü şekilde sağlayan tarihi olaylar savaşlar ve kahramanlıklardır. Renan’ın da üzerinde durduğu gibi bir ulusun üzerinde, birlikte çekilen acının birlikte yaşanan mutluluklardan daha birleştirici bir etkisi olur. Zorluk

ve keder zaferden daha önemlidir, çünkü topluluğun bireylerine “görevler yükler ve toplu bir çaba gerektirir.” Ulus, yapılmış ve gelecekte yapılmaya hazır olunan fedakârlıklar üzerine kurulur (Renan, 1990, 19). Savaşlar üzerine yapılan anıtlar bu birlik hissini pekiştirirken, çekilen acıyı bir değer olarak lanse ederek bu acılara sebep olan tarihi olayları aklamayı ve bağışlatmayı da amaçlar (Young, 1996, 238).

Alman milliyetçiliğinin fikirsel arka planı ve bu dönemde yapılan anıtlar da bu fikri desteklemekte idi. Özellikle savaşlar sırasında ölen savaşçıların anıtlarının bütünleşme düşüncesini güçlendirmekte önemli bir rolü bulunuyordu. Bu anıtlar geride kalanların hayatta kalışlarına bir anlam verirken, gelecek nesillerin de izinden gidecekleri bir örnek sunmaktaydılar (Schlie, 2002, 14).

Alman milliyetçiliğinin gelişiminde ve imparatorluğun kurulmasında üç savaş önemli rol oynamıştır. Fransa, sadece Fransız ihtilali sonrası ortaya çıkan kuramsal oluşumla değil, Napolyon döneminde gerçekleşen savaşlarda itici güç olmuştur. 1813 Fransız savaşları ve Napolyon’un bu savaş öncesi Alman Krallıkları üzerindeki etki ve kontrolü Almanların “kader birlikteliklerini” hissetmelerini sağlamıştır (Schlie, 2002, 23). Bunun dışında, 1864 yılındaki Danimarka savaşı da Alman krallıklarında yaşayan halkları toplu bir ulus fikrine yaklaştırmıştır. 1866 yılında Avusturya’ya karşı yapılan savaş ise Alman krallıklarındaki dengeleri değiştirerek Avusturya ile bağları kopma noktasına getirirken, Prusya Krallığının diğer krallıklar üzerindeki etkisini de arttırarak, kurulacak olan İmparatorluktaki Prusya kontrolünün temellerini atmış, bu imparatorluğun formasyonunda etkili olmuştur (Schlie, 2002, 40).

Bu savaşların dönemin Alman anıtlarının tasarımları üzerindeki etkilerine örnek olarak 1864-1873 yılları arasında Berlin’de ilk olarak Königsplatz’da inşa edilen ve daha sonra Tiergarten’a taşınan Zafer Sütunu (Siegessäule) gösterilebilir (Şekil 3.50). Sütunun inşası ilk olarak Danimarka savaşından sonra planlanmış ama 1866 ve 1870/71 savaşlarında kazanılan zaferlerle ve imparatorluğun kurulmasıyla beraber anıtın konseptinde değişiklikler yapılmıştır. Anıt, sadece Prusya’nın değil bütün Alman İmparatorluğu’nun milli anıtı olarak tasarlanmıştır. Kabartmalarda I. Wilhelm ile birlikte II. Ludwig gibi diğer Alman hükümdarlarının yer alışı da bu fikir etkin olmuştur (Spohr, 2011, 64/68). Sütunun kaidesi üzerinde üç savaş da kabartmalarla anlatılır, gövdesi de yine İmparatorluğu birleştiren bu zaferleri anmak için üç parçadan oluşmaktadır. Kabartmalarda, 1864, 1866 ve 1870 savaşları ile birlikte

1871’de zafer ile dönen askerler, bu zaferlerde rol oynayan Kayzer, Bismarck, Moltke, generaller ve hükümdarların betimlemeleri görülür. Bu betimlemelerin gerçekçiliğini sağlamak için yer alanların hemen hepsi sanatçılara poz vermişlerdir. Sütunların yivlerinin başlangıç noktalarında ise savaşlarda ele geçirilen Danimarka, Avusturya ve Fransa toprakları eritilip altınla kaplanarak kullanılmıştır (Bemmann, 2007, 157-158).

Şekil 3.50 : Zafer Sütunu, Berlin, 2013.

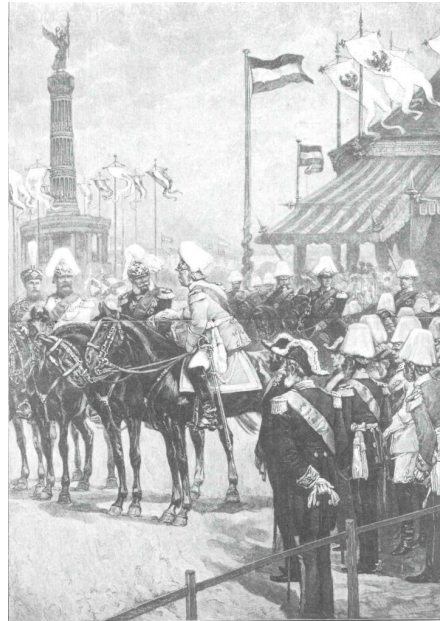

Şekil 3.51 : Sieges-Allee için hazırlanan heykeller (Berliner Intelligenz-Blatt, 14.11.1900).

Anıt, von Halmhuber ve Spitta'nın tasarladığı ve II. Dünya Savaşı sırasında yıkılan anıt caddesi "Siegesallee" (Zafer Caddesi) ile tamamlanmış ve anıtlarla başlayan caddede hanedanlık mensuplarının da yer aldığı 16 heykel grubunun önünden geçilerek bir zafer taktına ulaşılması planlanmıştı (Schlie, 2002, 45; Scharf, 1983, 59), (Şekil 3.51). II. Wilhelm tarafından bütün masrafları karşılanarak yaptırılan Siegeshalle'de 1157 ve 1888 yılları arasında Prusya'yı yöneten bütün hükümdarların heykelleri yer alıyordu. Alman geçmişini göz ardı ederek Prusya geçmişine bu denli odaklanan başka bir anıt daha önce görülmemiştir (Landwehr, 2012, 99), (Şekil 3.52; Şekil 3.53).

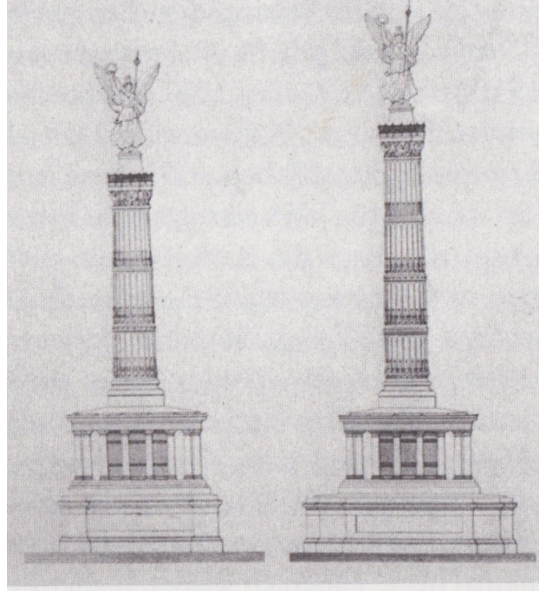

Şekil 3.52 : Zafer Sütunu'nun Açılışı (Bemmann, 2007, 159).

Şekil 3.53 : Zafer Sütunu'nun Açılışı I. Wilhelm ve Bismarck (Scharf, 1983, 63).

Üçüncü İmparatorluk (Drittes Reich) döneminde Berlin yeniden planlanırken, yeni tasarlanan aksların üzerinde yer aldığı için sütun şu andaki yeri olan 17. Juni caddesindeki Großer Stern'in ortasına yerleştirilmiş ve ek bir tamburun eklenmesiyle bugünkü dört parçalı halini almıştır (Bemmann, 2007, 160), (Şekil 3.54). Sütun, II. Dünya Savaşı'ndan sonra Nazi anıtlarının yıkılması kararı çerçevesinde yıkılmaktan, 1 Ağustos 1914 öncesi yapıldığı için kurtulmuş ama bronz kabartmalar sökülerek Fransa'ya götürülmüştür. Bu kabartmalar 1980'li yıllar içerisinde Almanya'ya iade edilmiştir (Bemmann, 2007, 161-162).

Şekil 3.54 : Zafer Sütunu (Bemmann, 2007, 161).

Ne kadar Alman sivil toplumunun etkisi görülse de 19. yüzyıl anıtlarının var oluşlarını büyük ölçüde önce Alman krallıklarındaki hanedanların, daha sonra ise Alman Kayzerinin kararlarına ve maddi desteklerine borçlu oldukları söylenebilir. Bu anıtlar gelişmekte olan ulus inşasında kullanılırken, bir yandan da hanedanlık anlayışının, yönetimin meşruluğunu kanıtlamakta yeterli olmamaya başladığı bu dönemde saltanatın meşrulaştırılmasında da kullanılıyordu. Sadece kişi ve tarihi olaylara adanmış olan anıtlar değil, Köln ve Speyer Katedralleri ve Wartburg Kalesi gibi mimari anıtların inşası ve restorasyonlarında da yöneticilerin finansal destekleri görülür (Schlie, 2002, 30).

Bu yapılar, Alois Riegl'in anıtları kategorize etmek için kullandığı sistem içinde ilk tasarım anından itibaren anıt yaratma amacına yönelik inşa edilmiş olan “kasti anıtlar” tanımlamasının dışında kalsalar da, tarih içinde yaşananların etkisi ile milli düşüncenin anıtları haline gelmişlerdir. Kasti anıtlarda anıtın bir hatıra olarak değeri,

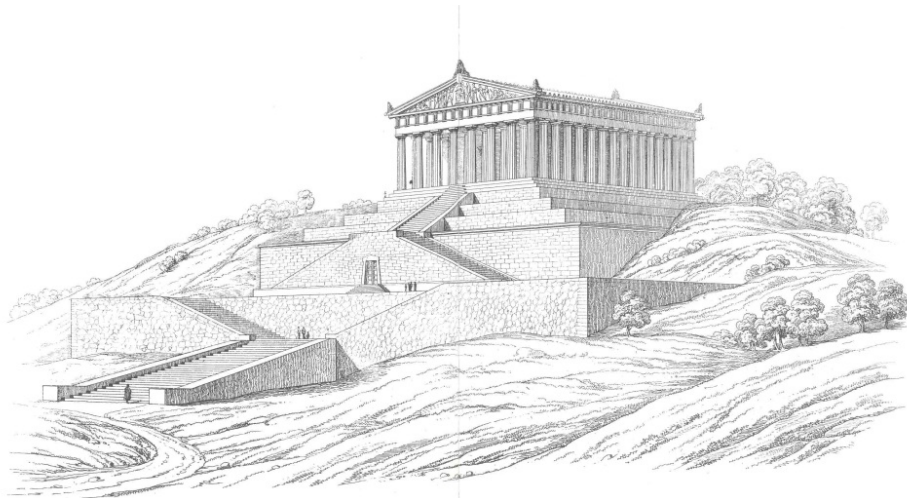
bize anıtı yapan ve yaptıran tarafından dikte edilirken bu yapılar gibi zaman içinde anıtlaşan örneklerde bu değer onunla etkileşime girenler tarafından belirlenir (Riegl, 1996, 69/72).

Bu konseptin Almanya'daki en önemli örneklerinden Köln Katedrali'nin inşasına 1248 yılında başlanmış, yavaş ilerleyen çalışmalar Reform ve onu takip eden mezhep savaşları nedeniyle 1560 yılında tamamıyla durdurulmuştur. 18. Yüzyılın sonlarına doğru Gotik üslubun Alman üslubu olarak yeniden keşfi ile katedralin bitirilmesi hakkında yeniden konuşulmaya başlanmıştır. Napolyon'un ülke üzerindeki baskısının arttığı ve Köln'ün Fransız kontrolü altında olduğu 1794-1813 yılları arasında yapının, depo ve hapishane olarak kullanılması, değerli donatılarının çalınması ve zarar görmesine tepki olarak bu görüş yaygınlaşmıştır. 1813'te kurtuluş savaşından sonra Katedralin milli bir anıt olarak tamamlanması ve Almanya'nın özgürlüğü ve birleşmesinin bir simgesi olması gündeme gelmiştir (Bemmann, 2007, 145-147).

Köln Katedrali aynı zamanda ortaçağın tanrıya yakınlığı fikri üzerinden Hristiyanlık dünyasının birleşmesi için bir sembol haline gelmiştir. Bunda Katedralin Gotik üslupta olması da etkili olmuştur. Ortaçağ "Tanrı ve kilisesinin yüceltilişinin" zamanı olarak görülürken, Gotik üslup da Alman varlığına en uygun olan yapı formu olarak görülüyordu ve bu durum, dönemin sanat tarihi çevrelerinde Gotik üslubun köklerinin Fransız topraklarında olduğu fikri yaygınlaştığında da değişmedi (Schlie, 2002, 31-32). Zaferde ilahi bir müdahale gören Alman halkının, Köln Katedrali'nin tamamlanması konusundaki milli iradesi Protestanların da, Katolikler kadar bu inşaata destek olmasında görülmektedir. Farklı kültürel kimliklere sahip Almanlar bir ulus kilisesi inşaatı arkasında birlik olmuşlardır (Schlie, 2002, 32-33). Prusya Kralı III. Friedrich Wilhelm'in restorasyona karşı olması nedeniyle çalışmalar ancak halkın milli görüşlerine ve ulusal bir devlet kurumuna daha yakın gözüken IV. Friedrich Wilhelm'in tahta çıkışıyla 1841 yılında başlayabilmiştir. İnşaatın başlangıcı için yapılan törende de yer alan Kral, Katedrali milli bir anıt statüsüne çıkarırken, I. Ludwig gibi diğer Alman hükümdarlarının da kurdukları dernekler ve yaptıkları bağışlarla katedralin inşasını bütün Almanya'nın uzlaşma ve birlikte çalışmasının bir simgesi haline getirmiştir (Bemmann, 2007, 148-149). Katedralin 1880 yılında Kayzer I. Wilhelm'in katılımıyla açılışında da bütün Alman İmparatorluğuna mal oluşunun izi görülür (Bemmann, 2007, 152).

Orta Almanya'daki Thüringen şehrinde yer alan Wartburg kalesinin restorasyonu da Köln Katedrali'nin tamamlanışı gibi Alman ulusunun oluşumuna katkıda bulunmuştur. Bu kale hem Martin Luther'in İncili Almancaya çevirdiği yer olarak tarihte önemli bir yer tutarken (Schlie, 2002, 34), hem de Reform'un 300. yılı dolayısıyla gerçekleştirilen ve demokratik bir Almanya için yapılan gösterilerin ilki olarak görülen bir toplantıya ev sahipliği yapmıştır. O dönemde Alman üniversitelerinde okuyan 8500 öğrenciden 500'den fazlasının katıldığı toplantıya demokratik "tek Tanrı ve tek vatan" altında birleşmiş bir Almanya görüşü hakim olmuştur. Alman Krallıklarının hükümdarlarının sert tepki gösterdikleri toplantıdan sonra Burschenschaft örgütleri (Öğrenci Birlikleri) dağıtılırken, bir çok tutuklama gerçekleşmiş ve üniversitelerde daha sıkı bir gözetim başlatılmıştır. Bu olay Wartburg kalesini milli anıt statüsüne çıkarmış, restorasyon ve korunmasını milli bir hareket haline getirmiştir (Bemmann, 2007, 50-51/53-55).

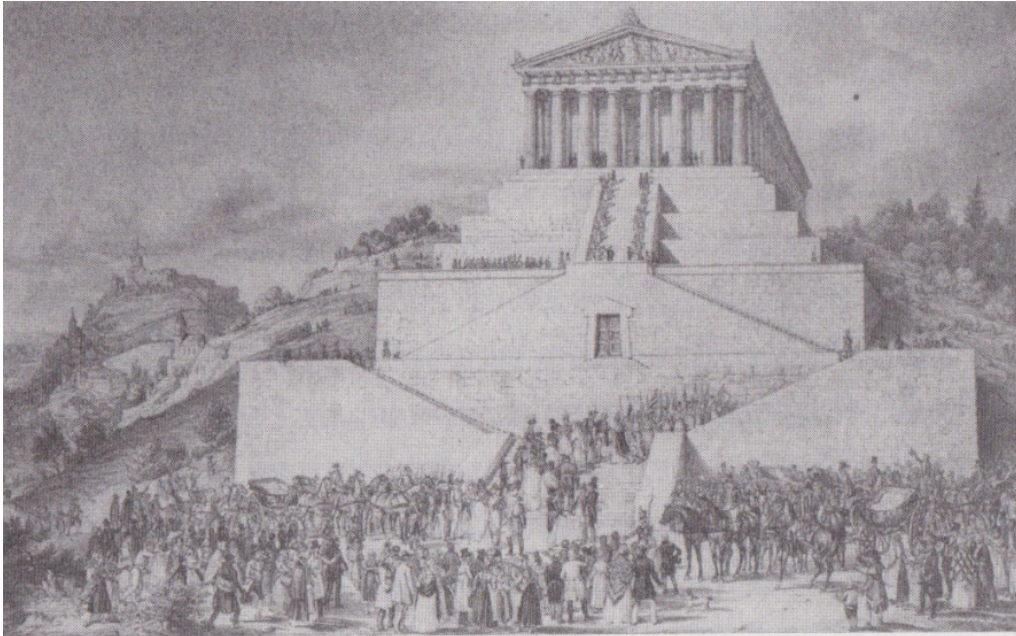
Bu anıtlar dışında, Alman ulusunu askeri başarı ve acılar yerine kültürel bir tarih mirasında buluşturmak amacıyla inşa edilen anıtlar da bulunmaktadır. 1830 Yılında Bavyera Kralı I. Ludwig tarafından inşasına başlanan Walhalla Anıtı bunlardan biridir. İlk olarak Münih'in içinde Englischer Gartenda (İngiliz Bahçesi) yapılması planlanan Walhalla'nın daha sonra daha tarafsız bir bölge olan ve tarihte önemli yer tutan, eski kale yıkıntıları ve göç yolunda olmasıyla ortaçağ yaşamının izlerini taşıyan ve Alman topraklarını birbirine bağlayan Tuna'nın yanındaki eski imparatorluk şehri Regensburg'da yapılmasına karar verilmiştir (Klaus, 2008, 67-68), (Şekil 3.55).

Şekil 3.55 : Walhalla (Scharf, 1983, 148-149).

Anıtın tasarımı sırasında Gotik üslupta da bir çok öneri sunulmuş ama Ludwig'in isteği üzerine anıt, dor düzeninde bir Antik Yunan tapınağı olarak tasarlanmıştır (Klaus, 2008, 65). Schlie, Ludwig'in seçimini "sanatsal yaratım ve kimlik konusunda bir güven eksikliğine" bağlar (Schlie, 2002, 29). Nipperdey'e göre ise, Ludwig'in amacı, Antik Yunan kültürünün klasik ideali olan milliyetçilik ve evrensel insanlığın sentezine ulaşmaktır (Nipperdey, 1968, 553). Ludwig kendisi de, Walhalla'nın mimarisini, yapının büyüklüğünün sadece hacminde değil mimarisinde de hissedilmesi, sadeliği ve görkemi ile amacına layık olması gerektiği sözleriyle açıklar (Bemmann, 2007, 132). Yapının klasik üslupta oluşu içine yerleştirilecek olan Antik dönem üslubundaki büstlerle de uyumlu olmasını sağlamıştır (Bemmann, 2007, 133). Tapınağın tasarımındaki Parthenon etkisi, kuzey alınılığında Teutoburgwald'daki Roma İmparatorluğu ve Alman kavimlerinin savaşı, güney alınılığında ise 1814 yılındaki Völkerschlacht (Kurtuluş Savaşı/Halkmuharebesi) anlatılışında da görülür. İç mekandaki frizlerde ise Alman kavimlerinin yaşamı betimlenmektedir (Bemmann, 2007, 135).

Walhalla'nın inşasına, 18 Ekim 1830 günü Völkerschlacht Savaşının 17. Yıldönümünde başlanır, 12 yıl süren inşaatın sonra 1842 yılında anıt açılır (Bemmann, 2007, 138-139), (Şekil 3.56).

Şekil 3.56 : Walhalla'nın Açılışı (Bemmann, 2007, 139).

Şekil 3.57 : Şeref Salonu (Url-19).

Anıtın içinde yer alan ve içinde Alman tarihinin önemli bireylerinin büstlerinin yer aldığı salonda, Ruhmeshallede, ölümsüzleştirilecek olanları I. Ludwig kendisi seçerken bu salonun oluşmakta olan Alman ulusu için atalarının betimlendiği bir galeri olmasını amaçlamıştır (Şekil 3.57). Almanca konuşulan bütün topraklardan ve tarihin her döneminden gelen Almanya'nın "atalarının" seçiminde Katolik Ludwig'in öncelikleri, Martin Luther'i ancak gelen itirazlar üzerine eklemesinde görülür (Schlie, 2002, 28-29). I. Ludwig'i ise tahtta otururken betimleyen bir heykeli, ölümünden sonra 100. doğum gününde tapınağın kuzeyinde bir kaidenin üzerine yerleştirilmiştir (Bemmann, 2007, 141). Günümüzde de tapınakta ölümsüzleştirilecek Almanlar, Bavyera eyaleti tarafından seçilmektedir. Karar verilmeden önce tapınakta yer alacak olanların ölümünün ardından 20 yıl geçmiş olması gerekmesi kuralı, II. Wilhelm ve Nazi Almanya'sının önde gelenleri gibi sonradan pişmanlık yaratabilecek bireylerin büstlerinin Walhalla'da yer almamasını sağlamıştır (Bemmann, 2007, 142).

1877 Yılında inşaatı başlayan Niederwalddenkmal ise bütün Alman Krallıklarının hükümdarlarına yer veren tasarımıyla Alman İmparatorluğu'nun tamamını kapsamayı çalışan bir başka anıt olmuştur (Şekil 3.58). Anıtta kullanılan malzemelerde de bu düşünce öne çıkar. Almanya'nın bir çok bölgesinden taşlar getirilerek anıtta kullanılmıştır (Spohr, 2011, 78).

Şekil 3.58 : Niederwald Anıtı (Url-20).

Anıtın yerinin seçimiyle Kayzer I. Wilhelm kişisel olarak ilgilenmiş, Drachenfels ve Loreley Tepesi gibi Ren romantliği içinde önemli yer tutan noktalar arasından, Ren bölgesinin manzarasına hakim olan bu yeri kendisi seçmiştir (Bemmann, 2007, 181; Alings, 2002, 87). Anıtın yeri, diğer anıtlarda olduğu gibi, Alman tarihinin bölgedeki sürekliliği, asma ağaçları, şato yıkıntıları, orman ve doğanın güzelliği ile milli bir alegori içeriyordu (Alings, 2002, 91/94). Anıtın tasarımı için bir çok öneri yapılmış ama Ren kıyısından 225 metre yüksekte olan anıtın görülebilirliğini sağlamaya çalışan sanatçıların tasarımlarının maliyetlerinin yüksekliği yapımı geciktirmiştir. Heykeltıraş Prof. Johannes Schilling'in tasarımı ikinci yarışma sonunda seçilmiştir (Bemmann, 2007, 182-183).

Anıt bir zafer anıtı olarak değil bir barış anıtı olarak düşünülmüştür (Bemmann, 2007, 181). Askeri sembollere diğer anıtlara göre daha az yer verilen anıtta, askerlerin savaşa gidiş ve zaferle dönüşleri anlatılırken, Alman halklarını canlandıran bir figür olan Germania, sol elindeki kılıcı yere doğru tutar ve yeni imparatorluk tacını sağ eliyle havaya kaldırırken görülür (Scharf, 1983, 67-68). Elindeki Büyük Karl'ın tacıyla, Kayzer'i değil Almanya'nın kendi kendini taçlandırışını gösteren Germania, kurtuluş savaşlarından önce “sanatın annesi ve geleneğin koruyucusu” imajını taşıırken, savaştan sonra ülke sınırları içinde yaratılması amaçlanan kültür ulusunun imajı haline gelmiştir (Bemmann, 2007, 183). Anıttaki Germania

heykelinin yüzünü ülke sınırları dışından gelecek tehlikelere, batıya doğru değil ülkenin içlerine güneydoğuya doğru dönmesinin gerekçesi de budur (Spohr, 2011, 80/81). Alings'in tabiriyle heykel seyredilen obje değil, doğayı ve Alman topraklarını seyreden öznedir (Alings, 2002, 95). Anıtın barışçı yanı, kullanılan bronzda özellikle Fransız topraklarının kullanılmamasında da görülür (Bemmann, 2007, 187). Anıtın 27 Eylül 1883 yılındaki açılışı da milli bir bayram ve büyük bir halk kutlaması şeklinde geçmiştir (Bemmann, 2007, 187).

3.2.2 Kişi anıtları

19. Yüzyıl Alman anıtları içinde Walhalla, Köln Katedrali ve Niederwald Anıtı gibi anıtların yanında bireylere adanan anıtlar da önemli yer alıyordu. Bunlar arasında hükümdarlar, ordu mensuplarının yanında siviller, yazarlar ve sanatçılar da bulunuyordu (Schlie, 2002, 37). Bu durum birleşmiş bir Almanya fikrinin sanat ve edebiyat üzerinden geliştiği Almanya için çok normaldi. Özellikle sanat ve tarihle ilgilenen IV. Friedrich Wilhelm'in Prusya tahtına çıkmasından sonra sanat ve politikanın bu iletişimi güçlenerek devam etmiştir (Schlie, 2002, 37).

Aydınlanmayla beraber bireyin ön plana çıkmasıyla bir anıtlarla ödüllendirilen kişinin mevkii ve soyu ün, kazanç ve başarılarıyla yer değiştirdi. Bu dönemle beraber anıtlar sadece bir bireyi yüceltmek için değil, diğer bireylerde de ölümsüzlüğe ulaşmak için erdem ve vatanseverlik hissini doğurmak için de yapılmaya başlandılar (Spohr, 2011, 18-19). Özellikle şehirlerin içinde, parklarda yapılan anıt inşaatlarında para toplayan dernekler yoluyla toplumun etkisi görülüyordu (Landwehr, 2012, 22).

Johannes Gutenberg ve Martin Luther, soylu olmayan bireyler arasında ilk anıtları yapılanlardır ve bu anıtlar genelde burjuva bağımsızlığını temsil eden Belediye sarayı gibi yapılara yakın yerlere yerleştirilmişlerdir (Landwehr, 2012, 23). Aristokrasinin soylu olmayanların anıtlarının toplum hayatında baskın yerlere inşasına karşı çıktığı örnekler vardı. Burjuva kültürünün güçlü olduğu şehirlerden biri olan Nürnberg'de Dürer gibi Rönesans sanatçılarının onuruna kutlamalar ve anıtlar yapılmaktaydı. Bu hareketin içinde yer almak için Kral I. Ludwig, Dürer anıtı için yüklü bir bağış yaptığında; bu seçiminin arkasında Dürer'i birey olarak onurlandırmaktan çok Nürnberg'in imparatorluk şehri (Kaiserstadt) olarak tarihini ve Dürer'in saray ressamı sıfatını vurgulamak vardı (Landwehr, 2012, 20). Bismarck anıtları bu tarz bir sorunla karşılaşmayan örneklerdendir. Bismarck'ın at üzerindeki

heykelleri de o döneme kadar sadece hükümdarlara özgü olan bir tasvirin kullanılması ile dikkat çeker ve Bismarck'ın sınıflar arası imajını gösterir (Landwehr, 2012, 23-25).

Şekil 3.59 : Büyük Friedrich Anıtı, Berlin, 2013.

Almanya'da milli anıt olgusunun ilk örneklerinden biri Büyük Friedrich'in (II. Friedrich, 1712-1786) Berlin'deki atlı heykelidir (Şekil 3.59). II. Friedrich'in bu anıtı için ilk yarışmalar 1791 yılında II. Friedrich Wilhelm zamanında yapılmış ve katılan sanatçılar, Kralı at üzerinde gösteren heykellerden Fransız Devrim mimarlığı etkisindeki Babil kulesi ve obelisk gibi tarihi imajları kullanan çok farklı tasarımlara kadar bir çok öneri sunmuşlardır. Anıt, ne II. Friedrich Wilhelm, ne de III. Friedrich Wilhelm döneminde inşa edilememiş, temel atma töreni ancak 1840 yılında IV. Friedrich Wilhelm döneminde gerçekleştirilebilmiştir. Bu süre zarfında tasarım üzerinde çalışmalar olmuştur. IV. Friedrich Wilhelm'in kendisinin de anıt için tasarımlar yaptığı bilinmektedir. Bu farklı öneriler sadece anıtın mimarisi ile ilgili değildi. II. Friedrich'in kostümünün antik dönemden mi, eski Alman kültüründen mi

yoksa çağdaş kıyafetlerden mi seçilmesi gerektiği de tartışılmıştır ki bu, ulusun karakter inşasındaki kaymaları göstermektedir (Spohr, 2011, 20). Sonuçta, anıtın temel atma töreni monarşi idealleri içinde bir milli bayram havasında kutlanırken, açılışı ise 1851 yılında iki yıl önce gerçekleşen ve başarısız olan burjuva devriminin ardından geleneksel ulusun bir kutlaması haline gelmiştir (Scharf, 1983, 13), (Şekil 3.60).

Karikatur im Kladderadatsch vom 1. Juni 1851 anlässlich der Enthüllung des Denkmals für Friedrich den Großen.

Şekil 3.60 : Büyük Friedrich Anıtının açılışı üzerine bir karikatür (Scharf, 1983, 20).

Kişi anıtlarının arkasında, İmparatorluk'un kuruluşuyla sonuçlanan Kurtuluş Savaşlarının yarattığı “savaş coşkunuğu” içinde oluşan “mistik parıltılı şahıs kültleri”nin etkisi hissedilir. İmparator ve şansölyeler, özellikle II. Wilhelm’in büyükbabası olan Kayzer I. Wilhelm ve Şansölye Bismarck “tanrısal tapınma” objeleri diye nitelendirilebilecek kahramanlar haline gelmişlerdir (Bruchhausen, 1999, 179). Kendisinden sonra gelen anıtlar, özellikle I. Wilhelm anıtları için örnek teşkil eden Hermann Anıtı bu kapsamdaki anıtlar arasında önemli bir yer tutar. Bu tez kapsamında da II. Wilhelm dönemi anıtlarına yol göstermesi ve baldaken strüktürünün kullanımı sebebiyle önemlidir.

1871 Yılında kurulan Almanya İmparatorluğu, birbirine bir çok yönden benzemeyen Alman krallıklarının halklarını Prusya Krallığının egemenliğindeki yeni bir yönetim altında birleştirmek zorundaydı ve kutsal Roma İmparatorluğunun yeni İmparatorluk

için bir örnek teşkil etmesinin arkasında da bu heterojen topluluğu bir araya getirecek bir parantez yaratma çabası vardı. Yönetimin başına bir Kayzer'in geçmesi de yine bu örnek üzerinden oldu (Schlie, 2002, 42-43). Yine de, kuzeyinde Danimarkalıların, doğusunda Lehlerin, batısında Alsaslıların yaşadığı, Katolik ve Protestan çekişmesini barındıran, Bavyera Krallığının şartlı olarak dahil olduğu İmparatorluğun bir araya getirilmesi için daha da uzak bir geçmişten gelen bir kurulum mitolojisine sahip olması gerekiyordu (Schlie, 2002, 48). Kolektif kimliğin desteklenmesinde tarihten seçilen ve bu amaca uygun olarak tekrar yaratılan, “korku tanımayan, akıl ve ihtiyat kurallarına uymayan, tehlikeli ve riskli olanı yapan ve gündelik olanın istinası” olan bir kahraman, hayal gücünün beslenmesi için uygun bir malzemeydi (Giesen, 2013, 40). M.S. 9 yılında Roma İmparatorluğuna karşı Varus Savaşını kazanan Alman komutanı Hermann (Arminius) Almanları birleştiren ilk tarihi kahraman olarak burada devreye girdi. Varus Savaşı'nın da 19. yüzyıl düşünce sistemi içinde Alman ulusunun doğum tarihi olarak kabul edildiği görülür (Spohr, 2011, 47). Teutoburg Ormanındaki bu savaş ile sadece Alman kavimleri birleşmemiş, aynı zamanda Alman kültürü, dili, tarih ve geleneği Roma etkilerine karşı korunmuş, tarihsel ve bölgesel olarak Alman ulusu tanımlanmıştı (Tacke, 1995, 34-35).

Romalı yazar Tacitus'un MS 98 yılında yazdığı “Germania” kitabının 15. yüzyılda bir manastırda keşfinden sonra Alman kavimlerinin Roma'ya karşı mücadelesi ve zaferine öncülük ettiğine inanılan Hermann, 16. ve 17. yüzyıllarda Vatikan'a, daha sonra ise Napolyon'a karşı verilen mücadelenin sembolü haline gelmişti. Alman kavimlerinin Roma'ya karşı savaşlarında olduğu gibi, Alman Krallıkları da dışarıdan gelen bir tehlikeye karşı koyabilmek için birlik olmak zorundaydılar (Spohr, 2011, 49). Hermann'ın gerçek isminin Siegfried olduğu ve gerçekleştirdiklerinin Siegfried şarkıları ile zaman içinde taşındığı düşünülmektedir. Yine de ortaçağ içinde unutulduğunu söylemek doğru olur. Alman hümanistleri, özellikle Ulrich von Hutten milli bir kahraman olarak Hermann'ı yeniden yaratmışlardır (Bemmann, 2007, 104-105). Hermann hakkında kişisel bilginin kalmamış olması onu çağdaş idealler için biçimlendirilebilecek uygun bir sembol haline getirmiştir. Bu özellikleri ile Hermann mitolojisi, Fransız milliyetçiliğinin simgelerinden biri haline gelmiş olan, Roma'ya karşı Galya halklarının savunmasını yönettiğine inanılan Vercingetorix'in mitolojisi ile benzerlik gösterir (Spohr, 2011, 48/49).

Anıtın mimarı Ernst von Bandel Alman milliyetçiliğinin sembolü olacak bir Hermann anıtı için öğrenciyken eskizler yapmaya başladığı 1819 yılından anıtın açıldığı 1875 yılına kadar çalışmıştır. 1836'da anıtın Roma ve Alman kavimleri arasındaki savaşların gerçekleştiğine inanılan bölgeye bakan Detmold yakınındaki bir tepeye, Teutoburgerwald'a yapılmasına karar verilmiştir (Schlie, 2002, 48). Anıtın Teutoburg Ormanında yapılması Varus Savaşı'nın yeri hakkındaki tartışmaların bu bölge lehinde güçlenmesini sağlarken, anıtın alandaki yeri von Bandel tarafından savaş alanının görülebildiği en yüksek nokta olması dolayısıyla seçilmiştir. Anıtın bir şehrin sınırları içinde yapılması ise hiçbir zaman konuşulmamıştır (Tacke, 1995, 63-65).

Anıtın yapımı için para toplayan dernekler kurulmuş, Bavyera hükümdarı I. Ludwig, Prusya hükümdarı IV. Friedrich Wilhelm gibi Alman hükümdarlarının yanında, İngiltere'den Prens Albert gibi yurtdışından da katkıda bulunanlar olmuştur (Bemmann, 2007, 108-109).

Anıtın üslubu olarak von Bandel en başından itibaren Alman üslubu olarak görülen Gotik üslubu düşünmüştür. İlk tasarımlarında alt yapıyı çevreleyen 10 sütunu tamamlayan sivri kemerler ve üstlerindeki bir taç motifi oluşturan Gotik süslemeler de bunu gösterir. Von Bandel'in üslup çatışmasındaki görüşleri, bu arayışta antik döneme dönen mimarlara, Alman hislerini özgür bırakmalarını tavsiye edişinde görülür. Bu mimarlar hakkında "Alman yaşamı üzerinden Alman gibi düşünmeleri" ve "yıkıntılar üzerinde emeklemek yerine yükselmeleri" gerektiğini yazar (Bemmann, 2007, 110).

Schinkel'in de Hermann Anıtı için bir tasarımı olmuştur. Hermann'ı at üzerinde bir Romalı askeri mızrak ile öldürürken gösteren bu tasarım, Aziz Georg anlatımlarında kullanılan bu imaj ile Hermann'ı kutsallaştırmaktaydı (Bemmann, 2007, 111). Bu tasarım tartışmalara sebep olurken, bu amaca yönelik kurulan Hannover ve Münih derneklerinin toplanan paraları geri çekme tehditleri ve IV. Friedrich Wilhelm'in Bandel'in tasarımını tercih etmesi anıtın son halini almasında önemli olmuştur (Bemmann, 2007, 112-113).

Sonuçta ortaya çıkan anıt, Romanesk ve Ernst von Bandel'in "gerçek Alman ruhunu" taşıdığını düşündüğü Gotik üslubuyla Scharf'a göre Alman milliyetçiliğinden çok Prusya milliyetçiliğinin ve Bismarck'ın çatışmacı Protestanlığının simgelerini

taşımaktadır (Scharf, 1983, 49; Klaus, 2008, 88; Spohr, 2011, 49), (Şekil 3.61; Şekil 3.62).

Anıt Hermann'ın 26,57 metre yüksekliğindeki heykeli ve baldaken şeklindeki alt yapı ile birlikte 53,46 metre yüksekliğindedir. Yapıyı örten kubbenin von Bandel tarafından ilk olarak kayalıklar biçiminde tasarlandığı ama daha sonra I. Ludwig'in itirazı ile son halini aldığı biliniyor.

Şekil 3.61 : Hermann Anıtı (1875) (Url-21).

Bandel'in alt yapının tasarımında dönemin iki hakim üslubunu, Neo-gotik ve Klassizmi bir araya getirerek Gotik kemerli bir monopteros yarattığını düşünenler de bulunuyor. Bu fikri savunan Spohr, buna gerekçe olarak, Bandel'in monarşi ve asaleti ifade eden Klasisizm ile burjuvaziyi ifade eden Gotiği birlikte kullanarak bir uzlaşma yaratmak istemiş ve uzun inşaat süreci içinde değişen sponsorlar ve görüşlerin kesin bir yönde ilerlenmesini engellemiş olabileceğini ileri sürer (Spohr, 2011, 54/55).

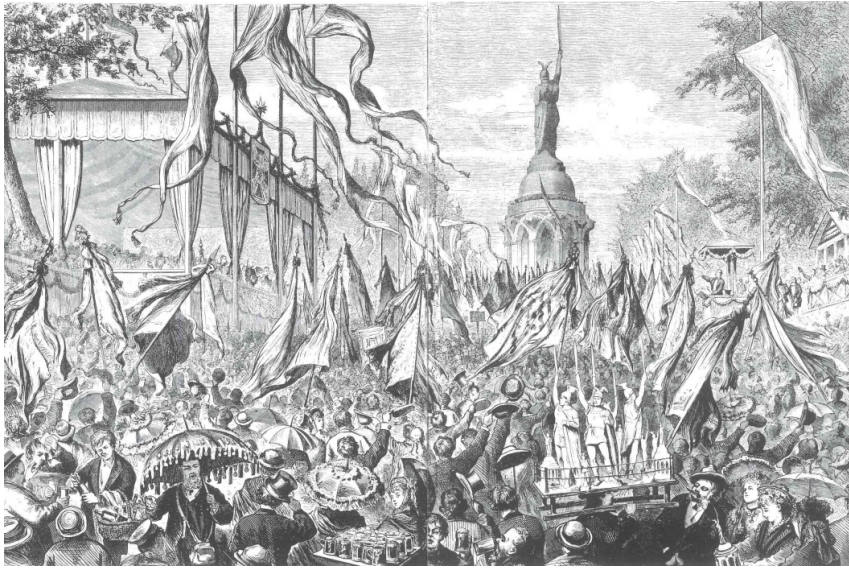

Şekil 3.62 : Hermann Anıtı, Kartpostal (Url-22).

Bandel, Hermann'ın heykelinin yapımı sırasında, ufak bir modelden bu boyutta bir heykelin yapımında sorun çıkınca, 62 yaşında bakır işçiliğini öğrenerek aktif olarak çalışmıştır (Bemmann, 2007, 117). Alman kavimlerinin giyim tarzında bir kıyafet taşıyan Hermann'ın kaskındaki kanatları von Bandel Alman kartalının Roma kartalına karşı zaferine adarken, sağ elinde tuttuğu ve batıya doğru kaldırdığı kılıç da Fransa'ya karşı bir tehdit niteliğindedir. 10 ayak ile taşınan bir kubbeden oluşan altyapının içinde bir toplantı odası ve kubbeye çıkan bir merdiven yer almaktadır. Ayaklar arasındaki yazıtlarda, Tacitus'tan Hermann'ın Almanların kurtarıcısı olduğuna dair bir alıntı ve Almanların 1813 ve 1871'de Fransa üzerinde kazandığı zaferler anlatılmakta, Kayzer I. Wilhelm'in portre kabartmasıyla beraber Alman ulusunu birleştirdiği anlatılarak "Kurtarıcı Armin'e eşit" olduğu yazılmaktadır (Klaus, 2008, 97-98). Saf ve bozulmamış bir Alman ulusu fikrini temsil eden anıt, o dönemin kahramanını da milli mitolojinin içine çekerek ona politik bir rol vermektedir (Nipperdey, 1968, 568). Anıtın milliyetçi ana fikri; Hermann'ın kılıcının üzerine kazınmış olan "Almanya'nın birliği benim gücüm, benim gücüm Almanya'nın kudreti" cümlesi ile kalkanının üzerinde altın harflerle yer alan "treufest" (sadakat, inanç) kelimesinde ve anıtın 1875 yılındaki açılışının "Hermann Anıtının Alman halkına teslimi" olarak adlandırılmasında görülmektedir (Klaus, 2008, 99-100). Meşe ağaçlarının Alman kültüründeki yerinin bir uzantısı olarak Hermann anıtının yapımı

sırasında da bu bölgeden meşe ağaçları alınarak Leipzig'deki savaş alanına, bu alandan alınan meşe ağaçları da Teutoburg Ormanına dikilmiştir (Tacke, 1995, 31).

Kayzer I. Wilhelm anıtın açılmasından sonra hayatının büyük bir bölümünü bu anıta adayan ve mal varlığını anıt için harcayan von Bandel'in harcamalarını karşılamayı teklif etmiş ama çabalarının Alman ulusuna bir hediye olmasını isteyen von Bandel bunu reddetmiştir. Kayzer bunun yerine ona yıllık 4000 Mark maaş bağlamış ama von Bandel bir yıl içinde hayatını kaybetmiştir (Bemmann, 2007, 123).

Şekil 3.63 : Hermann Anıtının Açılışı (Scharf, 1983, 52-53).

Hermann Anıtı 19. yüzyıl boyunca bir çok resmi ve resmi olmayan kutlamaya sahne olmuştur (Tacke, 1995, 203). 1841 Yılındaki temel atma töreni hem Alman milliyetçiliğinin, hem de bölgesel milliyetçiliğin izlerini taşıırken, 1875 yılındaki “Herman Anıtının Alman halkına teslimi” töreni yeni kurulan İmparatorluk için bir kutlama haline gelmiştir (Tacke, 1995, 209/216), (Şekil 3.63). Açılışa gelen ve “Arminius Wilhelmus” diye anılan Kayzer I. Wilhelm’in istediği açılış programı Protestanlığın izlerini taşımaktaydı, bir din adamının konuşmasına ve dua okunmasına yer verilmişti (Klaus, 2008, 99-100). Temel atma törenine göre kültür, tarih ve dilin Alman ulusunun temeli oluşunun üzerinde daha az durulurken, doğa sembolizmi, Alman ulusunun sürekliliği fikri gücünü korumuştur (Tacke, 1995, 219). 1909 Yılında gerçekleştirilen Teutoburg Savaşı’nın 1900. yılı kutlamaları ise daha çok “geçmişe kaçış” havasında gerçekleşmiş, 19. yüzyılın ikinci yarısında hakim olan sınıfsız bir sivil toplum isteğinin yarattığı ütöpik ve duygusal havanın kaybolmuş olması, bölgesel çekişmeler sebebiyle, halkın İmparatorluğa olan

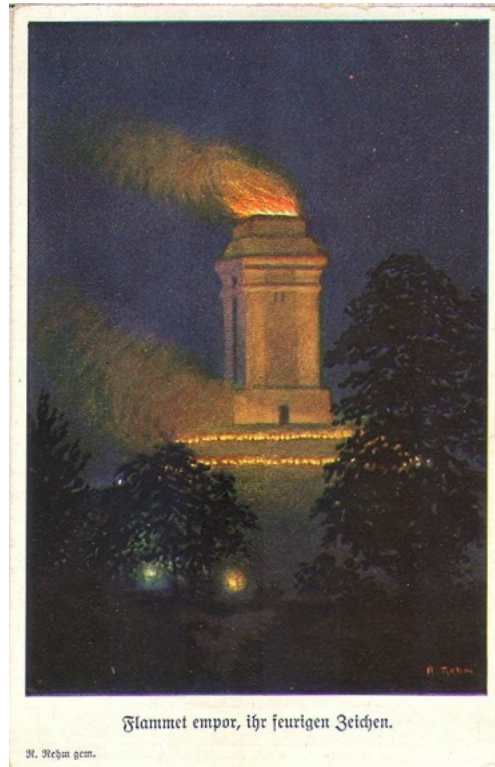
sadakatının güçlendirilmesini amaçlayan bir tören olarak düzenlenmişti (Tacke, 1995, 229/238-239). Böylece Almanya'nın "Milliyetçi, emperyalist dünya politikasının" bir sembolü olan Hermann, Alman milliyetçiliğini güçlendiren, takip edilecek bir örnek haline gelirken, 20. yüzyıl içinde III. Alman İmparatorluğu propagandalarında da önemli bir yer tutmaya devam etmiştir (Klaus, 2008,101).

3.2.3 II. Wilhelm dönemi ve I. Wilhelm anıtları

II. Wilhelm'in 1888 yılında tahta çıkışı ile Alman anıtlarının tarihinde yeni bir evreye girilir. II. Wilhelm, hükümdarlığı sırasında inşa ettirdiği anıtlarla büyükbabası I. Wilhelm'i büyük Alman kahramanlarının varisi olarak gösteren bir kült yaratmıştır (Kroll, 2002, 79-83). Yeni bir imparatorluk hanedanlığı olan Hohenzollern'in mimari ve heykel yoluyla kamusal alanda var olması II. Wilhelm için çok önemliydi (Landwehr, 2012, 96). Bu politikasıyla sadece büyükbabasını değil bütün Hohenzollern hanedanlığını bu mertebeye yükseltmeyi ve hükümdarlığını halkın gözünde kurduğu tarihsel bağlantılarla güçlendirmeyi amaçlamaktaydı. 19. Yüzyılla beraber artık hükümdarlar, devletin yöneticisi olarak taşıdıkları karar alma ve yönetme hakkının kökenini tanımlayarak kanıtlamak zorundaydılar. Bu dönemde halkın yönetime etkisinin artmasıyla monarşi tam olarak ortadan kalkmasa da ulusun hizmetine sunulmuştu. Monarşinin meşruluğunun kanıtı hanedanlıktan, ulusun onayına devredilmişti (Tacke, 1995, 36). Demokrasilerde bu amaca yönelik alınan oy yüzdesi vurgulanırken, monarşik yönetimlerde hanedanlık soyundan gelmek ve Tanrı'nın lütfu ile yönetmekten söz edilirdi ve II. Wilhelm'in yaptırdığı anıtların arkasında da bu dayanağı halkın gözünde güçlendirmek vardı. Bu durum, bu anıtları bir bireyin anıtları olmaktan çıkararak, Alman hükümdarlarını ve monarşiyi bir bütün olarak temsil eden eserler haline getirmiştir.

II. Wilhelm, anıtlar yoluyla, Almanya'nın birleşmesine katkıda bulunmuş olan ve böylece Prusya-Almanya tarihinin görkemini temsil eden ilk Kayzer I. Wilhelm ve Şansölye Otto von Bismarck'i yaratmayı amaçladığı imparatorluk için semboller olarak seçti. I. Wilhelm'in yaşamı boyunca anıtları yapılmamışken 1890'lı yıllarla beraber Alman topraklarının bir çok yerinde anıtları görülmeye başlandı. I. Wilhelm'e bu anıtlarda, kurduğu imparatorlukla o günü biçimlendirmiş, halkını düşünen ve güven uyandıran bir hükümdar imajı kazandırılmıştır. II. Wilhelm'in saltanatı I. Wilhelm ile ilişkilendirilerek güçlendirilirken I. Wilhelm de Alman

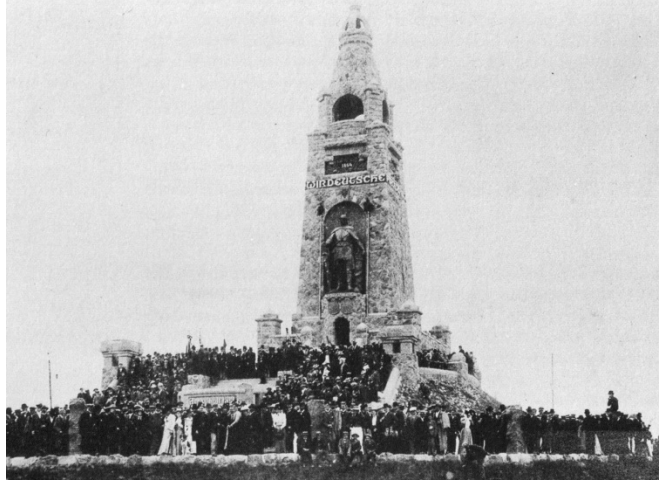
tarihindeki güçlü hükümdarlarla ilişkilendirilerek Alman tarihi içinde bir süreklilik sağlanmıştır. Alman tarihi ile Hohenzollern soyu arasında kurulan bu bağ ile II. Wilhelm'in hükümdar olarak gücünün temelleri sağlamlaştırılmıştır. Bu noktada Almanya'da milli anıtlar ve monarşi arasındaki ilişki daha da güçlü bir şekilde ortaya çıkar. Anıtlar toplum ve devlet arasındaki bölünmeyi ortadan kaldırmak için kullanılmaya başlanmış, monarşinin anıtları da halk tarafından milli anıtlar olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Nipperdey, 1968, 542).

Şekil 3.64 : Bismarck Anıtı Götterdaemmerung (1899) (Url-23).

Bismarck anıtları da aynı şekilde halkın güvenine sahip bir birey yoluyla yönetimin meşrulaştırmasını sağlama amaçlıdır (Schlie, 2002, 54-55). Bu anıtlar genelde kule ve sütun şeklinde çevrelerine hakim yüksek noktalara inşa edilmişlerdir (Şekil 3.64; Şekil 3.65). Üstlerinde Bismarck'ın doğum günü 1 Nisan'da ateşler yakılan bu kuleler Schlie'ye göre "Wilhelm Almanya'sının gösteriş ve büyüklük, güven ve süreklilik özlemine" temsil ediyorlardı ve milli anıtlar olarak görevlerini en iyi şekilde yerine getiren anıtlar bunlardı. Bismarck'ın 1898 yılında ölümünden sonra 300 Bismarck Derneği kurulmuş ve 700'den fazla Bismarck anıtı inşa edilmiştir. Bismarck ve II. Wilhelm'in özellikle dışişleri konusunda fikir ayrılıkları göz önüne alındığında, içlerinde Wilhelm dönemine karşı bir protesto barındırırlar. İnşaatlarının

arkasında öğrenci birliklerinin varlığı da bunun bir göstergesidir. Alman toprakları içinde yayılımlarının da I. Wilhelm anıtlarına göre daha homojen olduğu görülür. Spohr, bu durumu II. Wilhelm'e karşı duyulan antipati ve politikalarının yarattığı geleceğe dönük güvensizliğe bağlar (Spohr, 2011, 110/111; Schlie, 2002, 59-60).

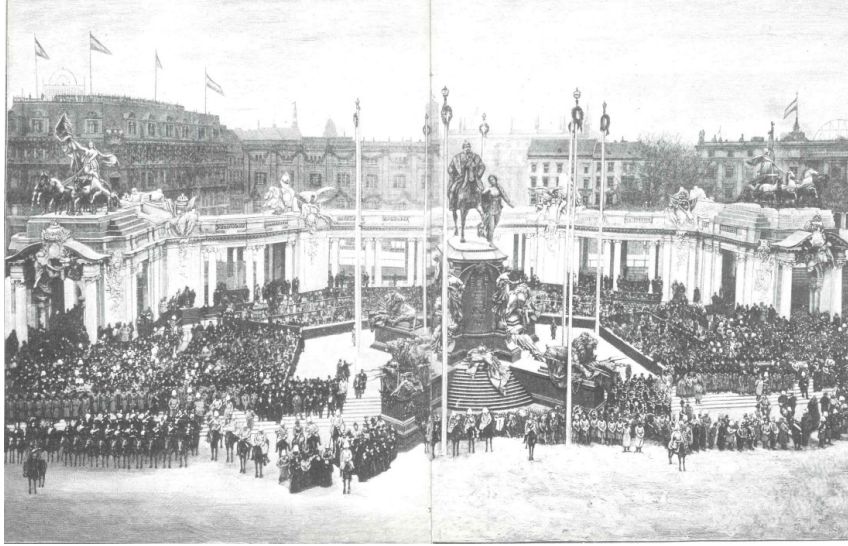
Şekil 3.65 : Bismarck Anıtı, Knivsberg (1901) (Url-24).

Schlie, II. Wilhelm döneminde yapılan anıtların 19. yüzyıl Almanya'sı ve Wilhelm'in kişiliği ile paralellik gösterdiklerini yazar. Ona göre üçü de içlerinde büyük bir ilerleme çabası taşıırken, bir yandan da efsaneler üzerine kurulu bir geçmişle bağlantısını koruyan bir şimdiki zaman hissini yaratmaya çalışırlar (Schlie, 2002, 54). Bunun yanında, II. Wilhelm'in "drama ve teatrale eğilimi, hubris ve umutsuzluk arasında kalmışlığı" kendini sadece anıt inşaatları ile göstermemiştir. Bir yanları ile coşkun mizansenler olan açılış törenlerinin biçimlenişini de belirlemiştir (Spohr, 2011, 95). Tarihçi Golo Mann, II. Wilhelm'in yönetim üslubunu "feodal, barok bir kostüm tantanasıyla icat edilmiş bir hükümdarlık tutumu" olarak adlandırmıştır (Landwehr, 2012, 96).

1890'li yıllarda artarda I. Wilhelm anıtları inşa edilmiştir. Bu anıtlar Almanya'nın geneline yayılırken, özellikle Prusya içinde yer aldıkları görülür.

"Centralblatt der Bauverwaltung" bu anıt inşaatlarını ortaçağda büyük katedrallerin yapılması sırasında halka hakim olan ve onları birleştiren ruhani harekete benzetir. Alman halkının Alman İmparatorluğu'nun yeniden inşası ve Almanların birleşmesi isteğinin gerçekleşmesi "güçlü bir milli görüşün" oluşumuna ve Alman halkının değerlerinin farkına varmalarına sebep olmuş ve bunun etkisi sanatta da görülmeye başlanmıştır. Bu etkinin en büyük örnekleri İmparatorluğun kurucusu ve ilk

İmparatoruna duyulan saygının görülür ifadeleri olarak ortaya çıkmıştır (Centralblatt der Bauverwaltung, 05.01.1895, 1). Berlin'deki Kayzer Wilhelm Anıtı için 1889 yılında açılan yarışmaya 147 tasarım katılmış, bundan sonra gelen Breslau'daki anıt yarışmasında 46, Köln'de 15, Ren bölgesinde 24, Kyffhäuser'de 24 ve Porta Westfalica'da 58 tasarım yer almıştır (Centralblatt der Bauverwaltung, 13.09.1890, 388), (Şekil 3.66).

Şekil 3.66 : I. Wilhelm Anıtı Açılışı, Berlin (Scharf, 1983, 96-97).

Genelde Kayzer Wilhelm'in savaşlardaki üniformalı görüntüsünü canlandıran heykelleri şehir içinde ana cadde ve merkezlerde olabildikleri gibi şehir dışında doğanın içinde mimari yapılarla beraber tasarlanan Wilhelm anıtları da bulunuyordu. Bunlar arasında en önemlileri Kyffhäuser, Porta Westfalica ve Koblenz'de yapılan anıtlardır. Üçünün de mimarı bu dönemde özellikle anıt mimarı olarak öne çıkan Bruno Schmitz'dir.

Şekil 3.67 : Kyffhäuser Anıtı (Centralblatt der Bauverwaltung, 24.05.1890, 219).

I. Wilhelm'in Kyffhäuser'deki anıtı 1890-1896 yılları arasında yapılmıştır. Kyffhäuser bölgesi Alman tarihi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Burada bir anıt yaptırma fikri ilk olarak asker derneklerinden gelmiştir (Bemmann, 2007, 205). Bu bölgede, 12. yüzyılda Kutsal Roma İmparatoru I. Friedrich'in (Friedrich Barbarossa) şatosu bulunmaktaydı ve Barbarossa'nın da kalesini Hristiyanlık öncesinde Almanların en önemli Tanrısı olan Wodan'a adanmış bir tapınağın bulunduğu noktaya yaptırdığı düşünülüyordu (Bemmann, 2007, 204), (Şekil 3.67). 19. Yüzyılda şato yıkılmış ve geriye sadece bir harabe ve Avrupa'nın en derin çeşmesi olduğuna inanılan kuyusu kalmıştı (Bemmann, 2007, 205).

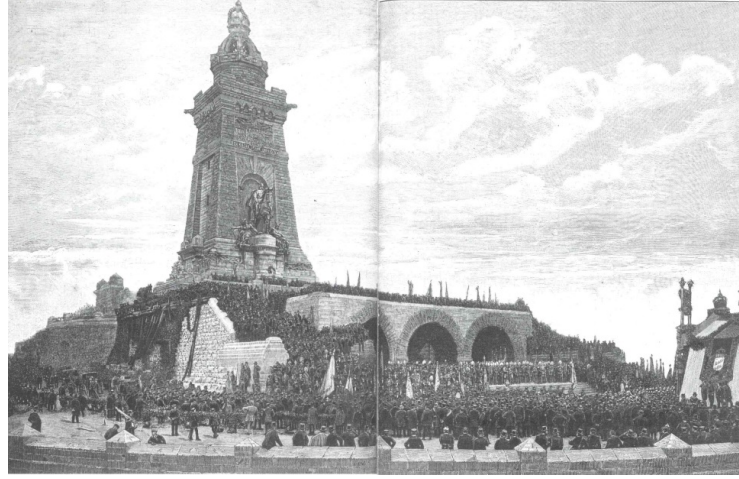
Barbarossa zaman içinde Alman halklarının birleşmesi isteğinin bir simgesi haline gelmişti ve 1871 yılında Almanları birleştirmeyi başarmış olan I. Wilhelm adına, Barbarossa'ya da yer veren bir anıtın bu bölgede yapılmasının arkasında da bu neden bulunuyordu (Şekil 3.68). Bu iki hükümdar anıt ile ilişkilendirilirken, aynı zamanda eski Alman İmparatorluğunun tarihi ve mitolojik temsilinin içine yerleştiriliyorlar ve yeni kurulan Alman İmparatorluğu Alman ırkının tarihinin bir sonucu olarak gösteriliyordu (Nipperdey, 1968, 545). Anıtın propagandası sırasında kullanılan "Beyaz sakal [I. Wilhelm] kızıl sakalın tahtında [Barbarossa]!" (Der Weißbart auf des Rotbarts Thron!) cümlesi de bu bağlantının vurgulanmasıydı (Bemmann, 2007, 206). Kyffhäuser'in Prusya sınırları içinde olmaması da onu bütün Almanya için yapılan bir anıt için uygun bir yer yapıyordu (Bemmann, 2007, 206).

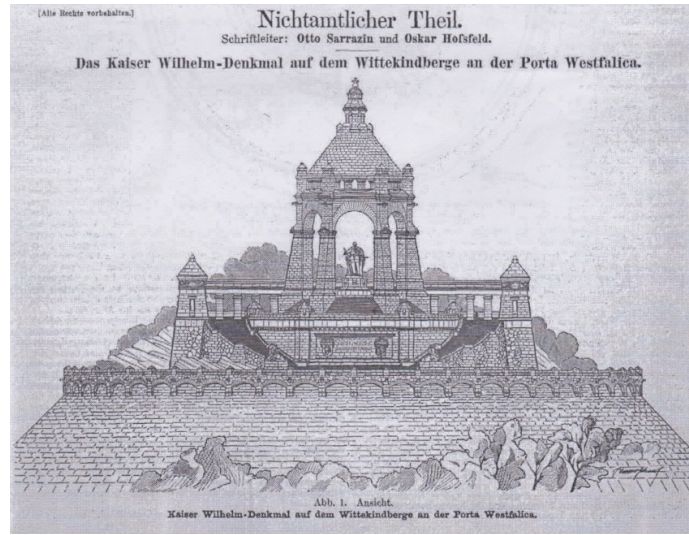
Şekil 3.68 : I. Wilhelm ve Friedrich Barbarossa (Url-25).

Kule şeklindeki anıtın kaide katında Barbarossa beklediği birleşme gerçekleştiikten sonra uyanırken gösterilmiştir. Barbarossa meydanından merdivenlerle çıkılarak I. Wilhelm'in atlı figürüne ulaşılır. Bu düzenleme de Alman tarihinin devamlılığı fikrini anıt tasarımına taşımaktadır (Schlie, 2002, 55-57). Kayzer Wilhelm'in sağında Almanya'nın askeri gücünü temsilen Alman askerleri yer alırken, solunda tarihi simgeleyen, ellerinde bir taş kalem ve bir zafer çelengi tutan bir kadın heykeli yer alıyordu (Bemmann, 2007, 207). Staufer döneminden kalan kalıntılar oldukları gibi bırakılarak, sergilenmiş, böylece Barbarossa'nın heykelinin olduğu kattaki yıkılmış ortaçağ imparatorluğu göndermesi güçlendirilmiştir (Bemmann,2007, 208), (Şekil 3.69).

Şekil 3.69 : Kyffhäuser Anıtı 1900’lü yıllarda (Url-26).

Şekil 3.70 : Kyffhäuser Anıtı Savaş Dernekleri Geçit Töreni, Berlin (Scharf, 1983, 100-101).

Şekil 3.71 : Porta Westfalica Wilhelm Anıtı (Centralblatt der Bauverwaltung, 24.10.1896, 469).

Porta Westfalica'daki Kaiser Wilhelm Anıtı (1892-1896) da yine Schmitz'in tasarımıdır (Şekil 3.71). Kyffhäuser Anıtı'nın açılmasından sadece bir kaç ay sonra tamamlanmış olan Porta Westfalica Kayzer Wilhelm Anıtı 18 Ekim 1896'da Kayzer ve İmparatoriçe'nin katılımı ile açılır. Anıt için ilk planlar 1889 yılında yapılmıştır ama anıtın yeri hakkındaki tartışmalar ki bölgesel başkent olan Münster'de olması da düşünülmüştür, inşaatı geciktirmiştir (Şekil 3.72). Wittekind dağlarındaki yerin doğal güzelliği ve Roma ve Alman tarihindeki önemi nedeniyle seçimiyle birlikte yarışma için ülke çapında sanatçılara davetiye gönderilmiştir. Gelen 58 tasarım içinden kısa süre önce Krallık Profesörü unvanını alan Bruno Schmitz'in tasarımı seçilir. İnşaata 1892 yılının yazında başlanır, anıta ulaşımı sağlayan bir cadde ile çevre düzenlemesi de gerçekleştirilir.

Şekil 3.72 : Porta Westfalica Wilhelm Anıtı (Centralblatt der Bauverwaltung, 13.09.1890, 388).

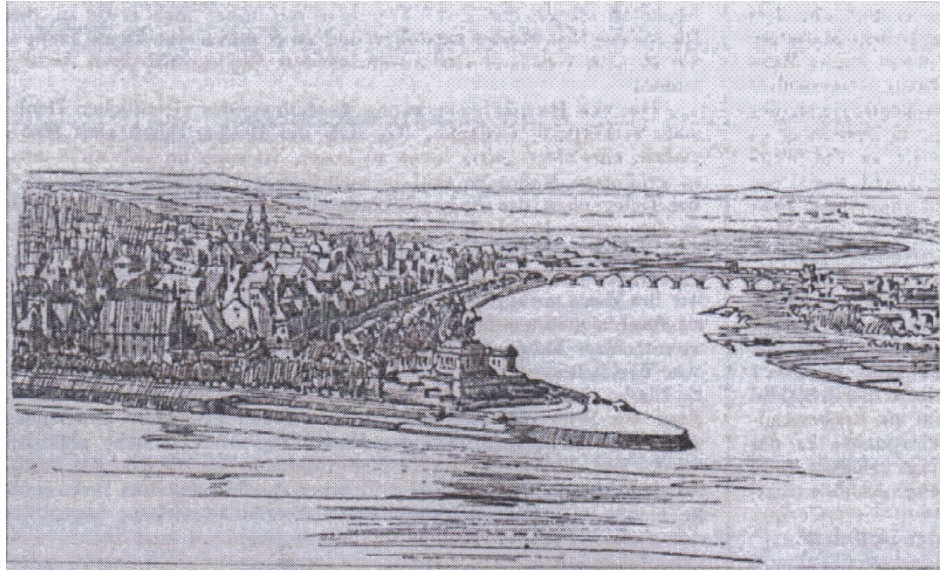
Baldaken şeklinde bir strüktürün altına yerleştirilmiş olan Kayzer’in heykeli bulunduğu yüksek nokta sayesinde uzak mesafelerden de görülebilmektedir. Yapının kaidesi doğal kayalıklar şeklinde tasarlanmıştır. Bunu sağlamak için inşaat alanındaki kayalar işlenmiş ve kaide bunların üzerine inşa edilmiştir. İnşa edilen duvarlar siklop duvar dokusuna sahiptir. Kaide, kayalar ve yapının saçaklarla bölünmesi Schmitz’in diğer anıt tasarımlarında da görülen anıtsal biçimlenmeyi sağlar. Bu kaidenin üzerinde yer alan terasta “Büyük Wilhelm” (Wilhelm dem Grossen) ve “Westfalen Eyaleti” yazıları bulunur ve bu terastan merdivenlerle baldaken strüktürüne ulaşılır. 6 ayak üzerine oturan cüce galeri ve koni şeklindeki örtünün üzerine Kayzer tacı yerleştirilmiştir. Gazete yapıyı eski kiliselerdeki sayvan²⁷ strüktürlerine benzetir. Beyaz boyanmış olan kubbenin mozaiklerle süslenmesi planlanmıştır. Kayzer Wilhelm’in 7 metre yüksekliğindeki bronz heykeli, onu yaşlılık döneminde, üniforması ve taç giyme töreninde giydiği pelerin içinde gösterir. Sol eli kılıcında, sağ eli ise yukarı kalkmış Kayzer, halkını hem korur hem de kutsarken gösterilmiştir (Centralblatt der Bauverwaltung, 24.10.1896, 469-471; Fricke, 1896).

Daha önce de Wilhelm Anıtları için açılan yarışmaları kazanmış olan Bruno Schmitz’in tasarımı için, daha önceki tasarımlarını sadeliği ve inandırıcı canlılığı ile aştığı yazılır. Bu anıtta da Berlin ve Kyffhäuser anıtlarının tasarımlarının altındaki

²⁷ Baldaken şeklindeki “sayvanlar [kiborion]ortaçağda, komünyon törenlerinin odak noktası olarak Hristiyan kiliselerinin en anlamlı donatı unsuru olan sunak için örtü işlevi görmeye başlar.” Yapısal olarak çok farklı olmayan kiborionlar piramit, kubbe veya düz çatı gibi farklı örtü sistemleri ile çeşitlenirler (Gianandrea, 2012, 783).

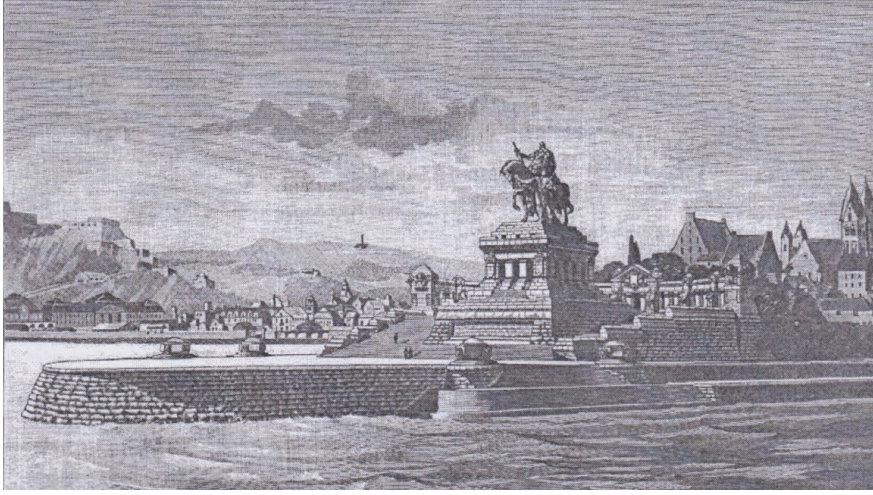
aynı fikir yatmaktadır ama Porta Westfalica’da tasarımcının elindeki probleme getirdiği çözümün başarısı ve kendine özgülüğü bu anıtın kendisinden önce gelenlerden ayrılmasına sebep olur. Heykelin mimari strüktür içindeki yeri, onun diğer anıtlarda olduğu gibi mimari bir eser içindeki bir süs olarak görülmesindense, strüktürle beraber bir bütün olarak algılanmasını sağlamaktadır (Centralblatt der Bauverwaltung, 13.09.1890, 388-389). Anıt Almanya genelinde Almanya İmparatorluğunun birleşmesinde rolü olan vatandaşların bunun bir göstergesi olarak yaptırmaya başladıkları anıtlardan biri olarak tanımlanır. Anıt, “yaşayanlara tasdik, torunlara onların izlerinden gitmeleri için teşviktir” (Centralblatt der Bauverwaltung, 24.10.1896, 469).

1894-1897 arasında Koblenz’de yine Bruno Schmitz tarafından tasarlanan Kayzer Wilhelm Anıtı da bu dönem anıtlarının önde gelen örneklerindendir (Dolgnier, 1993, 109-110) (Şekil 3.73).

Şekil 3.73 : Deutsches Eck Wilhelm Anıtı (Centralblatt der Bauverwaltung, 05.01.1895, 1).

Koblenz bölgesi daha önce adı geçen anıtların inşaat noktaları gibi Alman tarihi içinde önemli bir noktaydı. Ren ve Mosel’in birleştiği nokta, daha sonra kullanılan ismiyle Deutsche Eck, Deutscher Orden adındaki şövalye tarikatının 13. yüzyıldan beri idari merkeziydi ve bu tarikatın merkezi olan yapı da 19. yüzyılda hala burada Ren kıyısında bulunuyordu. Prusya Prenslüğü de bu bölgede yerleşen Almanlar tarafından kurulmuştu (Bemmann, 2007, 195).

Şekil 3.74 : Deutsches Eck Wilhelm Anıtı (Centralblatt der Bauverwaltung, 05.01.1895, 3).

Abb. 2.
Kaiser Wilhelm-Denkmal für die Rheinprovinz in Coblenz.

Şekil 3.75 : Kaiser Wilhelm Anıtı, Koblenz (Centralblatt der Bauverwaltung, 11.09.1897, 409).

Anıtın bölgedeki Romanesk üsluptaki tarikat yapısı ve Kastor Kilisesi gibi önemli yapılar ve Ren çevresinin doğal görkemi ile uyum sağlayabilecek bir yapı olabilmesi için Schmitz tasarımında Neo-romanesk üslubu ve özellikle de kaidede çok az süslemeyle sade, arkaik formları kullanmıştır (Bemmann, 2007, 195-196), (Şekil 3.74; Şekil 3.75). Geçmişte çok örneği olmayan bu anıt için “eğimli bir kule” tanımlaması kullanılır ve bu tip, kendisini takip eden Bismarck kuleleri ve Leipzig’deki Völkerschlacht Anıtına da örnek oluşturmuştur (Dolgnier, 1993, 112).

Bu Kayzer Wilhelm anıtı da simgeselliğinde diğer Wilhelm anıtlarını takip eder. Kaidesinde eski Gotik alfabe ile yer alan “Wilhelm der Große” (Büyük Wilhelm)

yazısı Wilhelm'i Büyük Karl ve Büyük Friedrich ile aynı değere yükseltmek için konulmuştur. Anıtta Kayzer'in yanında yer alan melek de (genius) Tanrı'nın gücünü ve monarşinin kutsal hakkını simgeliyordu (Bemmann, 2007, 196-197), (Şekil 3.76).

Anıt, 31 Ağustos 1897'de kutlamalarla açılmıştır ama bu kutlamadan sonra anıt ve çevresinde çok tören düzenlenmemiş, anıt ilk anlarından itibaren turistik bir merkez olarak görülmüştür. II. Dünya Savaşı'ndan sonra zarar gören, heykeli parçalanan ve kaybolan anıtın yeniden inşasının en büyük sebeplerinden biri de bu statüsünü yeniden oluşturmak ve şehrin turist trafiğini arttırmak olmuştur (Bemmann, 2007, 197-198/200).

Abb. 1.
Kaiser Wilhelm-Denkmal für die Rheinprovinz in Koblenz.

Şekil 3.76 : Kaiser Wilhelm Anıtı, Koblenz (Centralblatt der Bauverwaltung, 11.09.1897, 407).

Şekil 3.77 : Halk-muharebesi (Völkerschlacht) Anıtı (1913) (Url-27).

Monarşinin milli anıtlar üzerindeki etkisi zamanla azalmıştır. Bu yine Bruno Schmitz'in tasarımı olan ve Völkerschlacht Savaşının 100. yılında bu savaşta hayatını kaybeden askerler adına Leibzig'de inşa edilen Völkerschlachtdenkmal'in tasarım ve yapım sürecinde halkın ve derneklerin tuttuğu yerin daha önceki anıtlara göre güçlenişinden ve anıtın “Alman halkının Alman halkı için anıtı” olarak adlandırılmasında da görülür (Schlie, 2002, 68), (Şekil 3.77).

3.2.4 19. Yüzyıl Alman anıtlarının tasarımları

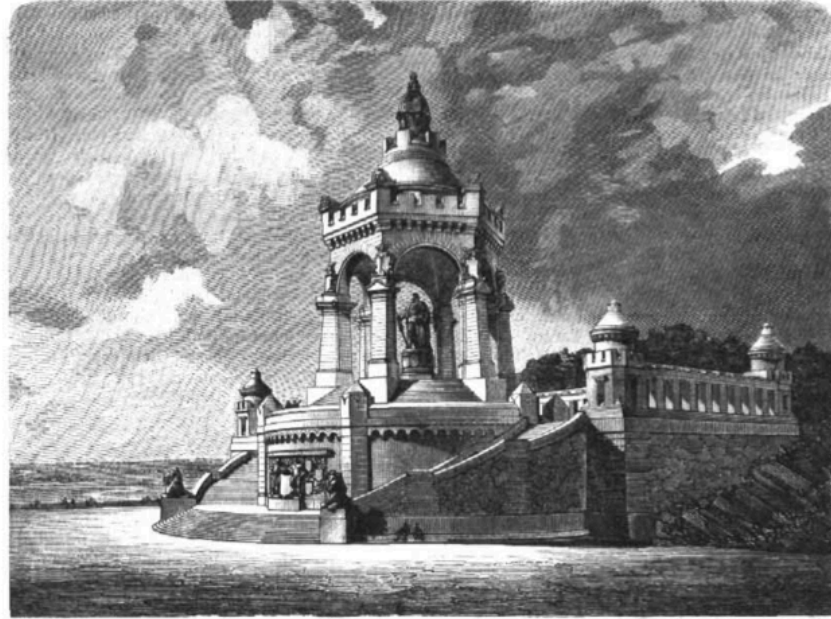
Anıtların tasarımlarına bakıldığında, özellikle yüzyılın sonunda Wilhelm anıtları ile o döneme kadar sıkça görülen sütun, obelisk tipolojilerinden uzaklaşarak mimarlar için çözülmesi gereken tasarım problemleri haline geldikleri görülür (Dolgener, 1993, 108-109). Spohr, 19. yüzyıl Alman anıtlarının mimarileri üzerinde iki önemli etki okur. İlki, özellikle kişiler için yapılan anıtların mimarisinde, mezar mimarisinin etkin olmasıdır. Tarih boyunca inşa edilen önemli kişilerin mezar yapıları, zaten bu kişileri veya duruşlarını hatırlatma, tarihi veya mistik karakterleri onurlandırma amaçları ve kamusal bir iddiaları olmasıyla anıt özelliklerini taşımaktadırlar (Spohr, 2011, 33). Ona göre, bir diğer etki de İngiliz bahçeleri ve Almanya'da bu bahçeler içinde görülen anıtlarla olmuştur. Halkın boş vakitlerini geçirdiği rahatlatma mekanları olan bu bahçelerin bireylere yeni fikirler ile ulaşmak için kullanılması amaçlanırken, farklı üsluplarda yapıların inşası da milli üslup arayışlarında etkili olmuştur (Spohr, 2011, 35).

Anıt tasarımlarında kullanılan üsluplara bakıldığında, anıtların geleceğe taşımakla görevli oldukları bilgileri sembollerle aktarırken ulusun kabul ettiği milli kimlikle de uyum sağlamaları gerekliliğinin etkisi görülür (Schlie, 2002, 13). Almanya'daki 19. yüzyıl anıtları öncelikli olarak erken dönem Alman ve ortaçağ kültürüne dönüşe adanmıştır. 19. Yüzyıldan bakıldığında, ortaçağ Alman tarihinin en parlak dönemi olarak görülüyordu, çünkü “istenen ve yokluğu hissedilen her şey; büyüklük, güç ve birlik, ortaçağdaki imparatorluk döneminde bulunuyordu” (Schlie, 2002, 27/30). Bu da Walhalla gibi bir kaç erken örnek dışında Alman ortaçağı ile özdeşleştirilen Gotik ve Romanesk üsluplarının kullanılmasını gerektiriyordu. Anıtlar bu üslupların da katkısıyla, kiklop duvarları, sert malzemeleri, kübik, silindirik ve piramidal formları, basit ve rustik mimari öğeleri ve ortaçağ Alman tarihine göndermeleriyle “Almanların mitik bir propagandasını” yapıyorlardı (Dolgener, 1993, 112). Bu

formlar aynı zamanda yönetimleri sembolik olarak güçlü, stabil ve değiştirilemez gösteriyorlardı.

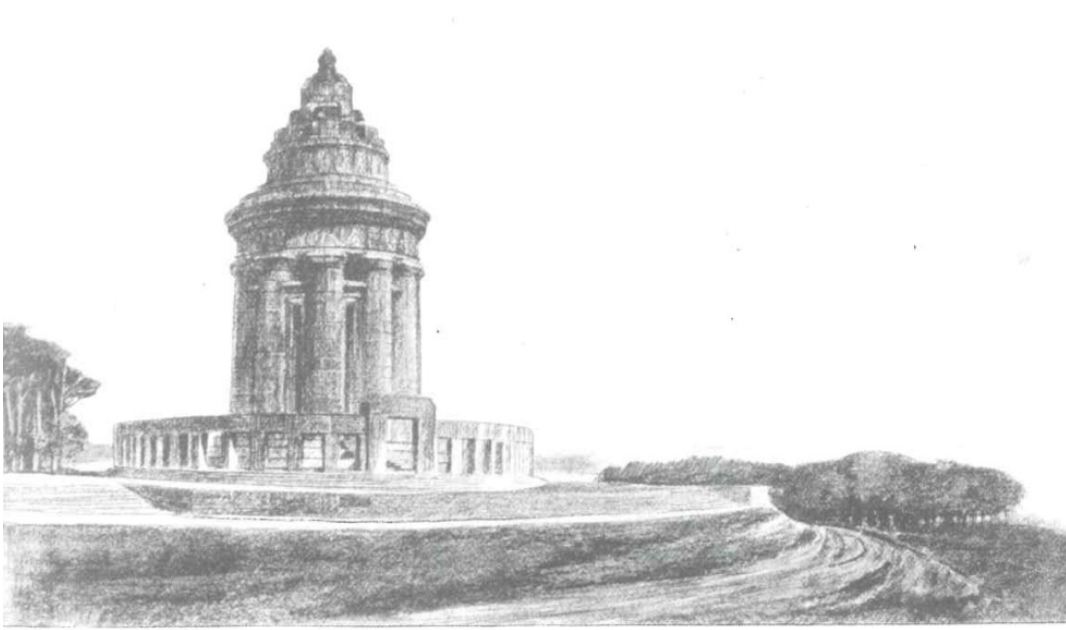
Şekil 3.78 : Hermann Anıtı, Litografi, 1871 (Url-28).

Kaiser Wilhelm-Denkmal an der Porta Westfalica.
Entwurf von Bruno Schmitz in Berlin. Ein erster Preis.

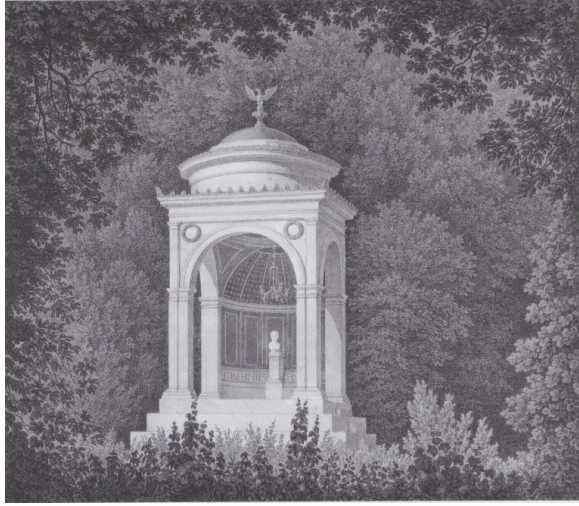
Şekil 3.79 : Porta Westfalica Wilhelm Anıtı (Centralblatt der Bauverwaltung, 13.09.1890, 386).

Alman Çeşmesi'nin tasarımının da temeli olan baldaken strüktürü de bu anıtların tasarımında önemli yer tutuyor ve sıkça kullanılıyordu. Sözü geçen örneklerden Hermann Anıtı ve Porta Westfalica Wilhelm Anıtı'nda da kullanılmış olan baldaken strüktürü tarih içinde kutsala yaklaşma sembolizmini taşıyan büyük ve küçük ölçekte dini yapılarda sıkça görülmektedir (Şekil 3.78; Şekil 3.79). Taşıyıcı ayaklar ve bir örtüden oluşan ve en temel taşıyıcı sistemlerden olan baldaken tarih içinde taşıdığı bu anlam sebebiyle anıtlar, özellikle birey anıtları için uygun bir formdur. Spohr'un iddiasını da destekler şekilde ortaçağ mezar yapılarını da anımsatmakta böylece adlarını taşıdıkları bireylerin kutsallaştırılmasında kullanılmaktadırlar. Adı geçen büyük örnekler dışında bu dönemde içlerinde Schinkel'in tasarımlarının da bulunduğu baldaken strüktürünü temel alan anıt örnekleri sıkça görülmektedir (Şekil 3.80-Şekil 3.85).

Şekil 3.80 : Burschenschaftdenkmal Anıtı, Eisenach (Scharf, 1983, 131).

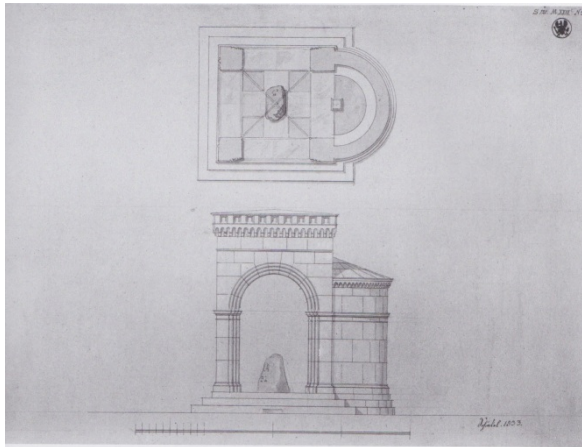
Bu anıtlarda baldaken, esas olarak iki şekilde kullanılır. Birinci yöntem, özellikle kişi anıtlarında kişiyi temsil eden veya tasvir eden bir obje veya heykelin baldakenin içine yerleştirilmesi, ikincisi ise kişinin heykelinin kaide görevi gören strüktürün üzerine yerleştirilmesidir. İki durumda da strüktür anıtın andığı kişiyi odak noktasına koyarak, vurgulanması için mimari bir arka plan oluşturmaktadır.

Şekil 3.81 : Sebat Tapınağı (1834) (Werquet, 2010, 289).

Şekil 3.82 : Luisendenkmal Gransee (Werquet, 2010, 268).

Şekil 3.83 : Gustav Adolf Anıtı Tasarımı, Karl Friedrich Schinkel (1833) (Werquet, 2010, 287).

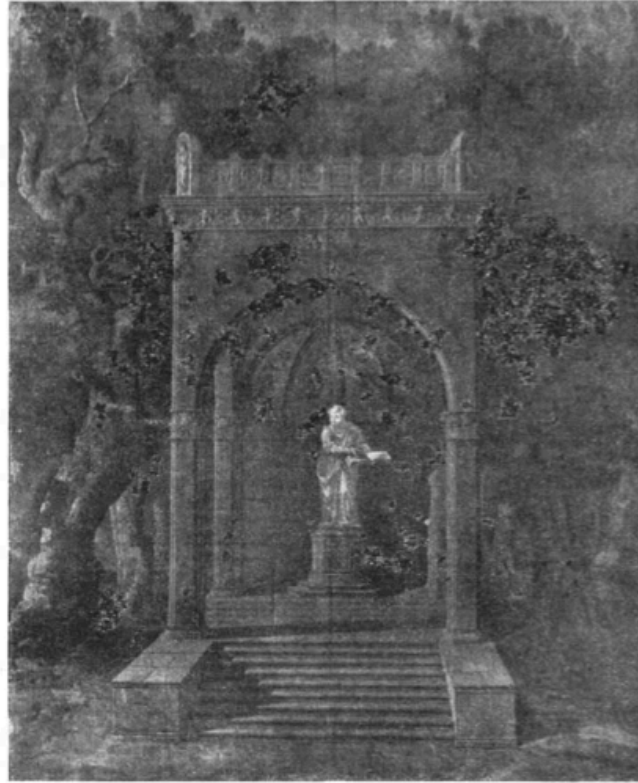
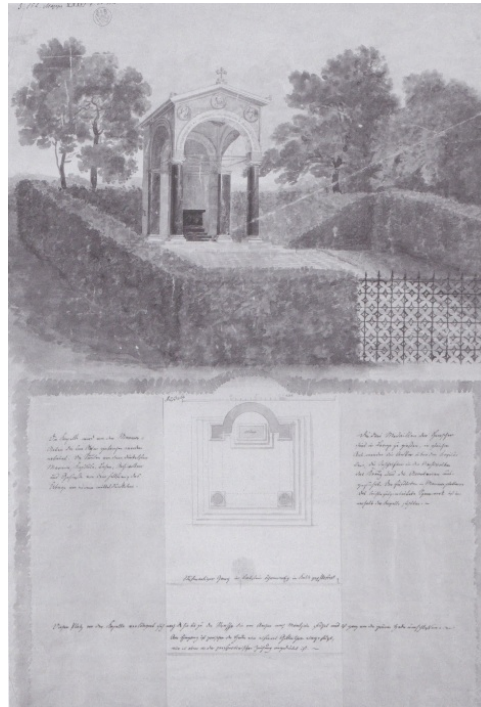

Abb. 12. Schinkels Entwurf für ein Lutherdenkmal im Mansfeldischen.

Şekil 3.84 : Luther Anıtı Tasarımı, Schinkel (Centralblatt der Bauverwaltung, 03.11.1917, 537).

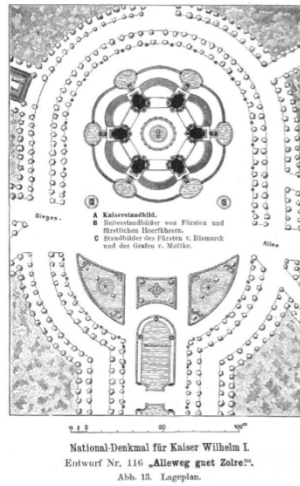

Şekil 3.85 : Aachener Kongressdenkmal Tasarımı, Karl Friedrich Schinkel (1837) (Werquet, 2010, 107).

Şekil 3.86 : Kayzer Wilhelm Anıtı Yarışması 116. Öneri (Centralblatt der Bauverwaltung, 09.11.1889, 423).

II. Wilhelm'in bu strüktüre verdiği önem, özellikle dedesi için yaptırdığı anıtlarda bu formun kullanılmasında da görülür. Tez içinde sözü geçen Porta Westfalica, Koblenz Wilhelm Anıtı gibi anıtlar dışında yarışmalara katılan tasarımlarda da bunun örnekleri vardır. Mesela Berlin Charlottenburger Chaussee (Straße des 17. Juni) üzerinde yapılması planlanan Kayzer Wilhelm Anıtı için düzenlenen yarışmaya katılan önerilerden biri, altıgen bir planı olan kubbe ile örtülmüş bir baldakendir. Kayzer Wilhelm'in heykeli de bu örtünün altına yerleştirilmiştir. İki katlı kubbe büyük altı ayak ve bu ayakları birleştiren kemerlerle taşınmaktadır. İç kubbeye mozaik bir tablo ve madalyon friz bezemesi kullanılmıştır (Centralblatt der Bauverwaltung, 09.11.1889, 422-423), (Şekil 3.86; Şekil 3.87).

Şekil 3.87 : Kayzer Wilhelm Anıtı Yarışması 116. Öneri (Centralblatt der Bauverwaltung, 09.11.1889, 422).

4. ALMAN ÇEŞMESİ /KAISER WILHELM BRUNNEN

Şekil 4.1 : Alman Çeşmesi, 2013.

Alman Çeşmesi temelde bir baldaken strüktürüdür (Şekil 4.1). 8 basamakla çıkılan sekizgen bir platforma oturan 8 sütun, bunların üzerine oturan dairesel kemerler ve bu kemerlerin taşıdığı yarım küre şeklinde kaburgalı bir kubbeden oluşur. Yapının elemanları neredeyse tamamında beyaz mermerken, sütunlarda labrador mermeri, yapı aksamında ve sütunların kaide ve başlıklarında ise bronz döküm kullanılmıştır. Meydana bakan ana cepheden çeşmenin içine sekiz basamakla çıkılır. Merdivenin olduğu kenar hariç diğer yedi cephede, kaidenin dış yüzeyinde muslukları bronz döküm yapılmış yedi adet çeşme bulunur. Geniş ve uzun yalaklı çeşmelerin dökme

muslukları diyagonal kare tablalara yerleştirilmişlerdir ve üzerlerinde taş üzerine oyma bir bezeme şeridi geçmektedir. Platformda sütunların oturduğu parapet ve su deposu arasına mermer banklar yerleştirilmiştir. Depo da kapağı hariç mermer ile kaplıdır. Sütunların kaide ve başlıklarında, stilize bitkisel ve geometrik motiflerle bezenmiş dört farklı desen kullanılmıştır. Kubbe dışarıdan sekiz kaburgalıdır, bakır kaplıdır ve çevresinde döküm bronzdan bir damlalık dönmektedir.

Açılışı 1901 yılının 27 Ocak günü Kayzer Wilhelm'in doğum gününde yapılan Alman Çeşmesi'nin, Alman yazışmalarındaki adıyla Kayzer veya Kayzer Wilhelm Çeşmesi'nin (Kayzerbrunnen; Kaiser Wilhelm Brunnen), inşaat süreci 1898 yılında Kayzer'in aldığı karar ile başlar. 24 Ekim 1898'de, yani Kayzer hac gezisi sırasında Kudüs'e doğru yol almaktayken Kayzer'in kendi tasarımı olan bir çeşmeyi Sultan'a hediye etmek istediği ile ilgili bir haber 'Deutsche Tageszeitung'da yer alır (Deutsche Tageszeitung, 24.10.1898). Bundan bir gün sonra 'Norddeutsche Allgemeine Zeitung'da ise Wilhelm'in kendi eskizinden yapılacak olan çeşmenin şehirde uygun bir yere inşa edileceği haberi çıkar (Norddeutsche Allgemeine Zeitung, 25.10.1898). Bu haberlerin tarihlerinden Wilhelm'in bu hediyeye daha İstanbul'dan ayrılmadan karar vermiş olduğu anlaşılmaktadır.

Wilhelm'in Prusya'ya dönüşünden sonra çeşmenin tasarım ve inşası için yapılan çalışmalar gazetelerden ve devlet yazışmalarından takip edilebilir. Mesela Kayzer'in çeşmenin mimarı Max Spitta ile 30 Kasım, 12 Aralık tarihlerinde görüşmeler yaptığını gazetelerden öğreniyoruz²⁸ (Deutsche Tageszeitung, 30.11.1898) (Deutsche Tageszeitung, 12.12.1898). Konu ile ilgili devlet yazışmaları ise "Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz" arşivinde "Kaiserbrunnen in Konstantinopel" (Konstantinapolis'deki Kayzer Çeşmesi) isimli bir dosyada toplanmıştır. Bu dosyadaki 124 yazışma 1899 yılının Mart ayında başlamakta ve 1914 yılına kadar sürmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivlerinde Alman Çeşmesi adıyla yapılan bir aramayla ise 1899 ve 1917 yılları arasında 17 adet yazışma bulunabilmektedir ama bunların bazılarına ulaşamamıştır.

²⁸ Bu dönemde Spitta İmparator için Alman Çeşmesi dışında Maria Laach Manastır Kilisesi altarı, Eifel'deki Erlöserkirche ve Berlin'deki Golgathakirche projelerinde çalışmaktaydı. Wilhelm gezisinden hemen döndükten sonra gerçekleşen bu görüşmelerde bütün bu projelerin yanında Çeşme ile ilgili ilk hazırlıkların da görüşülmüş olması gerekir.

4.1 Alman Çeşmesi'nin Yeri

Alman anıtlarında anıtın inşa edileceği yerin önemi göz önünde bulundurulduğunda şaşırtıcı gelmeyecek bir şekilde çeşmenin yapımına karar verildikten hemen sonra, 1899 yılının Mart ve Nisan aylarında yeri hakkında yazışmalara başlanır. Yazışmalarda özellikle çeşmenin İstanbul halkına bir hediye olduğunun üzerinde durulduğu ve yerinin de bu fikir üzerinden belirlendiği görülür. Çeşmenin inşa edileceği alanın çeşmenin planlarında değişikliğe sebep olmaması ve bir meydan çeşmesi olarak tasarlanmış olduğu için buna uygun bir yerde inşa edilmesi de istenmektedir. Osmanlı Hükümeti adına dönemin Sadrazamı Zühdü Paşa tarafından yazılan bir devlet yazısında inşaat için Sultanahmet Meydanı önerilir. Meydanda zaten tarihi anıtlar bulunmaktadır ve bir meydan çeşmesinin tasarımına uygun olacaktır (BOA, Y.A.HUS. 394/38, 13 Za 1316 (25.03.1899)). Alman hükümeti Sultanahmet Meydanı önerisini doğru bulmayarak Nişantaşı bölgesini önerir ama Osmanlı hükümeti bu bölgedeki suyun azlığını ve İstanbul halkının faydalanabilmesi için çeşmenin merkezi bir noktada olması gerektiğini gerekçe göstererek Sultanahmet Meydanı fikrinde ısrar eder (BOA, Y.A.HUS. 394/119, 29 Za 1316 (10.04.1899)). Çeşme asıl İstanbul şehrinde yapılmak isteniyorsa Sultanahmet Meydanı'nın daha doğru bir seçim olacağı fikri Alman Büyükelçisi tarafından da desteklenir, ayrıca Padişahın onuruna yapılacak bir çeşmenin şehrin merkezinin dışında yapılması doğru olmayacaktır (BOA, Y.PRK.BŞK 59/29, 14 Z 1316 (25.04.1899)).

Nişantaşı bu dönemde yeni yerleşime açılmış ve gelişmeye başlamış bir semtti. Bu bölge ve çevresi daha önce III. Selim ve II. Mahmud tarafından nişan talimi için kullanılmış, III. Selim 1790-91, II. Mahmud 1811 yıllarında bu bölgeye birer nişan taşı yaptırmışlardır. III. Selim'in bu ilgisinden önce yerleşim olmayan bölgeye 1794-95 yıllarında bugünkü Teşvikiye Camisi'nin olduğu yerde bir mescit yaptırılmıştır.

Nişantaşı ve çevresi gibi Beşiktaş sahil şeridinin arkasında kalan bölgelerin gelişimleri padişahların sahil saraylarını kullanmaya başlamasıyla yakından ilişkilidir. 1800'lerin başından itibaren Boğaziçi kıyılarında inşaat faaliyetlerinde bir hareketlenme görülür. Bunda hanedanlık üyelerinin etkisi büyüktür ve ilk örnekleri Sultanlar II. Mahmud ve Abdülmecid olmuştur. Bu dönemde Boğaz kıyılarında yapılan köşk ve kasırlar genelde yaz aylarında kullanılmak üzere tasarlanmışlar ve

padişahlar gibi onların aile bireyleri ve üst düzey saray mensupları tarafından da yaptırılmışlardır (Çetintaş, 2012, 60-61). Beşiktaş çevresinde yerleşimin gelişimi ise Abdülmecid'in Dolmabahçe Sarayını inşa ettirishi ve 1857 yılından itibaren burada ikamet etmesi ile başlamıştır. Abdülmecid sarayın arkasında yeni bir mahalle kurulmasını istemiştir. Bu amaca yönelik bölgedeki yollar düzenlenmiş, cami ve konaklar inşa edilmiş ve bölgeye iki adet dikilitaş yaptırılmıştır (Çetintaş, 2012, 72). Böylece Teşvikiye ve Nişantaşı mahalleleri kurulmuştur. Abdülmecid de bölgeyi temelde nişan talimlerinde kullanmış ve 1853-54 yıllarında Teşvikiye Camisini yenilemiştir. Bölgeye olan ilgisi, 1857 yılında şehzadelerinin sünnet düğünlerini, 1858 yılında ise kızlarının düğünlerini Nişantaşı Sahrasında yaptırmasında da görülür. 1861 Yılında tahta çıkan Abdülaziz ise sarayın çevresinin düzenlenmesine önem vermiş, Beşiktaş'tan Maçka'ya uzanan Aziziye caddesinde yer alan Akaretler yapı topluluğu bu dönemde inşa edilmiştir. Saraya bakan yamaçlarda ise Abdülaziz'in ordunun geliştirilmesine verdiği önemin de etkisi ile Maçka Silahhanesi, Taşkıışla ve eski Mühendishane gibi anıtsal yapılar yapılmıştır (Çetintaş, 2012, 66-71). Bu inşa faaliyetleri Teşvikiye ve çevresinin de değ erlenmesine sebep olmuştur.

II. Abdülhamid'in Yıldız Sarayına²⁹ yerleşmesi de bu bölgelerin gelişimini etkileyen bir diğ er geliş me olmuştur. Dolmabahçe Sarayını sadece tören ve kutlamalar için kullanan Sultan, Yıldız korusu sınırları içinde yapılmış ve kendisinin de yenilerini eklediği 30 kasır ve köşkte ikamet etmeyi seçmiştir. Abdülhamid'in sadrazam, bakan, üst düzey bürokrat, yüksek rütbeli asker, hanedanlık üyeleri ve dini liderlerin kendisine yakın yaşamalarını istemesi, hatta bunu zorunlu kılması nedeniyle 1880-1909 yılları arasında Yenimahalle, Yıldız, Teşvikiye, Serecebey ve Ortaköy devlet erkanının yaşadığı gözde semtler haline gelmişlerdir (Georgeon, 2006, 214). Kendisinden önceki padişahlar gibi Cuma ve bayram namazlarını halk ile bir araya gelmek için kullanan Abdülhamid'in önce Sinan Paşa Camisi, daha sonra Hamidiye Camisi gibi bu bölgedeki camileri kullanması da bölgenin önemini arttırmıştır (Çetintaş, 2012, 73-77). 1892-93 yıllarında Teşvikiye Camisi kagir olarak yeniden

²⁹ Zaman içinde Yıldız Sarayının inşa edileceği bölgede ilk kasır III. Selim tarafından annesi için yaptırılmıştır. Ondan sonra gelen padişahlarda bu bölgede köşkler inşa ettirmiş ama Abdülmecid bu köşklere yıktırarak yerlerine annesi Bezm-i Alem Valide Sultan için bir kasır inşa ettirmiştir. Yıldız Sarayını bugünkü haline getiren burada 30 yıl boyunca yaşayacak olan II. Abdülhamid olmuştur (Çetintaş, 2012, 73-77).

inşa edilirken, bölgede yabancı misafirlere tahsis edilen iki büyük konak da bulunuyordu. Ayrıca Sultan'ın satın alarak kızına hediye ettiği Şadiye Sultan Konağı'nın varlığı da hanedanlığın bölgedeki varlığını güçlendirmişti (Akbayar, 1903, 88-89). Teşvikiye ve çevresinin önemini arttıran bir diğer etken ise Pera'ya ve buradaki batılı hayata olan yakınlığıydı.

Nişantaşı semti 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde konak ve sarayların bulunduğu, kır ve kentin iç içe geçtiği İstanbul'un geri kalanına göre daha batılı ve yüksek yaşam tarzına sahip bir bölgeydi. Bu dönemde Cağaloğlu ve Sultanahmet bölgeleri Osmanlı yönetim merkezi olarak önemlerini koruyorlarsa da Beşiktaş ve onun arkasında kalan bölgelerin kent içinde yerinin giderek önem kazandığı ve devlet erkânının padişaha da yakın olabilmek için bu bölgelerde yaşamaya başladığı görülür. II. Wilhelm'in İstanbul gezileri sırasında Nişantaşı'nı gördüğüne dair bir bilgiye rastlanmamaktadır, bu nedenle Alman hükümetinin Nişantaşı konusundaki ısrarının Wilhelm'in gezileri sırasında verdiği kişisel bir karar olduğunu düşündürecek bir bulgu yoktur. Çeşmenin İstanbul'un gelir ve mevki açısından üst düzey sakinlerinin yaşadığı ve politik bir merkez olarak gelişen bu bölgeye yapılmak istenmiş olması mümkündür ama bu çeşmenin İstanbul halkına hediye olması fikriyle çatışmaktadır ki Alman Sefiri ve Osmanlı makamları arasındaki yazışmalarda da bu noktanın üzerinde durulmuştur (BOA, Y.PRK.BSK. 59/29, 14 Z 1316 (25.04.1899)). Bir diğer olasılık Alman kültüründe ve gündelik hayatında büyük önem taşıyan doğanın ve Nişantaşı'nın yüksek rakımının bu kararda etkili olmuş olmasıdır. Nişantaşı'nın açık ve yeşil düzenlemesi Alman hükümetine bir Alman anıtı için doğru bir yer olacağını düşündürmüş, yüksek rakım sebebiyle çeşmenin, doğa içindeki Alman anıtlarında görüldüğü gibi, boğazdan bakıldığında şehre hakim bir noktada manzaraya dahil olacağı hayal edilmiş olabilir ama çeşmenin Nişantaşı'nda tam olarak hangi noktada inşa edilmek istendiği bilinmediğinden bunlar teori olmaktan öteye geçememektedir.

Alman İmparatorluğunun öncelikleri ne olursa olsun Osmanlı İmparatorluğunun kararı ile çeşmenin yeri olarak Sultanahmet Meydanı seçilir ve meydanın hangi noktasında inşaat yapılabileceğine karar vermek üzere araştırmalar yapılmaya başlanır (Yazıcı, 2010, 176-178). Çeşmenin inşası sırasında meydanın daralması ve bunun şikayetlere sebep olması ihtimali üzerinden yapılan inceleme sonucu çeşmenin meydanın arka tarafında inşasının bir daralmaya sebep olmayacağına karar verilir (BOA, Y.PRK.BŞK 59/37, 22 Z 1316 (03.05.1899)). Böylece çeşme, şu anda

bulunduğu noktada, Atmeydanında, dikili taşların belirlediği aksın, yani hipodromun spinasının biraz doğusunda I. Ahmed Türbesi'ne karşılık gelen bir noktada tasarlanır. Çeşmenin inşaat alanının spinadan sapmasının sebebi de meydanın daralmamasını sağlamak için olmalıdır. Mayıs ayında Alman Büyükelçisi von Bieberstein Osmanlı Saray Mimarı D'Aronco'nun hazırladığı ve eser için uygun görülen noktanın kırmızı işaretlenmiş olduğu planı Alman hükümetine iletir (GStA, 13, von Bieberstein, 02.05.1899), (Şekil 4.2).

Şekil 4.2 : Alman Çeşmesi – Atmeydanı'na doğru Bakış, 2013.

Osmanlı İmparatorluğunun çeşmenin yeri olarak Atmeydanı'nı seçmesi dönemin sadrazamı Zühdü Paşa tarafından bu meydanın üzerindeki tarihi eserlerin çizdiği tarihsel süreç içinde çeşmenin kazanacağı önem ile açıklanmıştır. Bu dönemde, günümüzde de olduğu gibi meydanın çevresinde yer alan önemli tarihi yapıların yanında Hipodromun spinası üzerinde Konstantin'in Konstantinapolis'e getirttiği, Pers savaşları sonrası Delfi Tapınağında Apollon'a sunulan bir adak olan Yılan Sütunu, I. Teodosius'un Mısır'daki Heliopolis'ten getirttiği III. Tutmosis'in dikilitaşı ve Porfirogennetos tarafından anıtların arasına eklenen tunç kaplı bir sütun bulunmaktaydı. Meydan ve çevresindeki bu ve diğerk anıtlar sadece şehir tarihinin sürekliliğinin kanıtları değil aynı zamanda bu şehrin üç büyük imparatorluğa ve bu imparatorlukların hakim oldukları geniş coğrafyalara başkentlik yapmış olduğunun da kanıtıydılar. İstanbul coğrafyasında hüküm sürmüş olan toplumların hak

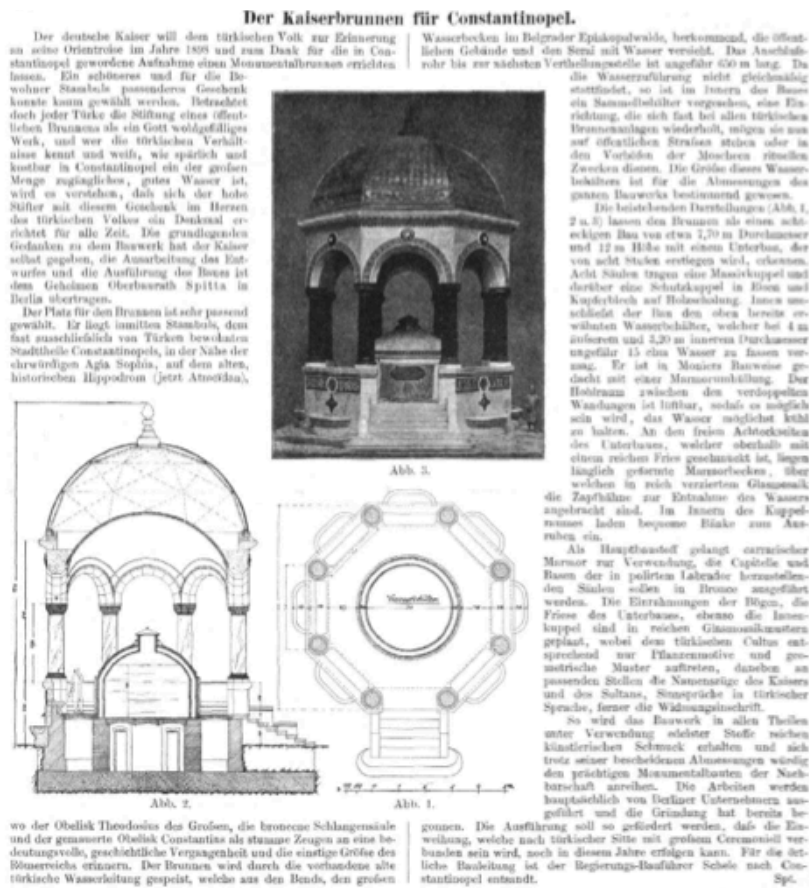
iddiasında bulundukları uygarlıkların sembolleri olarak İstanbul'un evrensellik iddiası yönünden kabarık, renkli tarihini ve çoğulcu kimliğini sergiliyorlardı (Işın, 2010, 12). Bu da bu meydanı bir başka uluslararası eser için çok uygun bir yer yapıyordu.

Sultanahmet Meydanı'nın kent tarihi içindeki önemi de Roma dönemine kadar uzanıyordu. Roma İmparatoru Septimus Severus bu bölgedeki Yunan kenti Bizantion'u 196 yılında ele geçirdikten sonra geniş çaplı bir inşaat faaliyeti gerçekleştirmişti ve Hipodromun inşası da bunlardan biriydi. İnşaat I. Konstantin'in (324-337) dönemine kadar sürmüş, imparatorun oyunları seyrettiği ve saraya direk bağlanan katisma ve dairesel sfendon gibi parçalar bu dönemde tamamlanmıştı (Kuban, 2000, 23/34). Roma ve Bizans İmparatorlukları dönemlerinde Hipodrom oyunları ve burada düzenlenen merasim ve kutlamalar halk ve imparatorluk ailesini yan yana getirmeleri nedeniyle önemliydiler. Ayrıca hipodrom halkın imparatora dilekçe vererek ulaşabileceği bir yer olması ile bir forum görevi de görüyordu (Kuban, 200, 39/42/79/138). Hatta hipodrom bu özelliği ile Büyük Saray'ın konumunu da belirlemişti (Vryonis, 1991, 26). Hipodrom, saray, Ayasofya ve Avrupa'ya doğru giden yolun başlangıcı olan ve şehir surlarına, İmparatorların şehre girip çıktığı Altın Kapıya doğru devam eden Mese Caddesi arasındaydı ve böylece şehir hayatına yön veren politik ve dini hareketin merkezinde yer alıyordu.

Osmanlı Devleti'nin İstanbul'u fethi ile şehir yapısında kökten değişiklikler oldu. Şehir hızla büyümeye başladı. Atmeydanı, Topkapı ve Ayasofya çevresinde şehir kalabalıklaşıp yoğunlaşırken ona nefes aldırان tipik bir açık mekana dönüştü (Işın, 2010, 11-12). Bizans dönemindeki politik vazgeçilmezliğini tamamen koruyor olmasa da Osmanlı döneminde de 17. yüzyılın ilk çeyreğine kadar şenliklerin ana mekanı oldu (Nutku, 2010, 71). Bu şenlikler bayramlar, sultan veya şehzadelerin doğum günleri, sünnet düğünleri, evlilikleri, sefere çıkış veya seferden zaferle dönüş için kutlamalar olabildikleri gibi, bazen de gerçekleşen yenilginin unutturulması için veya bir dış güce göz dağı verilmesi için de yapılıyorlardı (Nutku, 2010, 74). Örneğin, Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Safevi hükümdarı Şah İsmail ve Memluk Sultanı Kansu Gavri gibi Osmanlılar'a yenik düşmüş hükümdarların ele geçirilen çadırları ganimet olarak burada Sultanın Osmanlı tarzındaki otağ-ı hümayunu yanında sergilenmişlerdir (Necipoğlu, 2006, 307). Meydanda gerçekleşen eğlenceler arasındaki at yarışlarının yerini cirit oyunlarının alması gibi benzerlikler

antik dönem ve Osmanlı arasında bir süreklilik yaratıyor olsa da halkların hükümdarları ile girdikleri ilişkinin aynı olduğunu söylemek doğru olmaz. Bizans hükümdarlarının localarından sınırlı da olsa halk ile kurdukları ilişki çok daha kapalı bir yönetim sistemini benimseyen Osmanlı hükümdarları ve tebaaları arasında görülmez (Işın, 2010, 15-16). Gene de bu eğlence ve ziyafetler halkın kontrol edilmesi ve hükümdara bağlılığının güçlendirilmesi açısından önemlidirler. 17. Yüzyıldan itibaren meydan ayaklanmalar nedeniyle gözden düşmüş, idamların gerçekleştiği, askeri eğitimin yapıldığı bir yer haline gelmiştir. Kurtuluş Savaşı ile beraber mitinglere ev sahipliği yaparak halkın politikaya dahil olduğu mekan olma özelliğini geri kazanmıştır (Nutku, 2010, 72).

Sonuçta, meydan tarih boyunca hükümdarların halklarına ve dış güçlere yakınlaştıkları ve mesajlar gönderdikleri bir mekan olarak önemli bir yer tutmuştur ve 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde Osmanlı'nın sahip olduğu en önemli uluslararası ilişkinin sembolüne ev sahipliği yapması bu yönden son derece doğrudur.

Şekil 4.3 : Konstantinopolis için Kayzer Çeşmesi (Centralblatt der Bauverwaltung, 27.06.1900, 301).

Ne kadar Alman İmparatorluğunun ilk tercihi olmasa da çeşme için seçilen yer Alman gazetelerinde övgü ile karşılandı. ‘Berliner Lokal Anzeiger’ gazetesi çeşme hakkındaki bir makalesinde çeşmenin Atmeydanı’ndaki yerinin ne kadar elverişli olduğunun üzerinde durur. Çeşmenin bu meydana “çok büyük bir etkisi olacağı ve mekanın güzelleştirilmesini sağlayacağı” yazılırken, “bir çok Müslümanın her gün [inşaat halindeki] binanın çevresinde toplandığı ve Alman Kayzer’inin güzel hediyesi hakkında takdir dolu konuşmalar yaptıkları” söylenir (Berliner Lokal Anzeiger, 14.08.1900). ‘Centralblatt der Bauverwaltung’a göre de anıtın yeri doğru seçilmiş, çeşme, ağırlıklı olarak Türklerin oturduğu, şehrin merkezinde, Ayasofya’ya yakın, Atmeydanında, Roma döneminin görkemini hatırlatan anıtların arasında yerini almıştır (Centralblatt der Bauverwaltung, 27.06.1900, 301), (Şekil 4.3).

Devlet düzeyinde de böyle tarihi bir noktada yapılacak olan inşaattan bilimsel kazanımlar çıkarılması için planlar yapılmaktaydı. İnşaat sürerken Alman Şansölyesi von Bülow, Kayzer Wilhelm’e yazdığı bir mektupta çeşmenin inşası sırasında spinanın çevresinde arkeolojik bir kazı yapılarak Atmeydanı’nın bilimsel bir araştırmasının yapılmasını önerir. Bu meydanın Bizans döneminde şehrin merkezi olduğu ve hala bu dönemden kalma Yılan Sütunu gibi eserlerin meydana görülebildiğini yazan von Bülow, bu alanda değerli sonuçlar vereceği kesin olan kazıların çok ender yapıldığına değinir. Von Bülow, önemli antik eserlerin bulunduğu ve boş bırakılması Antik dönem üzerinde çalışan bilim adamları tarafından önerilen spinanın üzerine modern bir eserin yerleştirilmesinin Almanya ve dışarıda eleştiri almakta olduğunu yazar. Eğer inşaat sırasında bölgenin bir incelemesi yapılabilirse bu Kayzer’in burada yaptıklarına daha da değer katacaktır. İstanbul’daki Berlin Müzeleri Dışişleri Müdürü Theodor Wiegand Osmanlı Müzeler Genel Müdürü ile görüşmüştür ve o da bu fırsatı değerlendirmek konusunda isteklidir. Bunun için 240 metre uzunluğundaki spinanın iki tarafında 3-4 metre derinliğinde, 6 metre genişliğinde kazılar yapılması düşünülmüştür. Buna ek olarak imparatorluk locasının olduğu yerde de bir kazı yapılacaktır. Araştırma sonunda kazılan yerlerin tekrar doldurulması planlanmıştır. Amacı hipodromun parkurunu belirlemek olan kazıların ne kadar başarılı olacağı Sultanahmet Camisi’nin yapımı sırasında Hipodrom’un malzemelerinin kullanılıp kullanılmamış olmasına bağlıdır. Bu nedenle Wiegand su tesisatı kazıları sırasında Türk otoritelerinden izin almak zorunda kalmadan bir deney kazısı yapmayı önerir. Eğer bu kazıda istenen sonuçlar

alınırsa daha geniş çaplı bir araştırma için Türk Hükümetinden izin alınacaktır. Küçük bir kazı için 3000 Mark, daha geniş çaplı bir kazı için 10000 Mark gerekecektir ve Müze Yönetimi buluntulardan emin olmadıkça bunu karşılamak istememektedir, ancak kesin bulgulardan sonra ödeme yapacaklardır. Von Bülow Prusya Koleksiyonlarına girebilecek eserler bulunmasa da bilimsel açıdan önemli bulgulara ulaşılma olasılığını vurgular ve 10000 Marklık bir bütçe ister (GStA, 76, von Bülow, 31.10.1900). Bu kazıların sonuçlarına kayıtlarda rastlanmamaktadır ama Theodor Wiegand daha sonra, 1918 ve 1932 yıllarında, Sultanahmet Meydanı'nda sadece spina çevresini değil bütün hipodromu kapsayan kazılara başkanlık etmiştir (Bardill, 2010, 87-88).

4.2 Alman Çeşmesi'nin Tasarımı

Çeşmenin tasarım süreci II. Wilhelm'in gezi sırasında yani 1898 yılı Ekim ayı sonunda yaptığı eskizle başlar ve Spitta'nın son tasarımını ona sunduğu 1899 yılı Aralık ayına kadar sürer. Bu bir yıllık süreç hakkındaki kayıtlarda II. Wilhelm'in tasarıma yaptığı katkılar göze çarpar ama çeşmenin resmi mimarı Max Spitta'dır ve tasarım sürecini Wilhelm'in yorum ve uyarılarına uyarak o sürdürmüştür.

4.2.1 Alman Çeşmesi'nin mimarı Max Spitta (1842-1902)

Max Spitta hakkında literatürde birinci dereceden kaynak bulunmamaktadır. Hayatı hakkında Alman sanatçıları hakkındaki ansiklopedilerden, mimarisi hakkında ise eserleri hakkındaki kaynaklardan yararlanılmıştır.

Max Spitta 1842 yılında Lissa'da doğmuş ve 1902 yılında Berlin'de ölmüştür. Bauakademie mezunudur ve 1872 yılında mimarlık sınavını geçmiş, 1878 yılında ise yapı müfettişi olmuştur. Şantiye şefi sınavını geçtikten sonra düzenli olarak devlet içinde çalışmıştır. Önce Savunma Bakanlığı, daha sonra Kültür Bakanlığında çalışan Spitta 1883 yılında Bakanlık Yapı Komisyonuna girerek özellikle Berlin ve çevresinde kilise yapıları tasarlamıştır. 1888 yılında Yapı Müşaviri (Baurat), 1894 yılında Hükümet ve Yapı Müşaviri (Regierung und Baurat), 1896 yılında Kültür

Bakanlığı Müşavirliğine terfi etmiştir. 5 Eylül 1896 tarihinde Geheimer Baurat³⁰ olan Spitta, 1899 yılının Aralık ayında da Geheimer Oberbaurat görevini üstlenir.³¹

Max Spitta'nın bilinen projeleri şunlardır:

1873 Charité Patoloji Enstitüsü genişletme projesinde işbirliği;

1873-1876 İnşaat yürütücüsü: Unter den Linden caddesindeki İçişleri Bakanlığı yenilemesi (Tasarım: J. Emmerich);

1889 Leipziger caddesi/Leipziger Meydanı'ndaki Devlet Bakanlığı binası yenileme ve genişletmesi (İnşaat yürütücüsü: H. Steuer);

1889-1893 Leopoldplatz'da Neue Nazarethkirche, Berlin (İnşaat yürütücüsü: H. Bürde);

1890-1892 Erlöserkirche, Rummelsburg (Ön taslak: C. W. Hase);

1891-1895 Invalidenpark'da Gnadenkirche, Berlin (Kaiserin-Augusta-Klisesi) (Gelnhausen Katedrali örnek alınmıştır) (yapı yıkılmıştır);

1892 Johanniskirche genişletme projesi, Alt-Moabit;

1895-1897 Deutsch-Wilmersdorfer Kirche, Wilmersdorf (Auenkirche);

1897'dan itibaren Siegesallee Anıt grubunun mimari yürütücülüğü;

1898-1900 August caddesinde. Johannes-Evangelist-Kirche, Berlin ve Borsig caddesinde Golgathakirche, Berlin (Ön taslak, taslak: Graef/Peters)

Ayrıca: Michaeliskirche, için tasarım, Bremen (gerçekleşmemiştir);

1898 Maria-Laach Manastır Kilisesi için Liborius-Altar, Eifel;

1899 Alman Çeşmesi, İstanbul;

1902 Helgoland'da Biyoloji İstasyonunun tamamlanması; Ketteler- Sühnekreuz, Peking; Kilise, Driesen/Neumark;

1902-1908 Erlöserkapelle, Mirbach/Eifel

1903-1908 Erlöserkirche, Bad Homburg (İnşaat yürütücüsü: F. Schwechten).

Spitta, II. Wilhelm ve eşi Augusta Viktorya döneminde Geheimer Baurat görevindeyken bir çok imparatorluk projesinde çalışmıştır. Adı özellikle Kayzer ve eşi tarafından 1888'de kurulan "Protestan Kilise Yardım Derneği"nin (Evangelischen-Kirchlichen Hilfsverein) finanse ettiği kilise inşaatları ile anılmaktadır. Bu derneğe kuruluşundan itibaren üye olduğu da biliniyor. Ailesinde

³⁰ Geheimerat, Alman İmparatorluğunda Kayzer'in en üst düzeydeki danışman memurlarına verilen isimdi. Geheimer Baurat ise mimari konularda çalışan danışmandı.

³¹ Max Spitta'nın yaşamı ve eserleri ile ilgili bilgi (Url-29; Thieme, 1931, 391)

önemli bir çok teolog olan Spitta'nın kilise mimarisindeki başarısı da bu sebeple sadece kiliselerin mimarisi değil kullanımları ve litürji hakkında da bilgili olmasına bağlıyor (Krüger, 2008, 8). Spitta hakkında akademik araştırmaların azlığına rağmen mimarın kraliyet ailesi ve çevresi için önemini, ölümünden sonra eşi Hildegard Spitta'ya maddi yardım yapılması konusunda Ernst Freiherr von Mirbach ve Devlet Müşaviri von Lucanus arasında gerçekleşen yazışmalardan anlıyoruz. Von Mirbach, Spitta'nın İmparatorluk için yaptığı işler için geç kalmış bir ücretin eşine ödenmesini isterken mimarın Alman Çeşmesi gibi bazı çalışmaları için herhangi bir ikramiye almadığının üzerinde durur ve Spitta'nın inşaatında görevli olduğu kiliselerden Erlöserkirche'deki çalışmalarından dolayı kilisenin bulunduğu Homburg'daki cemaatin 4000 Mark topladığını yazarak von Lucanus'tan 2000 Marklık bir yardım³² ister (von Mirbach, 18.05.1903).

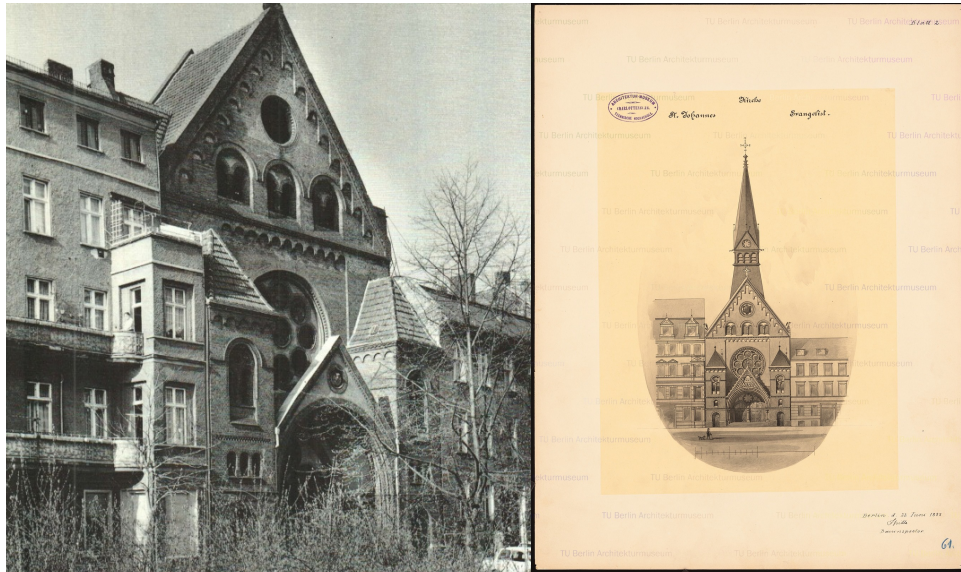
Spitta'nın bir mimar olarak anlaşılabilmesi için ortaya çıkardığı eserler kadar çalıştığı döneme hakim olan mimari kuralları da incelemek gerekir. Özellikle uzmanlaştığı kilise tasarımlarının uyması gereken yazılmış ve yazılmamış bazı kurallar vardı. Kutsal gücü temsil eden anıtsal yapılar olmalı ve seçilmiş tarihi üslubun izlerini taşımalıydılar. Bunun yanında bu yapıların büyük bir insan topluluğuna ev sahipliği yapacak boyutlarda olmaları gerekmektedir. Şehirler hızla büyüyerek, yeniden biçimlenmekte olduklarından, yapıların çevreleri genelde boştu ve kiliseler çevrelerinde gelişmekte olan şehir planlaması için mihenk taşları konumundaydı. Bazen de yapıları bir çevrede ihtiyacın artması sonucu kiliseler büyütülmek veya yeni kiliseler inşa edilmek zorunda kalınıyordu ki bu durumlarda yapıların ön plana çıkan sokak cepheleri veya kuleleri sahip olmaları gereken anıtsal görkeme uygun olarak tasarlanmak durumundaydı (Badstübner, 1987, 71). Spitta'nın tasarımlarında da bu önceliklerin yansımaları görülür.

İnşa edilen kiliseler dönemin hakim mimari görüşü doğrultusunda geçmiş dönemlerin mimari üslupları kullanılarak tasarlanmaktaydılar. Prusya bölgesinde Protestan kiliselerinin en büyüğü olan Berlin Katedrali gibi barok bir kaç örnek dışında Romanesk ve Gotik üslubun tercih edildiği görülür. Protestan kiliselerinin mimari üsluplarının seçiminde bu konuda çalışan dernekler ve yapılan toplantılarda alınan kararlar etkili olmaktaydı. 1861 Yılında yayınlanan "Eisenacher Regulativ"

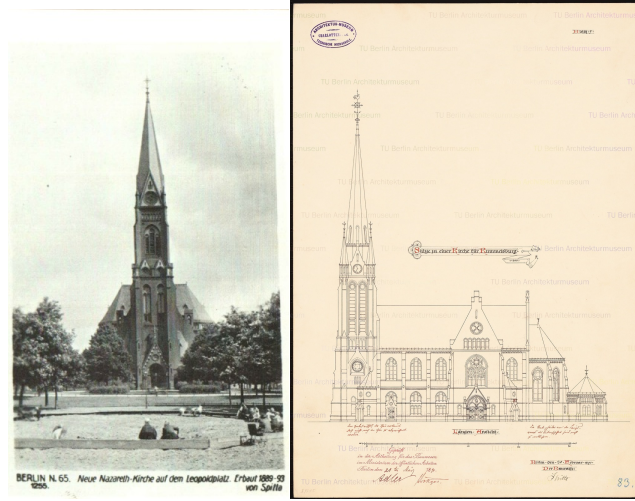
³² Bu isteğe cevap olarak Hildegard Spitta'ya hazineden 7000 Marklık bir yardım ödenmesine karar verilmiştir (Rienaecker, 08.09.1903).

Protestan kilise tasarımlarında eski Hristiyan ve ortaçağ mimari üsluplarının örnek alınması, özellikle “Alman” Gotik üslubun tercih edilmesi gerektiğine karar vermişti. Gotiğin Romaneske tercih edilmesinin sebebi de Reform’un özgürlükçü ruhunu içinde barındıran bir üslup olmasıyla açıklanıyordu. Prusya Almanya’nın genelinin tersine bu dönemde bile Gotik üslubun tek olasılık olarak görüldüğü bir bölge olmamış, Rundbogenstyl örnekler varlıklarını sürdürmüşlerdir (Beeskow, 2005, 54). Yüzyılın sonunda ‘Evangelischen-Kirchlichen Hilfsverein’in kuramcısı ve “İmparatoriçenin Berlin için Yaptırdığı İlk Üç Kilise” (Die Drei Ersten Kirchen der Kaiserin für Berlin) kroniğinin yazarı Freiherr von Mirbach kilise tasarımında örnek olarak eski ve “mükemmel” Romanesk ve Gotik örneklerle dönmek gerektiğini yazmıştır. Von Mirbach ve derneğin görüşleri takip edilmesi gereken kurallar olmasalar da inşa edilen Protestan kiliselerdeki üslup seçiminde büyük rol oynamışlardır (Badstübner, 1987, 71).

Spitta’nın da eserlerinde bu iki üslubu tercih ettiği görülür. Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche yarışmasına katıldığı proje, Gnadenkirche ve St. Johannes-Evangelist-Kirche tasarımları Rundbogenstyl üslubunun etkilerini gösterirlerken, Neue Nazarethkirche, Golgathakirche, Auenkirche ve Rummelsburg’daki Erlöserkirche Mark-Brandenburg bölgesi tuğla gotik üslubundan esinlenerek tasarlanmışlardır (Centralblatt der Bauverwaltung, 16.11.1889, 428; Badstübner, 1987; Sichelschmidt, 1979, 57), (Şekil 4.4-Şekil 4.8).

Şekil 4.4 : St. Johannes-Evangelist-Kirche (Badstübner, 1987; TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16770).

Şekil 4.5 : Neue Nazareth Kilisesi (Sichelschmidt, 1979, 81) (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16800).

Şekil 4.6 : Auenkirche (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16868).

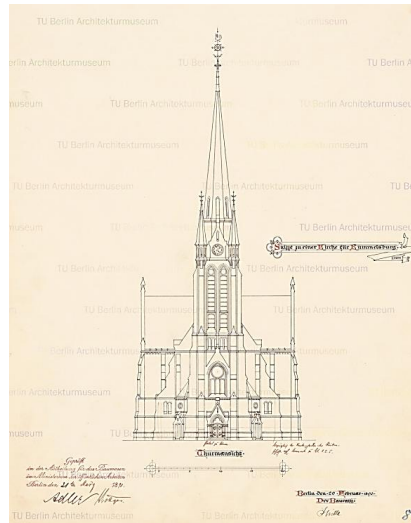

Şekil 4.7 : Golgathakirche, 2013.

Şekil 4.8 : Golgathakirche, (Berliner Intelligenz-Blatt, 30.08.1900).

Spitta'nın bu iki üslup konusunda da başarılı olduğu ve hangi üslubu kullanacağı konusunda projenin özellikleri kadar projeyi finanse eden Kayzer ve eşinin öncelikleri üzerinden de karar verdiği görülür. Örneğin, Protestan Yardım Derneğinin ilk yapısı olan Rummelsburg'daki Erlöserkirche'nin tasarımı Neo-gotik üsluptadır, (Şekil 4.9) çünkü Spitta, yapıda İmparatoriçe Augusta Viktorya'nın isteği üzerine, Conrad Wilhelm Hase'nin Hannover'daki Apostelkirche için yaptığı tasarımın bir uyarlamasını kullanmıştır. Yapı, Spitta tarafından "sade, kuzey tuğla mimarisi ile süslü taşların birlikte tutumlu kullanımı" olarak tanımlanır (Badstübner, 1987, 71) (von Mirbach, 1902, 91).

Şekil 4.9 : Erlöserkirche, Rummelsburg (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16801).

Kayzer I. Wilhelm'in eşi ve II. Wilhelm'in büyükannesi İmparatoriçe Augusta'ya ithaf edilen Gnadenkirche ise Kayzer II. Wilhelm'in isteği üzerine Ren bölgesi Romanesk üslubunda tasarlanmıştır (Beeskow, 2005, 360), (Şekil 4.10). Kilisenin projesi bir yarışma ile seçilmiştir. Yarışmanın sonunda Spitta ve II. Wilhelm'in bir diğer gözde mimarı olan Franz Schwechten'in Neo-romanesk tasarımları ve Protestan kilise tasarımları ile tanınan Karl Doflein'in Gotik tasarımları arasında karar verilmiştir. İmparatoriçe Gotik tasarımı beğenirken, böyle bir kiliseye Neo-romanesk bir tasarımın yakışacağı düşünülerek Spitta ve Schwechten'in tasarımları üzerinde durulmuş ve Kayzer Spitta'nın tasarımını seçmiştir. Schwechten'in tasarımı daha sonra Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche için tekrar incelenmiş ve kabul edilmiştir (von Mirbach, 1902, 215), (Şekil 4.11). Von Mirbach, Spitta'nın bu tasarımında eski ve yeni Alman İmparatorluklarını bir araya getirdiğini, kilisenin bir parkın içinde ağaçların arasında oluşu ve böylece doğa ile kurduğu ilişkinin de bu hissi güçlendirdiğini yazar (von Mirbach, 1902, 292).

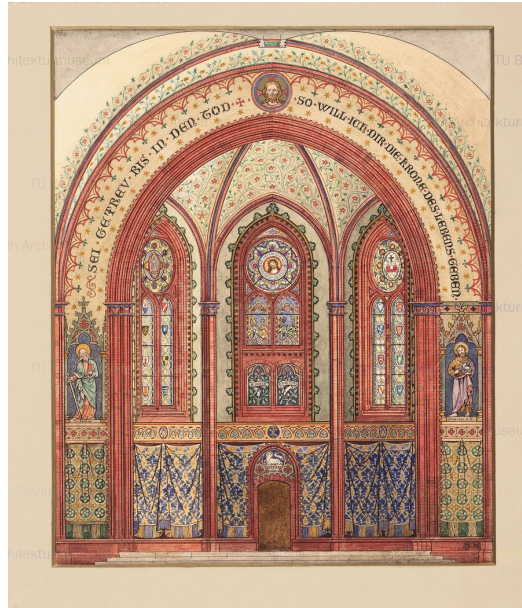

Şekil 4.10 : Gnadenkirche (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16838).

Şekil 4.11 : Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche Franz Schwechten'in Tasarımı (Sichelschmidt, 1979, 49).

Spitta'nın kilise tasarımlarının önemli bir diğer özelliği bu dönemde Berlin Protestan kiliselerinde sıklıkla görülmekte olan mozaikleri yapılarında görkem ve kutsallığa erişmek için kullanmasıdır. Gnadenkirche, Golgathakirche, Auenkirche ve Neue Nazareth-Kirche gibi projelerinde mozaikler³³ önemli yer tutar (Krüger, 2008, 52; Beeskow, 2005, 360), (Şekil 4.12- Şekil 4.15).

Şekil 4.12 : Erlöser Kilisesi, Rummelsburg Koro (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16803).

³³ 'Berliner Architekturwelt' kiliselerin iç mekan tasarımlarındaki bu akımın sebebinin, Protestanlığa atfedilen, "kuruluş felsefesinde izleri görülse de tabiatında yer almayan resim düşmanlığına" karşı bir tez öne sürmek olabileceğini ve dekoratif ve konulu duvar ve cam resimlerinin bir bütünlük içinde dekorasyonu oluştururken dönemin özgür ruhunu ifade ettiklerini söyler (Berliner Architekturwelt, 1901, 355).

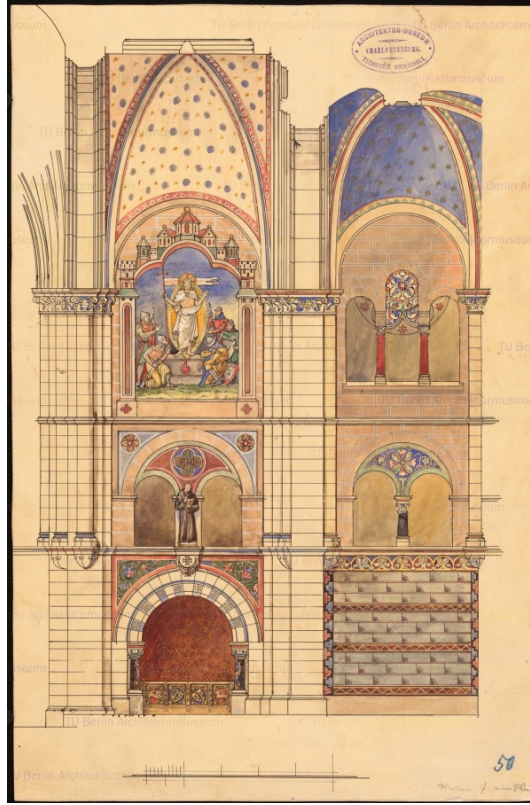

Şekil 4.13 : Erlöser Kilisesi, Rummelsburg (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16802).

Auenkirche’de girişin üzerinde yer alan İsa figürü gibi mozaikler daha sonra Alman Çeşmesi’nde de Spitta ile çalışacak olan August Oetken’e aittir (Beeskow, 2005, 335). August Oetken bu dönemin mozaik endüstrisinde en önemli isimlerinden olan Puhl&Wagner firmasının İmparatorluk için yapılan anıtsal mozaik tasarımlarında kullandığı sanatçılardan biriydi. Hannover’de Technische Hochschule’den 1868 yılında mezun olduktan sonra Charlottenburg’daki Technische Hochschule’de süsleme ve dekor derslerini vermiştir (Thieme, 1931, 575-576). Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche, Grünewalddurm, Posen’daki Kayzer Sarayı’nın Şapeli gibi büyük imparatorluk projelerinde de çalışmıştır (Beeskow, 2005, 421).

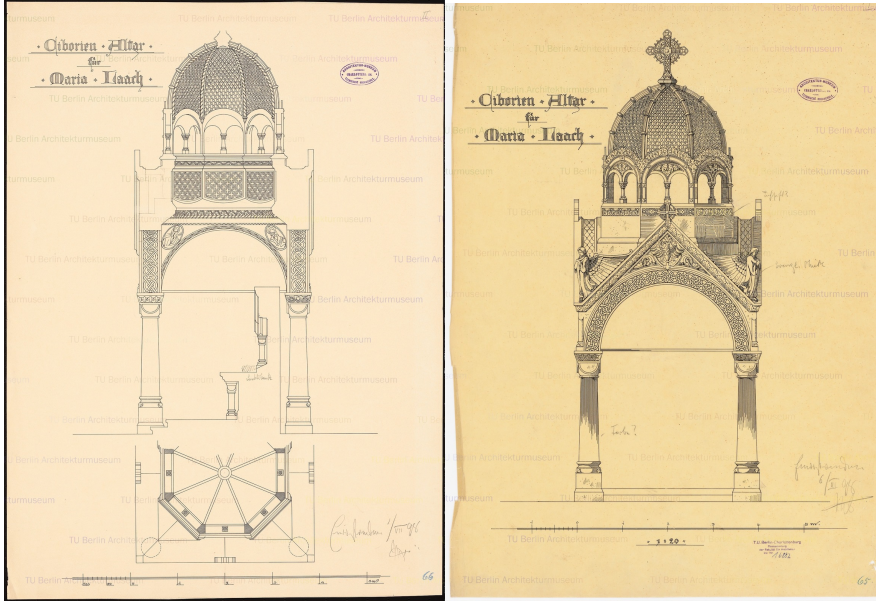
Şekil 4.14 : Gnadenkirche Koro (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16840).

Şekil 4.15 : Gnadikirche Duvar Resimleri (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16841).

Spitta, Alman Çeşmesi'nde de mozaiklere büyük yer vermiştir, öyle ki mozaikler yapı elemanlarıyla ayrıştırılamaz şekilde bütünleşir ve çeşmenin en dikkat çekici görsel özelliğini oluştururlar. Hem çeşmede hem diğer mozaik düzenlemelerinde Bizans örneklerinde görülen prensiplerin etkisi görülür. Örtünün bütün parçaları, kornişler ve kemerlerin yüzeylerine kadar mozaiklerle kaplanırken yapı elemanları renkli hatlar şeklindeki bezemelerle vurgulanmaktadır. Bu hatların yarattığı düzlemlerin üzerinde arka planda altın rengi hakimdir, ayrıca yerlerinin önemi de göz önünde bulundurularak bazen figüratif, bazen soyut bezemeler yer almaktadır (Salzenberg, 1854, 29).

Spitta'nın 1897 yılında II. Wilhelm için tasarladığı Maria Laach Kilisesi altar sayvanı ise yapısal özellikleri ve II. Wilhelm'in çeşmede de kullanmış olan baldaken strüktürüne yüklediği önemin bir örneği olması açısından önemlidir. Altar, Neo-romanesk üslubunda, dört sütunla taşınan bir baldakendir. Sütunların taşıdığı yuvarlak kemerler üçgen alınlıklarla tamamlanmıştır. Bu alınlıkların üzerine bir cüce galeri ve sekizgen, kaburgalı bir kubbe yerleştirilmiştir.

Şekil 4.16 : Maria Laach Kilisesi altar sayvanı (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16883, Inv. Nr. 16882).

Şekil 4.17 : Maria Laach Kilisesi altar sayvanı (Beeskow, 2005, 85; Wilhelm II., 1939, 86).

II. Wilhelm sayvan için 30000 Mark bağışlarken, üzerindeki yazıtlar ve formu ile de aktif olarak ilgilenmiştir. Krüger, II. Wilhelm'in Maria Laach Kilisesine ve altara gösterdiği bu özenin arkasında, kilisenin ait olduğu Benedikten Tarikatının ortaçağın en eski ve önemli tarikatlarından olması ve Kayzer'in çok değer verdiği Romanesk mimarlığına yaptıkları katkıları görür (Krüger, 1995, 223), (Şekil 4.16). Tasarımda geç Romanesk dönem öğeleri baskındır ama kare alt strüktürün üzerine yerleştirilmiş olan sekizgen ikinci parça ve onu örten kubbenin üzerindeki haçla oluşturulan görkemli tasarım Romanesk dönem içinde örneği olmayan bir düzenlemedir (Krüger,

1995, 221-222). İlk tasarımdaki bu düzenleme altarın ağırlığının altındaki kriptaya zarar vermesi sebebiyle II. Wilhelm'in de onayını alarak, altar ve koro arasındaki oranları bozmayacak şekilde değiştirilir (Wilhelm II., 1939, 85-86), (Şekil 4.17).

4.2.2 Alman Çeşmesi'nin tasarım süreci

Spitta'nın Alman Çeşmesi'ni tasarlarken geçirdiği süreci Berlin Mimarlık Müzesinin arşivinde yer alan çizimlerinden ve Alman hükümeti ile yaptığı tasarım hakkındaki yazışmalardan takip edebiliyoruz. Arşivde çeşme için yapılmış, yapılaş sıralarını gösterir şekilde numaralandırılmış olarak dört adet proje yer almaktadır. Mektuplar ise adım adım Spitta'nın önerilerini ve bu önerilerin gelen eleştirilerle geçirdikleri değişimi gösterirler.

Spitta 18 Temmuz 1899 tarihli mektubunda çeşmenin tasarımı konusunda Kayzer'e ilk iki önerisini sunar. İki öneri de mektuba göre, Kayzer'in el çizimleri üzerinden geliştirilmiş ve proje alanı göz önünde bulundurularak tasarlanmışlardır. Yapının önemini vurgulamak için Kayzer'in eskizlerine göre daha güçlü bir yükselme gerektiğini açıklayan Spitta koni şeklindeki örtüde bunu sağlayan bir eğim kullanmıştır. Bunun dışında, çeşmenin içine yerleştirilecek depo ve abdest almak için gerekli olan alan düşünülerek eserin ölçüleri büyütülmüştür.

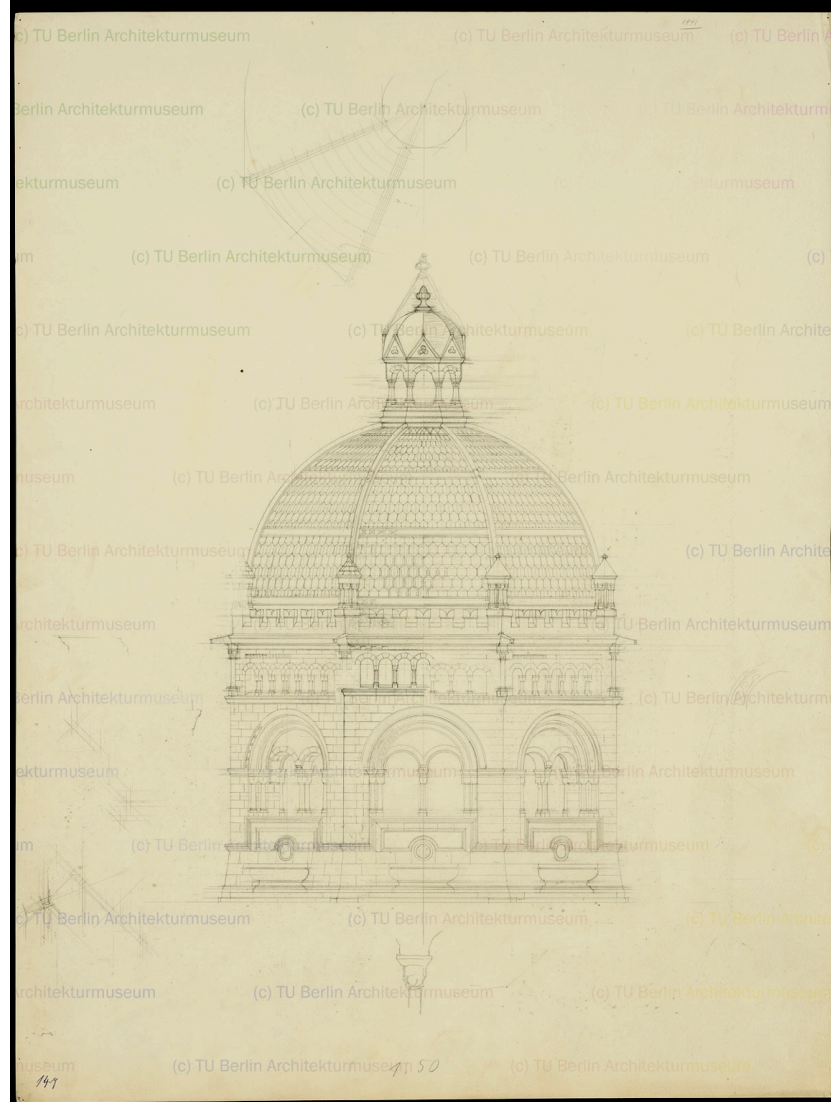
Şekil 4.18 : 1. Proje, 07.1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16886).

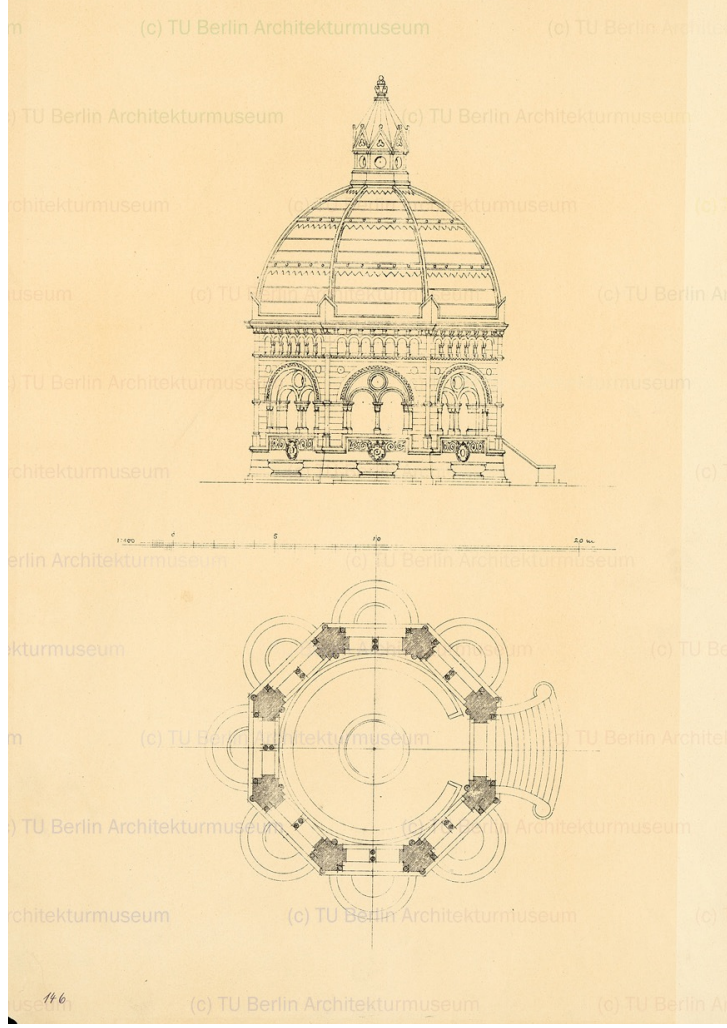
Şekil 4.19 : 1. Proje, 07.1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16887).

Bu öneride çeşme 12 metre çapında sekizgen planlı bir yapıdır ve 20 metre yüksekliğindedir. Yapının dışında 7 musluk, içinde ise 4,5 metre çapında bir su deposu ve bu deponun üzerinde abdest almak için kullanılacağı düşünülen 12 musluk bulunmaktadır. Kapalı mekan 7 bank ile çevrelenmiş, malzeme olarak ağırlıklı olarak mermer seçilmiştir (Şekil 4.18). Kubbe yükselme ihtiyacının da etkisiyle olsa gerek çift cidarlı olarak tasarlanmıştır (Şekil 4.19). Yapının içinde yarım küre olarak hissedilen kubbe dışarıdan sekizgen bir koni ile örtülmüştür. Bir diğer göze çarpan özellik ise kemerlerin boyutları ile oranlandıklarında kısa ve kalın gözüken cüce sütunlardır.

İkinci öneride ise gene sekizgen olan yapı 3 basamak ile yükseltilmiştir ve çapı 12,36 metre, yüksekliği ise 25,30 metredir (Şekil 4.20; Şekil 4.21). İçine 9 basamakla çıkılarak ulaşılır. İç alan tasarımı birinci örneği tekrarlar. Malzeme yine mermer olarak seçilmiştir, sütunlar labrador mermeri; kaide, başlık ve Kayzer tacı ise bronzdan yapılacaktır. Girişin üzerindeki kemere ithaf yazıtı ve kemerin üzerine Kayzer'in arması yerleştirilirken, diğer kemerlere de Sultan'ın tuğrasının yerleştirilmesi düşünülmüştür. Kubbenin içi cam mozaiklerle kaplanacaktır. Spitta, ikinci önerinin 600000 Mark maliyeti olacağını ekler. Bu maliyetin uygun olmaması durumunda inşaatı kolaylaştıracak başka öneriler de sunabileceğini yazar (GStA, 21, Spitta, 18.07.1899).

Şekil 4.20 : 2. Proje, 1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16888).

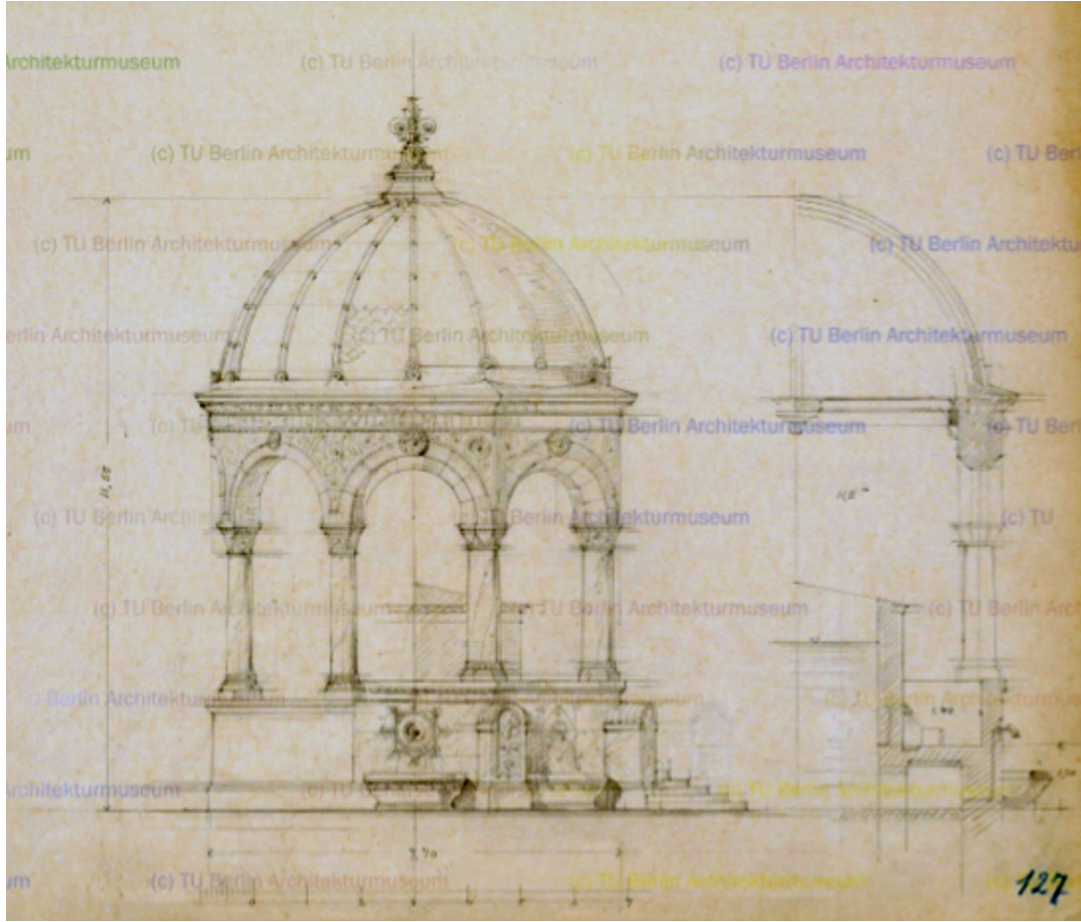

Şekil 4.21 : 3. Proje, 1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16889).

Spitta'nın 20 Aralık tarihli mektubunda ise Kayzer'in ilk öneriler üzerinde yaptığı değişikliklere ve Spitta'nın bu doğrultuda yaptığı yeni bir tasarıma yer verilir. Kayzer'in çeşmenin çapının 6-8 metreyi, yüksekliğinin ise 10-12 metreyi geçmemesini, bir halk çeşmesi olarak kullanılacak yapıda abdest alınmamasını ve yapının formlarının Roma-Bizans üslubunda olmasını istediği aktarılır. Spitta'nın bu doğrultuda yaptığı yeni tasarımında yapının çapı 7,70, yüksekliği 11,50 metreye indirilmiştir. İç mekandaki depo sebebiyle çap en fazla bu kadar küçültülebilmiştir. Günlük su ihtiyacının 288 metreküp olacağı hesaplanmıştır, 4 metre çapta ve 1,70 metre yükseklikteki bu depo ise 14 metreküp su alacaktır (Şekil 4.22).

8 sütun tarafından taşınan kubbeli mekana 8 basamakla çıkılmakta, depo ve sütunlar arasında 1,05 metre bulunmaktadır. Bu alanda ilk tasarımlardaki gibi banklar bulunmaktadır, dış cepheye de gene 7 küvet ve musluk yerleştirilmiştir. Bu

musluklara su depodan gelirken, depoya ise Belgrad Ormanlarından gelen su 1 km uzaklıktaki bir su dağıtım noktasından taşınmaktadır.

Şekil 4.22 : 4. Proje, 1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16890).

Bütün yapı 0,75 metre kalınlığındaki bir beton plak üzerine oturur. Temel araziden 3-5 metre aşağıdadır. Yapının görünür bütün elemanları mermerden yapılacak, cam ve mermer mozaiklerle kaplanacak, sütunlar diğer önerilerdeki gibi labrador mermerinden, sütun kaide ve başlıkları ve musluklar bronzdan yapılacaktır. Çatı demir iskelet üzerine bakır ile, deponun üzeri de güneşten korunması için mermer plakalarla kaplanacaktır.

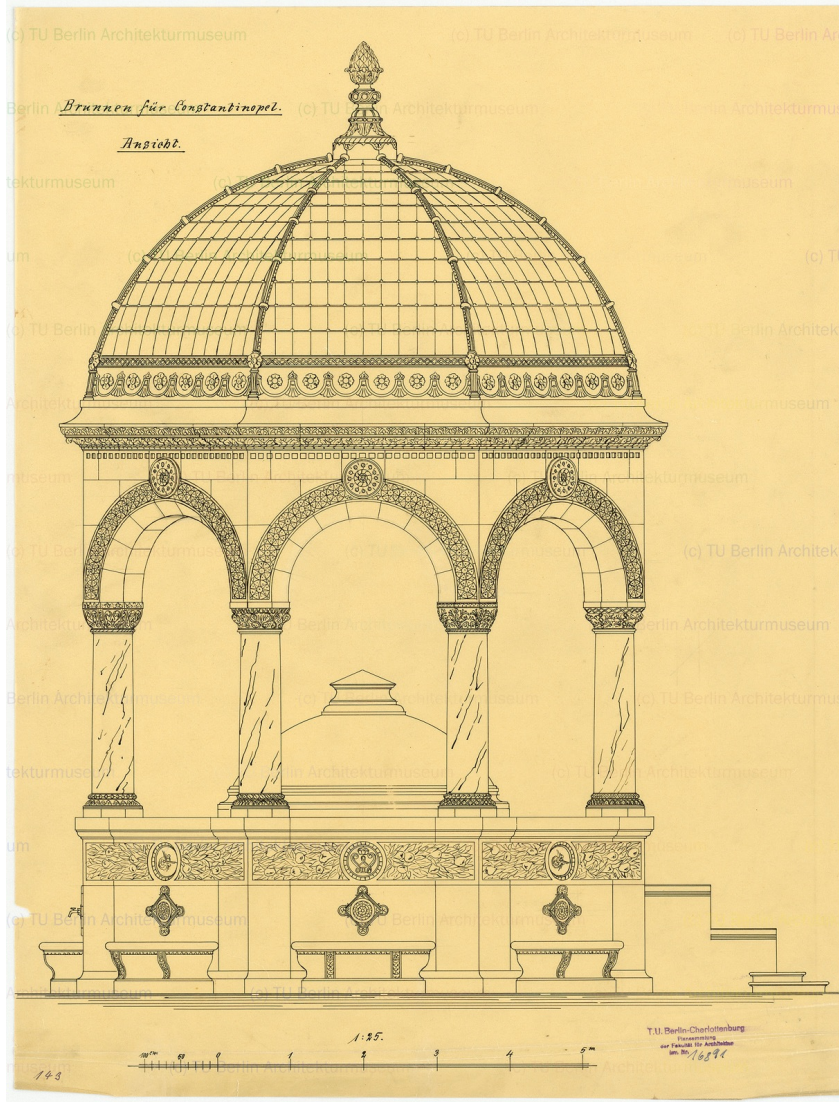
Spitta, yapının maliyetini toplamda 150000 Mark olarak hesaplar. Buna malzemelerin transferi için gerekli olan 25000 Mark da eklenecektir (GStA, 48, Spitta, 20.12.1899).

Tasarımın zaman içinde geçirdiği evrimde güçlü Neo-romanesk bir karakterden Roma-Bizans özellikleri gösteren bir tasarıma dönüştüğü görülür.

İlk tasarım üç bölüme ayrılabilir. En altta kalın kısa sütunlar tarafından taşınan dairesel kemerler, bunların üzerinde üçgen alınlıkların içinde üç kemerli pencerelerin bulunduğu bir geçiş bölümü bulunur. Strüktür koni seklinde bir külah ile örtülmüştür. Bu tasarımın bütün detayları Romanesk döneme aittir. Bunun dışında göze çarpan kemerlerin kilit taşlarının üzerindeki kartallar ve koninin üzerindeki imparatorluk tacıyla Alman İmparatorluğu sembollerinin zenginliğidir (Şekil 4.18).

İkinci tasarımda ana taşıyıcılar sütunlardan ayaklara evrilmiştir ve bunun da etkisi ile doluluk boşluk dengesinin doluluk yönünde güçlendiği görülür. Dış mekan ve iç mekan arasındaki görsel iletişim ayakların arasındaki bir sütun ile ayrılan dairesel kemerli pencerelerle sağlanmaktadır. Bu ayaklar ve kemerler, Romanesk dönem kiliselerinde sıkça görülen bir cüce galeri taşımaktadırlar. Örtü sistemi koni biçiminden kaburgalı bir kubbeye dönüşmüştür. Bu kubbenin üzerine yapının küçük bir modelini andıran bir ışıklık yerleştirilmiştir ve ilk tasarımda bu ışıklığın yerinde yer alan taç ve cephelerdeki kartal motifinden vazgeçilmesi ile yapının emperyalist sembolizminden arındığı görülür (Şekil 4.20). Berlin Teknik Üniversitesi Mimarlık Arşivlerinde üçüncü proje olarak geçen tasarım ise ikinci tasarımın bir varyasyonudur ve ışıklıktaki biçim değişikliği dışında strüktürel bir farklılaşma göstermez (Şekil 4.21).

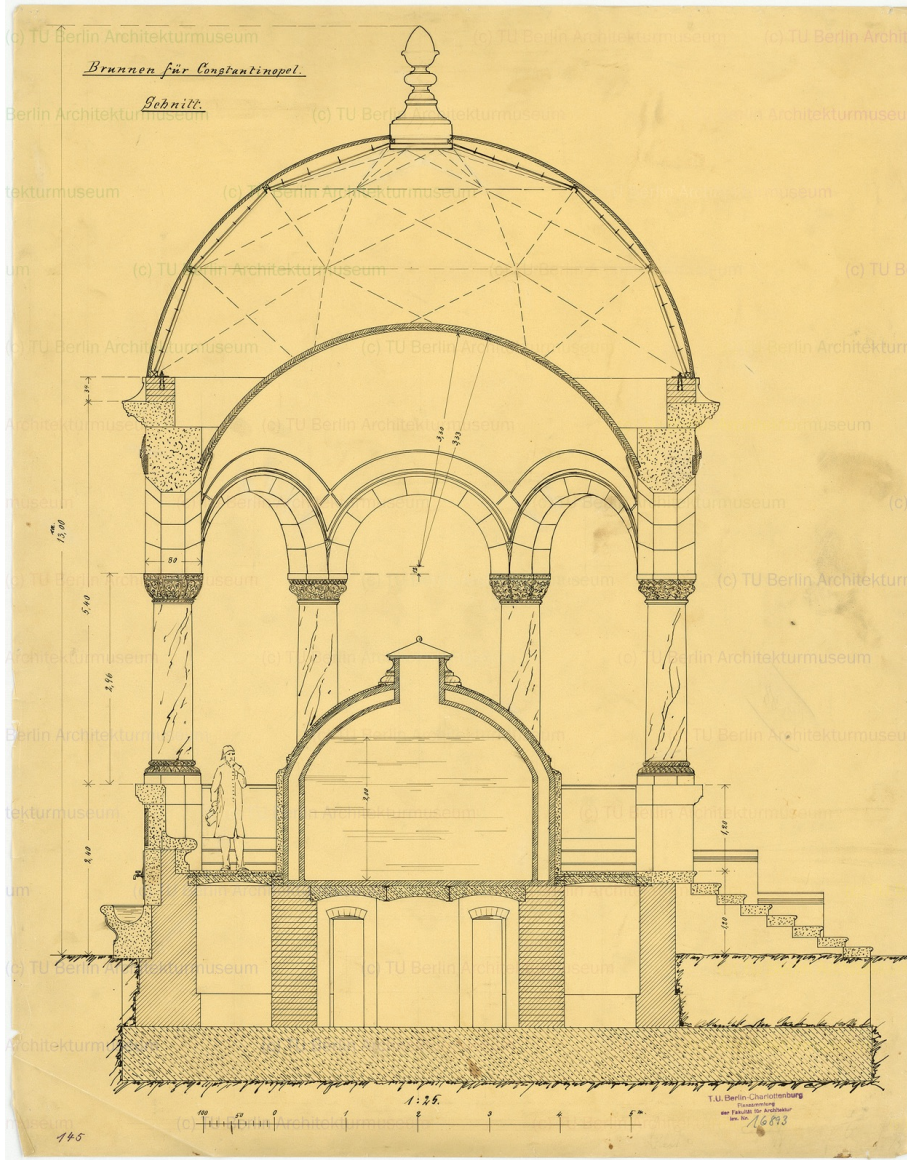
Dördüncü proje radikal bir değişimin olduğu tasarımıdır ve bu projeye çeşme son halini almıştır. II. Wilhelm'in Roma-Bizans mimarisinin kullanılması isteğinin etkisi açıkça görülür. Taşıyıcı sistem sütunlar ve dairesel kemerlerden oluşmaktadır. Cephede diğer tasarımlara göre boşluk arttırılmıştır. Bunda taşıyıcı elemanların ilk tasarımlardaki kalın ve kısa cüce sütunlar ve ikinci tasarımdaki ayaklardan bunlara oranla daha ince ve uzun sütunlarla değiştirilmiş olmasının etkisi büyüktür. Böylece daha hafif bir strüktürel sistem seçilirken iç ve dış mekan arasındaki görsel iletişim de güçlenmiştir. Kubbenin kendisi gene kaburgalıdır ama geometrik olarak yarım küre oranlarıyla tasarlanmıştır. Emperyalist motiflerden ikinci tasarımda da olduğu gibi kaçınıldığı görülür. Uygulama projesindeki kubbe üzerindeki meşe palamudu Alman kültürüne sembolik olarak yer verilen nokta olmuştur (Şekil 4.23- Şekil 4.25).

Şekil 4.23 : Uygulama Projesi, 1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16891).

Çeşmenin tasarımı 1900 yılı 15 Ocak günü Wilhelm'in sarayına davet edilen dönemin Hariciye Nazırı Ahmed Tevfik Paşa'ya Osmanlı ziyareti sırasında Kayzer'e hediye edilen eşyalarla dekore edilmiş "Türk Salonu"nda Spitta'nın da bulunduğu bir davette sunulur. Ahmed Tevfik Paşa 16 Ocak tarihli yazışmasında çeşmenin tasarımı için, uzun süredir Almanya'da kullanımda olan Bizans mimarisi üslubunda ve Arap mimarisi etkisinde olduğunu yazar. Planlanan çeşmeyi detaylı olarak betimler. Kemerlerde Osmanlı nişanı bulunacak ve çeşme bir kubbe ile örtülecektir. Bu kubbenin üstü bakır ile kaplanırken, çatı demirden inşa edilecek, sütunların dışı ve kubbenin içi mozaiklerle süslü olacaktır. Çeşmenin içindeki oturma yerleri, tamamı gibi, mermer kaplanacaktır. Dış yüzeylerin üst köşelerinde İmparator'un monogramı ile Sultan'ın tuğrası, sekiz kemerin üzerinde ise mavi yüzey üzerine altın harflerle

İmparator'un gezisinin hatırası olarak çeşmeyi hediye ettiğini açıklayan bir yazı yer alacak, aynı zamanda Kuran'dan suyun parıltısı ile ilgili bir sure de bulunacaktır. Tarih olarak ise yapının inşası için İstanbul'dan izin alınmış olan tarih görülecektir. Yazıtlar İstanbul'da yazılarak mozaik olarak hazırlanmak üzere Berlin'e gönderileceklerdir (Yazıcı, 2010, 176-178; BOA., Y.PRK. EŞA. 34/83, 16 N 1317 (16.01.1900)).

Şekil 4.24 : Uygulama Projesi, 1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16893).

Ahmet Tevfik Paşa'nın betimlemesindeki tasarımın Arap mimarisi etkisinde olduğu önermesi sorunsaldır, çünkü sonuçta çeşmenin aldığı biçimde bunu söylemek doğru değildir. Bazı kaynaklar bu benzetmenin tarih kıtası ve muslukların üzerindeki

zencerek motifi gibi bezeme detaylarına gönderme olduğuna düşünmektedir (Yazıcı, 2010, 192). Çeşmedeki cam mozaikler gibi diğer bezeme unsurları ise güçlü bir şekilde Bizans metotlarını ve biçimlenmesini yansıtmaktadırlar. Politik yönden bakıldığında, Arap etkisinin varlığı iddiasının çeşmenin mimarisini baskın Bizans üslubunda olarak betimlemektense daha kabul edilebilir bir çerçevede tanımlamak ihtiyacından doğduğu yorumu yapılabilir.

Şekil 4.25 : Uygulama Projesi,1899 (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16892).

Çeşmenin tasarımının en ilginç noktalarından biri iç mekanın kullanımıdır. Afife Batur, sarnıç ve banklar arasında koridorun düzenlenişinin “başka örneği olmayan bir düzenleme ögesi” olduğunu yazmıştır (Batur, 1993, 209). Günümüzde çeşmenin içi

ziyarete kapalıdır ama tasarım sırasında yapının içine girilmesinin ön görüldüğünü Spitta'nın betimlemelerinden ve Elçilik çalışanı von Wangenheim'in Scheele ile birlikte çeşme inşaatına yaptığı ziyaret sonrası yazdığı mektubu gibi çeşmeyi tasvir eden diğer yazışmalardan anlaşılıyor (Şekil 4.26). Von Wangenheim, meydanın yeni “Şanı” olarak tanımladığı, Kayzer Çeşmesi'nin durumunu betimlerken bu banklara da değinmektedir.

“Kar beyazı alt yapının üzerinde kontrast oluşturan, uzak Norveç'ten gelen Labrador sütunların bazıları şimdiden zevkli bronz başlıkları ile taçlandırılmışlar. Ziyaret gününde İtalyan işçiler rezervuarı çevreleyen ayna pürüzsüzlüğünde mermerden dinlenme banklarına son rötuşları yapmaktaydılar. Umuyorum ki, 4 hafta içinde, bugün toz ve güneşin kızgın sıcaklığına rağmen heyecanla Alman İmparatoru'nun çeşmesinin inşasını seyreden sayısız Müslüman seyirci, şu andaki moloz kütelleri üzerindeki yerlerini demin sözünü ettiğim rahat banklarla değiştirebilecekler” (GStA, 71, von Wangenheim, 24.08.1900).

Şekil 4.26 : Koridor ve Banklar, 2013.

Tasarım sırasında çeşmenin içi ilk olarak abdest alınabilecek bir mekan olarak düşünülmüş, daha sonra Wilhelm'in buna karşı çıkmasıyla mermer banklarla bir

dinlenme mekanı yaratılmıştır. Böyle bir dinlenme mekanının Osmanlı yaşamı içinde yeri olup olmadığı da tartışmalıdır ama bu noktada tasarım problemini oluşturan şey tasarım süreci içinde yaşanan değişimlerin özellikle Spitta'nın tasarımının Kayzer'in isteği üzerine küçültülmesinin de etkisi ile depodan geriye kalan alanın darlığı ve bankların sarnıca bakıyor olmalarının mekanın çekiciliğini azaltmış olmasıdır. Baldaken strüktürünün bir getirisi olan bu iç mekanın değiştirilmesi bütün tasarımın yeniden gözden geçirilmesi anlamına geleceğinden rahatsız veya fonksiyonsuz da olsa dinlenme alanı fikrinde karar kılınmış olduğu anlaşıyor. Bir yandan da çeşmenin en etkili bezemelerinden kubbe mozaiklerinin incelenmesi için en doğru yerin kubbenin altı olması sebebiyle tasarımın bu ögesinden vazgeçmek istenmemiş olmalıdır.

Şekil 4.27 : Konstantinapolis için Kayzer Anıt Çeşmesi (Deutsche Warte, 27.01.1901).

Çeşmenin açılışı ile birlikte Alman gazetelerinde yapıyı Alman halkına tanıtan makaleler görülmeye başlar (Şekil 4.27). Bunların hepsi çok kapsamlı değildir.

‘Deutsche Warte’ ise 27 Ocak günü Alman Çeşmesi hakkında çeşmenin çiziminin de yer aldığı detaylı bir makale yayınlar. Makale çeşmeyi şöyle betimler:

“Sekizgen yapıya basamaklarla çıkılıyor; parlatılmış labrador sütunlar kemerleri taşıyor ve bunların üzerini değerli, bakırdan, altın kaplı kubbe örtüyor. İçi zengin, cam mozaiklerle süslü; kemerlerin çevresi ve alt yapının frizleri de aynı şekilde mozaiklerle kaplı. İçerdeki rahat banklar insanları dinlenmeye davet ediyor. Yapının çapı 8 metreye yakın, yüksekliği ise 12 metre. Eser su içilebilecek bir çeşme olarak kullanılacak ve böylece halkın yararına hizmet edecek; bu da önemini arttırıyor, çünkü iyi su Konstantinapolis’de enderdir ve son derece rağbet görür. [...] Alt yapının dış cephelerinde uzun biçimlenmiş mermer kurnalar, bunların üzerinde bardaklarla suyun alınabildiği yedi musluk yer alıyor; gerekirse hortumlarla at ve develere de su verilebiliyor. İnşaat sırasında Türkler özellikle işlerin yapılış hızından etkilendiler. Çeşme’nin yazıtları etkileyici. Farklı noktalarda Kayzer ve Sultan’ın otografları ve Türkçe vecizeler görülüyor. Dışarıya bronz bir ithaf plaketi yerleştirildi, kitabede şöyle yazıyor: “II. Wilhelm, Alman Kayzer’i, bu çeşmeyi Osmanlı Sultanı Abdülhamid’e gezisinin minnettar anılarıyla 1898 sonbaharında bağışladı” (Deutsche Warte, 27.01.1901), (Şekil 4.28).

Şekil 4.28 : Bilgi Levhası, 2013.

4.2.3 Alman Çeşmesi’nin bezemeleri

Alman Çeşmesi’nde yer alan bezemeler iki ana grupta ele alınabilir, kubbe içinde, kemerlerde görülen cam ve yer döşemesinde görülen mermer mozaikler ve sütun kaide ile başlıklarında ve musluklarda görülen tunç kaplamalar.

Kubbe içinde altın bir yüzey üzerinde ortada eş merkezli farklı renkli çemberlerden oluşan dairesel bir motif ve bu desenin çevresinde II. Abdülhamid'in tuğrası ve II. Wilhelm'in baş harfleri yer alır (Şekil 4.29; Şekil 4.30).

Şekil 4.29 : Kubbe İçi, 2013.

Şekil 4.30 : II. Wilhelm'in Baş Harfleri - Kubbe İçi - II. Abdülhamid'in Tuğrası, 2013.

Kemerlerin iç yüzündeki altından harflerle ve her beyit bir kemerin üzerine gelecek şekilde işlenmiş olan Ahmed Muhtar Bey'in tarih kitabesi ve İzzet Efendi'nin sülüs hattı altın yüzeyi sınırlandırmaktadır (Batur, 1993, 209), (Şekil 4.31).

Çeşmedeki Türkçe kitabede şunlar yazmaktadır:

“Hazreti Abdülhamid Hanın muhibbi hâlisi

Ziveri eklili haşmet, kayseri âlitebâr

Ya'ni alman imparatoru, hükümdarı güzin
Hazreti Vilhelmi Sâni, kâmuranı rûzigâr
Padişahı âli Osmanî ziyaret kasdidüh
Makdemiyle eyledi Istanbulu pirâyedâr
Bu mülakatı muhabbet perveri tezkâr için
Eyledi bû çeşmesârı saha pirâyî karâr
Sûbesû câri olan âbi safa teşkil eder
Âbi sâfii mûsafata misâli âbdâr
Vakfagiri hayret eyler çeşmi ehli dikkati
Tarzi inşasındaki hissi bedii zernigâr
Rükni ak'vai hayat oldukça âbi canfezâ
Pâyidar olsun bu te'sisi muhabbet üstüvâr
Bi bedel târihi câridir lisanı lûleden
“Oldu bu çeşme mülâkate ne dilcu yâdigâr” (Eyice, 2010, 25)

Şekil 4.31 : Sülüs Hattı, 2013.

Çeşmenin cephesinde yarım daire kemerlerin kilit taşlarına denk gelen noktalarda, dairesel kabartma madalyonlar yer almakta, kemerlerin yüzlerinde ise eş merkezli üç adet sekiz kenarlı yıldız motifinden oluşan beyaz, altın ve mavi renklerde bir şerit geçmektedir (Şekil 4.32).

Şekil 4.32 : Dış cephe kemer mozaikleri, 2013.

Şekil 4.33 : Koridor yer mozaikleri, 2013.

Çeşmenin iç mekanında yerde de geometrik desenlerden oluşan bir mermer mozaik kaplama görülür. Yapının sekiz kenarına denk gelecek şekilde tekrarlanan motif yine merkezi, dairesel bir motif içinde merkezdeki küçük daireden dış daireye uzanan çiçek yaprağını andıran ışıklardan oluşmaktadır (Şekil 4.33). Üçgenlerle çevrelenen bu dairenin çevresine ise onu ikizkenar yamuk biçimine tamamlayan mermer plakalar yerleştirilmiştir. Cephedeki çeşmelerin üzerinde ise mermer, gene geometrik bir desen kullanılarak işlenmiştir (Şekil 4.34). Muslukların yerleştirildiği diyagonal kare tablolar da bitkisel motiflerle bezenmiştir.

Şekil 4.34 : Çeşmeler, 2013.

Şekil 4.35 : Birinci ve İkinci tip Sütun Başlıkları ve Kaideleri, 2015.

Çeşmenin taşıyıcı sistemini oluşturan sütunlar da koyu yeşil renkli labrador mermerinden yapılan gövdeleri ve bezemelerle süslenmiş olan başlık ve kaideleri ile yapının süslemelerinin bir parçasıdır (Şekil 4.35; Şekil 4.40). Yapıda farklı dört

ayrı tip sütun başlığı ve kaidesi bulunur. Kapıdan başlayarak sağa doğru bu dört tip sütun başlığı art arda gelir ve daha sonra aynı sırayla kapıya gelene kadar tekrar edilir.

Şekil 4.36 : Birinci Tip Sütun Başlığı, 2015.

Şekil 4.37 : Birinci Tip Sütun Kaidesi, 2015.

İlk tipte bezemesiz hattın altındaki seri birbiri içine geçen eşkenar dörtgenler ve bu dörtgenlerin içindeki çiçek bezemelerinden oluşur. Altıgenin köşelerine gelen dörtgenlerin içinde dört yapraklı çiçekler bunların arasındaki dörtgenlerde ise zambak motifini anımsatan üç yapraklı çiçekler yer almaktadır. Bu eşkenar dörtgen motifi başlığın kenarlarında sütuna kadar devam etmekte, bunların arasında ise bir akantus bezemesi yer almaktadır (Şekil 4.36).

Bu sütunların kaideleri dört parçadan oluşmaktadır. Sekizgen bir tabanın üzerinde yine yivli bir torus bulunur. Bu hattın üzerinde sütun başlıklarında da görülen

eşkenar dörtgen sırası içindeki üç yapraklı çiçeklerle bezeli bir trochillus ve en üst sırada diyagonal çizgilerden oluşan bir torus yer almaktadır (Şekil 4.37).

Şekil 4.38 : İkinci Tip Sütun Başlığı, 2015.

Şekil 4.39 : İkinci Tip Sütun Kaidesi, 2015.

İkinci tipte başlığın her kenarında bitkisel bezemelerden bir çerçeve yaratılmış ve bu çerçevenin içinde akantus yapraklarıyla bir kalp motifi oluşturulmuştur (Şekil 4.38).

Bu sütunların kaideleri de gene dört parçadan oluşmaktadır. Sekizgen bir tabanın üzerinde yivli torus, bu hattın üzerinde ise palmiye yaprakları olabilecek

yapraklardan bir seri yer alır. Sütunun başladığı noktada ise spiral yaparak kesişen iki çizgi ve bu çizgilerin içine yerleştirilmiş çiçeklerden oluşan bir torus vardır (Şekil 4.39).

Şekil 4.40 : Üçüncü ve Dördüncü tip Sütun Başlıkları ve Kaideleri, 2015.

Şekil 4.41 : Üçüncü Tip Sütun Başlığı, 2015.

Şekil 4.42 : Üçüncü Tip Sütun Kaidesi, 2015.

Üçüncü tipte, kemerlere bağlandıkları düz hattın altında birbiri içine geçen yarım ongenlerden oluşan bir seri bulunur. Bunun altında stilize edilmiş akantus yaprakları yer alır (Şekil 4.41).

Kaidelerde sekizgen bir tabanın üzerinde yivli torus, iç içe geçen yarım dairelerden oluşan bir bezeme ve en üst sırada sekizgenin köşelerine denk gelen çiçek ve bunların arasında yaprak bezemeleri yer almaktadır (Şekil 4.42).

Şekil 4.43 : Dördüncü Tip Sütun Başlığı, 2015.

Şekil 4.44 : Dördüncü Tip Sütun Kaidesi, 2015.

Dördüncü tip sütun başlığında kemerlere geçiş hattı volüt motifleri ile süslenmiştir. Altıgenin kenarlarından sütuna doğru inen hatların üzerinde üç daire ve bu dairelerin içine çiçek motifleri yerleştirilmiştir. Bu hattan çıkan akantus yaprakları başlığın kenarlarının ortasında birleşirler. Başlık gene bitkisel bir bezeme hattıyla sütuna bağlanır (Şekil 4.43).

Bu sütunların kaidelerinde ise bitkisel bezemeli torus ile yivli torus arasında bir örgü motifi kullanılmıştır (Şekil 4.44).

4.3 Alman Çeşmesi'nin Uygulaması

Çeşmenin hazırlıklarının ağırlıklı olarak Almanya'da gerçekleştirildiği ama Alman hükümetinin hem teknik hazırlıklarla hem de tasarımla ilgili konularda Osmanlı Devleti ile iletişimini devam ettirdiği görülür. Çeşmenin tasarımı 1900 yılı 15 Ocak günü Wilhelm'in Sarayı'na davet edilen dönemin Hariciye Nazırı (Dışişleri Bakanı) Ahmed Tevfik Paşa'ya sunulmuş, 1900 yılının 6 Nisan günü de Spitta'nın Kayzer'e Çeşme ile ilgili yapacağı sunuma Türk Büyükelçisi de çağırılmıştır (BOA, Y.PRK. EŞA. 34/83, 16 N 1317 (16.01.1900); GStA, 41, Oberhofmarschall, 03.04.1900).

Berlin'de planların tamamlanması sırasında İstanbul'da da II. Abdülhamid'in tahta çıkış yıldönümü olan 1 Eylül 1900 tarihinde açılmasına karar verilen çeşmenin çevresinin düzenlenmesi çalışmalarına başlanmıştır (BOA., DH.MKT.2370/45, 10 Ra 1318 (08.07.1900)). Bu çalışmalar, ahşap parmaklıkların yerine demir parmaklıkların yerleştirilmesi, kaldırım düzenlemesinin yapılması, ağaç dikilmesi ve su bağlantısının kurulması gibi düzenlemeleri kapsamaktadır (Yazıcı, 2010, 178). Hazırlıkların zaman ve maddi kısıtlamalar sebebiyle bitirilememesi, açılışın II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. yıldönümünden Kayzer Wilhelm'in doğum günü olan 27 Ocak tarihine alınmasına sebep olacaktır (Yavuz, 2002, Cilt 5, 655).

Max Spitta çeşmenin inşası sırasında İstanbul'a gelmemiştir. 1900 Yılı'nın Nisan ayında von Lucanus'a inşaatın başlaması için bütün hazırlıkların tamamlandığını yazar ve uygulama için Hannover'den daha önce de Alman Büyükelçiliğinin inşasında İstanbul'da çalışmış ve Türk çevrelerince yetenek ve çalışkanlığı ile tanınan Conrad Scheele'nin görevlendirilmesi önerir. Süreci hızlandırmak için Scheele ile ayın 9'undan beri ön çalışmalara başladığını da ekler. Hükümet mimarı olabilmek için sınavlara hazırlanan Scheele görevi, bu sınavlardan sonra elde edeceği ünvanın öne çekilmesi ve maaşının beklentileri doğrultusunda düzenlenmesi halinde kabul edecektir (GStA, 35, Spitta, 14.04.1900).

Uygulama mimarının kim olacağına karar verilirken çeşmenin inşasında kullanılacak olan ve hemen hepsi yurtdışından getirilen malzemelerin alınmasına ve gönderimine de başlanır. Mermerler Carrara'daki 'Amorosi et Scopsi' firmasından alınmış, zamanında İstanbul'a ulaşmaları için Roma'daki Alman Büyükelçiliği görevlendirilmiş (GStA, 39, Spitta, 18.04.1900), Osmanlı İmparatorluğu'nun

gümrüksüz geçişe izin vermemesi sebebiyle Büyükelçiliğin gönderilerinde kullanılan prosedürün uygulanmasına karar verilmiştir (GStA, 49, von Bülow, 15.05.1900).

Mayıs ayı itibariyle uygulama için gerekli olan bütün çizimler tamamlanır. Mermerler Carrara'dan Berlin'e gelmiş, mermer işleri ile ilgilenecek olan M.L. Schleicher ile anlaşma sağlanmıştır. Mozaiklerin yapımı için Rixdorf'taki Cam Mozaik Şirketi 'Puhl & Wagner'³⁴ ile anlaşılmış ve çalışmalara başlanmıştır, kemer frizleri bitmek üzeredir. Bronz işleri için ise 'Martin und Pilzing' Firması ile çalışılmakta ve bu dönemde sütun başlık ve kaideleri hazırlanmaktadır. Yerinde inşaatın başlaması için Scheele'nin İstanbul'a doğru yola çıkmasına karar verilir (GStA, 52, Spitta, 21.05.1900).

Şekil 4.45 : Puhl & Wagner Şirketinin Reklamı (Berliner Architekturwelt, 1900, 350).

Scheele, 29 Mayıs'ta İstanbul'a gelir ve inşaatın 1 Haziran'da başlaması kararlaştırılır. Berlin'de İstanbul'a gitmesi gereken son mermer, bronz, demir ve mozaikler hazırlanırken, Tevfik Paşa ile görüşen Spitta, çeşmede yer alacak yazıt ve Sultan'ın tuğrası gibi Osmanlı Hükümeti tarafından çizimleri yapılacak detayların en kısa zamanda Berlin'e gönderileceği konusunda garanti alır (GStA, 55, Spitta, 13.06.1900). Malzemeler Ağustos ayında gemi ile Galata'ya getirilmeye başlanır (67a., Spitta, 15.08.1900), (Şekil 4.46; Şekil 4.47).

³⁴ Puhl & Wagner firması 1889 yılında Berlin'de kurulmuş ve saray için bir çok projede çalışmıştır. Sadece bir kaç yıl içinde cam mozaikler konusunda önde gelen şirket olmayı başarmıştır (Url-30), (Şekil 4.45).

Şekil 4.46 : Malzemelerin Gelişi (Ertuğ, 2006, 146).

Şekil 4.47 : Malzemelerin Gelişi (Aras Neftçi Arşivi).

Şekil 4.48 : Çeşmenin İnşası (Ertuğ, 2006, 146).

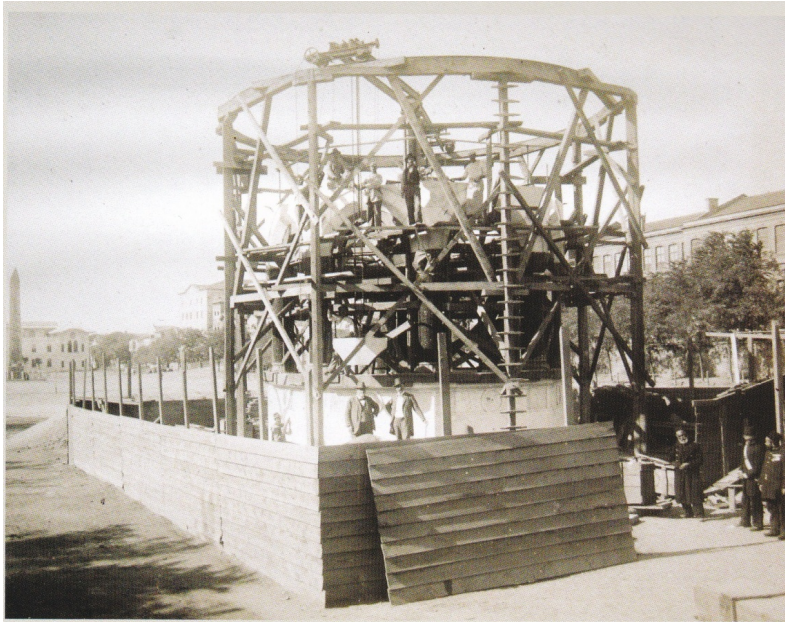

Şekil 4.49 : “İstanbul Kayzer Çeşmesi İnşası” (Berliner Lokal Anzeiger, 14.08.1900).

14 Ağustos 1900'da 'Berliner Lokal Anzeiger'de inşaatı süren çeşme ile ilgili bir haber yayınlanır. Çeşmenin kaba inşaatının Eylül sonuna kadar biteceği, mozaiklerin de içinde bulunduğu süslemelerin ise ancak sene sonunda tamamlanabileceği yazılır. Çalışmalar için Alman uzmanlar ve taşçı ustaları İstanbul'a gönderilmiş, daha sonra ise oradaki Alman öğrenciler görevi devralmışlardır. İnşaat sırasında mermer blokların sandıklardan kaldırılabilmesi için özel strüktürler kullanılmakta, tek bir kişinin onları kaldırabilmesi sağlanmaktadır (Berliner Lokal Anzeiger, 14.08.1900), (Şekil 4.48- Şekil 4.52).

Şekil 4.50 : Çeşme'nin İnşası (Ertuğ, 2006, 148).

Şekil 4.51 : Çeşmenin İnşası (Ertuğ, 2006, 148).

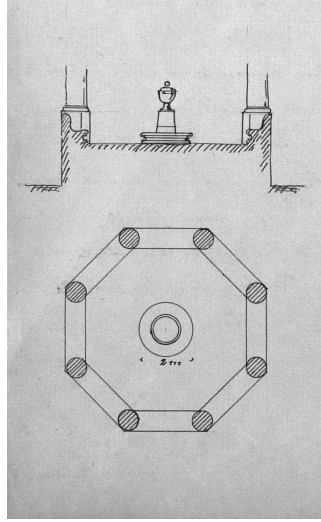

Şekil 4.52 : Çeşmenin İnşası (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90548.0008).

Çeşmenin inşası için hazırlıkların bir diğer ayağı çeşmeye hangi yöntemle ve ne kadar su sağlanacağıydı. Örnek teşkil etmesi için Topkapı Sarayı'nın önündeki III. Ahmet Çeşmesi'nin ve Beyazıt Camisi'nin avlusundaki şadırvanın plan, kesitleri ve hacmi ile ilgili bilgi alındı (GStA, 9, von Bieberstein, 17.04.1899). Suyun Belgrad ormanlarından taşınması gerekiyordu. Su rezervleri Osmanlı İmparatorluğunda insan kullanımına uygun suyun "Tanrı'nın bir hediyesi" olarak görülmesi ve halkın kullanımına açık bir çeşmenin yapımının da hayır işi olarak kabul edilmesi sebebiyle Evkaf Nezareti'ne bağlıydı. Çeşmenin günlük kullanımını karşılayacak tutar bu Bakanlığa ödenecekti. Bir sarnıç inşasına gerek olmayacak, çeşmenin içindeki bir depoda biriktirilecek su musluklara aktarılacaktı (GStA, 7, von Bieberstein, 11.04.1899).

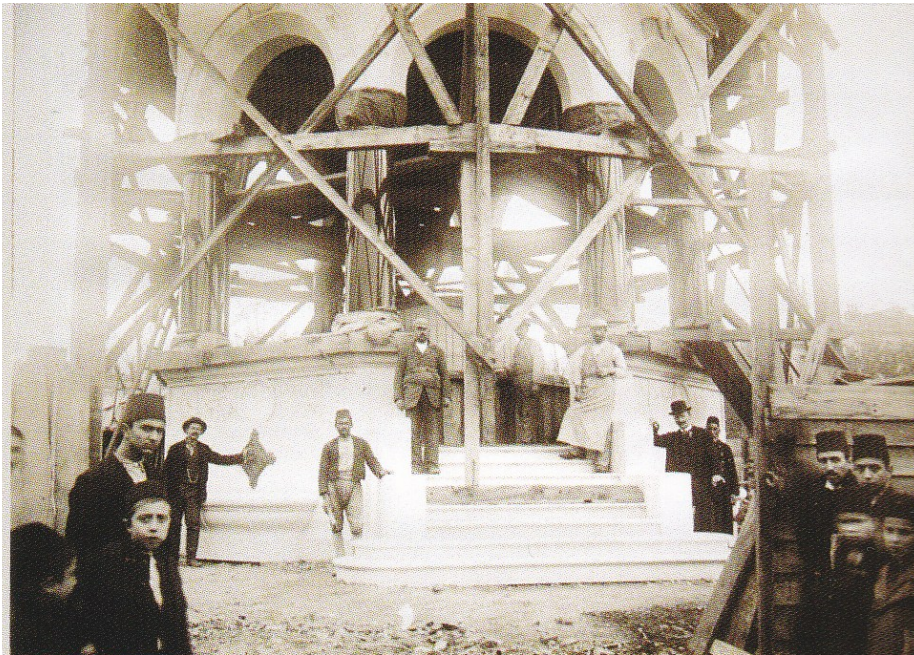
Scheele, İstanbul'da yaptığı incelemelerden sonra çeşmeye gelen suyun akışının değişken olduğunu ve hatta zaman zaman tamamıyla kesilebildiğini fark etti. Çeşmenin iç hacmi en fazla 15 metreküplük bir depoya izin vermekte olduğu için Scheele, çeşmenin deposunun 700 metre uzakta Atik Ali Paşa Camisi avlusunda yer alan su dağıtım noktasında yapılmasını önerdi. Bu depo yer altında olacağından hava değişikliklerine karşı da daha korunaklı olacak, suyun her zaman serin kalması sağlanacaktı. Çeşme'nin içinde oluşacak olan mekanda ise bankların ortasında bir

vazo veya çiçek yatağı yapılabileceği önerisi getirildi (Şekil 4.53). Aynı şekilde mermer bir havuz veya fiskiye yapılması da düşünülmüş ama yapılan araştırmalardan sonra temiz suyun kullanıldığı bir fiskiye Türklerin doğru bulmayacaklarına karar verilmişti.

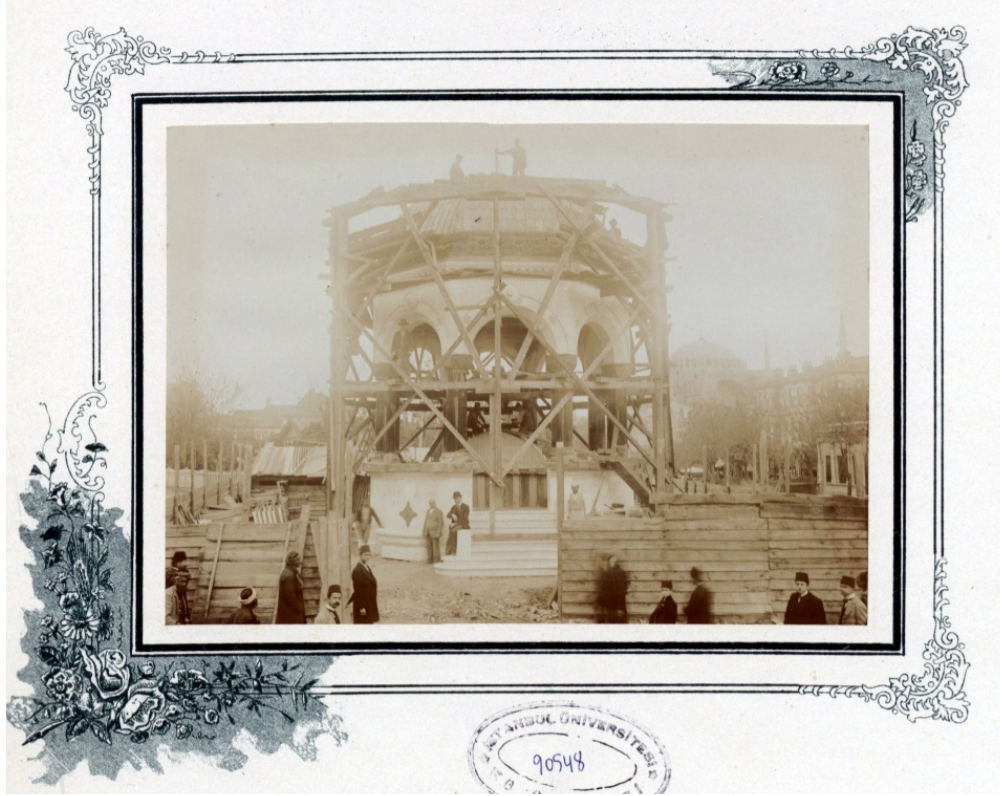

Şekil 4.53 : Spitta'nın Çeşme'nin İç Mekanı ile ilgili Çizimi (57, Spitta, 20.06.1900).

Scheele'nin iç mekanla ilgili bu önerilerini von Lucanus'a ileten Spitta, 6000 Marklık bir ek maliyeti olacak olan bu öneriyi doğru bulduğunu yazmış olsa da (GStA, 57, Spitta, 20.06.1900) Scheele'nin teklifi kabul edilmemiş Çeşme içinde kendi deposu ile inşa edilmiştir.

Şekil 4.54 : Çeşme'nin İnşası (Ertuğ, 2006, 148).

Şekil 4.55 : Çeşmenin İnşası (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90548.0009).

Kubbenin inşasına 15 Ekim tarihinde başlanır (Şekil 4.54, Şekil 4.55). Ana girişin getirilmesi ile demir kubbe yerleştirilir, kubbenin iç yüzeyi örülerek mozaik ile kaplanır (GStA, 75, Spitta, 09.10.1900). Ekim ayında inşaatın tamamlanma tarihi hala kesin değildir ama hedeflenen Aralık veya en geç Ocak ayında yapıyı tamamlamaktır. Spitta 19 Kasım 1900 tarihli mektubunda Scheele'nin de kendisiyle aynı fikirde olduğunu ve inşaatın Ocak ayının ilk on günü içinde biteceğini iletir. Devir teslim için ise çimento ve demir ile inşa edilen tesisatın kurulması ve böylece suyun temiz bir şekilde akmasının sağlanması gerekecektir. Spitta, bu mektupta ayrıca inşaatın son safhalarına geldiğini gösterir şekilde, kavalaslar, güvenliği sağlayan polis ve bekçiler gibi Türk memurlarına yapılacak ödemelerden de bahseder ve Majestelerinin kutlamanın detayları konusunda karar verip vermediğini sorar (GStA, 85, Spitta, 19.11.1900). Gerçekten de Aralık ayında kubbenin dış yüzeyi ve yapının dışındaki mozaikler tamamlanmıştır, su deposu ve kubbenin içindeki mozaikler üzerinde çalışmalar ise sürmektedir (GStA, 89, Spitta, 14.12.1900).

Scheele, 1901 yılında tifoya yakalanır ama inşaatın sonlarına geldiğinden ve sadece çeşmenin iç zemininin kaplanması ve dışarıdaki bahçe düzenlemesi kaldığından Spitta, Almanya'dan yeni bir mimar gönderilmesi yerine Büyükelçilik tarafından

mimar Müller'in inşaatın tamamlanması için atanmasını yeterli görür (GStA, 93, Spitta, 09.01.1901). İyileştikten sonra, çeşmeye katkılarında dolayı İmparatorluk armalı kol düğmeleri hediye edilen Scheele, 1913 yılı içerisinde İstanbul'a gelerek çeşmenin tamiratında da çalışır ve 1914 yılı içinde görevdeki başarısından dolayı Osmanlı hükümeti tarafından bir nişanla ödüllendirilir (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 259; BOA., DH.KMS. 20/52, 02 C 1332 (28.04.1914); Şenyurt, 2011, 631).

İnşaatın bitişi 'Berliner Lokal Anzeiger'in 13 Ocak tarihinde verdiği haberde "Kayzer tarafından Sultan'a hediye edilen çeşme tamamlandı ve sanatsal tasarımıyla İstanbul'un seçkin bir süsü oldu" şeklinde duyurulur (Berliner Lokal-Anzeiger, 13.01.1901), (Şekil 4.56).

Şekil 4.56 : Açılış Töreni (Aras Neftçi Arşivi).

4.4 Alman Çeşmesi'nin Açılışı

Alman Çeşmesi'nin açılışı 27 Ocak 1901 günü büyük bir devlet töreni ile yapılır. Alman gazeteleri bunun tersini iddia etmiş olsalar da Sultan da, Kayzer de açılıшта yer almazlar (Berliner Blatt, 19.12.1900). Bu dönemde Kayzer büyükannesi İngiltere Kraliçesi Victoria'nın 22 Ocak 1901 tarihindeki ölümü sebebiyle törenler için

İngiltere’de bulunmaktadır ve Kayzer’in açılışa katılmayacak olması zaten halkın içindeki törenlerde çok ender yer alan Sultan’ın katılmama kararında etkili olmuş olmalıdır (Georgeon, 2006, 173; Şenyurt, 2011, 625). Açılış töreninde onları temsilen Hariciye, Dahiliye ve Evkaf Nazırları, Şehremini Merkez Kumandanı paşalar, Zaptiye Nazırı, Birinci Belediye Dairesi memurları, Almanya Büyükelçisi, elçilikteki memurlar, II. Wilhelm’in gönderdiği Özel Heyet ve Moltke Sefinesi mürettebatı hazır bulunur (Yazıcı, 2010, 182).

Açılış için Kayzer tarafından İstanbul’a Seryaver (General-Adjutant) Korgeneral (Generalleutnant) von Kessel, Tümgeneral (Generalmajor) Heintze von Krenski, Albay (Oberst) von der Lancken, Üsteğmen (Oberleutnant) von Hahnke ve Mabeyinci (Kammerherr) Graf von Mülinen’den oluşan bir Özel Alman Heyeti ve mürettebatı ve askeri öğrencileri ile eğitim gemisi Moltke gönderilir. Heyet ve Moltke 25 Ocak tarihinde İstanbul’a varır ve hem heyet üyeleri, hem de Moltke’nin subayları Sultan tarafından aynı gün içinde kabul edilir (Königlich Preussischer Staats-Anzeiger, 26.01.1901). Heyet 26 Ocak günü çeşmeyi teftiş eder, Sultanahmet Meydanı ve çevresini gezer. Heyet üyelerine, Moltke’deki mürettebat ve askeri öğrencilere nişan ve Liakat madalyaları verilir (İkdam, 27.01.1901; National Zeitung, 27.01.1901; Berliner Börsen Zeitung, 26.01.1901). Subayların yanında Mimar Scheele’ye 4. Osmani ve çeşmenin mozaiklerinin ressamı August Oetken’e de üçüncü mecidi nişanları verilir (İkdam, 28.01.1901, 2). Bu madalyaları Sultan’ın tek tek kendi eliyle takması ve Moltke’ye tütün, şarap, bira, yemekler ve şekerlemeler göndermesi de gazetelerde yer alır (Berliner Lokal-Anzeiger, 29.01.1901). Deniz Kuvvetleri Bakanı Moltke’yi ziyaret ederken, Büyükelçilikte de ziyaretçilerin onuruna bir kahvaltı verilir (Deutsche Warte, 27.01.1901).

27 Ocak günü saat 10:30’da başlayan açılış töreninde ilk olarak Scheele çeşmenin önüne geçerek Büyükelçi Freiherr Marschall von Bieberstein’a yapımı ile görevlendirildiği çeşmenin bittiğini ilan eder (Oriental Advertiser, 28.01.1901), (Şekil 4.57-Şekil 4.62). Daha sonra Almanya Büyükelçisi bir konuşma yapar. Konuşması özellikle Kayzer ve Sultan arasındaki dostluğa vurgu yapmaktadır.

“Bu çeşme Sultan’ın Alman Kayzer ve İmparatoriçesine gösterdiği yürekten ve parlak ev sahipliğinin anısına bir teşekkür ve arkadaşlık anıtıdır. Kayzer’i Sultan’a bağlayan duygular, bugün ve her zaman çeşmenin mermerleri gibi dayanıklı ve ebedi, dağıttığı su gibi, temiz ve arı kalacaktır. Bu mutlak dostluk barışın güvencesi ve halklar için huzur kaynağı olacaktır” (Königlich Preussischer Staats-Anzeiger, 28.01.1901).

Osmanlı Hariciye Nazırı da bu konuşmaya cevap verirken iki ülke arasındaki dostluğa vurgu yapıp, çeşmenin bu dostluğun her zaman hatırlanmasını sağlayacağını söyler (İkdam, 28.01.1901, 2). Açılışta bir koyun kesilirken, Sultan ayrıca biri Kayzer, diğeri kendisi için olan iki gümüş testi bağışlar ve bu testiler çeşmeden su ile doldurulduktan sonra resmi olarak mühürlenirler (Die Post, 28.01.1901). Çeşmenin açılışında çekilen fotoğraflar İzzetli Zekai ve Hüsamettin Bey tarafından bir albüm haline getirilerek Sultan'a takdim edilir (İkdam, 28.01.1901, 2). Bu fotoğrafları içeren bir albüm de Kayzer'e ulaştırılmak üzere Korgeneral von Kassel'a teslim edilir (Şenyurt, 2011, 626).

Şekil 4.57 : Açılış Töreni (Aras Neftçi Arşivi).

Şekil 4.58 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779.73-0096).

Şekil 4.59 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90548.0014).

Şekil 4.60 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779.73-0092).

28 Ocak tarihinde çeşme ve açılış ile ilgili bu bilgileri tekrar eden haberler bir çok Alman gazetesinde yer alır (National Zeitung, 28.01.1901; Berliner Börsen Courier, 28.01.1901; Tägliche Rundschau, 28.01.1901). ‘Berliner Lokal-Anzeiger’ diğer gazetelerden farklı olarak, özel bir telgrafla aldıkları bilgileri iletmiştir. Açılışın bir kutlama havasında geçtiği ve Atmeydanı’nda inanılmaz hazırlıkların yapıldığı

söylenir ve Kayzer Çeşmesi'nin palmiye ve çiçeklerle çevrelendiği anlatılır (Berliner Lokal-Anzeiger, 29.01.1901). Osmanlı gazeteleri de açılışı detaylı bir şekilde aktarır ve inşaat sürecini okuyucularına anlatırken, 'İkdam' gazetesi çeşmenin açılışının Kayzer'in doğum gününe ve Sultan'ın tahta çıkışının 25. yılına denk gelmesinin yanında Osmanlı saltanatının 600., Prusya hükümetinin 200. yıllarına denk gelişinin önemini üzerinde durur (İkdam, 28.01.1901, 1).

Şekil 4.61 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779.73-0093).

Şekil 4.62 : Açılış Töreni, Kartpostal (Heinzelmann, 2009, 241).

Açılış sonrasında Sultan Kayzer’e kişisel olarak bir telgrafla teşekkür eder. Telgrafta, “Majestelerinin bana ve yurttaşlarıma, İstanbul’a ikinci gezinizin anısına zevkli, güzel bir çeşme yaptırarak bahsettiğiniz gönülden sempatinin kanıtı karşısında çok etkilendim. Bu çeşmeyi sizin doğum gününüzde açmak bana ayrı bir mutluluk verdi” yazılır (Königlich Preussischer Staats-Anzeiger, 30.01.1901; Die Post, 30.01.1901; Berliner Börsen Zeitung, 30.01.1901).

Açılıştan sonra da Almanya’dan gelen misafirlerin diplomatik görüşmeleri düzenlenen yemek ve toplantılarla devam eder. Ayın 29’unda Yıldız Sarayı’nda Özel Alman Heyeti ve Moltke ile gelen subaylar için bir yemek düzenlenir. Bu yemeğe Alman Büyükelçisi, elçilik personeli ve geri dönüşte Moltke’ye eşlik edecek olan Alman Elçiliğine ait Loreley gemisinin komutanı da katılır. Korgeneral von Kessel’e Nişan-i Osmani verilen yemeğin sonunda Özel Heyet ve Moltke personeline veda edilirken Moltke’nin mürettebatından bazı kişilere Boğaz’da iki kişiyi kurtarmış olmaları sebebiyle Kurtarma Madalyaları verilir (Die Post, 30.01.1901). Moltke ayın 31’inde, onları Marmara Denizi sularında takip eden Loreley’in eşliğinde İstanbul’u terk ederken heyettekiler Anadolu Demiryolları Yönetiminin davetiyle Eskişehir’e bir geziye katılır (Berliner Lokal-Anzeiger, 31.01.1901; Die Post, 01.02.1901). Onların 2 Şubat günü şehirden tren ile ayrılmalarıyla çeşmenin açılışı sebebiyle gerçekleşen diplomatik kutlama ve görüşmeler son bulur (Die Post, 04.02.1901).

4.5 Değerlendirme

Afife Batur’a göre “Alman Çeşmesi, hiçbir figüratif motifin kullanılmadığı bezemesi, çeşme tipolojisi açısından özgün şeması, politik ve anısal içeriği ve kuşkusuz anısal kalitesi ile İstanbul’u zenginleştiren bir yapıttır” (Batur, 1993, 209). Bu araştırma boyunca çeşmenin bütün bu özellikleri, “bezemesi, tipolojisi ve şeması”, “politik, anısal ve anısal” yönü merkeze oturtularak irdelenmeye, özellikle Alman anıt kültürünün biçimsel ve törensel özellikleriyle örtüşen yönleri olup olmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Alman Çeşmesi’ni bir Alman anıtı olarak tanımlamak için oluşturulması gereken arka plan dönemin Alman Kayzeri II. Wilhelm’in iktidar anlayışı ve arayışı çerçevesinde kendini ve hanedanlığını temsil etmesi için tercih ettiği biçimler ve semboller çevresinde şekillenmektedir. Bu bölümde çeşmenin tasarımında yapılan seçimlerin bu çerçeve içinde kendilerine yer bulup bulmadıkları tartışılacaktır.

II. Wilhelm'in iktidar arayışının sorunsalı onun iktidardan beklentilerinin 19. yüzyıl Alman İmparatorluğu'nun gerçekleri ile örtüşmemesidir. Alman İmparatorluğu'nun politik düzeni monarşi ve demokrasi arasında, federasyon ve federal yönetimlerin, militarist ve sivil devletin bir arada yer aldığı bir düzendi. Bu düzen içinde yönetimde bir imparator, bir başbakan, bir parlamento, krallar, prensler ve federal meclis hep birlikte yer alıyorlardı. Prusya Kralı ancak federal meclis başkanı olarak imparator rütbesini almıştı. Buna ek olarak, Hohenzollern hanedanlığının 1701 yılında yönetime gelmiş genç bir hanedanlık ve Alman İmparatorluğunu yöneten ilk Protestan aile olmaları onları halkın gözünde, bir hanedanlığın sahip olması gereken kutsallıktan mahrum kılıyordu. İmparatorluğu bir araya getiren kahraman olarak ise halk arasında hükümdar ailesi üyesi I. Wilhelm yerine Otto von Bismarck daha büyük kabul görüyordu. Ne kadar, II. Wilhelm büyükbabasını tarihi kahramanlarla aynı mertebeye çıkarmaya çalışmış olsa da halkın içinden gelen Bismarck halk tarafından seçilen kahramandı.

Bu nedenle bir dünya gücü olmak isteyen ve bunun için halkının kayıtsız şartsız itaatine ihtiyaç duyan II. Wilhelm yönetimi boyunca halkını hanedanlığının Tanrı'nın kendisine bahsettiği bir güç olduğuna ikna etmeye çalışmış, kendisini yargılayabilecek tek gücün de Tanrı olduğunu savunmuştur. Yakın Doğu gezisi sırasında da en çok etkilendiği şeylerden biri Sultan'ın hem yönetici hem de "Tanrı'nın Valisi" (Halife) olarak sahip olduğu sınırsız gücü olmuş ve hatta bunun Alman İmparatorluğu için bir örnek teşkil edebileceğini dile getirmişti. Sultan Abdülhamid ile "dinin itaatin, ve böylece, halkın mutluluğunun temeli olduğu" görüşünü paylaşıyorlardı (Scheffler, 1998, 13).

Hanedanlığının kutsallığı iddiasını Alman ve Prusya tarihindeki hanedanlıklarla destekleyememesinin de etkisiyle II. Wilhelm, tarih ve arkeoloji ile ilgilenerek diğer coğrafyalarda kutsal sıfatını kullanmış yönetici örnekleri aramıştır. Tarih araştırmaları ile kendi hükümdarlığının kökeninin tarihin içinde olduğunu kanıtlamaya hatta tarih üstü bir gereklilik olarak göstermeye çalışmıştır (Löhlein, 2008, 394). Kutsal bir hükümdarlık fikrini desteklemek için Avrupa sınırları içinde yapılacak tarihi bir araştırmada demokrasi fikrinin hakim olduğu Antik Yunan ve Roma uygarlıklarının monarşi propagandası konusunda çok destekleyici olmadıkları görülür. II. Wilhelm belki bunun da etkisiyle araştırmalarını doğu kültürlerine veya Bizans gibi doğu ve batı arasında bir köprü kuran kültürlerle çevirmiştir. Alman Şark

Derneğini (Deutsche Orient-Gesellschaft) 1898’de kurmuş ve 1901’de koruyucusu olmuştur. Doğu kültürleri hakkında bir çok projede yer almıştır. Asur Kralı Assurbanipal hakkında bir oyunun yapımını yönetmiş, sürgünü sırasında Yakın Doğu, Mısır ve Akdeniz bölgesinin tarihi hakkında kronolojik bir özet yayına hazırlamış ve Mezopotamya’daki kutsal krallıklar hakkında bir kitap yayınlamıştır. Yin-yang sembolü, güneş kültü ve baldakenin kutsallık sembolü oluşu hakkındaki tezleri hükümdarlık ve kozmolojik semboller arasında kurmaya çalıştığı bağlantının izlerini taşır (Scheffler, 1998, 8-13/22).

4.5.1 Baldaken strüktürü ve II. Wilhelm

II. Wilhelm’in Alman Çeşmesi tasarımına etkileri tartışılırken baldaken strüktürüyle ilgili tezinden başlamak doğru olacaktır. Bu strüktüre verdiği önem Hollanda’da sürgündeyken kurduğu “Doerner Arbeitsgemeinschaft”ın 1938 yılındaki kongresinde yaptığı ve aynı isimle kitaplaştırılan “Baldakenin Köken ve Kullanımı” (Ursprung und die Anwendung des Baldachins) konuşmasında açıkça görülür.

Araştırmasının arkasındaki amaç, geçmişten günümüze kalmış eserlerin formlarının kökenindeki maneviyatı keşfetmektir (II. Wilhelm, 1939, 43). Wilhelm’in bu konuşmada kullandığı ve “Doerner Arbeitsgemeinschaft”ın Ruhani (Spiritus) Rektörü olan Leo Frobenius’un (1873-1938) öncülüğünü yaptığı “kültür morfolojik” bakış açısı zaman ve coğrafi açıdan birbirinden ayrılan kültürlerin, neredeyse doğal bir şekilde ortaya çıkardıkları benzer eserlerle ilişkilendirilebileceklerini savunuyordu (Löhlein, 2008, 395). Wilhelm, baldaken kullanımını, dünya çapında ve tarih içinde takip ettiği konuşmasında baldakenin ortaya çıkışının gündelik ihtiyaç için geliştirilmiş basit bir barınak strüktürünün dünyevi olandan kutsal olana dönüşmesi olmadığını, bu strüktürün aslen görevinin “gökyüzünün sembolü” olarak “insan ruhunu mistik bir şekilde [...] doğaüstü ve sonsuz olana bağlamak” olduğunu savunur (II. Wilhelm, 1939, 9/87). Konuşma iki bölüme ayrılır. İlk bölümde hükümdarlık simgesi olarak kullanılan, Mezopotamya’dan kozmik semboller taşıyan yıldız mantoları; Asur, Pers, Hint kabartmalarındaki şemsiyeler; Mısır, Asur, Bali, Kuzey Afrika ve Avrupa tarihinden baldaken örnekleri ele alındıktan sonra ikinci bölümde kiliselerde baldaken kullanımı anlatılır.

II. Wilhelm’in altın dokunmuş ipek kumaşı anlamına gelen “baldacco” kelimesinden geldiğini yazdığı baldaken strüktürü tarih boyunca “kutsal bir hükümdarlık sembolü”

olarak kullanılmıştır (Wilhelm II., 1939, 17/19). Verdiği ilk örnekler koruyucu bir örtü ile gökyüzü sembolizminin bir araya gelişi üzerine, Babil ve Sümer kültürlerinde tanrı ve hükümdarların kabartmalarında görünen yıldız ceketleridir (Sternenmantel). Güneş, ay ve yıldız desenlerine sahip olan bu ceketler kralların tanrıların yeryüzündeki suretleri oluşunu temsil ediyorlardı ki ortaçağda Alman kayzerlerinin giydiği “saltanat ceketleri” (Prachtmantel) de aynı şekilde dünya ve göğü kapsayan hükümdarlıklarını sembolize etmek için kullanılmıştır (II. Wilhelm, 1939, 10-11).

Doğal etkilere karşı koruyucu taşınabilir örtülerin hükümdarlık sembolü olarak kullanılması ise bir hizmetkar tarafından taşınan şemsiyeler ile resmedilen hükümdar betimlemelerinde görülür. Bunlar, Mezopotamya’da “semavi şemsiyeler” (himmlischer Schirm) adını alan ve Asur, Pers ve Kalküta kabartmalarında da görülen şemsiyelerdir. Wilhelm’e göre bu şemsiyelerin boyutlarının küçüklüğü fonksiyonel değil sembolik olduklarını gösterir. Asur örneklerindeki şemsiyelerden sarkan püsküllerin yıldız, bu şemsiyelere bağlanmış olan kumaşların ise tapınaklardaki perdelerin temsili olabileceğini yazan Wilhelm, bunun bu şemsiyelerin gökyüzü ve tanrısallık ile olan bağlantılarını kanıtladığını söyler (II. Wilhelm, 1939, 23-30). Bu sembolizmin diğer örnekleri, Eski Mısır krallarının çatılarının üzerinde Horus’un uçtuğu kulübelerin veya çiçeklerle süslenmiş baldakenlerin içinde resmedildikleri kabartmalar ve Babil güneş tanrısı Sippar’ın palmiye sütunları tarafından taşınan ve bir yılan şeklinde olan “Zella”nın içinde güneş, ay ve Venüs ile beraber resmedilmesidir (II. Wilhelm, 1939, 14-15).

II. Wilhelm’in kiliselerde baldaken strüktürü kullanımı hakkındaki görüşlerine geçmeden önce bu strüktürün Hristiyan mitolojisi içindeki yerine değinmek gerekir. Hristiyan tarihinde baldakene kutsallık sembolizmini kazandıran bir kaç önemli olay ve eser vardır. Bunlar genelde kutsal kitap içinde tanımlanmış olan kutsal kişiliklerin mimari eserleri veya kutsal eşyaların korunması ve saklanması için kullanılan ve böylece kendileri de kutsallık kazanmış olan nesnelerdir.

Eski Ahit içinde geçen Ahit Sandığı’nın taşınma hikayesi ve bunun için kullanılan muhafaza ve Süleyman’ın Tapınağı’nın ve Adalet Salonu’nun betimlemeleri ve bu betimlemelerin zaman içinde görsel olarak şekillenmesi içinde baldaken strüktürü önemli bir yer tutmaktadır. Bu imajlar, zaman içinde üslup ve ihtiyaçlar değişse bile Hristiyan sanatı içinde tekrar eden ve nesiller arası bir anlam aktarımı sağlayan

semboller olmuşlardır. Bu sembollerin kullanım sebeplerinden en sık karşılaşılanı, yeni bir kilise inşa edilirken o kilisenin meşruiyetini sağlama ihtiyacıdır. Bu da Hristiyan tarihine göndermeler yapan eski formların tasarımda kullanılmaları ile sağlanır (Delbeke, 2010, 110). Aynı ilişkilendirmeyi dini meşruiyet kazanmak isteyen her mekan ve her insan için de kurabiliriz.

Eski Ahit'te anlatılan Ahit Sandığı Hristiyan dağarcığında baldaken strüktürüyle bütünleşen nesnelerden biridir. Bu sandığın içinde Tanrının varlığının yer aldığına inanılıyordu. Yahudilerin 'Tanrının varlığını' Mısır'dan vadedilen topraklara yanlarında taşıyabilmeleri için tanrıdan gelen kurallar doğrultusunda taşınabilir bir strüktür olan "gök çadırı" (Himmelszelt) da denilen bu muhafaza (Tabernakel) inşa edilmişti (II. Wilhelm, 1939, 12). Eski Ahit'te Exodus bölümünde yer alan konu hakkındaki metin muhafazanın parçalarını tasvir etmekte ama inşa edilmiş halini anlatmamaktadır. Bu tasvirleri inceleyen araştırmacılar ahşap bir strüktürü olan yapının üç tarafından kumaş ve hayvan derileri ile örtüldüğünü düşünmektedir. Giriş bölümü ise gene bir örtü ile kapatılmıştır ve bu örtünün (parokhet) dört ayak üzerinde taşınan bir gölgelik, yani kendisi de bir baldaken strüktürü olduğuna inanan araştırmacılar da vardır (Hurowitz, 1995, 127/131-132/ 144-146). Sözlü olarak tanımlanan mimari bir eser olarak muhafazanın kesin biçimi bilinmese de tasvir her halükarda basit bir çadır strüktürünü, bir baldakeni çağrıştırmaktadır. Tarih boyunca bu muhafazanın görsel tasviri için oluşturulan dil Hristiyan kültürünün görsel aktarımlarında önemli bir yer tutmuştur.

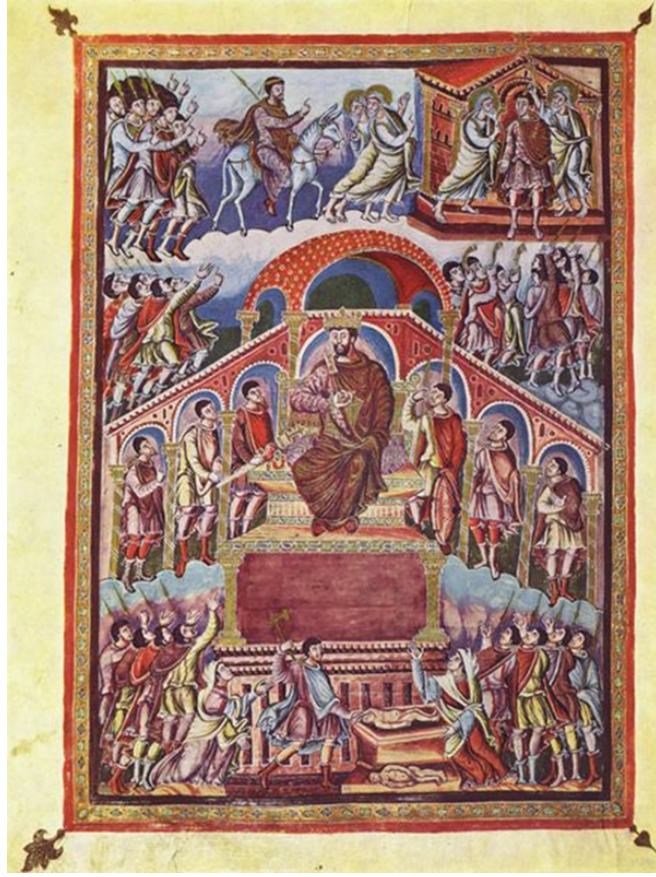
Tanrı'nın varlığının daha sonra Kudüs'te İlk Tapınakta, yani Süleyman'ın Tapınağında, tapınağın en kutsal yerinde (Allerheiligsten/Holy of Hollies) saklandığına inanılmıştır. Bu oda cennet ve dünyanın kesiştiği bir mekandı ve Tanrının önüne çıkma hakkını kazanan kişi onu merhamet koltuğu/kefarete örtüsü (Gnadenstuhl/Mercy Seat) üzerinde Serafinlerle çevrili bir bulut olarak görüyordu (Teufel, 1943-44, 50). Oda kare planlı ve bir beşik tonoz veya kubbe ile örtülü olarak betimlenir. Bu odanın planı ve Serafinlerin kanatlarıyla örttükleri Gnadenstuhl dini betimlemeler içinde tekrarlanan bir motiftir ve Serafinlerin kanatlarının muhafaza üzerinde onu korumak için birleşiş bir baldaken strüktürü imajını ortaya çıkarmıştır. Özellikle kiliseler içindeki altarlarda bu motiflere sıkça rastlanır.

Şekil 4.63 : Gotik üslupta kutsal eşya muhafazası, Üç Kule Relinuary, 1370, Aachen, Saray Şapeli (Url-31).

Baldaken strüktürü bu betimlemelerin de etkisiyle Hristiyan tarihi boyunca kutsal olduğuna inanılan nesnelerin (relinquary) sergilenmesinde de koruyucu bir hazne olarak kullanılmaya devam etmiştir. Bu amaçla kullanılan muhafazalar maketleri andıran ve dönemlerinin mimarisini tasarımlarında taşıyan mikro mimari tasarımlardır (Bucher, 1976, 74), (Şekil 4.63).

Süleyman'ın hayatının temsillerinin baldaken strüktürü ile bir diğer bir araya gelişi de Süleyman'ın tahtının ve içinde bulunduğu Adalet Salonu'nun (Hall of Justice) tasvirlerinde görülür. Bu mekanın İncil'deki betimlemesi ve bundan yola çıkarak ortaçağ boyunca ortaya konulan tasvirleri salon ve tahtın görünüşü hakkında ikonografik bir gelenek ortaya çıkarmıştır. Taht iki yanında üçer arkadla çevrelenmiş yükseltilmiş bir terasta gösterilir ve üzeri bir saçak veya baldaken ile örtülmüştür (Weiss, 1995, 309/311/314). Süleyman'ın bu tahtta otururken tasvirleri bizi baldaken strüktürünün bir diğer sembolik kullanımına, altında resmedilen kişiyi onurlandırma ve kutsallaştırmasına getirir (Şekil 4.64).

Şekil 4.64 : Süleyman'ın Tahtı, S. Paolo Incili, Roma, Abbazia di S. Paolo fuori le mura, fol. 188 (Url-32).

Şekil 4.65 : Beyaz Salon'da "Thronhimmel" altında II. Wilhelm (Wilhelm II., 1939, 40).

II. Wilhelm de kitabında bu konunun üzerinde yoğun olarak durur. Ona göre, strüktürün dört taşıyıcı ile taşınması göğün dört desteğini sembolize ediyor, baldakenin altındaki figür de gökyüzünde tasvir edilmiş oluyordu (II. Wilhelm, 1939, 19). Baldaken bu şekilde tarih boyunca altında bulunan krallar veya papalar gibi kutsallık sıfatına sahip kişi veya kutsal objeleri ilahi korumanın altına almıştı. Dini tören yürüyüşlerinde kutsal kişi ve eşyaların üzerine tutulan baldaken şeklindeki örtüler, üstlerinde örtü yer alan hükümdar yatakları ve “gök tahtı” (Thronhimmel) adı verilen tahtlar da bunun örnekleridir (Wilhelm II., 1939, 38-42), (Şekil 4.65).

Baldakenin kişilerin onurlandırılması için kullanımına Hristiyan tarihi içinde ilk yıllardan itibaren rastlanır. Bizans imparator ve imparatoriçelerinin temsillerine bakıldığında baldakenin bir hükümdarlık simgesi olarak asker kıyafeti, asa ve küre ile beraber kullanıldığı görülür (Şekil 4.66). Bu temsillerde baldaken gök tahtının bir parçasıdır. Bu tahtlar dört sütun, onları bağlayan kemerler ve strüktürü örten altın rengi bir kumaştan oluşuyordu. Gökyüzü çağrışımı yapan taht asa ve küre gibi hükümdar tarafından tanrıdan devralınmıştı ve hükümdarın tanrılar ile özdeşleştirilmesini sağlıyordu ki bu fikir Augustus ve Marcus Antonius dönemi itibarıyla Roma’da hakim olan tanrısallaşmış hükümdar inancının devamıydı (Angelova, 2004, 3/5-6).

Şekil 4.66 : Bizans İmparatoriçesi Ariadne, fildişi panel,500 (Angelova, 2004, 2).

Şekil 4.67 : Kardinal Silvio Passerini'nin (1469–1529) Mührü (Sillence, 2008, 102).

Bu soylulaştırma sembolizmi sadece dünyevi hükümdarlar tarafından değil dini liderler tarafından da kullanılmaktaydı. Kardinal mühürleri üzerinde de özellikle ortaçağın sonlarından itibaren bazen strüktürel olarak, bazen nişler şeklinde baldaken betimlemeleri dikkat çeker (Şekil 4.67). Bu desen çoğu kez kardinalin yaptırdığı kiliseleri³⁵ temsil eder. Bu iki ayrı azize veya kutsal kişiliğe ithaf edilmiş kiliseleri olan kardinallerin mühürlerinde iki niş kullanmalarında da görülür. Bir diğer anlamı ise baldakenin altına yerleştirilen kişiye duyulan saygının ifadesidir. Kardinal mühürlerinde kilisenin ithaf edildiği kutsal kişiliğin temsilinde kullanılışlarında bu anlam baskındır (Gardner, 1975, 82-83).

Gene Hristiyan din adamlarının ritüellerinde baldakenin tören alaylarında kullanılmasının örnekleri sıkça görülmektedir. Törenler sırasında piskoposların atlarının üzerinde manastıra giderken üzerinde altın sırmalı ipek bir kumaş ile kaplanmış olan bir baldaken taşınırdı. Baldakeni piskoposun koruyuculuğunu üstlenmiş olan ailenin bireyleri taşırlardı ve bu baldakenin koruyucu sembolizmini de pekiştirmektedir (Miller, 2006, 1055/1063/1088).

³⁵ Baldaken motifinin kutsal bir mekan olan kilisenin simgesi olarak kullanımı kilise girişlerindeki kabartmalarda da görülmektedir. Bu kabartmalarda baldakenin üzerinde betimlenmek istenen kilisenin detaylarının yer aldığı mimari yapı motifleri de yer almaktadır (Gardner, 1975, 82-83).

Şekil 4.68 : İsa'nın Kabri, Kutsal Kabir (Yeniden Diriliş) Kilisesi (Url-33).

Hristiyan kültürünün dağarcığında baldaken strüktürünün önemli bir yer tutmasında etkili olan bir diğer özelliği ise ölüm kültü içinde tuttuğu yerdir. Bu ölüyü örten geçici ve kalıcı strüktürlerde kullanılışında görülür. II. Wilhelm de buna değinir ve ona göre baldaken strüktürünün ölüm kültü içinde kullanımında yapı gökyüzünün yerini alarak, ölünün yükselişini sembolize etmektedir (II. Wilhelm, 1939, 32). Hristiyan inancı için bu strüktürlerin en önemlilerinden biri Kutsal Kabir Kilisesi'nde İsa'nın mezarını örten sayvandır. İsa'nın ölümünü betimleyen resim ve heykellerde bu yapıya gönderme yapan baldaken strüktürleri göze çarparken bazen de basit bir baldaken strüktürü İsa ve yas tutanları örter (Timmermann, 2007, 307-309), (Şekil 4.68-Şekil 4.70).

Şekil 4.69 : Kutsal Kabirde üç Meryem, 10th century; Ottonian, Milan (Url-34).

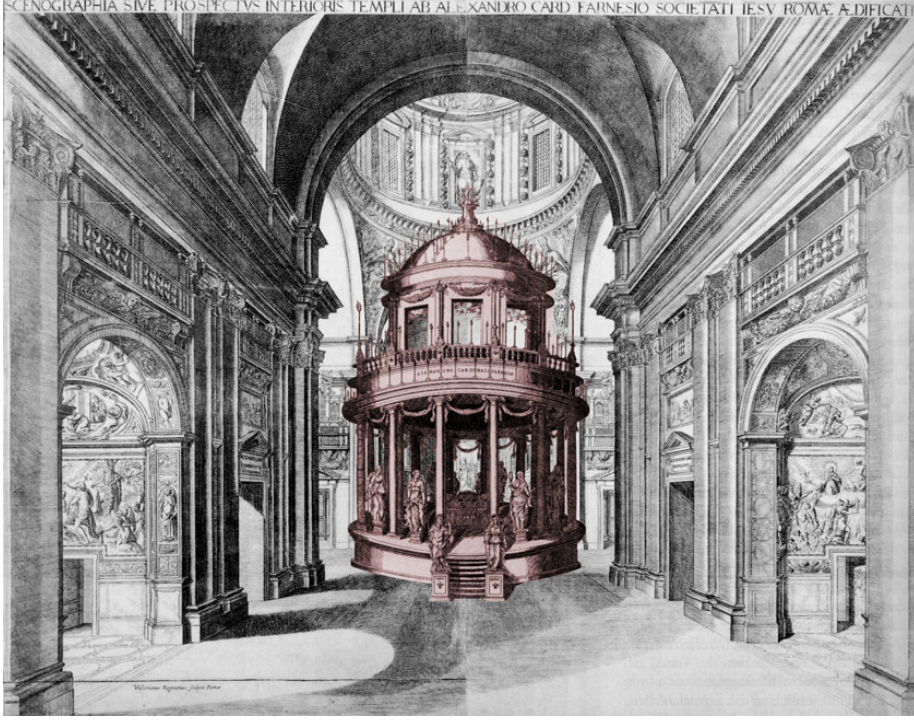
Şekil 4.70 : Kabirde üç Meryem ve Melek, Abbey of St. Michael, Siegburg, 12. Yüzyıl; Melek üç Meryem'e sesleniyor, orta çağ el yazması (Url-35; Url-36).

Baldaken strüktürü geçici bir mimari eser olarak hükümdar ve diğer devlet büyüklerinin cenazelerinde katafalk tasarımlarında da kullanılmıştır (Şekil 4.71-Şekil 4.72).

Şekil 4.71 : Queen Maria Clementina'nın Cenazesi, 1735 (Url-37).

Bu baldakenlerin tasarımında hanedanlık motifleri önemli yer tutuyor, merkezlerinde imparatorluk tacı, köşelerinde imparatorluk kartalları yer alabiliyordu. Strüktür hanedanlığın ölümsüzlüğünü temsil ediyor, halka bu yolla kutsal yönetim hakkına sahip olan hanedanlığın imparatorun kendisi ölse dahi hayatta ve yönetimde olduğunu hatırlatıyordu (Chabrowe, 1974, 386-388).

Şekil 4.72 : Alessandro Farnese'nin Katafalkı, Ambrogio Brambilla, 1589, Il Gesù'nun kesişme karesi içinde, bakır baskılar üzerinden rekonstruksion (Url-38).

Ölüm kültü içinde baldakenin kalıcı mimaride kullanımı ise merkezi planlı mezar yapılarının plan prensibi olarak görülür. Hristiyanlık öncesinde de örnekleri görülen bu tip 4. yüzyıldan itibaren şehitlikler (martyrdom) için tercih edilen yapı tipi olmuştur. Bu dönemle beraber inanç kahramanlarının onurlandırılmasının yaygınlaşması ile mezarlarında veya yaşadıkları yerlerde anma kiliseleri ve şehitlikler yapılmaya başlanmıştır. Dairesel veya çok kenarlı merkezi bir plan lahitin merkeze yerleştirilerek odak noktası olmasının sağlanması amacına son derece uygundu. Salzenberg'e göre bu yapılar daha sonra görülmeye başlanan merkezi planlı kiliselere örnek oluşturarak kilise mimarlığına yeni bir yön vermişlerdir (Salzenberg, 1854, 4).

II. Wilhelm konuşmasının ikinci bölümünü tamamıyla baldakenin kiliseler içinde kullanımına ayırmıştır. Bu tarz kullanımların en önemli örneklerinden biri kiliselerde

sunakların üzerini örten sayvanlardır. Katolik kiliselerinde Latince kulübe veya çadır anlamına gelen “taberna” kelimesinden gelen tabernakellar, Ahit Sandığı’nın hikayesinde de olduğu gibi, kutsal ekmek gibi kilise ritüellerinde kullanılan kutsal objelerin korunması için inşa edilen strüktürlerken zaman içinde altar ile bütünleşmişler ve sayvan altarlara dönüşmüşlerdir. Hem kilisenin içinde hem de dışındaki törenlerde tabernakeldan çıkarılan objelerin veya dünyevi ve ruhani liderlerin korunmasında ise bir “onur örtüsü” (Ehrendach) olarak baldaken strüktürü kullanılmaktadır.³⁶ (II. Wilhelm, 1939, 44)

Bu sayvanlar sadece altarn kutsallığını vurgulamıyor ayrıca adlarına yapıldıkları bireyleri, korumalarına aldıkları objeleri ve huzurlarında gerçekleşen törenleri de kutsallaştırıyorlardı. Mesela, Venedik’teki San Marco Kilisesinde dört sütun ile taşınan baldaken rahiplerin komünyon sırasında arkasında duracağı bir masa şeklinde olan ve böylece Kutsal Kitapta geçen “Tanrının Masası” (Tisch des Herrn) tanımlamasına gönderme yapan altarı korumaktadır (II. Wilhelm, 1939, 49), (Şekil 4.73).

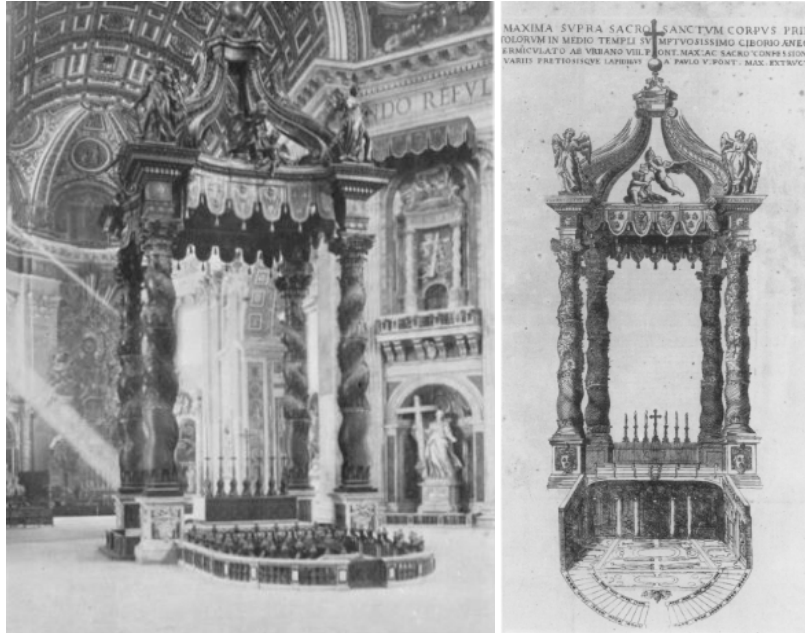
Şekil 4.73 : San Marco Bazilikası Sayvan-Altarı, Venedik, 13. yüzyıl (Url-39).

³⁶ Wilhelm burada tabernakel ve baldaken arasında kavramsal bir ayrım tanımlar. Tabernakel fonksiyonel bir eşya iken baldaken onuru temsil eden sembolik bir strüktürdür (II. Wilhelm, 1939, 44).

Şekil 4.74 : S. Ambrogio, Milan, 12. yüzyıl (Wilhelm II., 1939, 55).

Milan’da S. Ambrogio Kilisesinde dört porfir sütun ile taşınan tabernakelin örttüğü altaren önünde ise 9. ve 15. yüzyıllar arasında Alman kayzerlerinin taç giyme törenleri yapılmıştı (II. Wilhelm, 1939, 55), (Şekil 4.74).

Şekil 4.75 : S. Pietro, Roma / A. Chacon, Vitae et res gestae pontificum, Roma, 1677 (Wilhelm II., 1939, 73; Fehl, 1986, 174).

Bernini'nin Roma'daki S. Pietro Katedrali için tasarladığı Barok üslubundaki tabernakel ise bu strüktürlerin bir görevini daha ortaya koyar. Görkemli ve büyük bir yapı olan katedralin içinde altarın öneminin vurgulanması bu strüktür sayesinde sağlanır (II. Wilhelm, 1939, 73), (Şekil 4.75). Bu baldaken detaylarıyla da Hristiyan tarihi ile ilişki kuran bir tasarımdır. Yapı dış mekanda olduğu hissini vermesi için tasarlanmıştır. Baldakenin kumaş görüntüsü verilmiş olan örtüsü rüzgarda hareket ediyormuş gibi görünür. Ayrıca sütun kaideleri üzerinde yer alan kertenkele ve burgu sütunlardaki sinek kabartmaları bu yanılsamayı tamamlar. Böylece St. Pietro Katedralinin içinde yer alan altar Kudüs'te Süleyman'ın Tapınağı'nın avlusunda yer alan altarla ilişkilendirilmiş, onun yerini almış olur (Fehl, 1986, 174-177). Bu ilişkilendirme bu tapınağın parçası olduğu düşünülen ve St. Pietro Katedrali'nin içinde bulunan burgu sütunlara benzeyen büyük, bronz sütunlarla da güçlendirilir (Delbeke, 2010, 109).

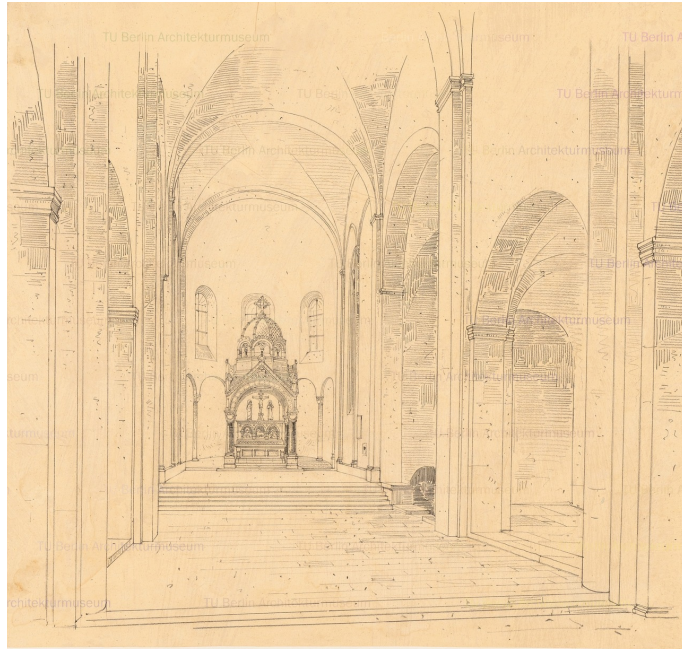
Wilhelm'e göre baldakenin sembolik anlamı o kadar güçlüdür ki serbest strüktürler olarak inşa edilmeleri gerekmebilir. Mesela Trani Katedralindeki altar yapının kemerlerinin oluşturduğu soyut bir baldaken tarafından korunmaktadır (II. Wilhelm, 1939, 61), (Şekil 4.76).

Şekil 4.76 : Trani Katedrali, Baldaken kemerleri, 12. yüzyıl (Wilhelm II., 1939, 61).

Bu tarz bir sayvanı II. Wilhelm de Maria Laach Kilisesi için Max Spitta'ya tasarlatmış (Şekil 4.77), hatta Gnadenkirche, Kaiser-Wilhelm-Gedächtnis-Kirche ve

Berlin Katedrali'nde de yaptırmayı istemiştir. Bu noktada örnek aldığı bir hükümdarın ve imajının, Konstantin'in etkisi baldaken sembolizmine eklenir. Sayvan altarlarnn ilk olarak Konstantin'in zamanında kullanılmaya başlandığı düşünülmektedir. Konstantin Roman Lateran Bazilikası ve Kudüs'teki Kutsal Kabir Kilisesindeki altar için bu tarzı kullanmıştır. Konstantin'in Helena Şapelinde yaptırdığı altar İsa'nın çarmıha gerildiği haçı bulduğuna inanılan annesi adına yapılmıştır. II. Wilhelm de Gnadenkirche'yi büyükannesi için inşa ettirmiş ve aynı tipte bir altar yaptırmak istemiştir (Beeskow, 2005, 86; II. Wilhelm, 1939, 46), (Şekil 4.78).

Şekil 4.77 : Maria Laach Kilisesi altar sayvanı (TU Berlin Architekturmuseum, Inv. Nr. 16884).

Şekil 4.78 : Helena Şapeli, Kudüs (Wilhelm II., 1939, 46).

Wilhelm baldakenin doğuşunun gündelik hayatın ihtiyaçlarından gelmediğine ve bu strüktürün gündeliğin kutsala dönüşümü değil, tam tersine ilk örneklerinden itibaren göğün sembolü olduğuna, sadece güzelliğiyle estetik hissimizi doyurmak için değil ruhumuzu göğe ve cennete yükseltmek için inşa edildiğine inanıyordu (II. Wilhelm, 1939, 87). Bu fikir, yani baldakenin ilk kullanımından itibaren kutsallık taşıdığı fikri, savunulması zor bir tezdır. Tarih boyunca bu strüktür doğal etkilere karşı koruma veya saklama amaçlı olarak basit ve yapımı hızlı temel bir strüktür olduğu için sıkça kullanılmıştır. Bu koruyucu özelliği, onun değerli ve kutsal obje ve insanların korunmasında kullanılmasını ve böylece kutsallık fikriyle ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Zamanla insan ve objelerin değerlerini vurgulamak için kullanılmasıyla bir sembol haline gelmiştir. Özellikle Hristiyanlık tarihi içinde gene bu amaca yönelik kullanıldığı Ahit Sandığı ve İsa'nın kabri gibi yapılar ona sembolik bir anlam kazandırmış ve dini betimlemelerde önemli bir yer tutmasına sebep olmuştur. Bu onu özellikle din adamlarının sunumlarında önemli bir yere oturturken, dini sembolizmlerle ilişkilendirilmek isteyen hükümdarların tasvirinde ve onları temsil eden anıt ve mezar yapısı gibi onurlandırma amaçlı mikro ve makro mimari eserlerde sıkça kullanımına sebep olmuştur.

4.5.2 Alman Çeşmesi'nde mozaik kullanımı

Şekil 4.79 : Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche Giriş Holü Mozaikleri, 2013.

Alman Çeşmesi'nin Bizans mimarlığı ile kurduğu bir diğer güçlü bağlantı ise tasarımında baskın olarak yer tutan mozaikleridir. Çeşmede mozaik bezeme kullanılmasının sebebi 1989'da yayınlanan bir sergi kataloğunda hem Bizans geleneğine gönderme yapmak, hem de İslam dinindeki resim yasağına saygı

göstermek olarak açıklanmıştır (Fındıkgil-Doğuoğlu, 2001, 248) ama dönemin Alman mimarisi ve Spitta'nın tasarımlarına bakıldığında anıtsal değeri olan görkemli projelerde mozaik bezemelerin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. II. Wilhelm tarafından yaptırılan kiliselerin hepsinde mozaik kullanılmıştır (Krüger, 2008, 52), (Şekil 4.79; Şekil 4.80). Çeşmede mozaik kullanımı hem çeşmenin Bizans mimarisine dayanan köklerinin getirdiği doğal bir sonuç, hem de bu dönemde Alman topraklarında mozaik kullanımının hem anıtlarda hem de dini yapılarda yaygınlaşmasının bir sonucu olarak görülmelidir. Mozaik kullanımı değil, mozaiklerde bitkisel hariç figüratif motiflerden kaçınılması İslam dininin kurallarına bir saygı göstergesi olarak anlaşılmalıdır.

Şekil 4.80 : Kaiser-Wilhelm-Gedächtniskirche Giriş Holü Mozaikleri, 2013.

II. Wilhelm mozaik sanatına büyük önem vermiştir. Çeşmenin de mozaiklerini yapan Puhl&Wagner firmasını Kraliyet Sanat Kurumlarının arasına almış, bu hareketi ile kendisi de ortaçağ ve Bizans sanatlarına büyük ilgi duyan ve Kraliyet Vitray Enstitüsünü kuran IV. Friedrich Wilhelm'in örneğini takip etmiştir (Beeskow, 2005, 103).

Mozaik kullanımı antik döneme dayanmaktadır ama Avrupa topraklarında Bizans sanatı ile birlikte önemli bir yer edinmiştir. Bizans mimarlığında özellikle kubbeli yapılarda iç mekanın kazandığı önem nedeniyle süslemesine de büyük önem verilmiştir. Helenistik dönem ve Roma döneminde ilk olarak zemin kaplamasında kullanılmaya başlanan mozaiklerin Bizans sanatında duvar, tonoz ve kubbe bezemelerinde kullanımı yaygınlaşmış, özellikle renkli cam mozaiklerde anıtsallığa ulaşılmıştır (Salzenberg, 1854, 28). Duvarlar ve yerler ilk dönemlerden itibaren

sadece estetik amaçlı olmayan aynı zamanda insanlara izinden gidecekleri Hristiyan idealleri hakkında eğitim vermek için kullanılan resimlerle süslenmiştir. Bazı yapılarda bu resimler Kutsal Kitaptan ayetlerle güçlendirilmiştir (Salzenberg, 1854, 6). Bu gelenek ortaçağ boyunca da devam etmiş, hatta papalık tarafından yaptırılan sanat eserleri kitle iletişim araçları olarak dini bilgilerin yanında sosyo-politik fikirlerin de paylaşılması için kullanılmıştır. Papalığın otonomisinin meşrulaştırılması ve dönemin olayları hakkındaki görüşünün paylaşılması bu eserler üzerinden sağlanmıştır (Bolgia, 2006, 1). Figüratif kilise süslemelerinin bu yönleri hem IV. Friedrich Wilhelm hem de II. Wilhelm için yerleştirmeye çalıştıkları din destekli devlet sistemini hem verdikleri bilgilerle hem de geçmişin güçlü dindar uluslarıyla kurdukları çağrışımlarla destekleyecek olmaları açısından yararlı görülmüş olmalıdırlar.

Alman Çeşmesi'nin kubbe içi mozaikleri örtü sistemlerinde sıkça görülen gökyüzü temsili bir örneğidir ve bu yönüyle baldaken-gökyüzü sembolizmini desteklemektedir. Gökyüzünün, "cennetin", imajı özellikle dini yapılar içinde kubbe ve apsis yarım kubbelerinde tekrarlayan bir tema olmuştur. Bu dekorasyon ögesi Hristiyan öncesi pagan örneklerinden gelmektedir (Lehmann, 1945, 1). Helenistik dönemden itibaren görülmeye başlanan gökyüzü desenli örtülerle kapatılan geçici strüktürler bu motiflerin kökenlerinden biridir (Lehmann, 1945, 11) ve bu noktada kubbe içi süslemelerinin sembolizmi ile II. Wilhelm'in de üzerinde durduğu baldaken strüktürünün taşıdığı gökyüzü sembolizminin paralelliği görülür.

"Cennet çadırı" olarak tanımlanabilecek bu tema Hristiyan öncesi dönemde pandantiflerde sirenler veya kartallar gibi kanatlı varlıklar, kubbe içinde gökyüzü ile ilgili veya tanrısal objelerle görülür. Tavan süslemelerinde gökyüzü sembolizminin kullanılışı çağlar boyunca devam etmiştir. Gökyüzünü sembolize eden motifler tavanın bir bölümünde veya tamamında olabiliyor, bu dekorasyonlar için tanrısal varlıklar seçilirken gök cisimleri veya bunların burçlar gibi sembolleri tek başlarına veya tanrılarla beraber kullanılabiliyorlardı (Lehmann, 1945, 2-4/10). Hristiyanlıkla beraber haç hem ışığın kaynağı, hakim tanrısal figür olan İsa'nın sembolü, hem de pusulanın dört koluna gönderme yaparak astronomik merkezin sembolü olarak önem kazandı (Lehmann, 1945, 7). Ayrıca çadır fikrini şekilsel olarak kullanan ve odayı örten bir örtünün (gökyüzü çadırının) illüzyonunu yaratan tasarım örnekleri de görülmektedir.

Motif merkezileştikçe çadır çağrışımı güçlenmektedir. Merkezde yer alan dairesel motifler gök çadırının çadır kumaşı seklinde yaratılmış bir illüzyonudur. Bu daire bir çadır örtüsünün merkezinin veya bir açıklığın (oculus) kenarlarına bağlanmış dökümlü bir kumaşın görünümünün sembolik bir temsilidir. Bu merkezi örtü motifinin Hristiyan dönem içinde de kiliselerde kullanımının devam edişi ve Tanrı ve haç ile bağlantılı kullanılışı bilinçli olarak göğün sembolü olmaya devam ettiğini gösterir (Lehmann, 1945, 11-14), (Şekil 4.81; Şekil 4.82).

Şekil 4.81 : Santa Maria Maggiore apsis mozaïği (Url-40).

Şekil 4.82 : San Clemente, apsis mozaïği (Url-41).

Şekil 4.83 : Alman Çeşmesi Kubbesi, çadır motifi, 2013.

Çeşmenin kubbesinin merkezinde görülen eş merkezli daireler motifinde en ortada yer alan güneş ve onu çevreleyen mavi zemin üzerine yerleştirilmiş yıldızlar gökyüzünü resmederken, dördüncü çember itibariyle görülmeye başlayan ve dışa doğru birleşerek sivrilen yaylar bir çadır illüzyonu yaratırlar. Çember katmanlarının içindeki renk ve çiçekler gibi desenler de çadır desenlerine gönderme yapıyor olabilirler (Şekil 4.83).

Çadır motifini çeşmenin Türk kültürüyle kurduğu ilişkilerden biri olarak görmek de mümkündür. Çadırlar Türk kültüründe de evren ile ilişkilendirilmektedir. Türklerde çadır “küçük evreni” temsil etmekte, onları göçebe bir kültür olarak toprağa değil var olan büyük düzene bağlamaktaydı (Ögel, 1986, 59). Çadır, otağ, Türk hükümdarlarını sembolize eden hatta hükümdarlıklarını tescil eden bir objeydi (Ögel, 1986, 88). Evren imgesini en belirgin şekilde taşıyan çadırlar hükümdarlarinkilerdi ve bu onlara yakıştırılan kutsallıkla ilişkiliydi (Ögel, 1986, 75). Yenik düşen bir hükümdarın veya gözden düşen bir vezirin çadırının iplerinin kesilmesi; hükümdar çadırının çökmesi veya ele geçirilmesinin uğursuzluk göstergesi sayılması bu görüşün yarattığı gelenek ve inanışlardır (Necipoğlu, 2007, 307). Çadır ve çadır kampları önemlerini Osmanlı kültürü içinde de korumuş, saray mimarlığını etkilemişlerdir. Topkapı Sarayındaki yapıların birbirleri ile ilişkisi geleneksel Osmanlı ordugâh-ı hümayununun düzenini hatırlatır, ki zaten seferler sırasında

kurulan bu kamplar en az saraylar kadar hükümdarın gücünün simgesiydiler (Necipoglu, 2007, 59/304).

Şekil 4.84 : Kayzer Çadır Kampında (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90621-0043).

Bu çadırların Avrupa imgelemi içinde Türk imajında önemli bir yer tuttuğu ve Türk hükümdarlarının sınırsız hakimiyetlerini sembolize ettiği de biliniyor. Bunu Avrupa hükümdarlarının Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki savaşlarından sonra geride bıraktıkları çadırlarını alarak sergilemelerinden veya kendi saraylarında kullanmalarından da anlıyoruz. II. Wilhelm ise hac gezisi sayesinde bu tarz hanedanlık çadırlarını şahsen deneyimlemişti. Bu ihtişamlı çadırlar ve kurulan çadır kampları hac gezisini imaj olarak bir haclı seferine dönüştürmüş ve hem Türk hükümdarlarının hem de eski dönemlerin şövalyelerinin deneyimini yaşamasını sağlamıştı (Şekil 4.84). Belki de bunun da etkisiyle Doorn'da sürgüne giderken yanında götürdüğü eşya ve hediyeler arasında iki adet de çadır³⁷ vardı. Onun bu ilgisi

³⁷ Bu çadırlar 2002 yılında yeniden keşfedilip, incelendiklerinde Doğu'dan getirilen orijinaller değil, Avrupa'da yapılmış kopyalar oldukları anlaşıldı (Gorka-Reimus, 2005, 6). Biri içi açık mavi ipek

de göz önüne alındığında çeşmenin mozaik programı içinde tarih içinde de örnekleri olan bir çadır motifinin eklenmiş olması şaşırtıcı değildir.

Bu dairesel motifi içlerinde Padişah'ın tuğrası ve II. Wilhelm'in baş harfleri bulunan madalyonlar çevreler. Padişah'ın tuğrası için peygamberin rengi olması sebebiyle yeşil zemin kullanılırken, II. Wilhelm'in baş harfleri için Prusya mavisi bir zemin seçilmiştir (Batur, 1993, 209). Bu madalyonlar kubbenin içinde sütunların üzerine gelen noktalarda dönüşümlü olarak yer alırlar.

Gökyüzü sembolizmini devam ettirerek bu düzenlemeyle çeşmenin dostluklarını simgelediği iki hükümdarın isimlerinin gökyüzüne yerleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu tarz içlerinde büstler veya çeşmede de görüldüğü gibi temsil ettikleri kişilerin sembolleri bulunan madalyonların mozaik bezemelerde kullanıldıkları örnekler tarih içinde görülmektedir (Şekil 4.85).

Şekil 4.85 : Ayasofya, İstanbul, İmparatorluk Kapısı mozaiği (Url-42).

Bu örneklerde de görülen ve çeşmede de kullanılan altın arka plan ise figürlerin soyut ve ruhani yanlarını güçlendirmek için kullanılmaktaydı (Bolgia, 2006, 32/34). Ortaçağ mozaiklerinde örnekleri görülebilecek olan tematik arka planlara nazaran altın rengi bir arka plan çevrelediği figürleri gündelik hayattan kopararak

kumaştan bir çadırken, diğeri daha egzotik, saray çadırlarını hatırlatan bir örnekti. Bu çadırların yapım tarihi hakkında kesin bir bilgi yoktur. Wilhelm döneminde Almanya'da yapılmış olabilecekleri düşünülmektedir. Kullanılan kumaş tabakalarından biri 18. yüzyıldan kalma bir kumaşın yeniden kullanımı olabileceği gibi, 19. yüzyılda eski kumaş modelleriyle dokunmuş bir yeniden yapım da olabilir. Berlin'de "Hoftapezierenwerkstatt" yapılmış olabilecekleri düşünülmektedir. Bu atölyede yeniden kullanım, restorasyon ve eski örneklerin kopyalarının yapıldığı biliniyor (den Tex, 2005, 26-27).

kutsallıklarını vurguluyordu. Altın renginin kullanımının bir diğer önemi baldaken strüktürlerinin sembolik kullanımları ile ilişkilidir. Bu renk onurlandırma amaçlı baldaken strüktürlerinin örtülerinde sıkça kullanılmaktadır.

4.5.3 Ayasofya'nın etkisi

Çeşmenin bezemeleri incelendiğinde genel olarak bir Bizans ve özel olarak da Ayasofya'nın bezemelerinin etkisi göze çarpar. Bu da çok şaşırtıcı değildir. Ayasofya bu dönemde etkileyici iç mekanı ve zengin bezemeleri ile özellikle Anadolu'daki Bizans örnekleri içinde en tanınanıydı. Çeşmenin yeri de göz önüne alındığında yapıdaki referanslar genel olarak Bizans mimarlığına değil hemen yanında yer alan ve bu mimarlığın en iyi örneklerinden olan 1200 yıllık bu anıta verilmiş olabilir.

Gerçekten de çeşmenin labrador sütunları Ayasofya'daki koyu yeşil renkteki Tesalya mermeri sütun gövdelerine; bronz döküm sütun başlıklarının desenleri, mermer oyma küp sütun başlıklarının desenlerine; kaideleri, attika tipi kaidelere; yer döşemesindeki mermer mozaikler, mermer yer ve duvar kaplamalarına ve cam mozaikler ve motifleri de Ayasofya'daki örneklerle benzetilmektedir (Salzenberg, 1854, 5-6/23), (Şekil 4.86-Şekil 4.88). Çeşmede farklı sütun başlıklarının bir arada kullanılması da gene bu tarz bir etkiyi gösterir. Ayasofya'da farklı mekanlarda ve farklı kullanımlardaki sütunların başlıklarında da farklılaşma bulunmaktadır.

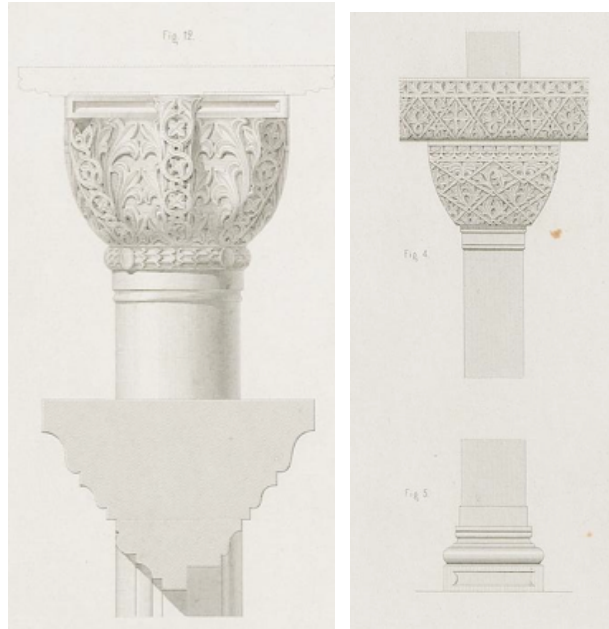

Şekil 4.86 : Ayasofya, Mermer Duvar Kaplamaları (Salzenberg, 1854, XXI).

Tasarımda birinci elden gözlemlerden çok Salzenberg'in kitabı gibi İstanbul Bizans mimarlık eserleri hakkında bilgi vermeyi amaçlayan kitaplardan yararlanılmış olmalıdır. Özellikle Salzenberg'in kitabının, Alman topraklarında II. Ludwig gibi hükümdarların yaptırdığı Neo-Bizans yapıları üzerindeki etkisi biliniyor. II. Wilhelm ve yanındakiler Ayasofya'yı görmüş olsalar da Spitta'nın tasarım süreci boyunca İstanbul'a gelmemesi ve Salzenberg'in kitabındaki çizimlerin bazılarının çeşmede kullanılan detaylarla gösterdiği benzerlikler de bu fikri destekliyor.

Şekil 4.87 : Küp Sütun Başlığı (Salzenberg, 1854, XX, Fig. 8).

Şekil 4.88 : Küp Sütun Başlığı (Salzenberg, 1854, XVIII, Fig. 12; XVII, Fig. 4).

Bu noktada üzerinde durulabilecek bir diğer konu ise çeşmenin Ayasofya'ya yakınlığı ve inşaat alanının Bizans tarihindeki önemi göz önüne alınarak eğer Alman hükümetinin isteği gerçekleşip çeşme Nişantaşı içinde inşa edilseydi tasarımın farklı

bir yöne gidebileceği olasılığıdır. Yer hakkındaki tartışmaların yazışmaları 1899 yılının Mart ve Nisan ayları içinde gerçekleşirken Spitta'nın tasarımlarının Temmuz ayı içinde gelişmeye başladığını görüyoruz, yani tasarım seçilmiş olan yerin etkisi altında yapılıyor. Eğer Nişantaşı gibi Konstantinopolis tarihinin etkisinden uzakta bir mekan seçilmiş olsa hem Bizans mimarlığının hem de Ayasofya'nın tasarımıdaki etkisinin azalacağı ve belki ilk tasarımlarda görülen baskın Neo-Romanesk karakterin çeşmeye hakim olacağı yorumu yapılabilir.

4.5.4 Kültürel çatışma noktası olarak çeşme

II. Wilhelm ve Alman İmparatorluğunun Kayzer Çeşmesi ile bir anıt yaratmak istemiş olduğu kesindir. Bunu yapının tasarımından inşasına gösterilen özende ve II. Wilhelm'in bu süreç boyunca her adımda vurgulanan varlığında görüyoruz. Alman örneklerine bakıldığında da bu tarz bir yapının, yani bir hükümdarı, hatta bu örnekte iki büyük hükümdarın dostluğunu temsil eden bir yapının asla hafife alınmadığı ve belirli bir saygıyla karşılandığı görülmektedir. Bu tarz yapılar ve taşıdıkları mesaj özel günlerde törenlerin odak noktası yapılmaları gibi uygulamalarla toplum hayatının bir parçası yapılarak canlı tutuluyorlardı.

Pesek, güç, düzen yaratmak için sosyal mekanı varlığının temsilleriyle değiştirir, yürüyüşler, ritüeller ve törenler gibi performanslar politika ve hatıra mekanları yaratırlar, der (Pesek, 2007, 235/238). Gelenekler icat edildiğinde veya hayal edildiklerinde sosyal hayat içinde yürürlüğe girmek için gücün kendisi kadar performanstan da yararlanırlar ki bu “estetik olarak dikkat çekici ve abartılmış bir iletişim şeklidir” (Pesek, 2007, 237). Pesek, bu yorumları Alman Devleti'nin kolonilerinde mekan ve törenleri bir boy gösterisi ve baskı unsuru olarak kullanışını anlatırken yapar. Ona göre Almanlar kurtuluşlarını gücün şölenleştirilmesinde arıyorlardı (Pesek, 2007, 252). Osmanlı Devleti resmi bir koloni olmasa da Alman Çeşmesi, şehirdeki yeri ve toplum hayatı üzerinde kurması amaçlanan nüfuzu ile Alman kolonilerindeki tören mekanlarının kullanımı ile benzerlik gösterir. Bu noktada önemli ama belki tesadüfî, bir benzerlik daha göze çarpar. Alman kolonilerinde her yıl düzenli olarak kutlanan yıl dönümü Kayzer'in doğum günüydü. O gün askeri yürüyüşler ve halka açık festivallerle kutlamalar yapılırdı. Bu festivallerde görülen katılımın kolonyal yönetimin gördüğü kabulü gösterdiğine inanılıyordu (Pesek, 2007, 252-253). İstanbul'daki Alman kolonisinde de II.

Wilhelm'in doğum gününde Aynalı Çeşme'deki Alman Kilisesinde, Alman Konsoloslukunda törenler, Alman Okulu'nda ve Teutonia'da şenlikler yapılması adet haline gelmişti. Padişahın gemilerinden top atışı da yapılıyordu (İkdam, 1901.01.27, 1). Yani kolonilerdeki gibi halkı bir araya getirecek eğlenceler ve askeri gösteriler bir aradaydı. Toplantı ve eğlencelerin Alman kolonisi üyelerini kapsadığı ama gemilerden yapılan top atışının bütün Osmanlı halkına Alman Kayzerinin doğum gününü hatırlatan ve askeriye dilini kullanan bir uygulama olduğu görülür.

Çeşmenin açılış tarihinin ilk olarak Abdülhamid'in cülus yıldönümü olarak düşünüldüğünü unutmamak lazım elbette ama geciken çalışmalar çeşmenin açılışını II. Wilhelm'in doğum günü kutlaması haline getirmiştir. Alman gazetelerinde de çeşmenin açılış hakkındaki haberler "Yurtdışında Kayzer'in Doğum günü" başlıklarının altında kendine yer bulmuştur. Çeşme ve Wilhelm'in ilişkisi bir kere daha tasdik edilmiş ve perçinlenmiş, çeşmenin herhangi bir fonksiyonel çeşmeden çok daha fazlası, bir anıt olduğu İstanbul halkına hatırlatılmıştır.

Almanların çeşmeye verdikleri önem, bu hediyein ülkeler arasındaki ilişkileri etkileyeceği inancında da kendini gösterir. İstanbul'daki Alman Kolonisinin doğum günü için Kayzer'e gönderdiği telgrafta hediyesinin Türkiye ve Almanya arasındaki ilişkilerin yakınlaşmasına sebep olacak olması sebebiyle Kayzer'e teşekkür edilmiştir (Die Post, 1901.01.28).

Şekil 4.89 : Resmin sağ üst köşesinde Osmanlı alfabesi ile "Alman Çeşmesi" yazılmıştır (Url-43).

Alman ve hatta Osmanlı Devletinin bütün çabalarına rağmen çeşmenin anıtsal yönünün bu tarz bir kavramla çok barışık olmayan İstanbul halkı tarafından kabul görmediği görülür. Bunun ilk göstergelerinden biri çeşmenin adındaki “Kayzer Wilhelm’i” Türkçede neredeyse ilk gün itibariyle kaybetmesidir. Osmanlı zamanından kartpostallarda dahi Fransızca ve Almanca Wilhelm Çeşmesi olarak adlandırılan yapı, Türkçe Alman Çeşmesi olarak geçmektedir (Şekil 4.89).

Bir diğer gösterge ise çeşmede görülen hırsızlıklar ve hasarlardır ki bunlar Alman basınında arkalarında politik gerekçeler aranan vakalar olmuşlardır. Daha açılıştan sonraki bir hafta içinde çeşmenin musluklarının çalındığı haberleri Alman gazetelerinde yer alır. Bu durum, halkın Alman İmparatorluğu’na karşı dini sebepler nedeniyle gösterdiği veya Osmanlı hükümetinin halkın yaşadığı maddi sıkıntılar ortadayken yabancı heyetleri misafir ederek ve yabancı ülkelere heyet göndererek harcadığı paralara bir tepki olarak nitelendirilir (Berliner Tageblatt, 02.02.1901).

Ekim ayı içinde ise bu sefer mozaiklerde hasarlar görülmeye başlar. Kemerlerden birinin dış cephelerinde görülen bu dökülmelerin nedeni insanlar değil bu frizlerin Aralık ayında havalar soğumaya ve nemlenmeye başladıktan sonra yapılmaları ve Ocak ayında gelen ayaz ile daha kurumamış olan harcın yapışkanlığını kaybetmesidir. Spitta, von Lucanus’a bu mozaikleri çeşmeye yerleştiren ve bu durumu bir “onur meselesi” olarak gören Alman Mozaik Şirketi temsilcisi Pellarin’in zarar gören bölgeleri düzeltmek için İstanbul’a gitmeye hazır olduğunu yazar (GStA, 114., Rienaecker, 29.10.1901; GStA, 117., Spitta, 07.11.1901). Pellarin’in İstanbul’da yaptığı incelemeler de bu bulguları destekler ve kuzey cephedeki kemerin mozaiklerinin altında suyun yıkamasının da etkisiyle neredeyse hiç harç kalmadığı görülür. Tamiratlar için kışın bitişinin beklenmesine karar verilir (GStA, 124, Spitta, 09.12.1901).

1906 Yılıının Temmuz ayında Berliner Lokal-Anzeiger’de yayınlanan bir makalede de çeşmenin hasarlı durumuna değinilmiş ve Almanların anıtın zarar görmesi karşısında duydukları rahatsızlığı gösteren sert bir üslup kullanılmıştır. Çeşmenin çok büyük bir özenle, en iyi malzemelerle ve İstanbul’a sırf bu amaç için gönderilen imparatorluk mimarı tarafından dikkate değer bir maliyetle inşa edildiği ve İstanbul’da daha önce görülmemiş görkemde bir kutlamayla açıldığı hatırlatılarak Türk tarafının da kubbesinin içinde iki İmparator’un da isimlerini taşıyan bu eserin değerini anlamalarının beklendiği yazılır. Maalesef, çeşme ilk andan itibaren

korumasız kalmış ve zarar görmüştür, daha ilk gece suyun içilebilmesi için yerleştirilen bardaklar ve bahçe düzenlenmesi için yerleştirilen parçalar çalınmıştır. “Kayzer ve Sultan’ın adlarının yer aldığı Alman Kayzerinin bronz ithaf plakетini taşıyan çeşme “kısmetine” terk edilmiştir.” Bir yıl sonra çeşme tekrar düzenlenerek, çalınan parçalar yenilenmiş, korunması için bir nöbetçi görevlendirilmiştir. Yakın bir zamanda Çeşme’yi tekrar ziyaret ettiğini söyleyen yazar gördüklerinden duyduğu rahatsızlığı şu şekilde aktarır:

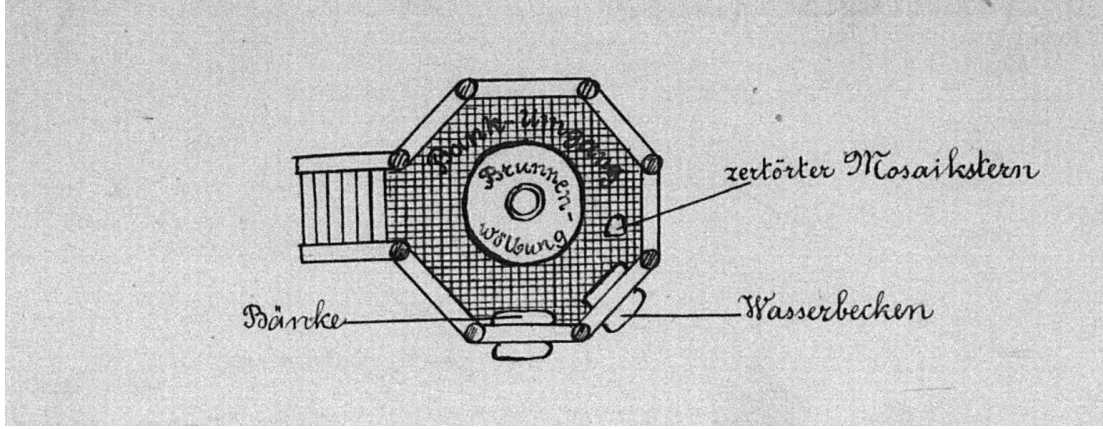
“Keşke Kayzer Çeşmesi İstanbul’da hiç inşa edilmeseydi veya merhametli bir deprem onu tamamen yıksaydı! İmparator çiftimizin Konstantinapolis’e gezisini hatırlatan, yaratılışını gösterilen misafirperverliğe karşı en asil minnet duygularına borçlu olan bu bir zamanlar güzel anıtı bugün gördüğünde insan sadece bunu isteyebiliyor. Kayzer Wilhelm bu çeşmeyi İstanbul’a iki hükümdar arasındaki dostluğun bir anı taşı olarak hediye etmişti. Ve Türkler bu hediyeye nasıl teşekkür ettiler? Almanlar için bir utanç [...] bugün kir içindeki “Kayzer Çeşmesi”. [...] kırmızı, mavi ve siyah kalemlerle mermerlerin üzerine yazılmış ve plaket de böyle çizimlerle dolu. Hırsızlar mükemmel mozaiklere bir çok noktada zarar vermişler, hatta kubbedeki mozaikler bile kırılmış. – Kısaca, utanç verici.

Eğer Türk halkında hala, Kayzer Çeşmesi’nin, kendi Hükümdarları ve Kayzerimizi – Türkiye ve Almanya’yı - bağlayan dostluk için bir tanık olduğu ve böyle kalması gerektiği konusunda bir anlayış bulunamıyorsa, en azından Türk resmi makamları, güç kullanarak Alman İmparator çiftinin Konstantinapolis gezisinin hatırasının onurunun korunmasını sağlamalıdır” (Berliner Lokal-Anzeiger, 30.07.1906).

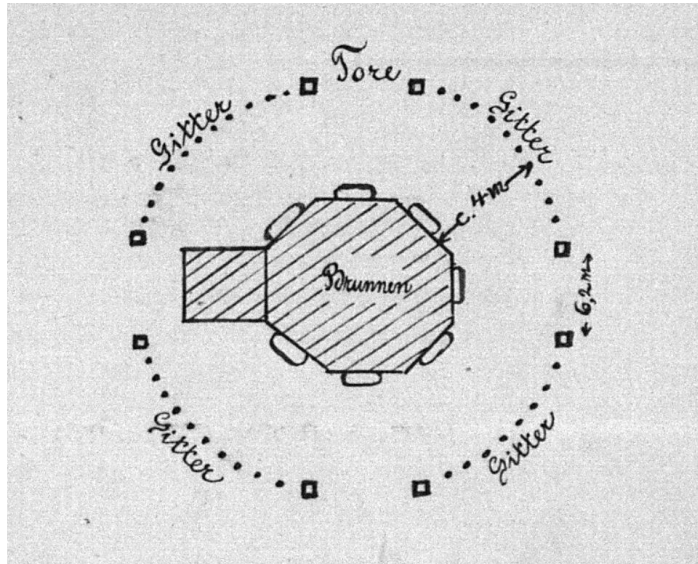
Yazar Osmanlı hükümetini eleştirmektedir ama Osmanlı hükümeti içinde de çeşmenin gördüğü zararların engellenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bir polis memurunun görevlendirilmesi düşünülmüş ama polis memurlarının sayısının yetersizliği nedeniyle evkaf memurlarının belirli aralıklarla çeşmeyi kontrol etmesi önerilmiştir. Çeşmenin tamiratını da Evkaf Kurumu üstlenmiştir. Tamirattan hemen sonra musluklar tekrar çalınmış ve yerdeki mozaiklere zarar verilmiştir (BOA., ZB. 379/59, ZB. 45/95, 8 T 1322 (21.07.1906)). Çeşme tekrar tamir edilmiş ve bu sefer iki polis memuru koruması ile görevlendirilmiş, yakınına kalıcı bir polis noktası kurulmuştur (BOA., ZB. 55/62, ZB. 374/112, 31 A 1322 (13.09.1906)).

Çeşmenin gördüğü zararların bu noktada da sonlanmadığı görülür. Tamirat için yazışmalar bir kere daha 1912 yılında başlar. 1912 yılının Nisan ayında Sofya’da bulunacak olan Scheele’nin tamirat için İstanbul’a gelmesi kararlaştırılır (GStA, 143., 13.03.1912). Tamiratlara başlamadan önce koruyucu parmakların inşasının önemi üzerinde durulan von Bieberstein’ın mektubunda ise Osmanlı

İmparatorluğu'nun politik ve mali yönden zor bir dönemden geçmesi nedeniyle çalışmalar için doğru bir zaman olmayabileceği yazılır (GStA, 145., von Bieberstein, 26.03.1912).

Şekil 4.90 : 22 Mart 1912 Tarihli Hasar Raporu (GStA, 146., 22.03.1912).

Şekil 4.91 : 22 Mart 1912 Tarihli Hasar Raporu (GStA, 146., 22.03.1912).

Scheele, 5 Haziran tarihli mektubunda çeşmenin mozaiklerinin sadece insanların ulaşabileceği yüksekliklerde koparılmış olmadıklarını, aynı zamanda sütunların üzerindeki kemerlerdeki de zarar görmüş olduğunu yazar. Mozaiklerdeki bu hasarın gerekçesinin ilk uygulamadan sonra havanın soğuması ve mermerin sıvadaki suyu emmemesi ile mermer ve sıva arasında donma nedeniyle bir boşluk oluşması olduğunu o da tekrarlar, eğer bu hata düzeltilmezse mozaiklerin herhangi bir darbeye dökülebileceklerini belirtir. Scheele ayrıca mozaiklerdeki zararların halkın bilerek bu zararı vermesinden değil, bir kaç kişinin zeminin gerçekten altın olup olmadığını anlamak veya hatıra almak için mozaikleri yerlerinden çıkarmasından

kaynaklandığına inanmaktadır. Bu nedenle tamir sırasında parça parça mozaiklerin yenilenmesi yerine büyük plakalar halinde uygulanmalarını önerir. Çeşme'nin içinde zeminde yer alan, zarar görmüş plakaların da yenilenmesi gerekecektir (Şekil 4.90). Çalınan bronz muslukların yerine tunç kullanılabileceği gibi bu musluklar, mermerlerin içine oturtularak ve plakaların arkasından tutturularak güvenceye alınabilir. Atmeydanı'nın düzenlenmiş ve iyileştirilmiş olduğu ve İstanbul Valisinin çeşmeyi parmaklıklarla çevirme planı da mektupta yer alır (Şekil 4.91). Scheele, çeşme ile bire bir ilgisi olmayan bu çevre düzenlemelerinin Vali'ye bırakılarak, çeşme tamiratını Alman hükümetinin devralması ve Alman firmaları üzerinden gerçekleştirmesini savunur. Parmaklık fikrine ise hem estetik açıdan, hem de zarar vermeyi amaçlayanlar olursa parmaklıkların da yeterli olmayacağını söyleyerek karşı çıkar. Vali'nin de bu kararları kabul ettiğini ve bundan sonra çeşmenin daha iyi korunacağına söz vererek görevlendirilen bekçiye Alman Konsolosluğu'ndan da düzenli bir "bahşış" verilmesini önerdiğini yazan Scheele, bu önlemler alınır ve tamiratlar yapılırsa sorunun çözüleceğini bildirir (GStA, 148., Scheele, 05.06.1912). Ağustos ayından itibaren 1913 yılının Ocak ayına kadar bir kaç mektup ile Vali'nin tamiratlar konusundaki kararın hızlandırılması ricası Berlin'e bildirilir (GStA, 158., Wangenheim, 17.08.1912; GStA, 167., Wangenheim, 22.01.1913). Eylül ayı içinde ise Scheele 12000 Mark'a mal olan tamiratı büyük "dikkat ve fedakarlıkla" bitirip çeşmeyi Türk makamlarına devreder (GStA, 177., 22.09.1913).

Scheele'nin incelemeleri İstanbul halkının kendi hükümetlerine veya Alman hükümetine duydukları düşmanlık yüzünden çeşmeye bilinçli olarak zarar vermediğini göstermiş olsa da Türk milletinin Alman Kayzer'inin hediyesine Almanların bekledikleri saygıyı duymadığı ortadadır. Burada Almanların gözünden kaçan bu tarz kişi anıtlarının Türk kültürü içinde yerinin olmamasıdır.

Osmanlı tarihinde genel olarak Avrupa kültüründe kabul edilen şekli ile anıtlara çok seyrek rastlanır. Bu az sayıdaki örneğin hepsi de Osmanlı kültürünün Avrupa kültüründen daha güçlü şekilde etkilenmeye başladığı 19. yüzyıl içinde görülür. Rusya-Osmanlı Dostluk Anlaşmasının hatırası olarak Beykoz'da 1833 yılında yapıldığı düşünülen, bir yüzünde Osmanlıca bir yüzünde Rusça Rusların Osmanlı topraklarına dost olarak geldiğini anlatan bir şiirin yer aldığı plaka şüphesiz anıtsal özellikler taşıyan bu tarz bir örnektir (Kreiser, 1997, 104). Osmanlı topraklarındaki ilk modern anıt projeleri ise Tanzimat ile birlikte 1839 yılında yapılmasına karar

verilen iki projedir. Gülhane’de inşa edilmesi planlanan “adalet taşı” (seng-i adalet) ve halk için daha ulaşılabilir olan Bayezid Meydan’ında yapılacak olan “adaletin sembolü” (nişan-ı adalet) ama halkın tepkisi sebebiyle gerçekleştirilememişlerdir (Sağ, 2015, 289). Bu tepkinin gerekçesi bu tarz yapıların Avrupa geleneklerinden geliyor olması olarak görülse de adalet sembolünün bir dikili taş olarak tasarlanmış olması ve üzerinde reformları anlatan yazıtta Batılı müttefiklerden bahsedilmesi de halkı rahatsız etmiş olmalıdır (Kreiser, 1997, 103). 1840 yılında inşa edilen II. Sultan Mahmud Türbesi’nde yer alan çeşme ve tasarımının bir parçası olan küre ise bazı araştırmacılar tarafından gerçekleştirilmiş ilk Osmanlı anıtı olarak adlandırılır. Bu görüşün arkasında çeşmenin kaide hissi veren tabanındaki yalakları, prizmatik gövdesi ve anlam taşıyan tasarımı ile anıtsal bir biçimleniş taşıması ve ona çeşme fonksiyonunu kazandıran musluk ve yalağının yapıya oranla küçüklüğü yatmaktadır (Akın, 1993, 125). Bu yapının çeşme fonksiyonu onu halkın tepkisinden korurken ek bir fonksiyonu olmadan yapılan ilk Osmanlı anıtı 1909-1911 yılları arasında inşa edilen Abide-i Hürriyet’tir. Jön Türkler hükümetinin devrimci yönetimi altında inşa edilen bu anıt bile merkezi bir nokta yerine şehrin kuzeyindeki dış mahallelerden birine inşa edilmiştir (Sağ, 2015, 290; Kreiser, 1997, 113).

19. yüzyılın ikinci yarısının sonları Abdülaziz’in 1869 yılında yaptırdığı at üzerindeki heykeli ve Abdülmecid Efendi’nin harem resimleri gibi örneklerle Osmanlı padişahlarının Avrupa gelenekleriyle yakınlaşmalarına tanık olur. Buna rağmen anıt inşaatlarına gelindiğinde halkın ön yargılarının göz önünde bulundurulduğu, hükümdarı onurlandırma amaçlı inşaat faaliyetlerinin çok hızlandığı II. Abdülhamid döneminde bile bu yapıların çeşme ve saat kulesi gibi fonksiyonlar verilerek inşa edilmesinde görülmektedir. Bu yapılar halkın yararına fonksiyonlarının yanında figüratif desenlerden de kaçınılarak Osmanlı hayatına uyumlu bir şekilde tasarlanmışlardır ama sütun veya obelisk motiflerinin kullanımı sebebiyle anıtsal bir karakter sergilerler (Kreiser, 1997, 108-110).

Bütün bunlara rağmen Alman Çeşmesi Osmanlı başkentinde anıtsal bir yapı olarak inşa edilmiştir. Döneminin mimarisine ve sosyolojik tarihine açtığı pencere sebebiyle “tarihsel” ve “kasti anısal” değere sahip bir anıttır (Riegl, 1996, 70). “Sanatsal” değeri ise Riegl’in de tartıştığı gibi günümüz değer yargıları üzerinden yetersiz görülebilecek olsa da yapı kendi döneminin standartları içinde en üst sanatsal var oluş amaçlanarak tasarlanmıştır (Riegl, 1996, 71-72).

Muenzer, toplumların kendilerini inşa ettiklerine inandıkları zemin erozyon etkisi altındadır, der (Muenzer, 2001, 7). Anıtlar ise, toplumsal bilinç yaratma amaçları sebebiyle bu erozyonun var olmadığı, zamanın durduğu bir durumu taklit etmek için inşa edilirler. Ziyaretçilerini kendilerine bağlayıp kontrol ederek, temsil etmekle görevli oldukları değerler topluluğunu zamanın akışının zararlı etkilerinden korumayı umarlar. Yorumbilimsel bir değişimin yaşanmadığı, her jenerasyonun paylaşılan tarih içinde kendini evinde hissettiği ve bugün ile gelecek arasındaki iletişimde tercümana gerek duyulmadığı saf inancını taşırlar (Muenzer, 2001, 19). David Harvey de anıtların “sırlarını” sessizce sakladıkları ve ancak yapının yapım sürecinin arkasındaki hikayenin bilincinde olanların bu sırları açığa çıkararak yapının yaşatmayı amaçladığı zengin deneyimi hayata döndürebileceğini yazarken anıtların bu özelliğini vurgulamıştır (Harvey, 1979, 381). Anıtlar, insanlar tarafından bir olayın veya kaderlerinin “tarih olmasını” engellemek ve gelecekteki nesillerin zihinlerinde canlı tutmak için inşa edilirler, ki bu tarz bir amaca yönelik yaratılmış olan anıtları Riegl “kasti anıtlar” olarak tanımlar (Riegl, 1996, 69/77). Ancak anıtın ortaya çıkışının arkasındaki “kasıt” ne olursa olsun “eserlerin kendi orijinal niyetleri değil, modern seyirci anıtlara anlam ve önem atfeder” (Riegl, 1996, 72). Sonuçta, en basit haliyle anıtları anıtlılaştıran onlarla iletişime geçen bireyler ve onların dağılacıdır.

Pierre Nora’ya göre “hafıza kendini mekanlara bağlar tarih ise olaylara” (Nora, 1989, 22). Bu özellikle onun “hükmedilen hafıza mekanları” olarak tanımladığı insanların kendi güdümleri ile yarattıkları hafıza mekanlarında organik olarak görülen bir ilişkilendirilmedir. “Hükmeden hatıra mekanlarında”, yani milli otorite veya resmîleşmiş bir amaç doğrultusunda “yukarıdan” dayatılan mekanlarda ise bu süreç daha yapay gelişir (Nora, 1989, 23). Nora’nın çizdiği bu ayrım hafıza ve tarih arasında kurduğu farklılaşmayla benzerlik gösterir. Hafıza “hayat” iken tarih bir yeniden inşa etme faaliyeti, geçmişin tasviridir (Nora, 1989, 8). Hükmedilen hafıza mekanları hayatın içinden doğal olarak doğar, hükmedenler ise insan eliyle tasarlanır.

Alman Çeşmesi de Nora’nın resmi törenlerin soğukluğu ve ciddiyetine sahip olduğunu söylediği hükmeden hatıra mekanlarına bir örnektir. Hafızanın kendini bağladığı bir nokta olarak insanların bilincindeki yerini doğal olarak almamıştır. Bu bağlantı Alman ve bir ölçüde Osmanlı hükümetleri tarafından hazırlanmış çeşmenin

tasarımını, törenleri, konuşmaları ve haberleri içeren bir paket halinde kurulmuş ve Osmanlı halkı tarafından kabul edilmesi beklenmiştir.

Burada bir başka önemli nokta ise hafızanın ortak noktası olduğu grup dışında anlamsızlaşmasıdır (Nora, 1989, 9). Alman toplu bilincinin bir ürünü olan bu “hükmeden hatıra mekanı” Osmanlı dağarcığında karşılık bulmamıştır. Muenzer’in bahsettiği anlam kaymalarına sebep olan mesafeler sadece zamandan değil, Alman Çeşmesi’nde de görüldüğü gibi, coğrafi bir uzaklıktan da doğabilmektedir.

Anıtın taşınması planlanan anlamlar, tasarımının, bezemelerinin sembolizmi Türklerin görsel dağarcığında yer almamaktadır. Bir dinlenme yeri olarak zaten Türk gündelik hayatında yeri problemliken girişin kapatılması ile bu fonksiyonu da unutulmuş ve gündelik hayata aidiyetini biraz daha yitirmiştir. Spitta’nın ilk tasarım sırasında önerdiği ama II. Wilhelm tarafından reddedilen çeşmenin abdest almak için kullanılması fikri ona Osmanlı hayatı içinde daha güçlü bir yer tahsis edebilirmiş gibi gözüксе de, sonuçta inşa edildiği yer ve bir cami ile direk bağlantılı olmaması, bu fikrin de Osmanlı alışkanlıkları tam olarak göz önünde bulundurulmadan ortaya atıldığını gösterir. Yani çeşmede abdest alınabiliyor olsaydı, belki iç mekan kullanımı daha iyi bir fonksiyon kazanabilirdi ama çeşme büyük ihtimalle cami avlularındaki şadırvanların fonksiyonelliğine ulaşamayacaktı. Çeşmenin Osmanlı hayatında kendine yer bulamaması önce Osmanlı döneminde daha sonra da Türkiye’de mimarlık yazımında tuttuğu yerin azlığında da kendini gösterir. Çeşme Mehmed Raif Bey’in 1913/14 yıllarında yayınlanan Sultanahmet Meydanı hakkındaki eserinde olduğu gibi kısa bir tanıtımla yer aldığı az sayıda eser dışında mimarlık tarihi araştırmalarında konu edilmemektedir (Mehmed Raif Bey, 2010, 29-32). Günümüzde de çeşme yapısal bütünlüğünden kopuk, dış cephesine eklenmiş musluklarıyla fonksiyonel bir çeşme olmaktan çok Alman Kayzeri II. Wilhelm’in hediyesi olan tarihi bir anıt olarak şehir halkının belleğinde yer tutmaktadır.

Çeşme Alman kültürel sembolizm ve değerleri göz önünde bulundurularak tasarlanmış ve bu kültürün ve II. Wilhelm’in öncelikleri inşa edileceği kültürün özelliklerinin önüne geçmiştir. Biçimsel seçim II. Wilhelm’in inançları doğrultusunda yapılmıştır. Üslup seçiminde de ne kadar inşaat bölgesinin tarihi ile bağlantı kurulmuş olsa da II. Wilhelm ve Alman tarihi içinde hem politik hem de dini yönden önem taşıyan bir üslup seçilmiştir. Bizans üslubunun Hristiyan ve ortaçağ Alman İmparatorluklarının tarihindeki yeri bu noktaya kadar II. Wilhelm’in bu

üslubu seçmesinde hep etken olmuştur, bu noktada olmadığını düşünmek yanlış olur. Ne kadar Bizans mimarlığı İstanbul tarihinin ayrılmaz bir parçası olsa da kültürel kimlik içindeki yerine bakıldığında, kendi topraklarında bu mimarlığın örneklerine neredeyse hiç rastlanılmayan Alman halkının kimliğinde Osmanlı halkına göre daha güçlü bir yer tutmaktadır. Bu, bugün bile çeşmenin meydan içerisinde Türk görsel dağarcığı ile incelendiğinde farklılığıyla göze çarpan bir yapı olmasından da anlaşılır. Wilhelm çeşmeyi bu biçim ve üslupta inşa etmeyi seçerek, Osmanlı başkentine, en azından halkının görsel dağarcığına ait olmayan bir Alman yapısı ortaya çıkarmıştır. II. Abdülhamid'in çeşmenin açılışı ile aynı sene cevabi bir hediye olarak yaptırmaya karar verdiği ama gerçekleştirilmeyen Berlin'deki Hamidiye Hastanesi'nin³⁸ üslubunun Birinci Ulusal Mimarlık akımı olarak seçilmesi de iki hükümdarın da bu iyi niyetli hediyeler arkasında milliyetçi duygularını muhafaza ettiklerini ve kendi kültürlerinden bir parçayı başka bir ülkede inşa etmeyi arzu ettiklerini gösterir.

³⁸ Mimar Kemalettin Bey tarafından tasarlanan yapının keşif defterinde “İç süslemelerde sadelik ile zarafet ve ciddiyet kompoze edilerek meslek-i mimari-i Osmaniden inhiraf edilmeyecektir” denilmektedir. Yapı, Alman hükümeti ile gerekli bütün yazışmaların yapılması, yerinin belirlenmesi ve bütün çizimlerinin tamamlanmasına rağmen gerçekleştirilmemiştir. Bunun gerekçesi bilinmemektedir (Url-43).

5. SONUÇLAR

İstanbul Sultanahmet Meydanı'ndaki Alman Çeşmesi 19. yüzyıl Osmanlı ve Alman İmparatorluklarının kendilerini içinde bulduğu iç ve dış politika kaynaklı değişimlerin ve devletlerin bu değişimlere ayak uydurabilmek için aldığı kararların bir ürünüdür. Dış ilişkilerde ekonomik ve politik amaçlar sebebiyle kurdukları ittifakın bir sembolüdür. İç politikada ise bu dönemde hemen her monarşide görülen reform arayışlarının ve bu arayışların toplum içinde yaratmakta olduğu huzursuzlukların anıt ve törenler gibi halkın yaşamına ve yaşam alanına nüfuz eden hükümdarlık sembolleriyle bastırılması politikalarının bir uzantısıdır.

Avrupa ülkelerinde bu politikalar 19. yüzyıl içinde çok yaygınlaşmış, özellikle anıtlar şehrin bir çok noktasında gündelik hayatın bir parçası olmuştur. Alman İmparatorluğunda, hanedanlık ailesinin gençliği ve II. Wilhelm'in dünya gücü olma hedefli hırslı politikaları sebebiyle bu tarz toplum bilincinin inşa edilmesini amaçlayan politikalar daha büyük bir ölçekte yaşanmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda durum bu olmamıştır. Osmanlı ve genel olarak Türk kültürünün anıt fikrine uzaklığı hem kendi sultanlarından hem de başka ülkelerin hükümdarlarından gelen bu tarz halkla ilişkiler politikalarının ters tepmesine ve reddedilmesine sebep olmuştur. II. Abdülhamid 25. cüls yıldönümü kutlamalarını gerçekleştirdiği inşaat faaliyetleriyle vurgulamak istemiş ama anıt fikrinin kabul edilemezliği sebebiyle bu inşaatların hepsini fonksiyonel bir cephenin arkasına saklamak zorunda kalmıştır.

Bu yönden bakıldığında II. Wilhelm'in Alman Çeşmesi'ni yaptırma kararı oldukça cesur bir adımdır. Başka bir ülkenin topraklarında, o ülke bir koloni değilse, kendi ismini taşıyan bir anıt inşa ettirmek için iki ülkenin arasındaki dostluktan son derece emin olmak gerekir. Bu ülkenin anıt kültürüne sahip olmayan ve bu ve başka temel yönlerden kendi ülkesinden son derece farklı bir ülke olması da ikinci ve belki daha önemli bir problemdir. İki ülke halkları arasındaki dostluk tartışmalı bir kavramdır. Bu tarz “duygular” zaten ülkelerin politik ve ekonomik ilişkileri üzerinden ve gazetelerde çıkan haberler ve demeçler gibi yapay etkilerle oluşturulan olgulardır. Dönemin gazetelerine ve hükümdarların demeçlerine bakıldığında Alman ve Osmanlı halkı arasında bu olgunun oluşumu için ortamın hazırlanmakta olduğu

görülür. Devletlerin arasındaki dostluklar ise, özellikle bu örnekte de olduğu gibi monarşi ile yönetilen ülkelerde hükümdarların politik ve kişisel dostluklarından doğar. Alman ve Osmanlı İmparatorluğunun 19. yüzyılda böyle bir dostluğu olduğu kesindir. Ülkelerin arasındaki ilişkiler güçlü bir ivmeyle hem politik hem de ekonomik açıdan artmaktadır. Alman İmparatorluğu Osmanlı İmparatorluğu ve hükümdarı çok sert eleştiriler alırken onun yanında durmayı veya en azından eleştiri dozunu azaltmayı seçmiştir. Bu eleştirilerin Balkan ve Ermeni sorunlarında olduğu gibi Hristiyan Müslüman çatışması düzlemine çekilmeye çalışıldığı düşünüldüğünde bu oldukça cesur bir politikadır ve Alman İmparatorluğunun bu dostluktan elde etmeyi umduğu çıkarların onun için önemini gösterir. Hükümdarlar arasındaki dostluğun da derinliği ve içtenliğinin seviyesi tartışılabilir olsa da belirli bir dostluğun varlığı gözlemlenir. II. Wilhelm'in Osmanlı topraklarına yaptığı iki gezi ve bu gezilerin ayrıntıları bunun en büyük göstergelerindendir. Sadece bu tarz gezileri bu çapta gerçekleştirmiş olan ender Avrupa hükümdarlarından olması değil, onun gelişi için yapılan hazırlık ve törenlerin çapı da bunu kanıtlamaktadır. II. Wilhelm'e onun için son derece önemli olan ihtişamlı bir hükümdar hissini bazen teatral olarak adlandırılabilen bir düzeyde yaşatan bu organizasyonlar onun hem Osmanlı halkı hem de Osmanlı hükümdarına belirli bir yakınlaşma hissetmesini sağlamış olmalıdır. Bunun yanında gazetelerde de takip edilebildiği gibi gezilerin dışında da hükümdarlar arasındaki kutlama ve geçmiş olsun telgrafları, yılbaşı hediyeleri gönderimi gibi iletişimler sıradan bir uluslararası ilişki sınırlarının dışına çıkıldığını gösterir. Hükümdarlığına karşı harekete geçecek iç ve dış tehlikelerden korkan II. Abdülhamid'e II. Wilhelm'in romantik yapısından da kaynaklanan sıcak mesajları Avrupa sınırları içinde bir müttefiki olduğunu hissettirerek güven vermiş olmalıdır.

Bu ortam II. Wilhelm'in hem II. Abdülhamid'e hem de İstanbul yani Osmanlı halkına bir hediye vermesi fikrini kabul edilebilir kılmıştır. Bu hediye adı, yeri, boyutları ve ihtişamı ile oldukça anıtsal bir hediyedir. Yerinin seçimi hakkında iki hükümet arasında anlaşmazlık görülmüş olsa da hem Alman hükümetinin ilk seçimi olan Nişantaşı bölgesi yeni yönetim ve yaşama merkezlerine yakınlığıyla, hem de Osmanlı hükümetinin ısrarı sonucu seçilen Sultanahmet Meydanı tarihi bir kültürel ve politik merkez olmasıyla Osmanlı başkentinin hayatında önemli yer tutan noktalardır. Nişantaşı geleceğe yönelik Avrupalı bir mekan olarak seçilmiş ve belki

de yeni gelişen bir bölgede anıtın halkta tepki yaratmayacağı düşünülmüş olabilir. Ne de olsa anıt için seçilen çeşme fonksiyonu düşünüldüğünde Osmanlı halkının öncelikleri hakkında belirli bir bilgiye sahip olunduğu görülür. Abdülhamid'in anıtlar konusundaki politikası benimsenmiş anıtsallık fonksiyonellik arkasında saklanmıştır. Gene de Osmanlı hükümeti Sultanahmet Meydanı konusunda ısrar ettiğinde bu mekan da heyecanla kabul edilmiş, çeşmenin çevresindeki anıtlarla beraber bu meydanın tarihsel panoraması içine yerleştirilmesi memnuniyetle karşılanmıştır. Anıtın mimarisi tasarlanırken de bu mekanın getirdiği ve zaten hem tarihsel bağlantıları hem de mimari özellikleriyle II. Wilhelm'in gözdesi olan Neo-Bizans üslubu seçilmiştir. Böylece, hem özelde Sultanahmet Meydanı, genelde İstanbul'un tarihinin vazgeçilmez bir parçasıyla, hem de bu tarih içinde II. Wilhelm için çok önemli olan bir dönemle ilişkilene sağlanmıştır. Bizans İmparatorluğu, Hristiyanlığın gelişiminin ve Avrupa'ya yayılımının en büyük aktörlerinden biri olması ve dini ve politik gücü birlikte elinde tutan güçlü hükümdarlarıyla II. Wilhelm'in özlemle baktığı ve örnek aldığı bir sisteme sahipti. Bu hayranlığı bir çok kereler mimari eserlerine de yansımıştır. İstanbul'da bir anıt inşa ettirirken, doğuya açılma isteğinde olan bir Hristiyan hükümdarı olarak batı ve doğu kültürlerinin arasında yer alan ama özünde en saf haliyle Hristiyan olduğuna inanılan bu üslubu kullanmaktan heyecan duymuş olmalıdır. Ne de olsa Bizans ve Romanesk üslupları ve onları bir araya getiren Rundbogenstyl üslup tartışmaları arasında tam da bu noktada yer alıyordu. Bu üslup, hala Roma mimarlığının etkilerini taşıyan ama bir yandan da kendi biçimlerini bulmaya başlayan Hristiyan mimarlığının üslubu, Roma ve Hristiyanlık kültürlerinin bir senteziydi. Bu fikir çeşmenin planlanması ve inşası sırasında dile getirilmemiştir ama II. Wilhelm'in politik görüşleri ve mimari faaliyetleri onun bu üsluba yüklediği dini ve politik değeri gösterir. Sonuçta, neredeyse 500 yıl sonra Bizans mimarlığını Konstantinapolis'e geri getiren hükümdar olmuştur.

Çeşme ile ilgili alınan, üslubu ve biçimi gibi Wilhelm'in kişisel amaç ve heyecanlarına dayanan kararlar veya yeri gibi Osmanlı ve Alman hükümetlerinin birlikte onu İstanbul hayatının ve tarihinin odak noktasına oturtmuş olmalarının dışında açılışı da onun anıtsallığının ve "Alman" kültürüne aitliğinin göstergesidir. Açılış töreni resmi bir devlet töreni olarak gerçekleşmiş ve Wilhelm'in doğum gününe denk getirilerek neredeyse Alman kolonilerindeki geleneklere uyan bir

doğum günü kutlamasının bir parçası olmuştur. Hükümdarlar açılışa katılmasalar da onları temsil edenler hem açılıшта hükümet ve askeriyenin varlığını sağlamışlar, hem de yapılan konuşmalarla iki hükümdarın dostluğunu bir kere daha halkın belleğine yerleştirmişlerdir.

Bütün bu çabalara rağmen Osmanlı halkının anıt kavramına uzaklığı nedeniyle çeşmenin ev sahibi halk tarafından kabulü Alman hükümetinin beklentilerini karşılamamıştır. Yapının gördüğü ilginin azlığı ve yıllar boyunca tekrar tekrar aldığı hasarlar, Alman gazete ve hükümetinin bu durumda duyduğu şaşkınlık ve verdikleri tepkiler çeşmenin iki kültürde farklı anlamlar alması ve Alman anıt fikrinin Osmanlı kültürünün parametreleriyle anlaşılamiyor olmasındandır. Bunun en büyük göstergelerinden biri çeşmenin isminden Alman hükümdarının isminin silinmesi olmuştur. Anıtın inşasının arkasındaki fikirler Osmanlı görsel ve kültürel dili içinde yer almamaktadır ve bu ülkenin halkına tercüme edilememiştir.

Günümüzde çeşme, halk tarafından her şeyden önce tarihi bir anıt olarak görülmektedir. Böylece ne kadar bir anıt olarak iletmekle görevli olduğu fikirler artık geçerliliklerini yitirmiş olsa da anıtsallık sıfatını geç de olsa kazanmıştır.

KAYNAKLAR

- Açılış sebebiyle verilen nişanlar.** (1901, 28 Ocak) İkdâm, 2
- Açılış sırasında okunan nutuklar.** (1901, 28 Ocak) İkdâm, 2
- Akbayar, N.** (1993) Nişantaşı, In *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (Cilt 6, Sf. 88-90). İstanbul
- Akın G.** (1993) Tanzimat ve Bir Aydınlanma Simgesi, In Rona Z. (Ed.) *Osman Hamdi Bey ve Dönemi* (Sf. 123-133), 17-18 Aralık 1992, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Alings, R.** (2002). ...wenn ein solches Monument erst einmal in den Bädcker übergegangen ist... – Nationaldenkmäler des Kaiserreichs am Mittelrhein. In P. Habrock-Henrich (Ed.), *Gebaute Träume am Mittelrhein – Der geist der Romantik in der Architektur* (Sf. 85-95). Regensburg: Verlag Schnell & Steiner GmbH
- Almanya İmparatoru ve İmparatoriçesi.** (1898, 18 Ekim) Tercüman-i Hakikat, 1
- Am Ende der Kaiserfahrt.** (1898, 25 Kasım) Berliner Blatt
- Am heiligen Grabe.** (1898, 26 Ekim) Berliner Blatt
- Anonim.** (1899) *Das deutsche Kaiserpaar im Heiligen Lande im Herbst 1898 : mit allerhöchster Ermächtigung Seiner Majestät des Kaisers und Königs bearbeitet nach authentischen Berichten und Akten*, Berlin: Mittler
- Angelova, D.** (2004) “The Ivories of Ariadne and Ideas about Female Imperial Authority in Rome and Early Byzantium”, *Gesta*, 43/1 (2004), s. 1-15, The University of Chicago Press, Chicago
- Auf der Heimfahrt von Jerusalem.** (1898, 19 Kasım) Berliner Morgenpost
- Aussicht von Konstantinopel.** (1898, 16 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Austen, R.A.** (1975) Economic Imperialism Revisited: Late-Nineteenth-century Europe and Africa. *The Journal of Modern History*. 47/3 (Eylül, 1975), 519-529
- Assmann, J.** (2008) Communicative and Cultural Memory. In Erll, Astrid, Nünning, Ansgar (Ed.), *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, (Sf. 109-118) Berlin, New York
- Assmann, J. Czaplicka, J.** (1995) (Spring-Summer), Memory and Cultural Identity. *New German Critique*, 65, *Cultural History/Cultural Studies*, 125-133,
- Atroshenko, V.I., Collins, J.** (1985) *The Origins of the Romanesque – Near Eastern Influences on the European Art 4th- 12th Centuries*, London: Lund Humphries Publishers Ltd

- Badstübner, E. Badstübner-Gröger, S.** (1987) *Kirchen in Berlin*, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt
- Bardill, J.** (2010) Hippodrom'da Kazılar ve Arkeologlar. In Işın, E. (Ed.) *Hippodrom/Atmeydanı İstanbul'un Tarih Sahnesi Cilt I* (Sf. 83-90) İstanbul: Pera Müzesi Yayını
- Baumgart, W.** (1987) German Imperialism in Historical Perspective In Knoll, AJ, Gann, LH (Ed.) *Germans in the Tropics: Essays in German Colonial History* (Sf. 151-164) New York: Greenwood Press
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, DH.KMS. 20/52, 02 C 1332 (28.04.1914)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, DH.MKT.2370/45, 10 Ra 1318 (08.07.1900)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, Y.A.HUS. 394/38, 13 Za 1316 (25.03.1899)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, Y.A.HUS. 394/119, 29 Za 1316 (10.04.1899)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, Y.PRK.BŞK 59/29, 14 Z 1316 (25.04.1899)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, Y.PRK.BŞK 59/37, 22 Z 1316 (03.05.1899)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, ZB. 379/59, ZB. 45/95, 8 T 1322 (21.07.1906)
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi.**, ZB. 55/62, ZB. 374/112, 31 A 1322 (13.09.1906)
- Batur, A.** (1993) Alman Çeşmesi, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (Cilt 1, Sf. 208-209). İstanbul
- Bayly, CA.** (2014) *Modern Dünyanın Doğuşu – Küresel Bağlantılar ve Karşılaştırmalar 1780-1914*. İstanbul:Ayrıntı Yayınları
- Baytar, I.** (2010) Kaiser II. Wilhelm'in İstanbul'a Üç Ziyareti ve Hediyeler. In Baytar İ. (Ed.), *İki Dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid ve II. Wilhelm Sergisi*. (Sf. 58-81) İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı
- Bemann, K.** (2007) *Deutsche Nationaldenkmäler und Symbole im Wandel der Zeiten*. Göttingen: Matrixmedia Verlag
- Berdahl, R.M.** (1972) New Thoughts on German Nationalism. *The American Historical Review*. 77/1, 65-80 Oxford University Press
- Beeskow, A.** (2005) *Die Ausstattung in den Kirchen des Berliner Kirchenbauvereins (1890-1904)*. Berlin: Gebr. Mann Verlag
- Besuch Kaiser Wilhelms auf der deutschen Botschaft in Konstantinopel.** (1898, 28 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Birken, L.** (1994) Volkisch Nationalism in Perspective *The History Teacher*. 27/2, 133-143, Society for History Education
- Blackbourne, D.** (1986,) The Politics of Demagogy in Imperial Germany. *Past & Present*, 113, 152-184, Oxford University Press
- Blackshire-Belay, C.A.** (1992) German Imperialism in Africa: The Distorted Images of Cameroon, Namibia, Tanzania and Togo. *Journal of Black Studies*, 23/2, Special Issue: The Image of Africa in German Society, 235-246, Sge Publications Inc.

- Borgia, C.** (2006) The Mosaics of Gregory IV at S. Marco, Rome: Papal Response to Venice, Byzantium, and the Carolingians. *Speculum*, 81/1, 1-34, Cambridge: Medieval Academy of America
- von Bruchhausen, E.B.** (1999) *Das Zeichen im Kostümball – Marianne und Germania in der politischen Ikonographie* (doktora Tezi) Der Philosophische Fakultät der Martin-Luther Universität
- Bucher, F.** (1976) Micro-Architecture as the 'Idea' of Gothic Theory and Style. *Gesta*, 15/1/2, Essays in Honor of Sumner McKnight Crosby, 71-89, The University of Chicago Press
- Bullen, J.B.** (2003) *Byzantium Rediscovered* Londra: Phaidon Press
- von Bunsen, C.C.J.** (1842) *Die Basiliken des christlichen Roms nach ihrem Zusammenhange mit Idee und Geschichte der Kirchenbaukunst* Münih: Literarisch Artistische Anstalt, J.G. Cotta'schen
- Cecil, L.** (1996) *Wilhelm II: Emperor and Exile, 1900-1941* The University of North Carolina Press
- Chabrowe, B.** (1974) On Significance of Temporary Architecture. *The Burlington Magazine* 116/856, 384-388+391, Londra: The Burlington Magazine Publications Ltd.
- Çeşmenin Açılışı.** (1901, 28 Ocak) Oriental Advertiser
- Çetintaş, B.** (2012) *Dolmabahçe'den Nişantaşı'na Sultanların ve Paşaların Semsinin Tarihi* İstanbul: Antik A.S. Yayınları
- Das Coenaculum in Jerusalem.** (1898, 30 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Das Grabmal Hannibals bei Gnebze.** (1898, 27 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Das Kaiserpaar in Baalbek.** (1898, 12 Kasım) Berliner Morgenpost
- Das Kaiserpaar in Damaskus.** (1898, 9 Kasım) Berliner Morgenpost
- Das Kaiserpaar in Damaskus.** (1898, 10 Kasım) Deutsche Tageszeitung
- Das Kaiserpaar in Damaskus.** (1898, 11 Kasım) Berliner Morgenpost
- Das Kaiserpaar in Jerusalem.** (1898, 1 Kasım) Berliner Morgenpost
- Das Kaiserpaar in Jerusalem.** (1898, 2 Kasım) Berliner Morgenpost
- Das Kaiserpaar in Jerusalem.** (1898, 3 Kasım) Berliner Morgenpost
- Das Kaiserpaar in Jerusalem.** (1898, 5 Kasım) Berliner Morgenpost
- Das Kaiserpaar in Konstantinopel.** (1898, 21 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
- Das Kaiserpaar in Konstantinopel.** (1898, 22 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
- Das Kaiserpaar in Konstantinopel.** (1898, 23 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
- Das Kaiserpaar in Orient.** (1898, 25 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
- Das Kaiserpaar in Orient.** (1898, 26 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
- Das Kaiserpaar in Orient.** (1898, 28 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung

Das Kaiser Wilhelm-Denkmal auf dem Witteberge an der Porta Westfalica. (1896, 24 Ekim) Centrallblatt der Bauverwaltung, 469

Das neue Bahnhofsgebäude zu Konstantinopel. (1898, 21 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Das Regierungsjubiläum des Sultans. (1900, 31 Ağustos) Berliner Lokal Anzeiger

Das schöne Eingangsthor zum Sternen-Palast in Konstantinopel. (1898, 18 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Das Sultansjubiläum. (1900, 2 Eylül) Berliner Blatt

Der Kaiser in Damaskus. (1898, 11 Kasım) Berliner Blatt

Der Kaiser Wilhelm-Brunnen in Konstantinopel. (1900, 19 Aralık) Berliner Blatt

Der Kaiserbrunnen für Constantinopel. (1900, 27 Haziran) Centralblatt der Bauverwaltung, 301

Der Kaiserbrunnen in Konstantinopel. (1901, 28 Ocak) Tägliche Rundschau

Der Kaiserbrunnen in Stambul einst und jetzt. (1906, 30 Temmuz) Berliner Lokal-Anzeiger

Der Konstantinopeler Kaiserbrunnen im Werden. (1900, 14 Ağustos) Berliner Lokal Anzeiger

Des Kaiserpaares Heimkehr. (1898, 25 Kasım) Deutsche Tageszeitung

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 13 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 16 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 18 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 22 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 23 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 5 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 8 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt

Des Kaisers Pilgerfahrt. (1898, 12 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt

Der katholischen Kirche geschenkte Bauplatz in Jerusalem. (1898, 1 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt

Deutschlands Weltpolitik. (1898, 23 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt, 1898.10.23

Devlet-i Aliye-i Osmaniye ve Almanya Devlet-i Fehimesi. (1901, 28 Ocak) İkdam,
1

Die Abreise des Kaiserpaares aus Jerusalem. (1898, 5 Kasım) Berliner Morgenpost

Die Agia Sofia oder Sophienmoschee in Konstantinopel. (1898, 20 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Die Anatolische Eisenbahn. (1898, 9 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt

Die Ankunft des Kaiserpaares. (1898, 29 Kasım) Berliner Blatt

- Die Ausschmückung des Aachener Domes.** (1900, 6 Ekim) Centralblatt der Bauverwaltung, 477-479
- Die Deutsche Spezialmission in Konstantinopel.** (1901, 27 Ocak) Deutsche Warte
- Die Ergebnisse der Orientfahrt.** (1898, 2 Aralık) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die evangelische Erlöser-Kirche in Jerusalem.** (1898, 6 Ağustos) Centralblatt der Bauverwaltung, 374-376
- Die evangelische Erlöser-Kirche in Jerusalem.** (1898, 13 Ağustos) Centralblatt der Bauverwaltung, 386
- Die evangelische Erlöserkirche in Jerusalem.** (1898, 30 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Geburtstagsfeier der Kaiserin in Konstantinopel.** (1898, 25 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Geschenke des Sultans an den Kaiser.** (1898, 12 Aralık) Berliner Blatt
- Die Golgathakirche.** (1900, 30 Ağustos) Berliner Intelligenz-Blatt, 1900.08.30
- Die Golgatha-Kirche in Berlin.** (1901) Berliner Architekturwelt, III, 10, s. 349-357, Berlin
- Die Heimfahrt des Kaiserpaares.** (1898, 22 Kasım) Berliner Morgenpost
- Die Heimkehr des Kaiserpaares.** (1898, 16 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Heimkehr des Kaiserpaares.** (1898, 18 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Heimkehr des Kaiserpaares.** (1898, 20 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Kaiserfahrt in den Orient.** (1898, 10 Ekim) Deutsche Tageszeitung, 1898.10.10
- Die Kaiserfahrt nach dem Orient.** (1898, 22 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 9 Ekim) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 19 Ekim) Deutsche Tageszeitung
- Die Kaiserreise.** (1898, 20 Ekim) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 21 Ekim) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 22 Ekim) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 22 Ekim) Deutsche Tageszeitung
- Die Kaiserreise.** (1898, 26 Ekim) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 28 Ekim) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 1 Kasım) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 3 Kasım) Berliner Blatt
- Die Kaiserreise.** (1898, 5 Kasım) Deutsche Tageszeitung
- Die Kaiserreise.** (1898, 11 Kasım) Deutsche Tageszeitung
- Die Kaiserreise.** (1898, 17 Kasım) Deutsche Tageszeitung
- Die Kaiserreise nach Jerusalem.** (1898, 12 Ekim) Deutsche Tageszeitung

- Die Kaisertage in Jerusalem.** (1898, 12 Kasım) Berliner Morgenpost
- Die neuenthüllten Standbilder der Berliner Sieges-Allee.** (1898, 14 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Preisbewerbung für eine evangelische Kirche Poppelsdorf bei Bonn.** (1899, 16 Aralık) Centralblatt der Bauverwaltung, 598-599
- Die Preisbewerbung um das Nationaldenkmal für Kaiser Wilhelm I.** (1889, 9 Kasım) Centralblatt der Bauverwaltung, 422-423
- Die Preisbewerbung zur Errichtung eines Kaiser Wilhelm-Denkmal für die Rheinprovinz.** (1890, 24 Mayıs) Centralblatt der Bauverwaltung, 217/219
- Die Rückfahrt des Kaiserpaares.** (1898, 15 Kasım) Berliner Morgenpost
- Die Überweihung und Weihe des Kaiserbrunnens in Konstantinopel.** (1898, 11 Kasım) Berliner Lokal-Anzeiger, 1901.01.29
- Die Vorsichtsmaßregeln zum Schutz des Kaiserpaares.** (1898, 21 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Die Wiesenkirche in Soest.** (1882, 14 Ekim) Centralblatt der Bauverwaltung, 370-372
- Die Zukunft von Konstantinopel und Haidar Pascha.** (1898, 25 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Dolgener, D.** (1993) *Historismus Deutsche Baukunst 1815-1900*, Leipzig: E.A.Seemann, Kunstverlagsgesellschaft mbH
- Döhmer, K.** (1976) *In welchem Style sollen wir bauen?* Passau: Passavia Druckerei AG
- Ein Bündnis zwischen Deutschland und der Türkei?** (1898, 6 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Ein Faschoda in Konstantinopel.** (1898, 27 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Ein Freund des Sultans.** (1900, 25 Eylül) Berliner Blatt
- Einkunft des deutschen Kaiserpaares am Palast Dolma-Bagdsche in Konstantinopel.** (1898, 28 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Einzug des Kaisers in Jerusalem.** (1898, 20 Kasım) Berliner Morgenpost
- Einzug des Kronprinzen Friedrich Wilhelm in Jerusalem.** (1898, 23 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- E. Freiherr von Mirbach** (1902) *Die drei ersten Kirchen der Kaiserin für Berlin – Erlöser-Kirche, Himmelfahrt-Kirche, Gnaden-Kirche* Berlin: Sittenfeld
- Entwurf zum Bau einer neuen Kirche für die Nazareth-Gemeinde in Berlin.** (1889, 16 Kasım) Centralblatt der Bauverwaltung, 428
- Entwürfe zu einem für das Jahr 1817 im Mansfeldischen geplanten Luther-Denkmal.** (1917, 3 Kasım) Centralblatt der Bauverwaltung, 537
- Erkmen, A.** (2010) *Geç Osmanlı Dünyasında Mimarlık ve Hafıza: Arşiv, Jübile, Abide* Istanbul: Ofset Yapımevi

- Etherington, N.** (1982) Reconsidering Theories of Imperialism. *History and Theory*, 21/ 1, 1-36, Wiley, Wesleyan University
- Ertuğ, N.** (Ed.) (2006) *İstanbul Tarihi Çeşmeler Külliyyatı Cilt 1* İstanbul: Forart Basımevi,
- Eyice, S.** (2010) Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde İstanbul'da Alman Mimarların Çalışmaları. In Baytar İ. (Ed.) *İki Dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid ve II. Wilhelm Sergisi*. (Sf. 13-31) İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı
- Fehl, P.P.** (1986) Hermeticism and Art: Emblem and Allegory in the Work of Bernini *Artibus et Historiae*, 7/14, 153-189
- Fındıkgil-Doğuoğlu, M.M.**, (2001) *19. Yüzyıl İstanbul'unda Alman Mimari Etkinliği* (doktora tezi), İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul
- Forbes, I.L.D.** (1979) Social Imperialism and Wilhelmine Germany. *The Historical Journal*. 22/2, 331-349, Cambridge University Press
- Förg, K.G.** (2005) *Die bayerischen Königsschlösser* Rosenheim: Rosenheimer
- Fricke, W.** (1896) *Porta Westfalica und ihr Kaiser-Denkmal* Minden: J.C.C. Bruns Verlag,
- Friedrich, R.**, (2002) Burgenlandschaft Mittelrhein – Entstehung und Verfall. Habrock-Henrich, P. (Ed.) *Gebaute Träume am Mittelrhein – Der Geist der Romantik in der Architektur*. (Sf. 29-38) Regensburg: Verlag Schnell & Steiner GmbH
- Fuhrmann, M.** (2009) Anatolia as a site of German colonial desire and national re-awakenings, *New Perspectives on Turkey*. 41, 117-150, İstanbul: Bilgi University Press
- Für die Palästinafahrt des Kaisers Wilhelm.** (1898, 3 Ağustos). Berliner Blatt
- Gardner, J.** (1975) Some Cardinals' Seals of the Thirteenth Century. *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes* 38, 72-96
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 7, von Bieberstein, 11.04.1899
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 9, von Bieberstein, 17.04.1899
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 13, von Bieberstein, 02.05.1899
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 21, Spitta, 18.07.1899
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 35, Spitta, 14.04.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 39, Spitta, 18.04.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 48, Spitta, 20.12.1899

- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 41, Oberhofmarschall, 03.04.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 49, von Bülow, 15.05.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 52, Spitta, 21.05.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 55, Spitta, 13.06.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 57, Spitta, 20.06.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 67a, Spitta, 15.08.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 71, von Wangenheim, 24.08.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 75, Spitta, 09.10.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 76, von Bülow, 31.10.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 85, Spitta, 19.11.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 89, Spitta, 14.12.1900
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 93, Spitta, 09.01.1901
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 114, Rienaecker, 29.10.1901
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 117, Spitta, 07.11.1901
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 124, Spitta, 09.12.1901
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 127, von Mirbach, 18.05.1903
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 130, Rienaecker, 08.09.1903
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 143, 13.03.1912
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 145, von Bieberstein, 26.03.1912
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 146, 22.03.1912
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 148, Scheele, 05.06.1912

- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 158, Wangenheim, 17.08.1912
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 167, Wangenheim, 22.01.1913
- Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz.** Ha I, Rep 89, Nr 13348
Kaiserbrunnen in Konstantinopel, 177, 22.09.1913
- Georgeon, F.** (2006) *Sultan Abdülhamid*. İstanbul: İletisim Yayınları
- Geschenk des Sultans.** (1898, 27 Aralık) Deutsche Tageszeitung
- Geschützlieferte an die Türkei.** (1901, 8 Ocak) Deutsche Warte
- Gianandrea, M.** (2012) Fransa, Almanya ve İtalya’da Karolenj Dönemi. In Eco, U. (Ed.) *Ortaçağ*. (Sf. 846-854) İstanbul: Alfa Tarih
- Gianandrea, M.** (2012) Donatılar. Eco, U. (Ed.), *Ortaçağ*. (Sf. 779-787) İstanbul: Alfa Tarih
- Giesen, B., Seyfert, R.** (2013) “Kollektive Identität”, *Aus Politik und Zeitgeschichte, die Beilage zur Wochenzeitung "Das Parlament"*, 13-14, Bonn: bpb
- Goesch, H.** (1909) *Die Stellung der Architekturgeschichte zum Schaffen des Architekten Deutsche Bauhütte* 13
- Großer Flurgang im Kiosk Merassim zu Konstantinopel.** (1898, 5 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Groß-Sultan Abdul-Hamid.** (1898, 19 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt, 1898.10.19
- Haidar Pascha.** (1898, 27 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Harrison, A.** (1907) “The German Press”, *The North American Review*, Vol. 185, No. 620 (Ağustos, 1907), s. 724-736, University of Northern Iowa, Iowa
- Harvey, D.** (1979) Monument and Myth, *Annals of the Association of American Geographers*, 69/3, 362-381, Taylor & Francis, Ltd.
- Heinzelmann, T.** Osmanlı Karikatürlerinde Almanya’nın “Gezgin Kayzeri”, von Kummer, M. (Ed.) *Boğaziçi’ndeki Almanya* (Sf. 239-252) İstanbul: Zero Prod. Ltd. Şti.
- Heyet-i Mahsusa.** (1901, 27 Ocak) İkdâm, 1
- Hirt, A.** (1809) *Die Baukunst nach den Grundsätzen der Alten* Berlin: Realschulbuchhandlung
- Hoffmann, M.** (1986) *Alte Kirchen in Berlin* Berlin: Wichern-Verlag
- Hofnachrichten.** (1898, 30 Kasım) Deutsche Tageszeitung
- Hofnachrichten.** (1898, 12 Aralık) Deutsche Tageszeitung
- Hurowitz, V.A.** (1995) The Form and Fate of the Tabernacle: Reflections on a Recent Proposal *The Jewish Quarterly Review* 86/ ½, 127-151, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Hübsch, H.** (1992), In What Style Should We Build?, Mallgrave, H.F. (Ed.), *In What Style Should We Build?*. Santa Monica: The Getty Center for the History of Art and the Humanities

In der evangelischen Kirche zu Bethlehem. (1898, 1 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt

Işın, E. (2010) Atmeydanı Kültürlerarası bir Mekan Sorunsalı. In Işın, E. (Ed.), *Hippodrom/Atmeydanı İstanbul'un Tarih Sahnesi Cilt II* (Sf. 11-16) İstanbul: Pera Müzesi Yayını

Jerusalemmer Verhältnisse und die Kaiserreise. (1898, 9 Ekim) Berliner Blatt

John, M. (1988) The Peculiarities of the German State. Bourgeois Law and Society in the Imperial Era *Past & Present*. 119, 105-131, Oxford University Press

Kaiser-Orient-Reise – Original-Ansichtskarten. (1898, 1 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt

Kaiser Wilhelm-Denkmal an der Porta Westfalica. (1890, 13 Eylül) Centralblatt der Bauverwaltung, 386-389

Kaiser Wilhelm-Denkmal für die Rheinprovinz am Deutschen Eck in Coblenz. (1895, 5 Ocak) Centralblatt der Bauverwaltung, 1-3

Kaiser Wilhelm-Denkmal für die Rheinprovinz in Coblenz. (1897, 11 Eylül) Centralblatt der Bauverwaltung, 407-409

Kennedy, P.M. (1972) German Colonial Expansion. Has the “Manipulated Social Imperialism Been Ante-Dated? *Past & Present*. 54, 134-141, Oxford University Press

Klaus, A-L. (2008) *Inszenierte Nation – Das Nationaldenkmal im 19. Jahrhundert - Die Walhalla und das Hermannsdenkmal*. Marburg: Tectum Verlag

Kleine Chronik. (1889, 6 Kasım) Volks-Zeitung

Kleine Chronik. (1889, 7 Kasım) Volks-Zeitung

Kleine Chronik. (1889, 20 Kasım) Volks-Zeitung

von Klenze, L. (1821) Versuch einer Wiederherstellung des toskanischen Tempels nach seinen historischen und technischen Analogien. *Denkschriften der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*. Philosophisch-Philologische und Historische Klasse, 8/1

von Klenze, L. (1822) *Anweisung zur Arcitektur des Christlichen Cultus*. Münih: Liter. Artist. Anstalt

Kohn, H. (1949) The Paradox of Fichte's Nationalism. *Journal of the History of Ideas*, 10/ 3,. 319-343, University of Pennsylvania Press

Kohn, H. (1951) The Eve of German Nationalism (1789-1812). *Journal of the History of Ideas*, 12/2, 256-284, University of Pennsylvania Press

Koht, H. (1947) The Dawn of Nationalism in Europe. *The American Historical Review*, 52/2, 265-280, Oxford University Press

Konstantinopel. (1889, 15 Ekim) Volks-Zeitung

Konstantinopel. (1889, 27 Ekim) Volks-Zeitung

Konstantinopel. (1898, 24 Ekim) Deutsche Tageszeitung

Konstantinopel. (1901, 26 Ocak) Berliner Börsen Zeitung

- Konstantinopel.** (1901, 27 Ocak) National Zeitung
- Konstantinopel.** (1901, 28 Ocak) Berliner Börsen Courier
- Konstantinopel.** (1901, 28 Ocak) National Zeitung
- Konstantinopel.** (1901, 30 Ocak) Berliner Börsen Zeitung
- Konstantinopel.** (1901, 30 Ocak) Die Post
- Konstantinopel.** (1901, 31 Ocak) Berliner Lokal-Anzeiger
- Konstantinopel.** (1901, 2 Subat) Berliner Tageblatt
- Konstantinopel.** (1901, 1 Subat) Die Post
- Konstantinopel.** (1901, 4 Subat) Die Post
- Kreiser, K.** (1997) Public Monuments in Turkey and Egypt, 1840-1916, *Muqarnas*, 14, 103-117, Brill
- Kroll, F-L.** (2002) Herrschaftslegitimierung durch Traditionsschöpfung – Der Beitrag der Hohenzollern zur Mittelalter-Rezeption im 19. Jahrhundert, *Historische Zeitschrift*, 274, 61-85
- Kruft, H-W.** (1991) *Geschichte der Architektur-Theorie* Nördlingen: C.H.Beck Verlag
- Krüger, J.** (1995) *Rom und Jerusalem – Kirchenbauvorstellungen der Hohenzollern im 19. Jahrhundert* Berlin: Akademie Verlag GmbH,
- Krüger, J.** (2008) *Die Erlöserkirche in Bad Homburg v.d.H. – Schlüssel zum Kirchbauprogramm Kaiser Wilhelm II.* Königstein: Langewiesche Verlag
- Krüger, J.** (2002) Der Rhein und die Romantik. In Habrock-Henrich, P. (Ed.) *Gebaute Träume am Mittelrhein – Der geist der Romantik in der Architektur* (Sf. 13-27) Regensburg: Verlag Schnell & Steiner GmbH
- Kuban, D.** (2000) *İstanbul, Bir Kent Tarihi* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Kühl, H.** (2002) ... groß und herrlich wie... ein Koloss, eine Pyramide, ein Dom zu Köln – Politische Denkmäler 1813-1848. In Habrock-Henrich, P. (Ed.) *Gebaute Träume am Mittelrhein – Der Geist der Romantik in der Architektur*, (Sf. 73-83) Regensburg: Verlag Schnell & Steiner GmbH
- Landwehr, E-M.** (2012) *Kunst des Historismus* Köln: Böhlau Verlag
- Landry, S.M.** (2014) *Ecumenism, Memory, and German Nationalism, 1817-1917* Syracuse: Syracuse University Press
- Lehmann, K.** (1945) The Dome of Heaven, *The Art Bulletin*, 27/ 1, pp. 1-27, New York: College Art Association
- Leonhardt, H.** (2002) Wiederaufbau von Burgen und Denkmalebewusstsein – Von der Burgenromantik zur Denkmalpflege, In Habrock-Henrich, P. (Ed.) *Gebaute Träume am Mittelrhein – Der geist der Romantik in der Architektur*, (Sf. 155-163) Regensburg: Verlag Schnell & Steiner GmbH

- Lossow, H.** (1936) Das Denkmal Friedrichs des Grossen in Berlin: Ideen, Entwürfe und Ausführung *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 5/5/6, 291-305, Münih: Deutscher Kunstverlag GmbH
- Löhlein, W.** (2008) Mit Zepter und Spaten. Kaiser Wilhelm II. und die Archäologie. In Trümpler, C. (Ed.) *Das Große Spiel – Archäologie und Politik*. (Sf. 391-397) Köln: Ruhr Museum, Essen und DuMont Buchverlag
- Marcos, D.** (2000) *Architektur des Krieges und Geist der Romantik: Studien zur Festungsarchitektur des frühen 19. Jahrhunderts dargestellt am Beispiel der Festung Koblenz*. Lahnstein: Imprimatur Verlag
- McGowan, P.J. Kordan, B.** (1981) Imperialism in World System Perspective: Britain 1870-1914. *International Studies Quarterly*, 25/1, World System Debates, (Sf. 43-68) Wiley (on behalf of The International Studies Association)
- McKeekin, S.** (2011) *The Berlin-Bagdad Express* Londra: Penguin Books Ltd.
- Mehmed Raif Bey** (2010) *Bir Osmanlı Subayının Kaleminden Sultanahmet Senti* İstanbul: Okur Kitaplığı
- Meißner, J.** (2002) Wenn der Prinz da sind, gehen wir alle im Mittelalter... – Raumgestaltung und Ausstattung der ‘preußischen’ Mittelrheinburgen im 19. Jahrhunder. In Habrock-Henrich, P. (Ed.) *Gebaute Träume am Mittelrhein – Der geist der Romantik in der Architektur* (Sf. 165-175) Regensburg: Verlag Schnell & Steiner GmbH
- Miles, M.R.** (1993) Santa Maria Maggiore’s Fifth-Century Mosaics: Triumphal Christianity and the Jews, *The Harward Theological Review*, 86/2, 155-175, Cambridge University Press
- Militärisches aus der Türkei.** (1901, 13 Ocak) Die Post
- Miller, M.C.** (2006) Why the Bishop of Florence Had to Get Married, *Speculum*, 81/4, 1055-1091, Cambridge: Medieval Academy of America
- Mittelalterliche Bauten Regensburgs.** (1899, 11 Mart) Centralblatt der Bauverwaltung, 111
- Moschee und Straßenszene in Skutari-Konstantinopel.** (1898, 25 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Muenzer, C.S.** (2001) Wandering among Obelisks: Goethe and the Idea of the Monument, *Modern Language Studies*, 31/1, Remembering Goethe: Essays for the 250th Anniversary, 5-34, Modern Language Studies
- Nachklänge von der Kaiserfahrt.** (1898, 20 Kasım) Berliner Morgenpost
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 779.73-0092
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 779.73-0093
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 779.73-0096
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 779-76-0018
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 779-76-0047
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90548.0008
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90548.0009

- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90548.0014
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90614-0037
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90621-0030
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90621-0037
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90621-0043
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90652-0020
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 90652-0035
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 91551-0022
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 91551-0062
- Nadir Eserler Kütüphanesi.** Yıldız Albümleri, 91551-0068
- Necipoğlu, G.** (2006) *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı – Mimari, Tören ve İktidar* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Nipperdey, T.** (1968) Nationalidee und Nationaldenkmal in Deutschland im 19. Jahrhundert, *Historische Zeitschrift*, 206, 529-585
- Noch ein deutsch-türkischer Vertrag.** (1898, 7 Kasım) Deutsche Tageszeitung
- Nora, P.** (1989) Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire, *Representations*, 26, Special Issue: Memory and Counter-Memory, 7-24
- Noyes, J.K.** (2006) Goethe on Cosmopolitanism and Colonialism: Bildung and the Dialectic of Critical Mobility, *Eighteenth-Century Studies*, 39/4, 443-462, Baltimore: The Johns Hopkins University Press
- Nutku, Ö.** (2010), Atmeydanı'nda Düzenlenen Şenlikler, In Işın, E. (Ed.) *Hippodrom/Atmeydanı İstanbul'un Tarih Sahnesi Cilt II* (Sf. 71-95) İstanbul: Pera Müzesi Yayını
- Orientfahrt Kaiser Wilhelm II. in Ansichts-Postkarten per Abonnement.** (1898, 6 Ekim) Deutsche Tageszeitung
- Ögel, S.** (1986) *Anadolu Sanatı Üzerine Görüşler* İstanbul: Matbaa Teknisyenleri Basımevi
- Palais der Deutschen Botschaft zu Konstantinopel.** (1898, 2 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Penny, H.G.** (2008) The Faith of the Nineteenth Century in German Historiography, *The Journal of Modern History*, 80/1, 81-108, The University of Chicago Press
- Pesek, M.** (2007) The Boma and the Peripatetic Ruler: Mapping Colonial Rule in German East Africa, 1889-1903, *Western Folklore*, 66/3/4, 233-257, Western States Folklore Society
- Petzet, M.** (1996) *Neuschwanstein*. Münih: Hirmer Verlag
- Petzet, M., Neumeister, W.** (2005) *Ludwig II. und Seine Schlösser*. Münih: Prestel Verlag

- Pflanze, O.** (1968) Another Crisis Among German Historians? Helmut Böhme's Deutschlands Weg zur Grossmacht, *The Journal of the Modern History*, 40/1, 118-129, The University of Chicago Press
- Phillipp, K.J.** (2000) Architektur des Klassizismus und der Romantik in Deutschland, In Toman, R. (Ed.) *Klassismus und Romantik*. (Sf. 152-193) Köln: Könemann Verlagsgesellschaft
- Phillipp, K.J.** (2006) Beyer, Andreas (E), *Geschichte der Bildenden Kunst in Deutschland - Band 6 - Klassik und Romantik*. (Sf. 207-279), Münih: Prestel Verlag
- Pohlsander, H.A.** (2008) *New German-American Studies/Neue Deutsch-Amerikanische Studien Volume 31: National Monuments and Nationalism in 19. Century Germany*. Brüksel: Peter Lang AG
- Politische Rundschau.** (1898, 11 Ekim) Tägliche Rundschau
- Politische Rundschau.** (1898, 14 Ekim) Tägliche Rundschau
- Politische Rundschau.** (1898, 28 Ekim) Tägliche Rundschau
- Politische Tagesschau.** (1898, 4 Kasım) Berliner Morgenpost
- Politische Tagesschau.** (1898, 8 Kasım) Berliner Morgenpost
- Puhl & Wagner Şirketinin Reklamı.** (1900) Berliner Architekturwelt, II, 9, s. 350, Berlin
- Rathschläge für den Bau evangelischer Kirchen.** (1898, 24 Haziran) Centralblatt der Bauverwaltung, 304-305
- Renan, E.** (1990) What is a Nation?, In Bhabha, Homi (Ed.) *Nation and Narration*. (Sf. 8-22) Londra: Routledge
- Resm-i Geçid İcrası.** (1898, 22 Ekim) Sabah, 1
- Resm-i Küşad Münasebetiyle alınan fotoğraflar.** (1901, 28 Ocak) İkdâm, 2
- Riegl, A.** (1996) The Modern Cult of Monuments: Its Essence and Its Development, In Price S., Talley N., Kirby M., Melucco V.A. (Ed.) *Historical and Philosophical Issues in the Conservation of Cultural Heritage* (Sf. 69-83) J. Canada: Paul Getty Trust
- Riesensäule in den Brüchen von Baalbek.** (1898, 11 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Ruinen des Sonnentempels zu Baalbek.** (1898, 12 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Ruinen in Baalbek.** (1898, 6 Kasım) Berliner Intelligenz-Blatt
- Ruskin, J.** (1849) *Seven Lamps of Architecture*. Electric Book Company
- Russel, M.A.** (2000) The Building of Hamburg's Bismarck Memorial, 1898-1906, *The Historical Journal*, 43/1, 133-156, Cambridge University Press
- Sağ, K.** (2014) The Scutari Monument in İstanbul: the introduction of Victorian monumental language to Ottoman society, *Sculpture Journal*, 23/3, 279-292, Liverpool University Press

- Salzenberg, W.** (1854) *Alt-Christliche Baudenkmale von Constantinopel vom V. bis XII. Jahrhundert*. Berlin: Verlag von Ernst und Korn
- Scharabi, M.** (1993) *Architekturgeschichte des 19. Jahrhunderts*. Berlin: Ernst Wasmuth Verlag Tübingen
- Scharf, H.** (1983) *Zum Stoz der Nation – Deutsche Denkmäler des 19. Jahrhunderts*. Dortmund: Harenberg Kommunikation
- Scheffler, T.** (1998) The Kaiser in Baalbek: Tourism, Archaeology, and the Politics of Imagination, In Sader H., Scheffler T., Neuwirth A. (Ed.), *Baalbek: Image and Monument, 1898-1998* (Sf. 13-49) Stuttgart: Steiner / Beirut: Orient-Institut der DMG
- Schlie, U.** (2002) *Die Nation erinnert sich – Die Denkmäler der Deutschen*. Münih: Verlag C.H. Beck
- Schlim, J.L.** (2010) *Traum und Technik*. Münih: München Verlag
- Schmid, M-L.** (2011) *Ludwid II. und Seine Märchenwelt*. Rosenheim: Rosenheimer
- Schöller, W.** (1998) Beobachtungen an Baldachinen. Ein Betrag zur gotischen Skulptur in Frankreich, *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 61/2, 190-205, Münih, Berlin: Deutscher Kunstverlag GmbH
- Schwarzer, M.** (1995) *German Architectural Theory and the Search for Modern Identity*. New York: Cambridge University Press
- Selamlik oder feierliche Auffahrt des Sultans.** (1898, 29 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Semper, G.** (1834) *Vorläufige Bemerkungen über bemalte Architektur und Plastik bei den Alten*. Altona: Johann Friedrich Hammerich
- Semper, G.** (1851) *Die vier Elemente der Baukunst ein Beitrag zu vergleichenden Baukunde*. Braunschweig: Friedrich Vieweg und Sohn
- Semper, G.** (1869) *Über Baustyle - ein Vortrag gehalten auf dem Rathaus in Zürich*. Zürich: Friedrich Schultess
- Sichelschmidt, G.** (1979) *Berliner Kirchen in alten Ansichten*. Zaltbommel: Europäische Bibliothek
- Sillence, M.** (2008) “...in quella era unico al Mondo’: A Reassessment of Cinquecento Seal Engraving and the Seal Matrices of Lautizio Da Perugia, Adams, N., Cherry, J., Robinson, J. (Ed.), *Good impressions: image and authority in Medieval Seals*, (Sf. 100-105), Londra: British Museum Research Publication
- Simon, W.M.** (1954) Variations in Nationalism during the Great Reform Period in Prussia, *The American Historical Review*, 59/2), 305-321, Oxford University Press
- Smith, A.D.** (2009) *Ethno-Symbolism and Nationalism – A Cultural Approach*. Taylor & Francis e-Library
- Smith, W., Smith D.** (1974) The Ideology of German Colonialism, 1840-1906. *The Journal of Modern History*, 46/4, 641-662; The University of Chicago Press

- Spidle, J.W. Jr.** (1973) Colonial Studies in Imperial Germany. *History of Education Quarterly*, 13/3, 231-247, History of Education Society
- Spohr, S.** (2011) *Das Deutsche Denkmal und der Nationalgedanke im 19. Jahrhundert*. Weimar: VDG,
- Stieglitz, C.L.** (1792) *Geschichte der Baukunst der Alten*. Leipzig: Verlage der Dykschen Buchhandlung
- Şenyurt, O.** (2011) Osmanlı'da Siyaset ve Mimarlığın Arayüzü: Alman Çeşmesi, Egribel, E. (E), Özcan, U. (Ed.) *Değişim Sosyolojisi – Dünyada ve Türkiye'de Toplumsal Değişme*, Sosyoloji Yıllığı 21, (Sf. 621-634)
- Tacke, C.** (1995) *Denkmal im sozialen Raum*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht
- Tavernier, L.** (2002). Bilder vom Rhein. In P. Habrock-Henrich (Ed.), *Gebaute Träume am Mittelrhein – Der geist der Romantik in der Architektur* (Sf. 131-142). Regensburg: Verlag Schnell & Steiner GmbH
- Tebliğat-i Resmîye.** (1901, 27 Ocak) İkdâm, 1
- Teufel, R.** (1943-44) Zur Entstehung des Gnadenaltars in Vierzehnheiligen, *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 11/ ½, 44-53, Münih, Berlin: Deutscher Kunstverlag GmbH
- de Tex, L.** (2005) Türkisches Zelt oder Türkenmode?, In Gorka-Reimus, G., Luh, J., Evers, S. (Ed.), *Der Traum vom Orient : Kaiser Wilhelm II. im Osmanischen Reich* (Sf. 25-36) Stiftung Preussische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg
- Thieme, U., Becker, F.** (1931) Knackfuss, Hermann Joseph Wilhelm, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band 20* (Sf. 561–562) Leipzig: E. A. Seemann
- Thieme, U., Becker, F.** (1931) Oetken, August, H.H, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band 25* (Sf. 575–576) Leipzig: E. A. Seemann
- Thieme, U., Becker, F.** (1931) Spitta, Max, *Allgemeines Lexikon der Bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart. Band 31* (Sf. 391) Leipzig: E. A. Seemann
- Timmermann, A.** (2007) Revisiting Christ's Tomb: A Note on a Miniature in Bodleian Ms Douce 313, *Journal of the Warburg and Courtauld Institutes*, 70, 307-310, Londra: The Wargurg Institute
- TU Berlin Architekturmuseum.** Inv. Nr. 8197
- TU Berlin Architekturmuseum.** Inv. Nr. 10300
- TU Berlin Architekturmuseum.** Inv. Nr. 16770
- TU Berlin Architekturmuseum.** Inv. Nr. 16800
- TU Berlin Architekturmuseum.** Inv. Nr. 16801
- TU Berlin Architekturmuseum.** Inv. Nr. 16803
- TU Berlin Architekturmuseum.** Inv. Nr. 16802

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16838

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16840

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16841

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16868

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16882

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16883

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16884

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16886

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16887

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16888

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16889

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16890

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16891

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16892

TU Berlin Architekturmuseum. Inv. Nr. 16893

Türkei. (1889, 26 Ekim) Volks-Zeitung.

Türkei. (1898, 5 Ekim) Deutsche Tageszeitung

Türkei. (1898, 27 Ekim) Deutsche Tageszeitung

Türkei. (1901, 7 Ocak) Vossische Zeitung

Türkei. (1901, 26 Ocak) Königlich Preussischer Staats-Anzeiger

Türkei. (1901, 28 Ocak) Die Post

Türkei. (1901, 28 Ocak) Königlich Preussischer Staats-Anzeiger

Türkei. (1901, 30 Ocak) Königlich Preussischer Staats-Anzeiger

Unpolitische Rundschau. (1898, 14 Ekim) Tägliche Rundschau

Unpolitische Rundschau. (1898, 15 Ekim) Tägliche Rundschau

Unpolitische Rundschau. (1898, 16 Ekim) Tägliche Rundschau

Unpolitischer Tagesbericht. (1898, 2 Eylül) Tägliche Rundschau

Unpolitischer Tagesbericht. (1898, 7 Eylül) Tägliche Rundschau

Unpolitischer Tagesbericht. (1898, 11 Eylül) Tägliche Rundschau

Unpolitischer Tagesbericht. (1898, 22 Eylül) Tägliche Rundschau

Unpolitischer Tagesbericht. (1898, 30 Eylül) Tägliche Rundschau

Unpolitischer Tagesbericht. (1898, 6 Ekim) Tägliche Rundschau

Unpolitischer Tagesbericht. (1898, 8 Ekim) Tägliche Rundschau

Url-1 <<http://twitter.com/tomgauld/status/571994690289061888>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.

- Url-2** <<http://mideastcartoonhistory.com/1853-1916/1853E.html>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-3** <<http://teachmiddleeast.lib.uchicago.edu/historical-perspectives/middle-east-seen-through-foreign-eyes/islamic-period/images/mideast-foreign-eyes-islamic-period-09.jpg>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-4** <<http://mideastcartoonhistory.com/1853-1916/1853E.html>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-5** <<http://mideastcartoonhistory.com/1853-1916/1853E.html>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-6** <<http://mideastcartoonhistory.com/1853-1916/1853E.html>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-7** <<http://www.iwm.org.uk/collections/item/object/30083872>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-8** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9d/Schloss_Drachenburg_Luftbild_01.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-9** <<http://www.familie-von-mirbach.de/Burgruine.htm>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-10** <http://en.wikipedia.org/wiki/Maria_Laach_Abbey#mediaviewer/File: Maria_Laach_02.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-11** <http://commons.wikimedia.org/wiki/File: Maria_Laach_Abbey.JPG>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-12** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Baden-Baden_-_Trinkhalle.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-13** <<http://www.panoramio.com/photo/55742191>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-14** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a3/Emilia_Ravena5_tango7174.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-15** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/d/d8/Aachener_dom_oktagon.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-16** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/90/Veneto_Venezia2_tango7174.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-17** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/98/Interior_of_San_Clemente%2C_Rome.JPG>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-18** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Parsifal_1882_Act3_Joukowsky_NGO4p119.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-19** <http://de.wikipedia.org/wiki/Walhalla#mediaviewer/Datei:Walhalla_innen2.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-20** <<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/ca/NiederwaldDenkmalHB001.jpg>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-21** <<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/88/Arminius1.jpg>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.

- Url-22** <<http://www.akpool.de/ansichtskarten/24846522-ansichtskarte-postkarte-detmold-in-nordrhein-westfalen-hermannsdenkmal-mit-bandelhuetten>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-23** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/3/3e/D%C3%A4mmerung_f%C3%BCr_die_G%C3%B6tter_%28Wilkinus%29.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-24** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/0c/Bismarck-Monument_%281901%29_01.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-25** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6c/Kyffh%C3%A4user_-_Barbarossa_und_Wilhelm_I_Reich.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-26** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/6/6f/Kyffh%C3%A4userdenkmal_um_1900.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-27** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/84/V%C3%B6lkerschlacht_denkmal_Tag.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-28** <<http://www.hermannsdenkmal.de/index.php?id=599>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-29** <<http://www.deutschefotothek.de/documents/kue/70126994>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-30** <<http://www.berlinischegalerie.de/sammlung/architektur/der-sammlungsbereich/archive/puhl-und-wagner/>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-31** <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a9/Aachen_Germany_Domschatz_Three-tower-reliquary-01.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-32** <<http://dressforsuccession.weebly.com/byzantine-influenced-costume.html>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-33** <<http://blogs.sacbee.com/photos/2010/03/christians-mark-holy-week.html>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-34** <<http://www.ipernity.com/doc/laurieannie/24056789>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-35** <http://www.artbible.net/3JC/Mat28,01_Women_Resurrection_Femmes/2nd_16th_Siecle/slides/12%203%20MARIES%20AT%20THE%20TOMB.html>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-36** <<https://www.pinterest.com/pin/345932815101913896>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-37** <http://romanchristendom.blogspot.com.tr/2007_09_01_archive.html>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-38** <http://www.archimaera.de/2009/ephemere_architektur/horsch_raspe_katafalke>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-39** <<http://blog.marcantonioarchitects.com/parts-of-the-church-building-the-ciborium>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-40** <http://www.wga.hu/html_m/t/torriti/mosaic/>, Alındığı tarih: 14.06.2015.

- Url-41 <<http://www.rejsenoter.dk/Rom/RomReligion/Apsismosaikker.htm>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-42 <http://tr.wikipedia.org/wiki/Ayasofya#mediaviewer/File:Hagia_Sophia_Imperial_Gate_mosaic_2.jpg>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-43 <<http://www.sihirlitur.com/belgesel/kartpostallar/foto6.html#>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-44 <<http://www.mimdap.org/?p=23245>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-45 <<http://ilmfeed.com/70-photos-ottoman-palestine/>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-46 <<http://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205018347>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-47 <http://www.eslam.de/bildergalerien/w/wilhelm_II/wilhelm_II_orientreise_bildergalerie.htm>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-48 <<http://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205018343>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-49 <http://www.theologischelinks.de/downloads/israel/jerusalem_erloeserkerirche.html>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-50 <<http://www.the-athenaeum.org/art/full.php?ID=131722>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-51 <<http://www.reichskolonialamt.de/sonstiges/auslandsreisen/auslandsreisen.htm>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-52 <<http://www.deutsche-schutzgebiete.de/webpages/Hermannsdenkmal2.jpg>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-53 <<http://www.tracesofevil.com/search/label/Hermannsdenkmal>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.
- Url-54 <<http://www.livius.org/te-tg/teutoburg/teutoburg07.html>>, Alındığı tarih: 14.06.2015.

Über die Ankunft und den Aufenthalt des Kaisers in Konstantinopel. (1889, 5 Kasım) Volks-Zeitung, 1889.11.05

Über venetianische und römische Mosaiken für Monumental Zwecke. (1889, 20 Nisan) Centralblatt der Bauverwaltung, 147-148

Verroen, D. (2005) Çok Yasa! Kaiser Wilhelm II. in İstanbul, In Gorka-Reimus, G., Luh, J., Evers, S. (Ed.), *Der Traum vom Orient : Kaiser Wilhelm II. im Osmanischen Reich* (Sf. 13-24), Stiftung Preussische Schlösser und Gärten Berlin-Brandenburg

Voeltz, R.A. (1984) The European Economic and Political Penetration of South West Africa, 1884-1892, *The International Journal of African Historical Studies*, 17/4, 623-639, Boston University African Studies Center

Vom Goldenen Horn. (1898, 18 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt

Von der Kaiserreise. (1898, 14 Ekim) Deutsche Tageszeitung

- Von der Kaiserreise.** (1898, 19 Ekim) Deutsche Tageszeitung
- Von den Konstantinopeler Kaisertagen.** (1898, 27 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
- Vryonis, S. Jr.** (1991) "Byzantine Constantinople and Ottoman İstanbul, In Biermann, I.A., Abou-El-Haj, R.A., Preziosi, D. (Ed.) *The Ottoman City and Its Parts*. New York: Aristide D Caratzas Pub
- Wagstaff, H.M.** (1919) Some Ruling Forces in the Modern History: Third Article: Nationalism and Democracy, 1850-1914, *The High School Journal*, 2/1, 15-17, University of North Carolina Press
- Wehler, H-U.** (1970) Bismarck's Imperialism 1862-1890, *Past & Present*, 48, 119-155, Oxford University Press
- Werquet, J.** (2010) *Historismus und Repräsentation – Die Baupolitik Friedrich Wilhelms IV. In der Preußischen Rheinprovinz*. Münih: Deutscher Kunstverlag
- Wiegmann, R.** (1841) Gedanken über die Entwicklung eines zeitgemäßen nationalen Baustyls, *Allgemeine Bauzeitung*, 6, 207-214
- Wilhelm II.** (1939) *Ursprung und Anwendung des Baldachins* Amsterdam: Verlag Allert de Lange
- Wittwer, S.** (2012) *Vision and Duty: Friedrich Wilhelm IV. of Prussia and the arts in the early Victorian era - Essays from two Study Days held at the National Gallery, 5-6 June 2010, Londra*. Londra: Royal Collection Enterprises Limited
- Wrba, E., Kühler, M.** (2008) *Die Schlösser König Ludwig II.* Würzburg: Verlagshaus
- Yavuz, M.** (2002) Osmanlı'da Alman Mimarlar ve Eserleri, *Türkler Cilt 15* (Sf. 652-672) Ankara
- Yazıcı, N.** (2010) Türk-Alman Dostluğunun Hatırası/'Nişanesi' Sultanahmet'teki Alman Çeşmesi'nin İnşa Süreci ve Bir Çizimin Düşündürdükleri. Baytar İ. (Ed.) *İki Dost Hükümdar Sultan II. Abdülhamid ve II. Wilhelm Sergisi* (Sf. 173-197), İstanbul: TBMM Milli Saraylar Daire Başkanlığı
- Yevm-i Mahsus.** (1901, 27 Ocak) İkdam, 1
- Yildiz-Kiosk, die Residenz Sultan Abdul Hamid II.** (1898, 16 Ekim) Berliner Intelligenz-Blatt
- Young, J.** (1996) Memory/Monument, In Nelson, R., Shiff, R. (Ed.), *Critical Terms for Art History* (Sf. 234-247), Chicago
- Zum Empfang Kaiser Wilhelms in Konstantinopel.** (1889, 31 Ekim) Volks-Zeitung,
- Zur Einweihung des Kaiserbrunnens.** (1901, 13 Ocak) Berliner Lokal-Anzeiger
- Zur Einweihung der Katharinenkirche in Oppenheim.** (1889, 8 Haziran) Centralblatt der Bauverwaltung, 204-206
- Zur Jerusalemreise des Kaiserpaares.** (1898, 18 Ekim) Tägliche Rundschau

Zur Kaiserreise nach Jerusalem. (1898, 20 Ekim) Tägliche Rundschau
Zur Kaiserreise nach Jerusalem. (1898, 22 Ekim) Tägliche Rundschau
Zur Palästinafahrt. (1898, 6 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
Zur Palästinafahrt. (1898, 14 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
Zur Palästinafahrt. (1898, 15 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
Zur Palästinafahrt. (1898, 18 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
Zur Palästinafahrt. (1898, 19 Ekim) Norddeutsche Allgemeine Zeitung
Zur Rückreise des deutschen Kaiserpaares. (1889, 1 Kasım) Volks-Zeitung

EKLER

EK A: 1898 Gezisi ve Alman eşmesi hakkında Görsel Kayıtlar

EK B: Alman Anıtları hakkında Görsel Kayıtlar

EK A: 1898 Gezisi ve Alman Çeşmesi hakkında Görsel Kayıtlar

Şekil A.1 : Kayzer'in Dolmabahçe'de Karşlanması (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90652-0035).

Şekil A.2 : Kayzer'in Ziyareti sırasında Askeri Geçit Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90614-0037).

Şekil A.3 : Kayzer II. Wilhelm Çadır Kampında (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-76-0018).

Şekil A.4 : Gezi Sırasında, Hayfa (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779-76-0047).

Şekil A.5 : Kudüs Gezisi Sırasında (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90652-0020).

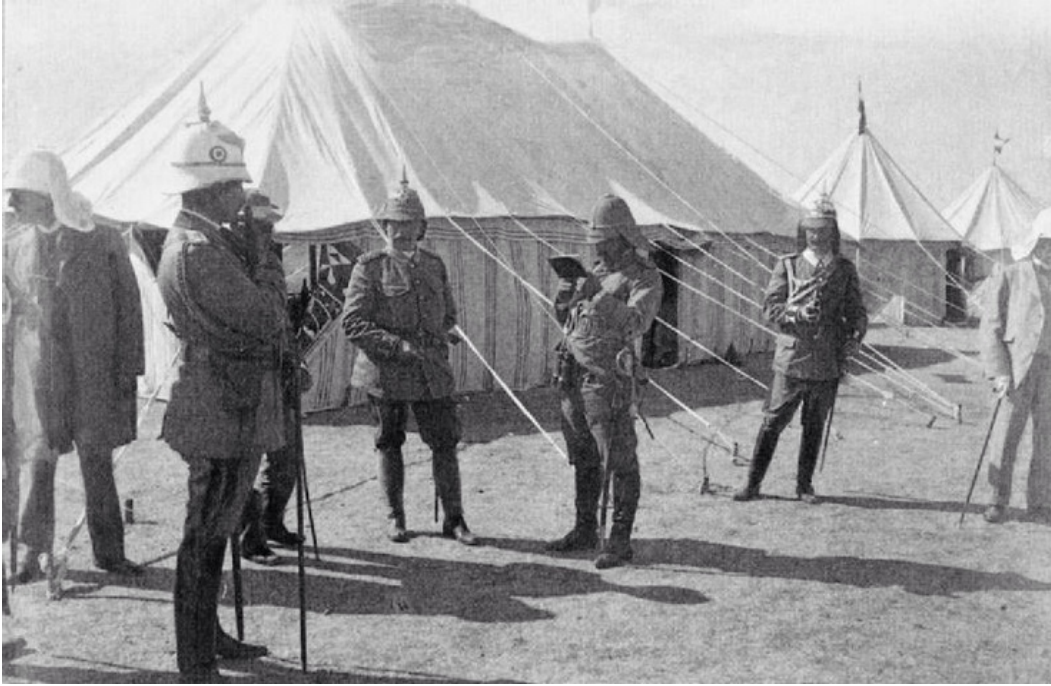
شماره ۹۰۶۲۱-۰۰۴۳ : کتابخانه مرکزی و اسناد و کتابخانه ملی

BUL ÜNİVERSİTESİ

Şekil A.6 : Kayzer Çadır Kampında (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90621-0043).

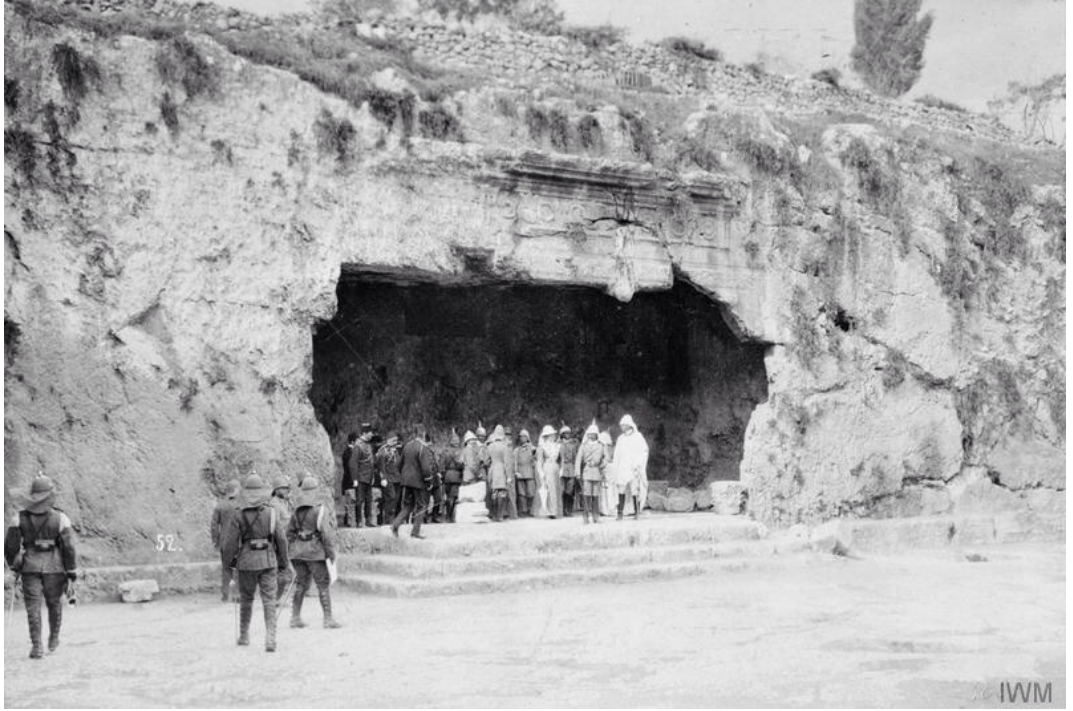
Şekil A.7 : Kudüs Gezisi (Url-45).

Şekil A.8 : Kayzer II. Wilhelm, İmparatoriçe tarafından çekilmiş (Url-46).

Şekil A.9 : Kayzer II. Wilhelm ve Alman subayları (Url-47).

Şekil A.10 : Kayzer ve İmparatoriçe Kral Davud'un Mezarında (Url-48).

Şekil A.11 : Erlöserkirche'nin Açılışı (Url-49).

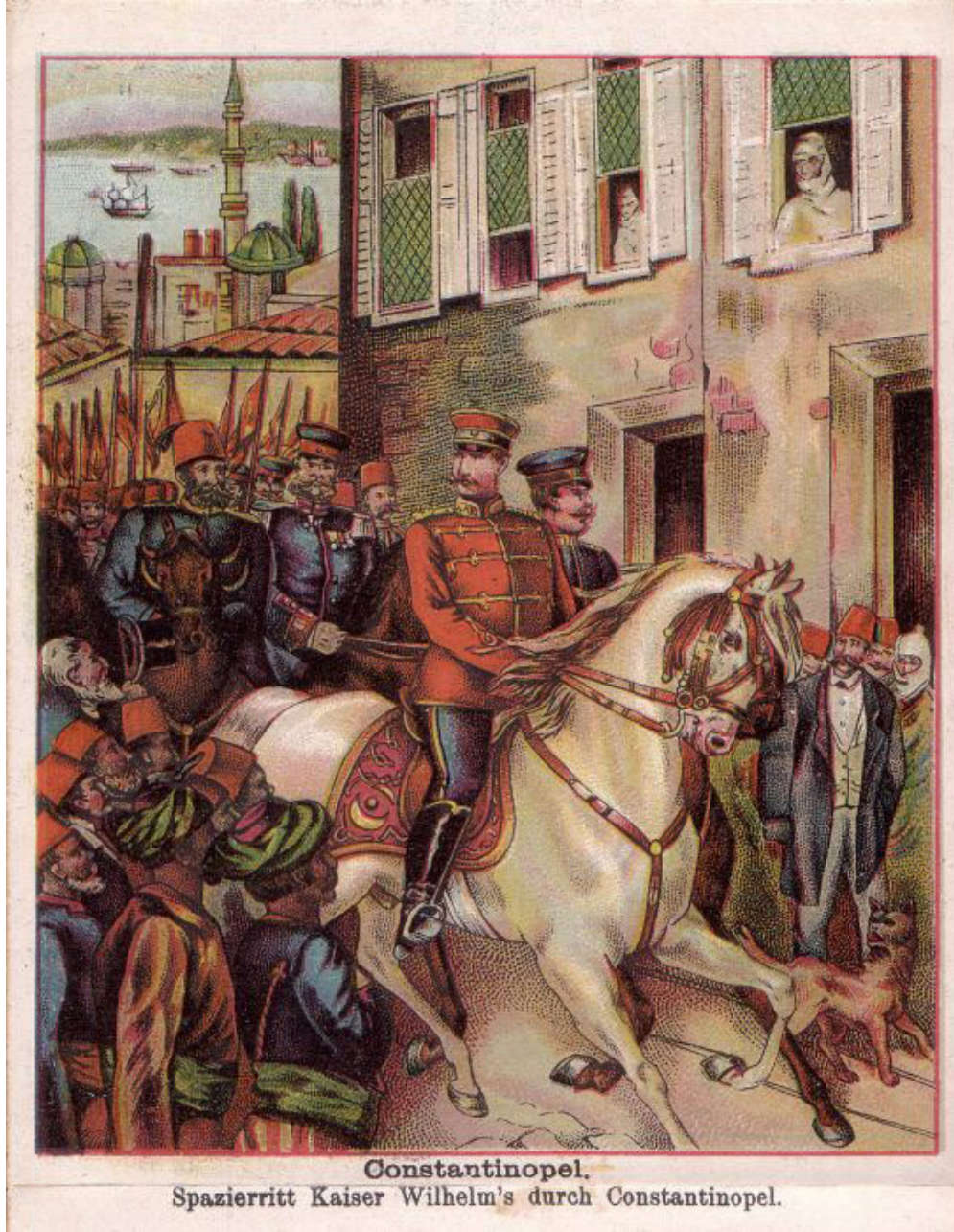
Şekil A.12 : Şam'a Giriş (Url-50).

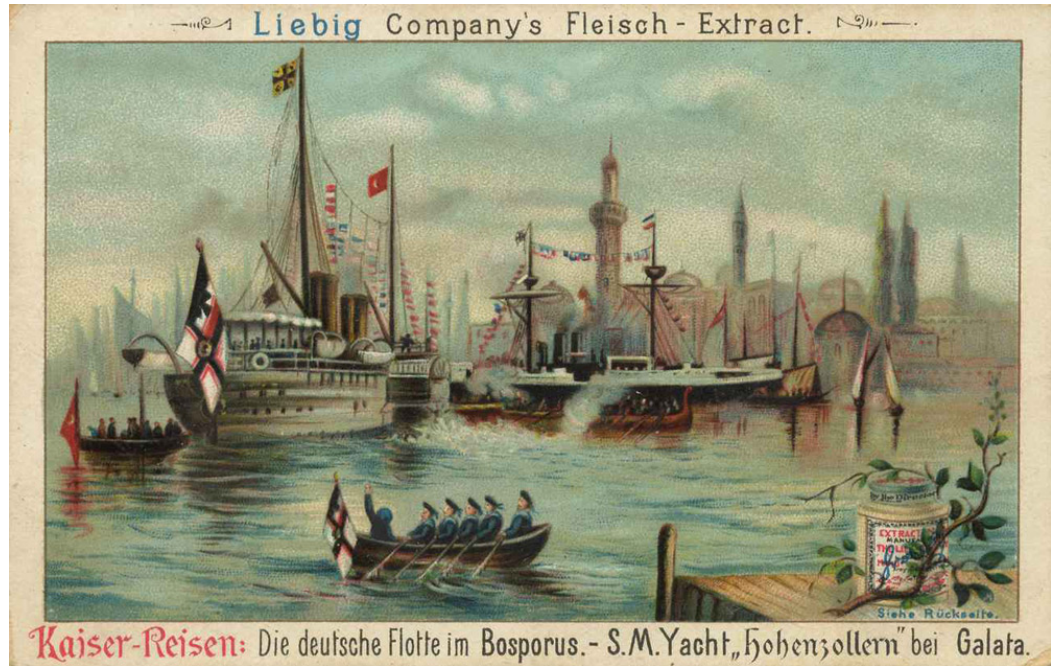
Şekil A.13 : Kudüs Gezisi (Url-44).

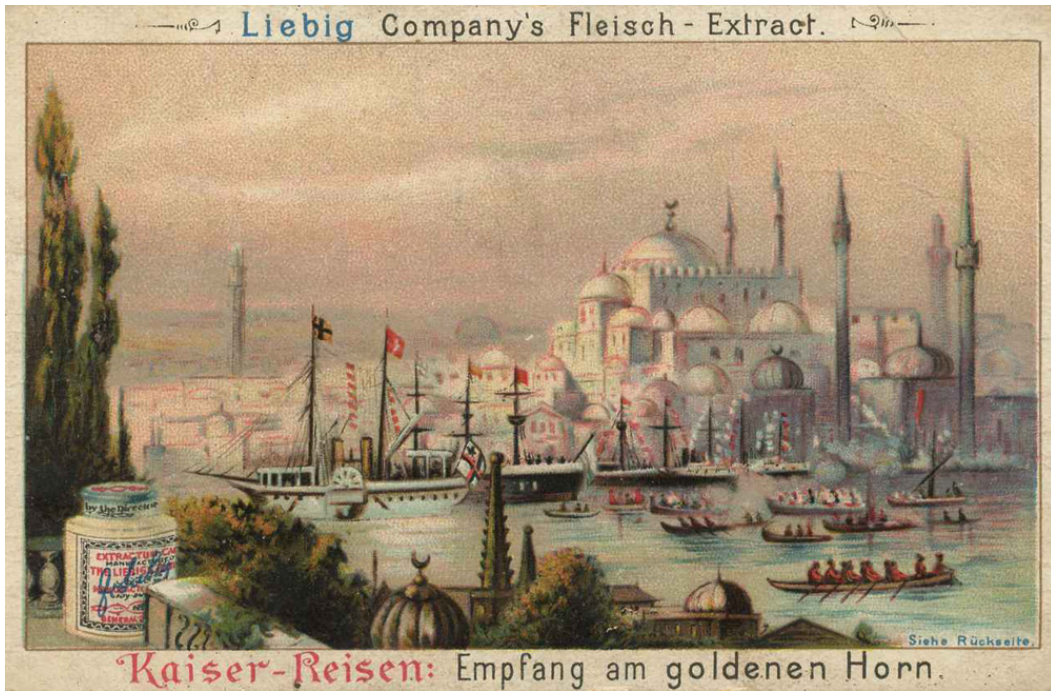
Şekil A.14 : Kudüs Gezisi (Url-44).

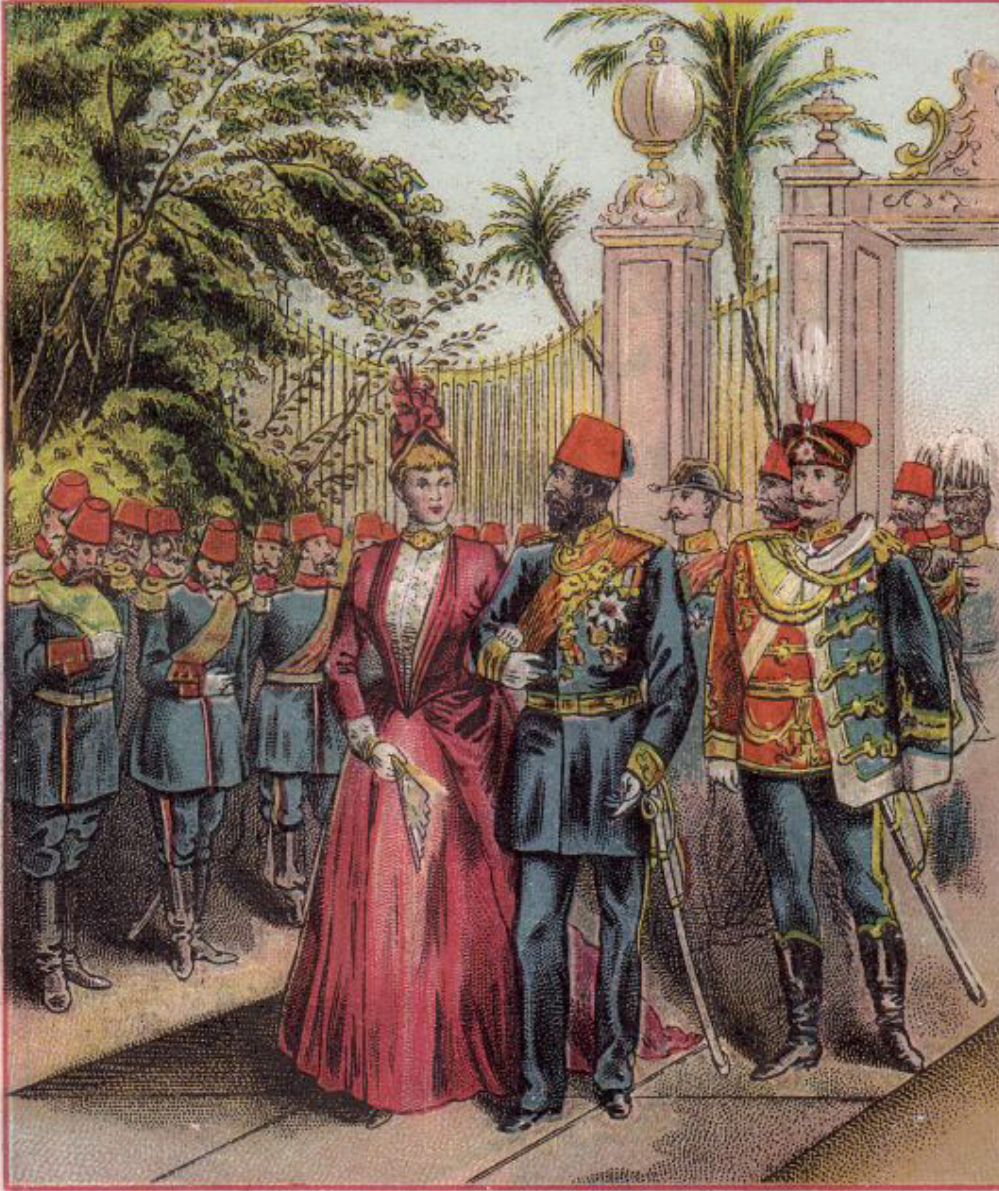
Şekil A.15 : “Kayzer Wilhelm’in İstanbul içinde atlı gezisi” (Url-51).

Şekil A.16 : “Hohenzollern Galata’da” (Url-51).

Şekil A.17 : Karşılama (Url-51).

Constantinopel.
Der Sultan geleitet seine hohen Gäste in den Palast.

Şekil A.18 : “Sultan Misafirlerine eşlik ediyor” (Url-51).

Şekil A.19 : Şark Gezisi Kartpostal 1898 (Petersen, 2008, 403).

Şekil A.20 : Şark Gezisi Kartpostal 1898 (Petersen, 2008, 403).

Şekil A.21 : Şark Gezisi Kartpostal 1898 (Petersen, 2008, 403).

Şekil A.22 : Şark Gezisi Kartpostal 1898 (Petersen, 2008, 403).

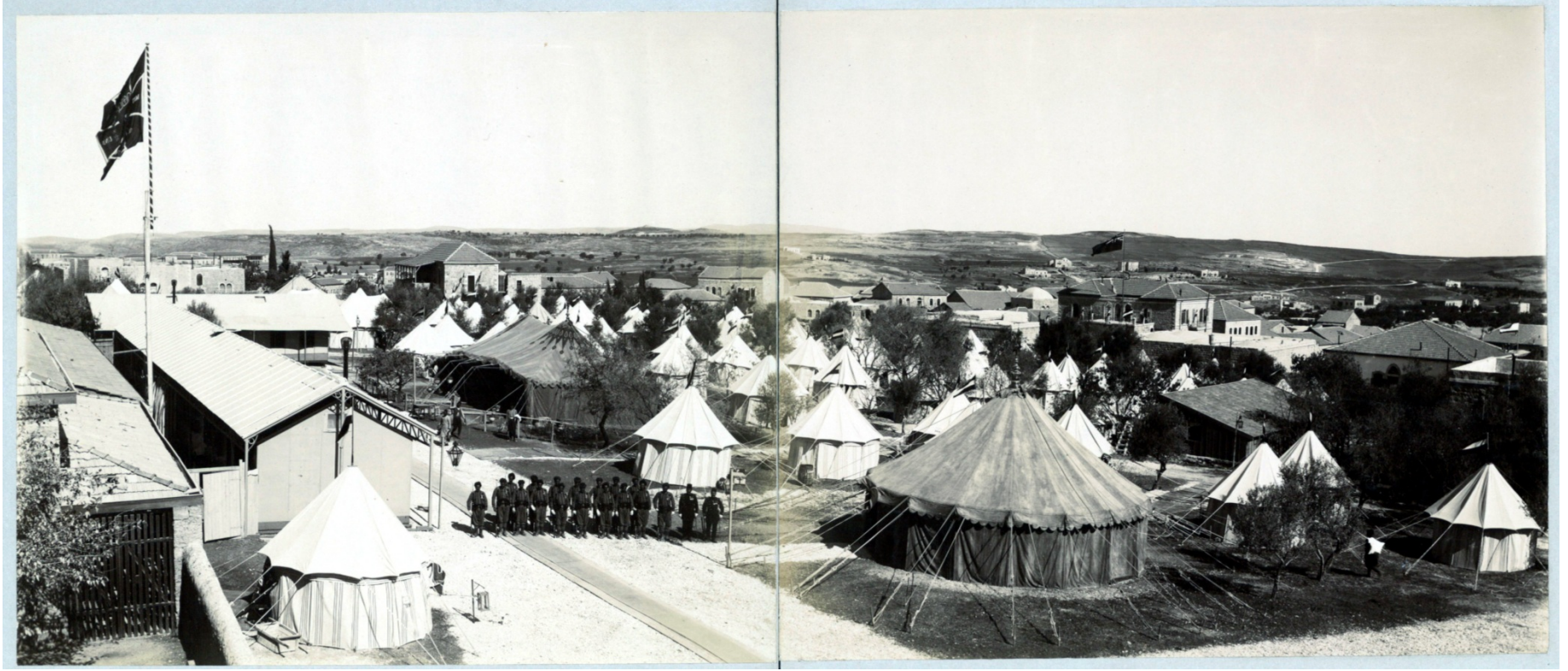
Şekil A.23 : Kayzer'in Çadırının iç düzenlemesi (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90621-0030).

Şekil A.24 : Gezi Sırasında Beyrut (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90621-0037).

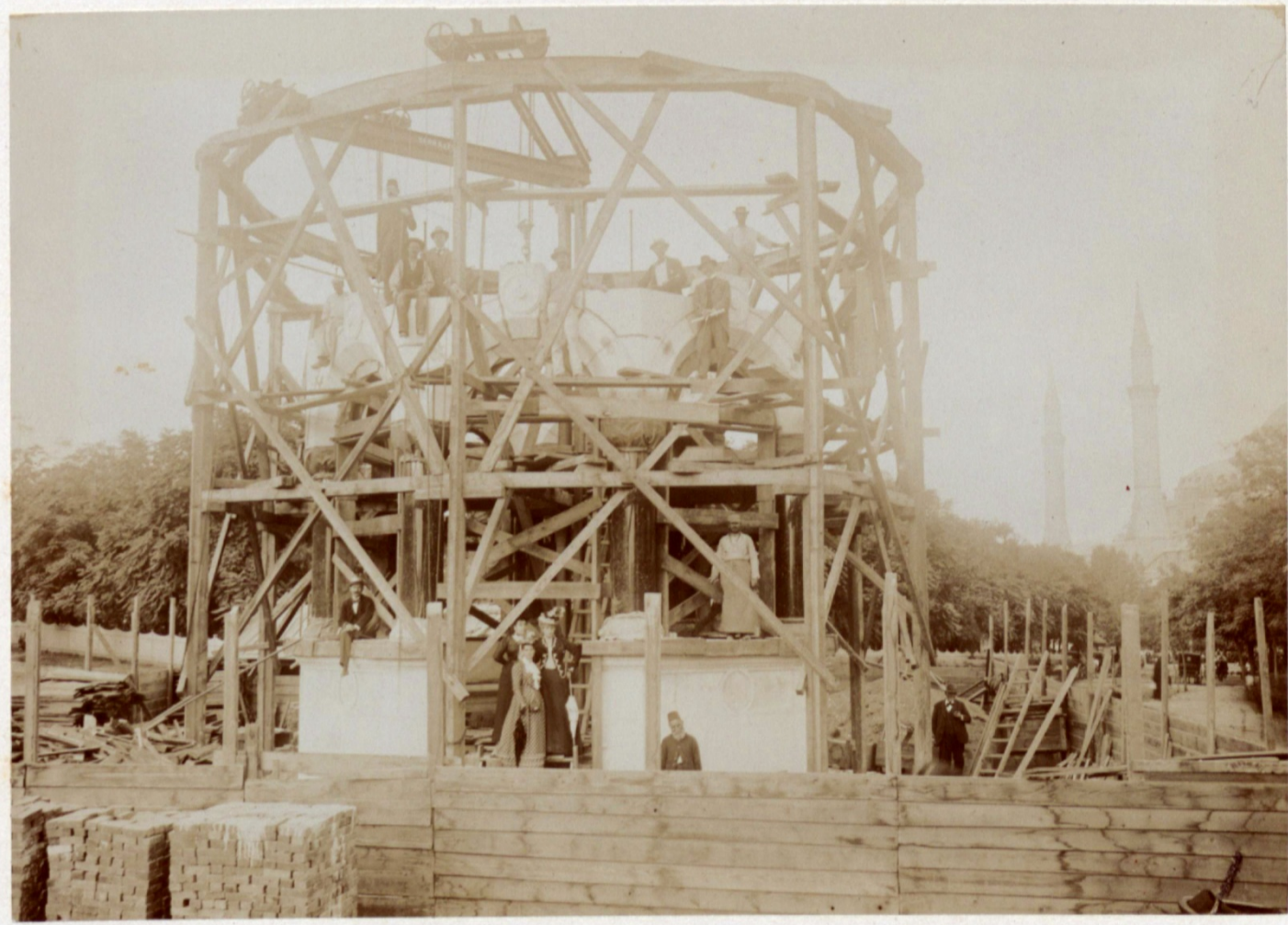
Şekil A.25 : Karşılama Töreni, Hayfa (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 91551-0022).

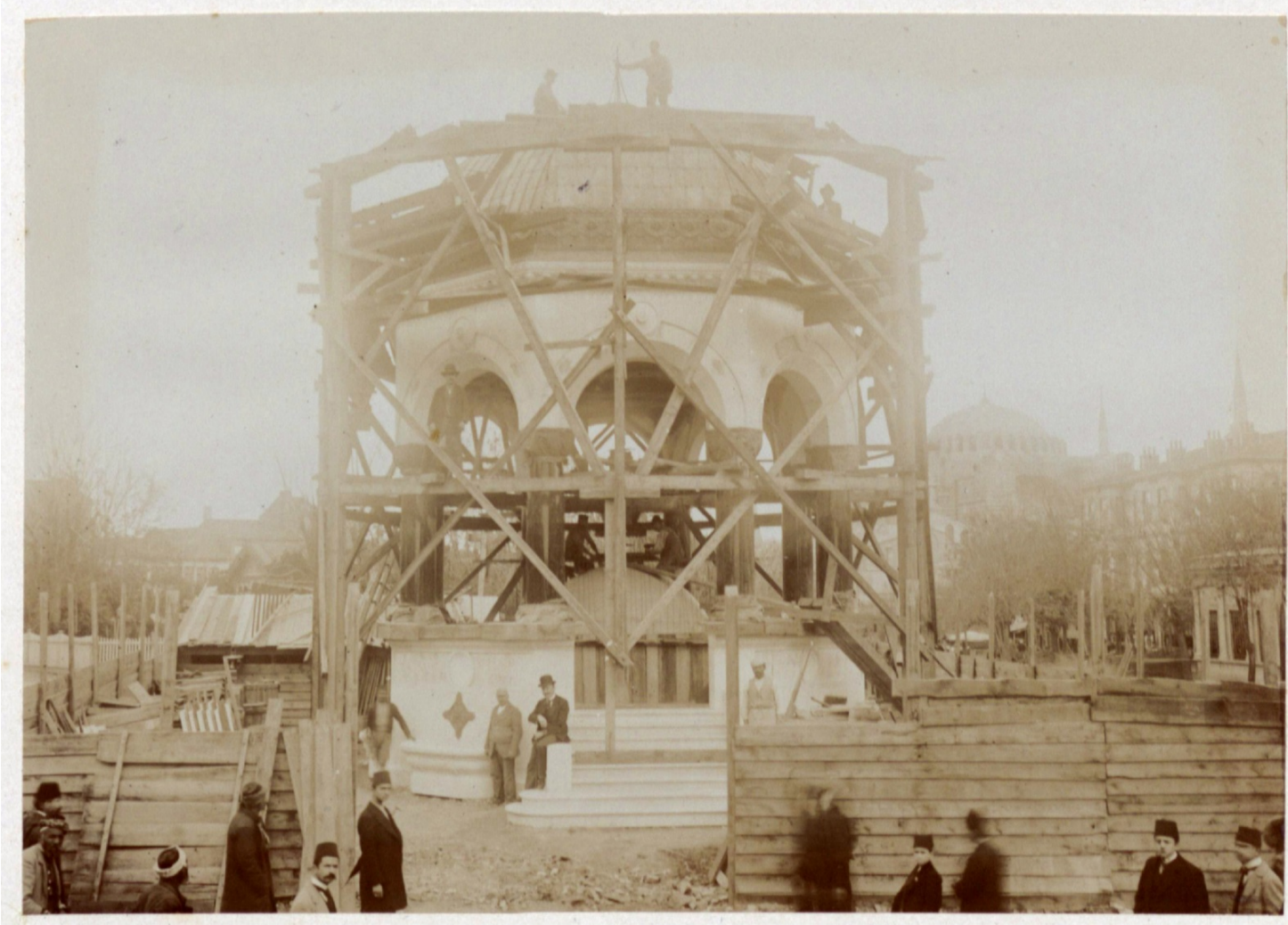
Şekil A.26 : Çadır Kampı (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 91551-0062).

Şekil A.27 : Kayzer'in Hediye Plaketi, Baalbek (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 91551-0068).

Şekil A.28 : Çeşmenin İnşası (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90548.0008).

Şekil A.29 : Çeşmenin İnşası (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90548.0009).

Şekil A.30 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779.73-0096).

Şekil A.31 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 90548.0014).

Şekil A.32 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779.73-0092).

Şekil A.33 : Açılış Töreni (Yıldız Albümleri, Nadir Eserler Kütüphanesi, 779.73-0093).

EK B: Alman Anıtları hakkında Görsel Kayıtlar

Şekil B.1 : “Almanya’nın birleşmesi benim gücüm, benim gücüm Almanya’nın kudreti” (Url-52).

Şekil B.2 : “Germenlerin liderinin Alman topraklarını düşmanın elinden aldığı yerde, Hitler’in zafer sancakları dalgalanıyor” (Url-53).

Şekil B.3 : “Forma içinde Hermann” (Url-54).

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad: Ceren Göğüş
Doğum Yeri ve Tarihi: Ankara, 02.09.1979
Adres: Papatyalı sk. Buket apt. 6/12 Caddebostan/ İstanbul
E-Posta: cerengogus@gmail.com
Lisans: 1998-2004, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık
Yüksek Lisans: 2004-2007, İstanbul Teknik Üniversitesi, Mimarlık Anabilim dalı, Mimarlık Tarihi Programı

Mesleki Deneyim ve Ödüller:

2011-: Araştırma Görevlisi, İstanbul Kültür Üniversitesi

2005- 2011: Araştırma Görevlisi, Yeditepe Üniversitesi

Yayın ve Patent Listesi:

TEZDEN TÜRETİLEN YAYINLAR/SUNUMLAR

- **Göğüş, C.**, 2013. The Political Ambitions of a Fountain. *Politics in the History of Architecture as Cause&Consequence, ARCHHIST' 13 Architecture Politics Art Conference*, Mimar Sinan Fine Arts University, April 24-26, 2013, 286-299, İstanbul, Turkey.
- **Göğüş, C.**, 2013. A German Fountain in the Ottoman Capital. *ACCS 2013 The Third Asian Conference on Cultural Studies, IAFOR Official Conference Proceedings 2013*, May 24-26, 2013, 187-198, Osaka, Japan.
- **Göğüş, C. Kuban, Z.**, 2015. German traces in Ottoman Istanbul: The Kaiser Wilhelm Fountain, *ITU A-Z*, 12(2), 243-255.

